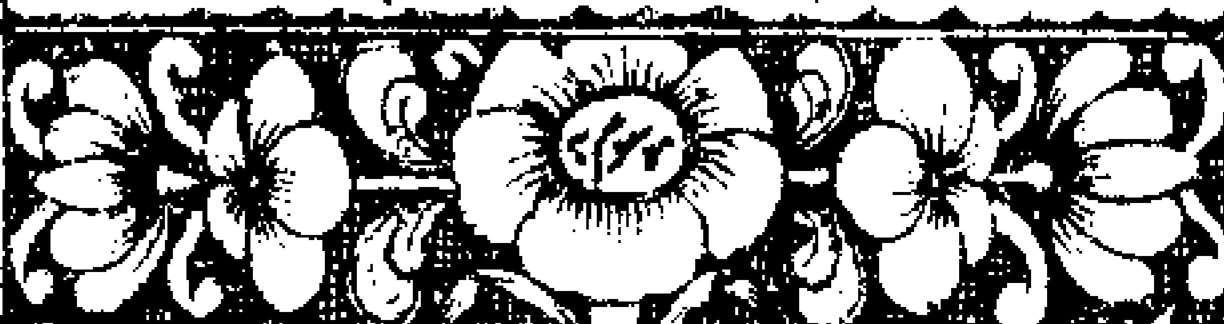
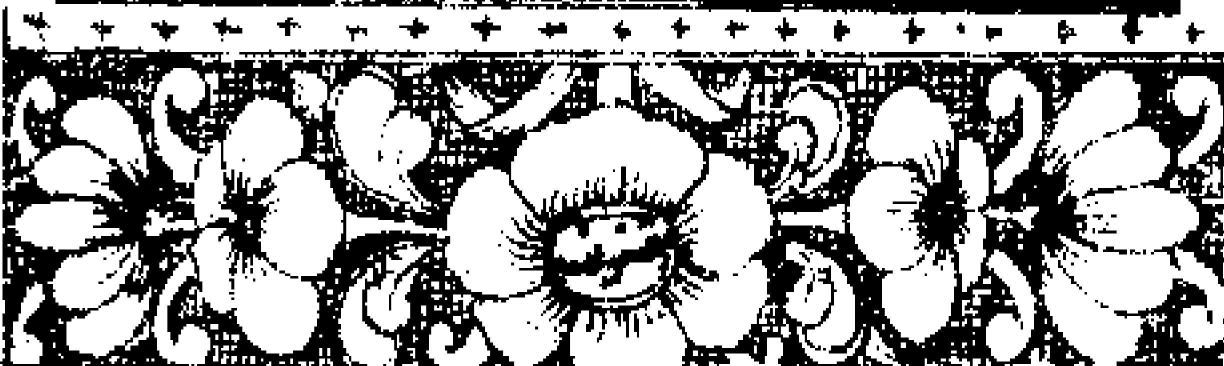
بعون صانع مکین و مکان و فضل خلاق زمین و آسمان

بحمدالله کتابی بروش جام جهان نما که مشتمل احوال از کتم عدم بمنصهٔ شهود جلوه گر شده

تذکرهٔ علمای هند

علامی فاضل لوذعی محقق بی مثال جناب رحمان علی صاحب ممبر کونسل مقام ریاست ریوان مصنفه

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکهنو بحسن طبع وخوبی آراسته شد

بسم الله الرحمن الرحیم
هست کلید در گنج حکیم

حمد بیحد وثنای لاتعد حکیمی راست علم بالقلم وسپاس بیقیاس علیمی را علم الانسان مالم یعلم حکیمی که زبان
گرو بیان را بکلمهٔ سبحانک لاعلم لنا الا ما علمتنا گویا ساخته وعلیمی که دل انسان ضعیف البنیان را
بتذکار وما اوتیتم من العلم الا قلیلا تسلیه داده بتعلیم رب زدنی علما پرداخته تعالی شانه ولایزال
سلطانه آزهار درود وسلام مروح مشام نثار بارگاهی باد که کوس نبوتش غریو العلماء ورثة الانبیاء
بذروهٔ افلاک وصیت انا مدینة العلم بگوش املاک رسانیده صلی الله علیه وعلی آله واصحابه الطیبین
الطاهرین الهادین المهدیین سپس آن پوشیده مباد که مرزبوم هندوستان که جزو اولش هم پلهٔ جهان
است از بدو شیوع اسلام تا این ایام بسیاری از علمای عظام وفضلای کرام گذشتند ونامی
ازخود گذاشتند بقول مولانای جامی قدس سره السامی ؎ زدانایان بود این نکته مشهور ؛
که دانش در کتب دانا ست در گور ؛ احصای اسامی گرامی شان بجز عالم الغیب که داند که بحیز
تحریر در آرد مگر طبع حریص که مجهول ما لا یدرک کله لا یترک کله است وبمقتضای ؎ کار دنیا کسی
تمام نکرد ؛ انچه گیرید مختصر گیرید ؛ هرچه دریافت نمی گذارد پس تراجم برخی ازان طائفهٔ عالیه که از کتب
سلف وتحریرات رائقه معاونین باعز وشرف بمن هیچمدان پیوسته درین وجیزه موسومه
تذکرهٔ علمای هند ملقب به تحفة الفضلاء فی تراجم الکملاء بهم می نگارم وانا
اخلاق حسنهٔ ناظرین بالتمکین چشمی دارم که بعثرات وزلات قلم ژولیده رقم این فاقد الاستعداد
دستگیری فرموده بذیل اصلاح عیب پوشی را کار فرمایند والله المستعان وعلیه التکلان

و این کتاب مرتب است بہ ترتیب حروف ہجا تا نظار کتاب را بتلاش ترجمہ عالمی دقت رو ننماید و ذکر ماخذ و معاونین در خاتمہ خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ

حرف الالف

مولانا ابوحفص ربیع محدث بصری ابن صبیح السعدی البصری بر طالبان اخبار مخفی و مستتر نیست کہ اول اشیوع ملت اسلامیہ بممالک ہند از دست محمد بن قاسم ابن عقیل ثقفی کہ ابن عم و داماد حجاج ابن یوسف ثقفی بود در عہد خلافت ولید بن عبدالملک بظہور آمدہ یعنی محمد بن قاسم بعمر ہفدہ سالگی بالشکر مجاہدین بروز پنجشنبہ دہم رمضان سال نود و سہ و بقولے سال نود و نہ ہجری ملک سندہ را از داہر بن چچ مرزبان سندہ مفتوح نمودہ رایات اسلامی دران دیار مرتفع فرمود و داہر مذکور در ناوردگاہ کشتہ شد ہمان زمان یا پس ازان صاحب ترجمہ دران دیار قدوم آوردہ بالجملہ وی از تبع تابعین و کملای محدثین است از حسن بصری و عطا روایت مے کند و از و سفیان ثوری و وکیع و ابن مہدی راوی اند وی رحمۃ اللہ علیہ صدوق و عابد و مجاہد بود گویند کہ وی اول مصنفین در امت اسلامیہ است کہ بسال یک صد و شصت ہجری بملک سندہ رحلت فرمود رضوان اللہ علیہ

مولوی ابوالحسن فرنگی محلی ابن مولوی عبدالجامع ابن مولوی محمد نافع ابن مولوی عبدالعلی بحرالعلوم بعد حفظ قرآن مجید تحصیل علوم درسیہ بخدمت مولوی عبدالحکیم نمودہ و بیعت از مولوی حافظ عبدالوالی کردہ ہفدہم ذی الحجہ سال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری بعالم جوانی ازین جہان فانی درگذشت

مولوی ابوالحسن نصیر آبادی ساکن قصبۂ نصیرآباد مضافات لکھنؤ عالم عامل صاحب ورع و تقوی بود بیعت و خلافت سلسلۂ نقشبندیہ از مولوی مراد اللہ فاروقی نسباً و المجددی المظہری مشرباً و تہانیسری موطناً مرید و خلیفہ مولوی نعیم اللہ بہرائچی مرید و خلیفہ حضرت مرزا مظہر جان جانان قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم داشت عالمے را از ظلمات شرک و بدعت نجات بخشید و باتباع سنت سنیہ مے کوشید دوم شعبان سن دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری

رحلت فرمودہ بجنت آرمید

شاہ ابو سعید عمری دہلوی تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری و مولانا رفیع الدین دہلوی بود
و اجازت عامہ از مولانا عبد العزیز دہلوی حاصل کردہ و بیعت طریقۂ نقشبندیہ از شاہ غلام علی
دہلوی داشت بروز عید الفطر وقت صبح سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری در ٹونک
وفات یافتہ غفر اللہ لہٗ

میر ابو الغیث بخاری در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ عالمی متصوف آیتے بود از آیات
الٰہی در مجلس لطیف او بجز قال اللہ و قال الرسول و اذکار مشائخ ہرگز ذکرے دیگر نبود در سال
نہصد و نود و پنج ہجری بعارضۂ قولنج بمقام لکھنؤ وفات یافتہ نعش او بدہلی آوردہ مدفون کردند
و میر ستودہ سیر تاریخ فوتش یافتہ اند

شیخ ابو الفیض فیضی خلف اکبر شاگرد شیخ مبارک ناگوری در سن نہصد و پنجاہ و چہار ہجری ۹۵۴
متولد شدہ ذہن ثاقب و فکر صائب داشت بعمر چہاردہ سالگی فراغ علمی حاصل نمود در اقسام علوم
ہمچو شعر و معما و عروض و قافیہ و تفسیر و تاریخ و لغت و طب و خط و انشا عدیم النظیر بود در اوائل بتخلص فیضی
شہرتی گذشت و در اواخر بتقریب برادر خورد خود ابو الفضل کہ وے را علامی مے نوشتند بغرض تعلی
از ان وزن تخلص فیاضی اختیار نمودہ در سن نہصد و ہفتاد و چہار ہجری ۹۷۴ بہ بارگاہ اکبر شاہ
رسیدہ بخطاب ملک الشعرا ممتاز شد او را قصیدہ است طویل در مدح اکبر بادشاہ موارد الکلم
در علم اخلاق بعبارت عربی بحروف مہملہ و سواطع الالہام تفسیر قرآن بصنعت
اہمال با تمام رسیدہ و صلہ آن دہ ہزار روپیہ اکبر شاہ وے را دادہ میر حیدر معمای تاریخ اتمام آن در
سورۂ اخلاص یافتہ و ترجمہ فارسی لیلاوتی مصنفہ پنڈت بھاسکر بیدری کہ در سن ششصد و ۶۲۲
بست و دو ہجری تصنیف کردہ بود و ترجمہ رامائن منظوم فارسی و مثنوی نل دمن و دیوان
فارسی کہ در ان پانزدہ ہزار ابیات اند از تصانیف مشہورۂ فیضی اند تاریخ دہم صفر سن
یک ہزار و چہار ہجری بمقام اکبرآباد فوت شدہ مدفون گشت بنا بر مشہور فیضی بمذہبی
مقید نبود

ابو الفضل علامی پسر دوم شیخ مبارک ناگوری است در سن نہصد و پنجاہ و ۹۵۸ ہشت

ہجری متولد شدہ بعمر پانزدہ سالگی از علوم معقول و منقول فراغ حاصل کردہ تجرد و عزت پیش نظر داشت مگر باصرار احباب در سال نوزدہم جلوس اکبری ملازمت بادشاہ اکبر حاصل نمودہ تفسیر آیۃ الکرسی موسومۂ تفسیر اکبری کہ از ان تاریخ تالیف بر مے آید نوشتہ پیشکش بادشاہ کردہ بالطائف خسروی مخصوص گشتہ اول بخدمت منشی گری نان بعد بعہدۂ وزارت سرفراز گشت و در اندک زمانے بخاطر بادشاہ آن چنان جا گرفت کہ محسود امرا و شاہزادگان شد و تخلص خود علامی می کرد بر وقت مراجعت از دکن باشارۂ شاہزادۂ سلیم یعنے جہانگیر راجہ نرسنگھ دیو بندیلہ تاریخ چہارم ربیع الاول سنہ ۱۰۱۱ھ یک ہزار و یازدہ ہجری ابوالفضل را قتل کردہ و سرش بریدہ نزد شاہزادہ سلیم کہ در الہ آباد مقیم بود فرستاد شاہزادہ بغایت خوش شد و اکبر شاہ تاسف خورد تحریرات و دفاتر کتاب ابوالفضل و آئین اکبری و اکبرنامہ و عیار دانش و رسالہ اخلاق وغیرہ یادگار قابلیت وے ہستند او ہم حسب شہرت مقید بمذہبے نبود۔

حافظ شاہ ابواسحاق خلف و خلیفہ شاہ ابوالغوث گرم دیوان فاروقی بھیروی کہ بسال یازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمود وے را گرم دیوان ازان گویند کہ جسم مبارکش در بعض اوقات بخرق عادت بدرجۂ غایت گرم می شد کہ نان گندم بران توان پخت وے راد و خلیفہ نامور بودند یکے شاہ معشوق علی غازی پوری دوم فرزند ارجمندش مظہر محاسن اخلاق شاہ ابواسحاق ذات شریفش نادرۂ روزگار مذکر شیم صحابۂ کبار بود زہد و تقوی شعارش و احراز اسرار شریعت دثارش افتادہ در تصحیح و تنقید احادیث نبویہ علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ ملکۂ وہبی داشت و تبعلیم علوم ظاہر و باطن مے پرداخت و در مواظبت سنت سنیہ اندکے تغافل نمی ورزید در امر معروف و نہی منکر ہر صغیر و کبیر و غنی و فقیر را یکسان مے دید بسال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری بریاض رضوان آرمید **بھیروی** نسبت بموضع بھیرا بباے مکسورہ موحدہ مخلوط بہا و بیاے مثناۃ تحتانیہ معروف و راے مہملہ بعدش الف قریہ است بضلع اعظم گڈھ از چڑیاکوٹ جانب شمال شش کروہ فاصلہ دارد

حکیم ابوالفتح گیلانی ولد مولانا عبدالرزاق جامع کمالات از ملازمان اکبر شاہ بروز پنجشنبہ نوزدہم شوال سنہ ۹۹۷ھ سال نود و ہفتم از صدی دہم ہجرت رحلت نمود

ومیر غیاث الدین الملقب بہ نقیب خان اند مستفید شدہ اند

شیخ ابوالمکارم اسمعیل ابن شیخ صفی الدین ردولوی دوازدہم ربیع الثانی سال ہفتصد و ہشتاد و نہ ہجرت ولادت یافتہ چہل روزہ بود کہ پدرش ویرا بپاے سید اشرف جہانگیر سمنانی پیر خود انداخت سید موصوف فرمود این ہم مرید من است بالجملہ شیخ ابوالمکارم در سایۂ عاطفت پدر بزرگوار خود تربیت یافتہ بشانزدہ سالگی از جمیع علوم متعارفہ فارغ حاصل کردہ و شب و روز بدرس و تدریس و ذکر و فکر بسر مے برد او رحمۃ اللہ علیہ بسیزدہم ربیع الاول روز چہارشنبہ وقت عصر سال ہشتصد و شصت ہجرت از دار فانی بعالم جاودانی رحلت فرمودوے را چہار فرزند بودند عبد الصمد عزیز اللہ عبد القدوس حبیب اللہ عرف مخدوم مٹھن عبد الصمد و عزیز اللہ و حبیب اللہ از فیض تربیت پدر بزرگوار ارادت و خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ حاصل کردند و شیخ عبد القدوس از خاندان چشتیہ صابریہ فیضیاب شدہ بقصبۂ گنگوہ رائحۂ انوار رہدایت و ارشاد ساخت۔

حاجی ابراہیم محدث اکبر آبادی بزہد و تقوی و ورع و درس علوم دینی خصوصًا علم حدیث قیام داشت تقید بشرع و تورع ویرا مانع اختلاط و ارتباط بمردم بود ہموارہ امر معروف و نہی منکر می نمود ہرگاہ حسب طلب در عبادتخانۂ اکبر بادشاہ می آمد بمراسم تکلفات و آداب ملوک مقید نمی شد و پیوستہ وعظ و نصیحت می گفت و سال وفاتش بدریافت نرسید رحمۃ اللہ علیہ

سید ابراہیم ایرجی ابن معین بن عبد القادر حسینی دانشمند کامل بر سائر علوم عقلی و نقلی بوسیمی و حقیقی عبور نمودہ کتب بسیار از ہر علوم مطالعہ کردہ و تصحیح فرمودہ و مشکلات آنرا چنان حل کردہ کہ ہر کرا دنی مناسبتی باشد نظر در کتاب او کافی بود و احتیاج استاد نداشت والحق کہ در دہلی در زمان او ہیچ کس بدانش او نبود وے بوجہ ناحق شناسی اہل روزگار در زاویہ خود بمطالعہ و تصحیح کتب مشغول بودے و درس کم گفتی با این ہمہ نسبت او بسلسلۂ علیہ قادریہ برہمہ غالب بودے مرید شیخ بہاء الدین قادری شطاری است در سنہ نہصد و بست ہجری بدہلی در اواخر عہد سلطان سکندر لودے آمدہ شیخ عبد اللہ دہلوی و میان لادن مولانا عبد القادر صابون گر و دیگر کارآگہان نامور بہ بزرگی او گرویدند و در عہد اسلام شاہ در سنہ نہصد و پنجاہ و سہ ہجری وفات یافتہ در مقبرۂ سلطان المشائخ مدفون است **ایرجی**

منسوب است به ایرچ بهمزهٔ مکسوره و یای تحتانی شناة مجهول و رای مهمله مفتوحه و جیم فارسی قصبه ایست بملک مالوه اکنون بضلع جالون تعلق دارد و از شرفاے مشائخ و سادات آباد

معلم ابراهیم باعکظه ساکن سورت دانشمند متبحر و فقیه اشهر شافعی المذهب خطیب مسجد جامع بندر بمبئی بود همواره بدرس و تدریس تفسیر و حدیث و فقه مشغول بودی مفتی عبد اللطیف و مولوی سید عبد الفتاح عرف مولوی اشرف علی گلشن آبادی و سید عماد الدین از ارشد تلامذهٔ وے هستند بست و هفتم رجب سن دوازده صد و هشتاد و دو هجری رحلت فرموده

مرقدش در بندر سورت است و گلشن آباد نامش مشهور ناسک است

مولوی احسان الغنی ساکن دلمؤ مضافات لکھنؤ عالم عامل که ورع و تقوی دثارش بود

بماه رجب سال دوازده صد و هشتاد و یک هجری رحلت نمود

حکیم احسان علی ساکن احمد آباد دناره خلف حکیم شیر علی متوطن احمد آباد دناره برادر کلان مؤلف کتاب بتاریخ بستم شعبان دوازده صد و بست و نه هجری بقصبه سلون متولد شده علوم رسمی و متعارفه بخدمت قاضی عبد الکریم قدس سره بمقام راے بریلی و علم طب از والد خود حاصل کردند و در طبابت مهارتی کامل داشتند و تمام عمر بعهدهٔ وکالت سرکار انگریزی باضلاع فتح پور و باندہ ممتاز بودند بمقام باندہ تا یک هفته علیل مانده تاریخ نهم ذی الحجه اخیر شب جمعه سال دوازده صد و نود و چهار هجری رحلت فرموده بروز جمعه بمقام باندہ اندرون احاطهٔ دیوان محمد علی مرحوم متصل قبر شیخ محمد شفیع الزمان مدفون شدند قطعهٔ تاریخ وفات آن مرحوم از نتائج طبع شیخ محمد فهیم الزمان ساکن سندیله است ؎ حکیم احسان علی رحلت نمودند ٭ جوار حق کم از دو قوس بادا ٭ فهیم از درد دل سالش رقم زد ٭ مقامش جنت الفردوس بادا ٭ **ایضا** از منشی نعمت حسن افسون تخلص رئیس باندہ ؎ احسان علی وکیل نے رحلت جہان سے کی ٭ ذات شریف پاک تھی ہر ایک عیب سے ٭ افسون کو فکر جو ہوئی سال وفات کی ٭ داخل ہوئے بخلد ندا آئی غیب سے

تصانیفه. طب احسانی - معالجات احسانی - مفردات احسانی - مرکبات احسانی - اوراد احسانی - نکات احسانی - و دیگر کتب مفیده نیز یادگار ماند.

قاضی احمد مجید نارنولی ابن قاضی مجد الدین بن قاضی تاج الافاضل ابن قاضی

شمس الدین شیبانی از اولاد امام محمد شیبانی صاحب امام اعظم ابوحنیفہ بود مولدش نارنول و منشاے او اجمیر و مرقد او ناگور ہست تلمذ و ارادت بخدمت خواجہ حسین ناگوری داشت در سن ہیژدہ سالگی فراغ حاصل کردہ انواع علوم را درس مے گفت قاضی مجد الدین پدرش را ہفت پسر بودند ہمہ دانشمند و متقی و متدین و بزرگترین ایشان احمد مجد در علم و عمل برہمہ فائق و جامع علوم شریعت و طریقت و ورع و تقوی و ذوق و حالت بود و در امر معروف و نہی منکر جانب باز بحدیکہ پیش وے غنی و فقیر و خویش و بیگانہ درین باب مساوی بودند گاہے مداہنت سا بجو و ساہ نمی داد و ارباب دینار از نزدش قدرے نبود در آوان طالب علمی با دانشمندان بحث کردی و بزبان عربی و فارسی تقریر نمودی و در مجالس ملوک و امرا در آمدی و بحث کردی ہم در عنفوان شباب مرید خواجہ حسین ناگوری شد و از بحث و جدل و در آمدن بخانۂ ملوک توبہ کرد و علم طریقت پیش پیر خود خواندہ در سن ہیژدہ سالگی از نارنول باجمیر آمد و ہفتاد سال دران بقعہ شریف بزہد و ورع در باخت و بانواع خیرات عمر بسر برد و در اجمیر روش او این بود کہ نیم شب بروضۂ خواجہ بزرگ مے آمد و نماز تہجد مے گزارد و تا نماز چاشت تکلم نمے کرد بعد فراغ درس علوم دینیہ مے گفت و بعد قیلولہ قلیلہ برمے خاست و تا عصر یاد را و مشغول بودے و بعد از ان تفسیر مدارک میان اہل مجلس بیان فرمودی چنانکہ مسلوک طریق مشائخ وے بود نقل ہست کہ وے مے گفت وقتے ہمراہ اقرباے خود برای مدد معاش بہ ہند و رفتم و من دران ایام خردسال بودم شیخ محمود دہلوی شیخ الاسلام در ہند بود و صدارت علما باوے تعلق داشت در نماز پیش از امام تحریمہ بست چون از نماز فارغ شد ہیچ کس از دانشمندان کہ در صف اوّل پہلوی او بودند بوے چیزے نگفت چون دیدم کہ ہمہ مداہنت مے کنند من پیشتر آمدم و بشیخ الاسلام گفتم کہ این نماز تو درست نیست کہ تحریمہ پیش از امام بستی شیخ الاسلام منفعل شدہ اعادہ نماز کرد منقول است کہ رسم سلاطین ہند چنان بود کہ مردم با ایشان پشت خم کردہ و سر بر زمین نہادہ سلام مے کردند قاضی احمد مجد و قاضی ادریس دہلوی کہ دانشمندان بودند بآن وضع سلام نکردند کہ بدعت است السلام علیکم گفتند و برابر بادشاہ نشستند بادشاہ انصاف بایشان داد قاضی ادریس را قاضی اجمیر ساخت و چہار دیہ بوے داد و امر فتوے

کہ مورثی قاضی احمد مجد بود بوئے مسلم داشت قاضی احمد مجد را بدرجۂ غایت محبت باولاد رسالت پناہ صلعم بود و در عموم احوال جامۂ خسیس و کم شو پوشیدی و اکثر اوقات صرف کلاہ بر سرش بودی و جز نماز دستار بر سر کمتر بستی و شیروار در مجلس تذکیر نشستی و ما قال اللہ و قال رسول ہیبت و عظمت تمام گفتی چنانکہ زہرۂ ملوک آب شدی و تعظیم خود از کس نمی پسندید بعد مدتے متوجہ ناگور شد کہ مسکن پیر وی است و بتاریخ بست و پنجم صفر سال نہصد و بست و ہفت ہجری اللہ اکبر گویان جان بحق تسلیم کرد و در روضۂ مخدوم بزرگ سلطان التارکین در پایان پیر خود مدفون گشت ملا محمد نارنولی کہ مردے صالح و مقبول و مرید قاضی احمد مجد و مورخ وقت بود تاریخ نوشتن چنین یافتہ ے نظر بستہ بود احمد مجد شیبان ٭ زدون خدا بجو زاہد زشاہ ٭ کہ تاریخ آن پیر خود نارنوے برآوردا زجا شیخ زاہد ٭ رحمۃ اللہ علیہم اجمعین

مولانا شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی ابن مولانا شیخ عبدالاحد فاروقے

نسب آنحضرت به بست و ہشت واسطہ بجناب امیر المومنین سیدنا عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ مے پیوندد دی رحمہ اللہ از بزرگان سرہند بلکہ باعث فخر اہل ہند عالم ربانی و مجدد الف ثانی جامع بود میان علوم ظاہر و باطن و دلیلے بود ساطع بر شرافت نوع انسانی در سال ہفتاد و یکم از نصدی و ہم ہجرت بساحت وجود قدم رنجہ فرمود و بصغر سنی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ بہ تحصیل علوم متداولہ روآوردہ اولا از والد ماجد خود بعض علوم استفادہ نمودہ بسیالکوٹ رفت و از مولانا کمال الدین کشمیری نزیل سیالکوٹ کتب معقول بہ تحقیق و تدقیق تمام خواندہ و علم حدیث از مولانا یعقوب کشمیری اخذ کردہ باز بخدمت مولانا عبدالرحمن محدث کہ از کبرائے محدثین ہندوستان بودند حدیث مسلسل بواسطۂ واحد و اجازت تفسیر و صحاح ستہ و دیگر مفردات یافتہ بعمر ہفدہ سالگی از تحصیل علوم ظاہر فراغ حاصل کردہ بدرس و تصنیف مشغول شد خلافت سلسلۂ چشتیہ از والد خود داشت و اجازت بیعت قادریہ وغیرہ از شیخ سکندر کیتھلی یافتہ بہوائے حجاز محمل شوق بستہ بدہلی رسید در انجا با حضرت خواجہ محمد باقی باللہ الکنگی قدس سرہ دولت ملاقات دست داد بطریقۂ علیہ نقشبندیہ بخدمت شان بیعت کردند و در دو ماہ و چند روز نسبت حضور سلسلۂ نقشبندیہ حاصل نمودند چنانچہ ہمدران

ایام حضرت خواجہ بیکی از مخلصان خود رقم فرمودند کہ شیخ احمد نام مردے از سرہند کثیر العلم قوی العمل روزی چند با فقیر نشست و برخاست کردہ بسیار از روزگار و اوقات خود مشاہدہ نمود بآن مے ماند کہ آفتابی شود کہ عالم از و روشن شود انتہی و ہمان زمان آوازہ آنحضرت بلند شدہ آستان شان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علماے دور و نزدیک و امراے ترک و تاجیک بشرف حضور بہرہ ور گردیدند و مشایخ ارادت آوردند و سلسلۂ شان از ہند تا ماوراء النہر و روم و شام و مغرب رسیدہ ذات بابرکات شان آیتے بود از آیات ربانی و نفحتے بود از نعماے یزدانی نزاعی کہ درمیان علماے کرام و صوفیۂ عظام از ہزار سال بود ایشان برداشتند و مورد و مصداق حدیث صلہ شدند چہ ایشان درمیان علماے ظاہر و صوفیہ صلہ بودند کہ اختلاف فریقین را در وحدت وجود بلفظ راجع واشتند صبر و رضا و تسلیم و شفقت بر خلق و صلۂ رحم و رعایت ارباب حقوق و سبقت در سلام و لینت در کلام شیمۂ کریمۂ ایشان بود با این ہمہ تمسک بہ کتاب و سنت ہمین یک فضیلت مقاوم ہزار فضائل تواند بود منقول است کہ علماے ظاہرین پیش سلطان جہانگیر ابن اکبر شاہ شکایت کردند کہ شیخ احمد دعوے مے کند کہ مقام وے بالاے مقام صدیق اکبر است چون سلطان شیخ را طلبیدہ از حقیقت حال استفسار کرد شیخ جواب داد کہ شما براے خدمتی ادنے خادم خود را پیش خود مے طلبید و براہ مہربانی بوے سخنی پوشیدہ مے گوئید ضرور است کہ آن خادم ادنی بعد طی کردن مقامات امراے عالی درجہ بشما می رسد و باز آن خادم مراجعت کردہ بمقام خود ایستادہ مے شود پس بدین آمد و رفت لازم نے آید کہ مرتبہ خادم ادنی بالای امرای نامدار باشد پادشاہ خاموش ماندہ رواز عتاب گردانید ہمدرین وقت مردے از حضار بارگاہ شاہی بشاہ معروض داشت کہ تکبر شیخ بہ بینید کہ سجدہ بشما نکردہ حال آنکہ شما ظل اللہ و خلیفۂ او ہستند پادشاہ بر غضب شدہ وے را در قلعہ گوالیار محبوس کرد شاہجہان پسر جہانگیر کہ بشیخ خلوصی داشت قبل از آمدنش ببارگاہ شاہی افضل خان و خواجہ عبدالرحمن مفتی را مع بعض کتب فقہ نزد شیخ فرستادہ پیغام دادہ بود کہ علما سجدۂ تحیت جہت سلاطین جائز داشتہ اند شما را باید کہ وقت ملاقات بادشاہ را سجدہ کنید و من ضامن مے شویم کہ از سلطان بشما ضرری نخواہد رسید شیخ رح بجوابش گفت کہ اجازت سجدہ رخصت است و عزیمت

آنست کہ بجز خدائے عزوجل دیگری را سجدہ نکردہ شود القصہ شیخ تا سہ سال درحبس ماندہ بعدہ
جہانگیر بادشاہ وی را بدین شرط از قید برآورد کہ وی بلشکر سلطانی بودہ ہمراہش گشت کند چنانچہ
شیخ چندی بہ لشکر سلطانی حاضر ماند پس ازان از بادشاہ رخصت وطن یافتہ بسرہند
رونق افروز شدہ بروز سہ شنبہ بست و ہشتم صفر سال سی و چہارم از صدی یازدہم ہجرت
بجوار رحمت ایزدی پیوست و بسرہند مدفون گشت تاریخ وفاتش رفیع المراتب یافتہ اند
نور اللہ مضجعہٗ تصانیفہ الانیقہ رسالۂ تہلیلیہ۔ رسالۂ اثبات نبوت۔ رسالۂ مبدء و معاد۔
رسالۂ مکاشفات غیبیہ۔ رسالۂ آداب المریدین۔ رسالۂ معارف لدنیہ۔ رسالۂ رد الشیعہ۔
تعلیقات العوارف۔ شرح رباعیات خواجہ باقی باللہ رح۔ مکتوبات در سہ مجلد۔ **تذئیل**
حدیث شریف ان اللہ یبعث لہذہ الامۃ علی راس کل مائۃ سنۃ من یجدد لہا امر دینہا کہ در سنن
ابی داؤد وغیرہ کتب معتبرہ مروی است مراد از راس مائۃ باتفاق اہل حدیث آخر صد یست و
علامات و شروط مجدد آنیست کہ وی عالم باشد بعلوم ظاہر و باطن و نفع از تدریس و تالیف و تذکیر
او شائع باشد و در احیای سنن و محو بدعات سرگرم بود و در آخر یک صدی و اول صدی
دیگر اشتہار علوم و شیوع انتفاع از و باشد پس فضائل و اوصاف مولانا شیخ احمد باعلی صوت
ندا می کند کہ وی رحمۃ اللہ علیہ مجدد است نہ مجدد مائۃ بل مجدد الف ثانی و از صد تا ہزار فرق بین
است سہرند بکسر سین مہملہ و سکون ہاے ہوز و کسر راے مہملہ و سکون نون و در آخر دال مہملہ
شہریست درمیان دہلی و لاہور بر شارع عام کذا ذکرہ حسان الہند فی سبحۃ المرجان
مولانا احمد احمد آبادی ابن مولانا سلیمان قدس سرہما اصل زاد بوم ایشان گرد است مولانا
سلیمان مذکور دار د احمد آباد گجرات گردید و از خدمت شیخ عبدالحق دہلوی کسب فیوض نمودہ
فاضل متبحر گشت تصانیف عالیہ از و یادگار ماند پسرش مولانا احمد کہ یگانہ روزگار بود در ہمہ
علوم دست رسا داشت و در اکثر علوم تصانیف نادرہ دارد علم معقول بدیار گجرات
از و رواج یافتہ منجملہ مصنفاتش فیوض القدس نام کتابیست در علم کلام کہ آن طراز الہامات
قدسیہ توان گفت اکثر تحصیل وے پیش مولانا محمد شریف بودہ شرح مواقف و اکثر علوم
عقلیہ از مولانا ولی محمد خانو و تصوف از میان شیخ فرید اخذ کردہ و ریاضے پیش

شاہ قباد مخاطب بہ دیانت خان گذرانید واجازت حدیث وبعض علوم از والد خود مولانا سلیمان گرفتہ بتاریخ بست ویکم جمادی الثانی سال یازدہ صد دوازدہ ہجری بعالم قدس شتافت مولانا نورالدین گجراتی شاگردش تاریخ وصال وی درین مصرعہ یافتہ ۵ شمع کہ بود بہ انجمن

علم گل شدہ ؛ مرقد پدر و پسر در احمد آباد گجرات ہست

ملا احمد رام پوری کہ بولایتی شہرت داشت شاگرد مولوی برکت الہ آبادی بعلوم درسیہ خصوصاً در فلسفہ ماہر بود سلسلۂ تلمذ اکثر علمای رامپور بدو منتہی می شود

ملا احمد عبدالحق فرنگی محلی ابن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی تحصیل علوم بخدمت عم خود ملا نظام الدین نمود و در جنب وے بتدریس مشغول گشت و اعتبار تمام در ارباب و اساکین شہر لکھنؤ پیدا کردہ در امور خانہ داری عم خود را سبکدوش سے داشت تصانیفش شرح سلم وحواشی زواہد ثلثہ یادگار ماند

ملا احمد حسین فرنگی محلی ابن ملا محمد رضا پسر چہارم ملا قطب الدین الشہید السہالوے کتب درسیہ متعارفہ بخدمت عم خود ملا نظام الدین تحصیل نمودہ فاضل کامل گشت و بتدریس علوم عمر گرانمایۂ خود بسر بردہ در اواخر عمر او را سفر فیض آباد پیش آمد در آنجا بیمار شدہ بوطن می آمد در اثنای راہ وفات یافتہ ملا حبیب اللہ فرنگی محلی از تلامذۂ اوست

ملا احمد انوارالحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبدالحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین سہالوی چون در فطرت ازلی محبت الٰہی در دلش ریختہ بودند در عالم طفولیت بخدمت والد خود مے نشست و از برکات انفاس طیبۂ او استفادہ مے برد کتب درسیہ بخدمت مولوی احمد حسین و ملا محمد حسن خواندہ تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی عبدالعلی بحرالعلوم نمودہ بعمر ہفتدہ سالگی بخدمت والد خود فائز بہ بیعت گشتہ توجہ خاطر بمعقولات نداشت کتب منقول البتہ منظور نظرش بودند الغرض اوقات شریفش بعبادت الٰہی بسر مے برد و نفسی بدون ذکر و شغل بر باد نمے داد حالات شریفش از خوارق عادات مفصلاً در اغصان اربعہ مذکور ست بست و ششم شعبان روز سہ شنبہ یک پاس روز ماندہ سال دوازدہ صد و سی و شش ہجری روح مبارکش از حجرۂ قالب برآمدہ برفیق اعلی پیوست در باغ خود واقع لکھنؤ مدفون شد

شاعری مادۂ تاریخ نوشتش در مصرعہ۔ رحمت حق بروح انور باد شہ یافتہ
شیخ احمد لاہوری بن عبداللہ بن علی محمد بن محمد جمال الدین دوانی وے ابوالجد مولوی محمد اشرف لکھنوی بود اسلافش از دوان کہ قریہ ایست در شیراز بودند وقتیکہ اہل تشیع بر ایران زمین استیلا یافتند وقتل ونہیب اہل سنت از دست شان بظہور آمدہ جدش بہ پشاور رسید ہمانجا شیخ احمد متولد شد وعلوم عقلیہ ونقلیہ اکتساب کرد واز پشاور بموضع نبہ اقامت گزید طبیب حاذق بود بمداواۂ فقراء وغرباے پرداخت وباغنیا ملتفت نمے شد وہموارہ بریاضات و بدرس علوم اشتغال داشت ودر سن یکہزار وہفتاد وہفت ہجری وفات یافتہ در نبہ مدفون گردید
نبہ دیہی ہست از دیہات سیالکوٹ مضاف لاہور
مولوی احمد حسن قنوجی فرزند کلان مولوی سید آل حسن قنوجی جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بتاریخ نوزدہم رمضان یوم شنبہ وقت اشراق سال دوازدہ صد وچہل وشش ہجری متولد شد علوم مروجہ ببلاد متفرقہ بخدمت اساتذہ چند آموخت شاعری قوی الحافظہ جید الذہن بود در آخر بحلقۂ تلمذ مولوی عبدالجلیل کولی درآمد واجازت حدیث از شاہ عبدالغنی مجددی دہلوی یافتہ درسال دوازدہ صد وہفتاد وشش ہجری بارادۂ حج بیت اللہ از وطن روانہ شدہ بمقام بڑودہ ملک گجرات رسید نزد مولوی غلام حسین قنوجی مقیم شد ودر انجا بمرض تپ بیمار گشتہ نہم جمادی الاولے بروز جمعہ سال دوازدہ صد وہفتاد وہفت ہجری رحلت فرمودہ بعد نماز جمعہ در تکیہ ماتریدیہ مدفون گشت طاب اللہ ثراہ
مولوی احمد اللہ پانی پتی فرزند وتلمیذ قاضی ثناء اللہ پانی پتی ومرید مرزا مظہر جانجانان دہلوے ماہر فقہ وحدیث صاحب ورع وتقوی بود در سال یازدہ صد ونود وہشت ہجری بعالم جوانی سوے عالم جاودانی شتافت
شیخ احمد فیاض امیٹھوی از فحول علمای کبار صاحب تقوی وریاضت ومجاہدہ بود بحالت بیماری صعب قرآن مجید را در یکسال یاد کردہ اکثر کتب متداولہ برزبان داشت اگر شاگردی در خواندن غلط کردی صحت آن بیاد گفتی تفسیر وحدیث وسیر وتاریخ خوب میدانست قرأت فاتحہ عقب امام روا داشتی ہمعصر شیخ نظام الدین امیٹھوی بود وشیخ

نظام الدین مذکور در سال نہصد وہشتاد ویک ہجری وفات یافتہ تاریخ وفات شیخ احمد معلوم نہ شد

قاضی احمد اللہ بلگرامی عرف محمد عثمان ابن قاضی محمد احسان وی بحلیہ علوم آراستہ بود خصوصًا بفقہ وحدیث در بلگرام نظیری نداشت تا سال نود وششم صدی دوازدہم بر مسند قضاے بلگرام متمکن بود بلگرام را درزمان پیشین سرے نگرمی گفتند بالجملہ آن قصبہ عمدہ خیز ومعدن علماے وفضلاے نامدار بود از قنوج بسمت شمال مائل بشرق بفاصلہ پنج کروہ واقع است ودر وسط آن ہردو شہر دریای گنگ بفاصلہ دو ونیم کروہ مے گذرد

مفتی احمد ابوالرحیم فرنگی محلی ابن مفتی محمد یعقوب بعد تحصیل کتب درسیہ بدرس اشتغال داشت وفرا ولت کتب فقہیہ بسیار نمودہ مفتی متدین مشہور بود مدتے عدالت فوجداری در عہد نواب سعادت علی خان لکھنوی باو تفویض ماند نواب موصوف بروبانت وامانت وے اعتمادی داشت بقضای الٰہی بیمار شدہ وفات یافت رحمۃ اللہ علیہ

مولوی احمد رضا خان بریلوی سلمہ اللہ تعالیٰ ابن مولوی نقی علی خان بن مولوی رضا علی خان متوطن بریلی روہیلکھنڈ تاریخ دہم ماہ دہم یوم السبت سال ہفتاد ودوم از صدی سیزدہم بعرصۂ دینا قدم نہاد جد شریفش بروز عقیقۂ وے بشر شدہ گفت خوابی دیدم کہ تعبیر آن فاضل وعارف شدن این فرزند ہست بالجملہ صاحب ترجمہ بعمر چہار سالہ از خواندن قرآن مجید فراغت یافتہ وبعمر شش سالگی بماہ ربیع الاول بر سر منبر بحضور مجمع کثیر رسالۂ میلاد شریف خواند تمامی علوم درسیہ از معقول ومنقول بخدمت والد ماجد خود تحصیل نمودہ بتاریخ چہاردہم شہر ہشتم سال ہشتاد وششم از صدی سیزدہم فاتحہ فراغ خواند وہمان تاریخ جواب استفتاے رضاعت نوشتہ والد ماجد وی کار فتاوے نویسی باو سپردہ ودر سال نود وچہارم صدی مذکور بخدمت سید شاہ آل رسول مارہروے شرف بیعت حاصل نمودہ مثال خلافت واجازت جمیع سلاسل وسند حدیث یافتہ ودر سال نود وپنجم صدے مذکورہ معیت والد ماجد خود بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا مشرف شدہ از اکابر علمای آن دیار اعنی سید احمد دحلان مفتی شافعیہ وعبد الرحمان سراج مفتی حنفیہ سند

حدیث و فقہ و اصول و تفسیر و دیگر علوم یافتہ۔ روزی نماز مغرب بمقام ابراہیم علیہ السلام خواند
بعد نماز امام شافعیہ حسین بن صالح جمل اللیل بلا تعارف سابق دست صاحب ترجمہ گرفتہ
بخانہ خود برد و تا دیر پیشانی وی گرفتہ فرمود انی لاجد نور اللہ من ہذا الجبین پس سند صحاح
ستہ و اجازت سلسلۂ قادریہ بدستخط خاص دادہ فرمودند کہ نام تو ضیاء الدین احمد ہست در
سند مذکور تا امام بخاری علیہ الرحمۃ یازدہ وسائط اند وہم در مکۂ معظمہ بایمای شیخ جمل اللیل موصوف
شرح رسالۂ جوہرۂ مضیہ در بیان مناسک حج مذہب شافعیہ کہ از تصانیف شیخ سابق الوصف
است اندر دو یوم نوشتہ و نام آن النیرۃ الوضیۃ فی شرح الجوہرۃ المضیۃ مقرر کردہ پیش
شیخ برد شیخ بتحسین و آفرین وے لب کشاد در مدینہ طیبہ مفتی شافعیہ یعنی صاحبزادۂ
مولانا محمد بن محمد عرب ضیافت صاحب ترجمہ کردہ باثنای اکل طعام مسئلہ افضلیت
مدفونین بقیع پیش گردید صاحب ترجمہ گفت کہ امیر المومنین عثمان رض افضل اند و مولانا می فرمود
کہ حضرت ابراہیم ابن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تفضیلت دارند جانبین دلائل خود ہا
بیان مے کردند آخر مولانا فرمود کہ ہر دو قول صحیح و موجہ اند صاحب ترجمہ گفت ولکل وجہۃ
ہو مولیہا آن وقت بانگ نماز عصر از حرم شریف برخاست مولانا فرمود فاستبقوا الخیرات آن
جلسہ برخاستہ بنماز شریک شد بشب یعنی بعد نماز عشا صاحب ترجمہ در مسجد خیف تنہا توقف
نمود و رانجا بشارت مغفرت یافتہ وے سلمہ ربہ تصانیف بسیار دارد از ان جملہ اینند

ماتیعلق بالنبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ١ تجلی الیقین بان نبینا سید المرسلین [1305] ٢ اقامۃ القیامہ
علی طاعن القیام لنبی تہامہ [1299] ٣ سلطنۃ المصطفی فی ملکوت کل الوری [1297] ٤ نفی الفی عمن بنورہ انار کل
شی ملقب بہ قمر التمام فی نفی الظل عن سید الانام ٥ ہدی الحیران فی نفی الفی عن شمس الاکوان [1299] ٦
[1302] سمع وطاعہ لاحادیث الشفاعہ ٧ نور الافلاک [1305] لجلال حدیث لولاک ٨ القیام المسعود [1304] بتنقیح
المقام المحمود ٩ اجلال جبریل بجعلہ خادما للمحبوب الجلیل [1298] ١٠ سماع الاربعین [1305] فی شفاعۃ
سید المحبوبین ١١ البحث الفاحص عن طرق حدیث الخصائص **ماتیعلق بتفضیل الشیخین**
١٢ منتہی التفضیل بمبحث التفضیل ١٣ مطلع القمرین فی ابانۃ سبقۃ العمرین [1297] ١٤ الزلال الانقی من بحر
سبقۃ الاتقی [1300] ١٥ الکلام البہی فی تشبہ الصدیق بالنبی [1297] ١٦ وجد المشوق بجلوۃ اسماء الصدیق [1297]

والفاروق **مما يتعلق باهل بيت النبوة والصحابة** ۱۸ احیاء القلب المیت بنشر
مناقب اہل البیت ۱۹ اظلال السحاب فی اجلال الصحابہ ۲۰ دفع العروش الخاویہ من ادب الامیر
معاویہ ۲۱ الاحادیث الراویہ لمناقب الصحابی معاویہ **مما يتعلق بالاولياء الكرام**
۲۲ الاہلال بفیض الاولیاء بعد الوصال ۲۳ انہار الانوار من یم صلوٰۃ الاسرار ۲۴ ازہار الانوار
من ضیاء صلوٰۃ الاسرار ۲۵ طوالع النور فی حکم السرج علی القبور ۲۶ تجیر معظم شرح قصیدہ اکسیر اعظم
مما يتعلق بالمسائل النزاعية ۲۷ حیاۃ الموات فی سماع الاموات ۲۸ منیر العین فی
حکم تقبیل الابہامین ۲۹ نسیم الصبا فی ان الاذان تحول الوبا ۳۰ البارقۃ الشارقۃ علی
مارقۃ المشارقۃ **مما يتعلق بفن الحديث** ۳۱ النجوم الثواقب فی تخریج احادیث الکواکب
۳۲ نور عینی فی الانتصار للامام العینی ۳۳ الروض البہیج فی آداب التخریج۔ اگر پیش ازین کتابے
درین فن یافتہ نشود پس مصنف را موجد تصنیف ہٰذا می توان گفت **مما يتعلق بالفقهيات**
۳۴ عبقری حسان فی اجابۃ الاذان ۳۵ حسن البراعۃ فی تنفیذ حکم الجماعۃ ۳۶ انہی الاہلال عن
ابطال ما احدث الناس فی امر الہلال ۳۷ الاحلی من السکر لطلبۃ سکر روسر بفتح رائے مہملہ و
سکون واو و سین مفتوحہ و در آخر رائے مہملہ ساکنہ نام جماعت تجار انگریز است کہ در شاہجہانپور
کارخانہ شکر و قند اجرا کردہ اند و استخوان حیوانات سوختہ بزگال آن تصفیہ شکر وغیرہ مے نمایند
۳۸ اجود القری لمن یطلب الصحۃ فی اجارۃ القری ۳۹ النیرۃ الوضیۃ فی شرح الجوہرۃ المضیئۃ
۴۰ جمل مجلیۃ فی ان المکروہ تنزیہا لیس بمعصیۃ ۴۱ الامر باحترام المقابر ۴۲ البارقۃ اللمعا علی
طائع نطق بکفر طوعا ۴۳ المقالۃ المسفرۃ عن احکام البدعۃ المکفرہ ۴۴ احکام الاحکام فی
التناول من ید من مالہ حرام ۴۵ فصل القضا فی رسم الافتا ۴۶ العطایا النبویہ فی الفتاوی
الرضویہ **من ابواب شتے** ۴۷ مقامع الحدید علی خد المنطق الجدید ۴۸ اعتبار الطالب
فی بحث ابی طالب ۴۹ السعی المشکور فی ابداء الحق المہجور ۵۰ نور الامال فی الاوفاق و
الاعمال بشمائل وکفے من ادعیۃ المصطفے۔ بماہ جمادی الآخر سن سیزدہ صد ہجری
برخے از مفضلین بریلی و بدایون و سنبھل و رامپور وغیرہ کہ سرخیل شان مولوی محمد حسن
سنبھلی بودند در بلدہ بریلی فراہم شدہ خواستند کہ بصاحب ترجمہ در باب تفضیل باب

مناظرہ کشایند صاحب ترجمہ باوجود علالت طبع واستعمال منضجات اوالاسی سوال نوشتہ پیش سرگروہ آن طایفہ فرستاد مجرد معاینہ اسولہ مذکورہ سرگروہ مناظرین بسوارے عجلہ دخانی بعجلت تمام جانب وطن تشریف فرما شدند ودیگر معاونین شان بزادیہ من سکت سلم پناہ بردند چنانچہ قدرے تفصیل این واقعہ در رسالہ فتح خیبر مطبوع شدہ است زان بعد اعلان مناظرہ بحث مذکور منجانب صاحب ترجمہ عموماً مطبوع شدہ شائع گشت تاالے یومنا ہذا از جاے صدائے برنخاست ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذوالفضل العظیم تصانیف وے تا این زمان قریب ہفتاد وپنج مجلد رسیدہ اند سلمہ اللہ تعالیٰ

ملا احمد زین جونپوری عالم متبحر وعامل ومتوکل ومتورع ومتبرک مرید شیخ معروف جونپوری بود وشیخ معروف مرید مولانا آلہ داد شارح کافیہ وہدایہ وبزدوی ومدارک است ووی مرید راجہ حامد شاہ مانک پوری بود

مولانا احمد تھانیسری مرید شیخ نصیر الدین اودھے دہلوی در فضائل وعلوم ظاہری بسیار سامی ماہر بود بعد معاودت امیر تیمور گورگانی مولانا از دہلی بکالپی آمدہ متوطن شد وہمان جا وفات یافتہ اندرون قلعہ کالپی مدفون گردید او را قصیدہ ایست دالیہ در لغت کہ در وداد فصاحت وبلاغت دادہ چند بیت ازان شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار نقل کردہ قابل دید ست

قاضی احمد غفاری قزوینی از اولاد امام نجم الدین عبد الغفار ہست کہ صاحب کتاب حاوی در مذہب شافعی گذشت فاضل ومنشی ومورخ وخوش طبع بے عدیل بود کتاب نگارستان در عجائب حالات وغرائب واقعات وکتاب نسخ جہان آرا کہ نامش تاریخی ہست در مجمل تواریخ عالم از زمان آدم تا حضرت خاتم صلعم از تالیفات اوست در آخر حال دست از وزارت پادشاہزادگان عراق بازداشتہ متوجہ زیارت بیت الحرام گردیدہ وآن سعادت را دریافتہ از بندر ابل ہندوستان مے آمد ناگاہ دست قضا در رخت ہستی وے خلل انداختہ در سال نہصد وہفتاد وپنج ہجری بعالم بقا کشید یفعل اللہ ما یشاء ویحکم ما یرید

مولوی احمد بخش سندیلی ابن مولوی سید عبد الله ساکن سندیله اخذ علوم از والد ماجد خود و نیز مولوی اعز الدین سندیلی و مولوی حیدر علی سندیلی کرده مرید و خلیفه پدر خود بود طلبه ظاهر و باطن را از فیض مزیدے رسید کمتر درس میداد و مریدے کرد سال وفاتش معلوم نشده در باغ امرهره واقع قصبه سندیله پائین والد خود بخاک آسود علیه رحمة الله الودود

شیخ احمد عرب یمنی شروانی ابن شیخ محمد یمنی شروانی در اواخر صدی دوازدهم یا باوائل صدی سیزدهم هجری بهندوستان آمده و سیاحت شهرهاے کلان نموده اکثر بکلکته مقیم بودے در فن ادب عرب مهارتے کامل داشت از تصانیف وے نفحة الیمن فیما یزول بذکره الشجن که بپاس خاطر متی مزدن صدر المدرسین کلکته تالیف نموده و مناقب حیدریه که بطیب خاطر غازی الدین حیدر فرمانرواے لکهنؤ تصنیف کرده و شمس الاقبال فی مناقب ملک بهوپال و انشاے عجب العجاب مشهور اند و اظهار لیاقت علمی وے میکنند

سال وفاتش بدریافت نرسیده

مولوی احمد علی عباسی چریاکوٹی از اکابر مشاهیر علماے هندوستان است بجمیع فنون متداوله مهارتے تمام داشت علی الخصوص در اصول فقه و فلسفه اولی علم سربلندی مے افراشت بسال یک هزار و دو صد هجری از کتم عدم بمنصه شهود قدم وجود نهاده در عنفوان شباب در وطن مالوف خود به تحصیل علوم کمر همت بسته طرفے از صرف و نحو بخدمت مولوی حافظ غلام علی عباسی که از گرامی ناموران مرز بوم چریاکوٹ بودند اخذ فرموده بعد از ان چون وجهه تحصیل کمال در دلش راسخ بود بسے بر نیامد که سداے ره نوردی بر زیله اهل بسته و خار عنا در پاے جهد طلب شکسته بخدمت مشاهیر علماے هند پیوسته از انجا که طبع صافی و ذهن ثاقب داشت هیچ درسے از درهاے علم نبود که برو کشاده نشد فنون ریاضیه را از مولوی غلام جیلانی همراهی مولوی حیدر علی رامپوری و نیز بتعلیم ایشان بتکمیل آورده و فلسفه و فقه و اصول و بلاغت را از بلاد بعیده حاصل کرده و تحصیل علم قرأت و تجوید زمام تعلم بدست قاری نسیم رامپوری سپرده و آن را بانجام رسانیده و اعمال سلوک نزد ایشان از برگزیده آفاق حضرت حافظ ابو اسحاق سح

ساکن بہیا گرفتہ در ایام تحصیل داد سیاحت دادہ و بجہد تمام در پے ہر ہنری فتادہ بعمر سی سالگی از جمیع فنون درسیہ و غیر درسیہ طرف بستہ بوطن باز آمد و برسم ازدواج و مناکحت پرداخت و از ان بعد بمسند افادہ فنون و درس علوم نشستہ جمعے کثیر را از فنون مختلفہ بہرہ مند گردانید در تعلیم وے را طریقہ خاصہ بود کہ ہیچ متعلم بے بہرہ وافی نمی ماند علمائے معاصرش از طرز تسلیم وے معترف بکمالش بودند بتصانیف کمتر متوجہ مے شد مگر باقتراح بعض احباب بہ تسوید اجزائے چند در بعض علوم پرداختہ کہ بعضی از ان ناتمام ماندہ و برخے را تکمیل ساختہ ہمچو انوار احمدی حاشیہ قال اقول و شرح سلم العلوم بانجام نرسیدہ و لوسالنواظر در علم مناظرہ باتمام رسانیدہ و ہمچنین رسائل او در فنون مختلفہ نے الجملہ موجود اند و انار شد و اشہر تلامذہ وے علمائے موصوف الذیل ہستند مولوی نصر اللہ خان خویشگی خورجوی و مولوی علی عباس چریاکوٹے و مولوی نجم الدین چریاکوٹی و مولوی عنایت رسول چریاکوٹی صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بماہ ذی حجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رخت ہستی بروضہ رضوان بربست علیہ الرحمۃ والغفران **چریاکوٹ** قصبہ ایست مردم خیز در سواد اعظم گڈھ بہیرا ابر بای موحدہ مکسورہ مخلوط بہائے مختفی و یائے مثناۃ تحتانیہ معروف و رائے مہملہ مفتوحہ بآخرش الف

قصبہ ایست بسواد اعظم گڈھ مسکن مشائخ عظام

قاضی احمد علی سندیلی ابن سید فتح محمد ساکن سندیلہ شاگرد و داماد مولانا حمد اللہ سندیلی دانشمند متبحر کثیر الدرس والتصانیف ذکی و ذہین بود از پیشگاہ سلاطین دہلی بعہدۂ قضائے قصبہ سندیلہ سرافراز دوامتیاز داشت مولوی حیدر علی ابن مولانا حمد اللہ ہم از و مستفید شدہ حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ میر زاہد ملا جلال و حاشیہ میر زاہد شرح مواقف و شرح سلم العلوم و حاشیہ منہیہ بر شرح سلم و رسالہ فرائض حنفی از تصنیف انیق او یادگار ماند در اواخر صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمودہ بقصبہ سندیلہ در صحن امام بارہ سید غلام حسین مدفون گشت طاب اللہ

ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

خواجہ اختیار الدین عمر ایرجی آبا و اجداد او از کبرائے خطہ ایرج بودند و بمنصب عہدہ داری متعین و منصوب آخر الامر او را جذبہ و دست داد بکلی ترک حطام دنیاوی نمودہ

انچہ از ادرارات و انعامات متعین داشت ہمہ را بطوع و رغبت گذاشتہ و بطلب علم و طریقہ زہد قدم صدق نہاد و در خدمت قاضی محمد سادی کہ از اساتذہ عہد و صلحاے روزگار و مرید و خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود بود تحصیل علم کرد و بہ نعمت خلافت و اجازت مشرف گشت وفاتش چہاردہم محرم سن ہشت صد و نہ ہجری واقع شدہ بمقام ایرج مدفون گشت علیہ الرحمۃ والرضوان

حکیم ارزانی دہلوی نامش محمد اکبر بن حاجی محمد مقیم در عصر فیض اثر بادشاہ جہجاہ ابو المظفر محی الدین اورنگ زیب عالمگیر غازی طبیبی حاذق مرید خاندان قادریہ بود بہ مطب مرضیٰ تالیف کتب طبیہ بسر می برد از تصانیف او کتب ذیل مشہور اند میزان الطب ۔ حدود الامراض منتخب اکبری ۔ مجربات اکبری ۔ مفرح القلوب ۔ شرح قانونچہ ۔ قرابادین قادری طب اکبر کہ در سال یکہزار و صد و ہشت ہجری ترجمہ کتاب شرح اسباب و علامات تالیف نمودہ تاریخ تالیف آن در لفظ شرح اسباب و علامات بعد حذف اعداد حروف علت کہ چہار الف و یک واو است مولف موصوف خود یافتہ

قاضی ارتضا علی خان گوپاموی ابن مصطفے علی خان در سال یازدہ صد و نود و ہشت ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی علوم عقلی و نقلی اخذ کردہ و فن ادب از مولوی محمد ابراہیم بلگرامی آموختہ جامع شریعت و طریقت بود در سن دوازدہ صد و بست و پنج ہجری نزد والد خود بمدراس رسیدہ در آن وقت والد وے قاضی مدراس بود بعد وفات پدر خود ہم بران منصب ممتاز شدہ بافادہ علوم مے پرداخت بر صدرا و میرزاہد ملا جلال وغیرہ حواشی و شروح نوشتہ کہ مطرح انظار علماے کرام اند نفائس ارتضائیہ و نقود الحساب و رسالہ فرائض و شرح قصیدہ بردہ نیز از تصانیف مشہورہ وے اند در سال دوازدہ صد و پنجاہ و یک ہجری وفات فرمودہ

مولوی ازہار الحق فرنگی محلی ابن ملا احمد عبد الحق و برادر عینی ملا احمد انوار الحق تا شرح جامی بخدمت مولانا عبد العلی بحر العلوم خواندہ بسبب روانگی مولانا موصوف جانب بوہار کتب متوسطہ و اکثرے از معقولات منقول بخدمت ملا احمد حسین تحصیل نمودہ کتب معقول پیش ملا محمد حسن استفادہ کرد ازان بعد بنا بر درس و تکمیل بہ شاہجہان پور نزد مولانا بحر العلوم رفت و ازانجا معاودت نمودہ مدتے در وطن خود لکھنؤ بدرس

معروف ماند پس بتلاش معاش بطرف رائے بریلی روانہ شد شاہ لال مرحوم ورا غنیمت شمردہ بخانہ خود جایش داد و بخدمت وے طلبہ علم برائے تدریس ہجوم کردند در مسجد شاہ مذکور درس میداد و از شاہ موصوف بسلسلۂ نقشبندیہ بیعت کردہ و از انجا ہمراہ مولانا بحر العلوم روانہ بہار شد و در انجا درس بطلبہ میداد و باز واپس بوطن آمد و بکار درس مشغول ماند و بعمر ہفتاد سالگی از عالم فانی بملک جاودانی خرامید

شیخ اسحاق لاہوری ابن شیخ کاکو دانشمند تبحر و متوکل و متورع دایم درس می گفت جامع جمیع علوم و صوفی مشرب و ہمیشہ بحق مشغول می بود تا مئی بر سینہ سخنی نمی گفت شیخ سعد اللہ و شیخ منور از تلامذہ او مشہور اند سن شریفش از صد متجاوز شدہ بسال نہصد و نود و شش ہجرت رحلت فرمود

مفتی محمد اسد اللہ آکہ آبادی ابن مفتی کریم قلی بزرگی خاندان ایشان بہگنان ظاہر و ہویداست دانشمند ذکی و متقی باوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیدہ آراستہ و پیراستہ بود نسبت تلمذ بہ مولانا فضل رسول بدایونی داشت ہنگامیکہ در فتح پور مفتی عدالت بودہ فقیر جامع الاوراق شرح عقاید نسفی و مشکوٰۃ شریف در خدمت بابرکت شان سبقاً خواندہ باز قاضی القضاۃ صدر آگرہ و در اخیر صدر الصدور جونپور شدہ بتاریخ یکم جمادی الاول یوم دوشنبہ سال سیزدہ صد ہجری لاآکہ الا انت گویان جان بجان آفرین سپردہ بمحلہ چتر ساری متصلات جونپور مدفون شدند طاب اللہ ثراہ

مولوی اسد علی سندیلی پدر وے شیخ صادق علی از فیض آباد آمدہ مرید برہان شاہ سندیلی شدہ ہمانجا سکونت اختیار کردہ اسد علی بقصبہ مذکور ولادت یافت از علمای وقت کتب درسیہ باتمام رسانیدہ و تمام عمر ملازم درس و تعلیم بودہ بست و ہشتم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و نود و ہشت ہجری روز جمعہ رحلت فرمودہ بسندیلہ مدفون گشت

مولوی اسلمی مدراسی نام وے محمد سعید است دانشمندی متبحر از تلامذہ ارشد ملک العلمای مدراس بود کتاب تحفۂ اثنا عشریہ مصنفہ مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی را از فارسی بعربی ترجمہ نمودہ کتاب سفینۃ النجات ہم از تصانیف اوست علیہ الرحمۃ

سید اسمٰعیل بلگرامی دانشمند متبحر بود بسال یازده صد وشصت وچہار ہجری وفات یافتہ

شیخ اسمٰعیل لاہوری از عظمائے محدثین ومفسرین بود واول کسی است کہ علم حدیث وتفسیر بلاہور آورده وہزار ہا مردم در مجلس وعظ وے مشرف باسلام مے شدند در سال چہار صد وچہل وہشت ہجری بلاہور درگذشت

اسمٰعیل عرب از اقران شیخ حسین تبریزی در ہیأت وحکمت وطب بے نظیر بود وبدرس شرکت مکانی با شیخ حسین داشت وطلبہ را ازین صحبت شریف ایشان ابواب فیض بروے کشود بوجہ اثاث البیتی کہ داشت شے او را دزدان شہر بعہد جلال الدین محمد اکبر شاہ کشتند

سید اشرف سمنانی وی را سید اشرف جہانگیر گویند از اکابر علمائے ربانی وکاملان صاحب کرامت وتصرفات است درسیاحت با امیر کبیر سید علی ہمدانی قدس سره رفیق بود عاقبت بجانب ہندوستان افتاد ودر حلقہ ارادت شیخ علاء الدین در آمد وراہیش ارادت مقامات عالیہ کشف وکرامت حاصل بود در حقائق وتوحید سخنان عالی دارد واو را مکتوبات است مشتمل بر تحقیقات غریبہ وبا قاضی شہاب الدین دولت آبادی معاصر بود غالبا قاضی از وے تحقیق بحث ایمان فرعون کہ در فصوص الحکم اشارتی بدان واقع شده است کرده بود واو درین باب بوے مکتوبے نوشت کہ در اخبار الاخیار شیخ المحدثین دہلوی نقل کرده مزار سید اشرف در کچھوچھہ است نام مبارکش را در دفع جن بغایت موثر می دانند واو را ملفوظاتے است مسمی بہ لطائف اشرفی کہ یکے از مریدان او جمع کرده

شیخ اعظم ثانی لکھنوی ابن شیخ ابو العباس شیخ موسیٰ بن شیخ ضیاء الدین کرمانی از علمای فحول ودانشمند متبحر جامع بود میان علوم ظاہری وباطنی وارادت بہ شیخ ابو الفتح جونپوری داشت شیخ ضیا لکھنوی وشیخ سعد الدین خیر آبادی از ارشد تلامذه وبند وبا شیخ سعد اللہ کنددرے فراز معاصرت ومختتی تام داشت گویند وے را در علم فقہ مرتبہ بلند وپایہ ارجمند بود در تقریر مسئلہ فقیہہ بیانے صافے وتقریرے وافے مے کرد وے را در علم فقہ رسائل متعدده اند شیخ ضیاء الدین اب الجدوی در عہد ہلاکو خان از کرمان بہ ہندوستان آمده

جہت ملاقات شاہ سمرقندی بہ لکھنو رسیدہ و بہ سبب علاقہ محبت ادشان دران بلدہ توطن اختیار کرد شیخ اعظم ثانی سہ عقب ذیل گذاشتہ وفات یافتہ سال وفاتش معلوم نہ شد ۱ شیخ محمد عرف شیخ قاضی ۲ شیخ احمد فیاض ۳ شیخ نصیرالدین۔ اولاد ہر یکے ازانہا در لکھنو و دیوہ وانام موجود اند

مولوی افہام اللہ سندیلی ابن مولوی سید فتح اللہ بن سید شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ اکتساب علوم متداولہ از والد خود و مولوی عبداللہ و مولوی احمد بخش سندیلیان و مولوی انوار الحق و مولوی سراج الحق لکھنویان و علم طب از حکیم مرزا محمد علی لکھنوی طبیب شاہی کردہ احسان حسین خان و مظفر حسین خان فرزندان سبحان علی خان کمبوہ و مولوی محمد علی خان لکھنوی از تلامذہ صاحب ترجمہ بودند بجز شرحی مختصر بر میزان الصرف تالیفے ازو یافتہ نشد بمقام نان پارہ ضلع بہرائچ وقتیکہ ملازم راجہ منور علی خان بود ازین جہان بی بنیان رخت ہستی بربست ہمانجا مدفون گشت علیہ الرحمۃ والغفران

مولوی اکبر علی سندیلی ابن مولانا حمد اللہ سندیلی شارح سلم العلوم برادر کلان مولوی حیدر علی سندیلی اکتساب علوم ظاہر از والد ماجد خود نمودہ عالم متبحر بود مگر بدرس و تدریس بوجہ اذکار و اوراد و چلہ نشینی اشتغالے نکرد و مرید شاہ قدرت اللہ مرحوم صفی پوری بود و شرح بسیط بر حزب البحر از تصانیف شریفہ او یادگار روزگار ہست تاریخ بست و ہفتم شعبان سال دوازدہ صد و بست خواہ بست و پنج ہجری ازین دار فانی بعالم جاودانی شتافت و بمقابر قدیم صاحبان سندیلہ واقع موسی پور بخاکش سپردند علیہ رضوان اللہ العلی الاکبر

مولوی آل حسن قنوجی ابن اولاد علی از سادات حسینی بخاری بلدہ قنوج در سال دوازدہ صد و دہ ہجری متولد شدہ اولاً علوم درسیہ از مولوی عبدالباسط قنوجی تحصیل کردہ سپس بہ لکھنو رفتہ بخدمت علماے آنجا مثل مولوی محمد نور وغیرہ مستفید گشت و در سال دوازدہ صد و سی و سہ ہجری بدہلی رفتہ بجرگہ تلامذہ مولانا عبدالعزیز و مولانا رفیع الدین منسلک شدہ اجازت کتب تفسیر و حدیث بدست آورد و مرید و خلیفہ سید احمد مجاہد بریلوی و شریک جہاد بادی بود عمر عزیزش بدرس و افادہ و موعظہ بسر بردہ مؤلفاتش بزبان ہندی

ہجری

وفارسی وعربی بسیار اندازانجملہ راہ سنت وہدایۃ المومنین ونور القامن ملاۃ الصفا ورسالہ
در معنی کلمہ طیبہ ورسالہ رد تعزیہ ورسالہ آداب تذکیر ورسالہ آداب بدعت ورسالۃ الاختصاص
فی الحدود والقصاص وتقویۃ الیقین سنے رد عقائد المشرکین وغیرہ ازمؤلفات مفیدہ وی اند
بسال دوازدہ صد وپنجاہ وسہ ہجری رحلت فرمود تاریخ وفاتش درسات ۱۲۵۳ تحریر یافتہ اند
از اعقاب او مولوی سید صدیق حسن خان بہادر زوج ثانی رئیسۂ بھوپال اند ذکر شان
در حرف صاد بیاید انشاء اللہ تعالے

مولانا آلہ داد جونپوری از اکابر علماے جونپور بیک واسطہ شاگرد قاضی شہاب الدین
دولت آبادی ومرید حاجی حامد شاہ مانک پوری بود عمر عزیزش در افادہ علوم وتصانیف صرف
کردہ در تحریر وتقریر وتنقیح مطالب علمی قدرتے تمام دحظی وافر داشت تصانیف عمدہ
ومعتبرہ دارد ازانجملہ شرح ہدایہ درفقہ بچند مجلدات ضخیمہ وشرح بزدوے وحاشیہ برحاشیہ ہندی
وحاشیہ تفسیر مدارک اند یادگار روزگار اند شیخ عبدالحق محدث دہلوی در اخبار الاخیار نقل کردہ
کہ شیخ حسن بن طاہر ومولانا آلہ داد صاحب ترجمہ در سلوک طریق علم رفیق یکدیگری بودند
ودرمیان ایشان مودتے عظیم بود چون شیخ حسن ابن طاہر در سلسلہ حاجی حامد شاہ مانکپوری
درآمد مولانا آلہ داد گفت کہ میان حسن شما حرمت طالب علمان برباد دادید وی فرمود شما
نیز مجلسی بخدمت ایشان برسید امتحان کنید تا مارا معتقد دارید روزی دیگر ہردو یار قصد ملازمت حاجی
حامد شاہ کردند مولانا آلہ داد مسئلہ چند از ہدایہ وبزدوی کہ بسمت اشکال موسوم بودند تصور
کردہ با خود راست کرد چون بخدمت سید سیدی رحمۃ اللہ علیہ بمان عادت خواند
سرگذشت احوال خود حکایت کرد کہ رفع اشکال مولانا آلہ داد نمود گردید پس مولانا نیز مرید وی
شد وبسلوک طریق مجاہدہ وریاضت مشغول گشت ودر سال نہصد ودہ ہجری
وفات یافتہ نور اللہ مرقدہ

میان آلہ داد لکھنوی مولوی عبدالقادر بدایونی در منتخب التواریخ تحریر فرمودہ کہ
میان آلہ داد از دانشمندان مستعد صاحب تصرف بود طبعی دقاد داشت وذہن نقاد درفقہ
واصول فقہ وعربیت نظیرش نبود در نحو رسالہ موسومہ قطبی بایراد مثال وعبارت نوشتہ

از تصنیفات او دو چیز غریب دیدم اول رساله که از طول چهارده سطر و از عرض نیز همان قدر سطور بجدول نوشته بودند و احکام و مسائل چهارده علوم ازین استخراج مے یافت دوم رساله قبطون نام بر نهج مقاله که عبارتی بروش مقامات حریری داشت و تصنیفات دیگر هم دارد انتهی ملخصاً حال وفاتش جائی یافته نشد

مولانا آله داد سلطانپوری اصل وی از قریه نجوده توابع سندیله است تلمذ نزد عبد الله مخدوم الملک نموده بشرافت حسب و نسب ممتاز از اعاظم علما و اکابر فقرای هند بود در عهد اکبر بادشاه چند گاه بصدارت صوبه پنجاب بعده بقضاے آله آباد منصوب گردید و بجزوے معاش که داشت قانع بود و او را تصانیف بسیار هست کتاب کشف الغمه و منهاج الدین از تالیفات وے مشهور اند در سال یکهزار و شش هجری رحلت کرد طاب الله تعالے ثراه۔

مولانا آله داد لنگرخانی لاهوری منسوب به محله لنگرخان از محلات لاهور در اکثر علوم متداوله ماهر و متبحر بوده تشرع و تورع و تقوی و صلاح بغایتے داشت و پیوسته بدرس مشغول مے بود هرگز بخانهٔ ارباب دنیا نرفته و از ملوک زمانه حاجتی نخواسته و مدد معاش نگرفته غفر الله له

مولانا آله داد امروهی ملا مستعد و خوش طبع شیرین سخن خوش صحبت ندیم پیشه بود مطائبه ملیح داشت در ملازمت اکبر بادشاه در سلک سپاهیان انتظام یافته در سال نهصد و نود هجری در نواحی سیالکوٹ ودیعت حیات سپرده بنواح امروهه مدفون گشت نور الله مرقده

شیخ الله یار خیرآبادی از علماے متبحر بود در ابتدای احوال سالها بدرس و افاده گذرانید و بسیار دانشمندان صاحب کمال از و وارث مانده اند آخر الامر بالکل رجوع بطریقهٔ صوفیه نموده خرقهٔ ارشاد از شیخ صفی خلیفه شیخ سعد الدین حاصل کرد ذوق سماع و حالت وجد برو غالب آمد قدم از ابواب اهل دنیا کوتاه گردانید تا اینکه استدعاے ضیافت کسے هم قبول نکردے در سال نهصد و نود و سه هجری وفات یافته نور الله ضریحه

حکیم امام بخش تاش احمد الله ساکن قصبه کیرت پور ماهر علوم عقلی و نقلی طبیب حاذق از تلامذه حکیم محمد اسحاق دهلوی ملازم راجه تکیت راے مدار المهام نواب آصف الدوله بهادر رئیس ملک اوده بود کتاب آداب الاطبا و شرحش موسوم بمعرکة الآرا هر دو بزبان عربے

ودرسالہ خلاصۃ الطب دربیان ستہ ضروریہ بزبان فارسی از تصانیف اوست والدماجد مسودا وماق حکیم شیر علی مرحوم نسبت تلمذ بوے دارند سال وفاتش بدریافت نرسید علیہ الرحمۃ والغفران

حافظ امان اللہ بنارسی ابن نور اللہ ابن حسین بنارسی حافظ قرآن مجید جامع معقول و منقول حاوی فروع واصول درعہد اورنگ زیب عالمگیر بعہدۂ صدارت لکھنؤ کامیاب بود درسن یازدہ صدوسی وسہ ہجری بمقام بنارس وفات یافتہ ہمدرا نجا مدفون شد کتب مرقومہ ذیل از تصانیف او یادگار ماند مفسر در اصول فقہ محکم الاصول شرح مفسر مذکور و حواشی بر تفسیر بیضاوی وعضدی وتلویح وحاشیہ قدیمہ برشرح مواقف وحکمۃ العین وشرح عقاید دوانی ورشیدیہ وبرمباحثہ میر باقر علے استرآبادی وملا محمود جونپوری در مسئلہ حدوث دہری محاکمہ تحریر کردہ وباقاضی محب اللہ بہاری مصنف سلم العلوم ہنگامیکہ ملا محب اللہ قاضی لکھنؤ بود مذاکرہ علمی میداشت

شیخ امان اللہ پانی پتی ناش عبد الملک بن عبد الغفور از علمائے صوفیہ موحدین شاگرد شیخ مودود لاری ومرید شیخ محمد حسن بن شیخ حسن ابن طاہر جونپوری بود اورا در علم توحید وتصوف کتب ورسائل بسیار ماند از انجملہ رسالہ موسومہ اثبات الاحدیہ وشرح لوائح جامی قدس سرہ السامی از تصانیف اوست تاریخ دوازدہم ربیع الآخر سال نہصد و پنجاہ وہفت ہجری ازین دار فنا بدار بقا شتافت مدفنش پانی پت ہست سقی اللہ ثراہ

مولوی امان اللہ دہلوی بن مولوی خیر الدین عالم فاضل ومتورع کامل در صغرسن از علوم درسیہ فراغت یافتہ محسود اقران گشت درحسن اخلاق وعموم اشفاق با آشنا وبیگانہ نزدیک مساوی بودند تصانیف رائقہ وتالیف فائقہ ازو یادگار ماند امیر الامرا نواب خان دوران خان وزیر محمد شاہ بادشاہ دہلی بوے خلوصی داشت واز حضور بادشاہ بہ منصب شیخ الاسلام سربلندی یافتہ در جنگ نادرشاہ درانی ہیازدہ صدوپنجاہ ویک ہجری مقتول شد

مولوی امان علی احمد آبادی خلف حکیم شیر علی متوطن احمد آباد تارہ عربادر کلان مؤلف کتاب علوم متعارفہ اولاختصرات از مولوی ثابت علی ساکن بھکا ضلع الہ آباد

خوانده وکتب مطولات پیش مولوی محمد سعید رام پوری داماد مفتی شرف الدین گذرانیدند و علم طب از والد ماجد خود اکتساب نمودند ورع وتقوی شعار و دثار شان بود حسب الطلب مهاراجه جسونت سنگه فرمان روای ریوان از فتح پور آمده بتاریخ بست وچهارم ربیع الاول سال دوازده صد و پنجاه و هفت هجری بمنصب طبابت بمشاهره یک صد و بست روپیه ملازم شدند و دران وقت مسلمانان سکنه خاص ریوان و مضافات آن به لاعلمی و صحبت هنود و مانند آنها از پابندی صوم وصلوة بمراحل دور بودند بلکه برخے باسماے هنود موسوم بودند بیمن قدوم شان بسیاری از مسلمانان پابند صوم وصلوة پنجگاه شدند از عوام مرضی هیچ نمی گرفتند دوا از نزد خود مے دادند پانزدهم شوال روز شنبه وقت عصر بمقام احمد آباد تاره سال دوازده صد و پنجاه و هشت هجری بخدمت مولانا عبد الهادی فتح پوری خلیفه رفیع الدین عرف مولوی ذوالفقار علی بیعت بسلسلهٔ قادریه و نقشبندیه مجددیه کرده خلافت هر دو سلسله حاصل نمودند و اکثر مردم این دیار را بحلقهٔ ارادت خود آوردند هیژدهم ذی الحجه روز جمعه سال دوازده صد و هفتاد و دو هجری انتظام بدست کل ریاست سپرد گردیده و تا حیات بر عهده منتظم بدست مقرر ماندند بتاریخ بست و چهارم ربیع الاول سال دوازده صد و هفتاد و هفت هجری بمقام ریوان رحلت فرموده هم در انجا مدفون شدند حکیم ابرخان دهلوی تاریخ وفاتش چنین بنظم آورده ؎ صد افسوس حضرت امان علی ؛ بجنت شدند از جهان منتقل ؛ کنون سال رحلت چه گویم بتو ؛ سر هوش رفت از غم درد دل ۱۲۷۷ از تصانیف مثنوی پنجه خورشید بزبان اردو. حسن البیان سے تفسیر الالباب. موضح البدعات. تیسیر العسیر فی تراکیب الاکاسیر. رساله لدغ الکلب. رساله خواص سور قرآنی بنظم اردو و فارسی. ترجمه منظوم چهل حدیث. رد الوثیقه در رد مذهب نصاری. عجائب التعابیر فی علاج البواسیر والنواسیر

مجربات متین. قرابادین متین ناتمام

مولانا حاجی امداد الله سلمه الله ساکن تهانه بهون جامع علوم ظاهر و باطن بیعت و خلافت سلاسل چشتیه صابریه قدوسیه و چشتیه نظامیه قدوسیه و قادریه قدوسیه و نقشبندیه مجددیه قدوسیه و سهروردیه قدوسیه و کبرویه قدوسیه از جناب فیض مآب قبله حقیقت

وکعبہ معرفت حضرت میاں جیو شاہ نور محمد جھانوی دارند بسے از علماے اعلام ہچو مولوی رشید احمد گنگوہی و مولوی محمد قاسم نانوتوی و مولانا و مرشدنا حافظ حاجی محمد حسین محب اللہی العمری الٰہ آبادی بحلقۂ ارادت حضرت ایشان در آمدند و براو دلی خود ہا فیضیاب شدند چنانچہ حضرت ایشان در ضیاء القلوب تحت وصایاے خود ارشاد فرمودہ اند و نیز ہر کس کہ ازین فقیر محبت و عقیدت و ارادت دارد مولوی رشید احمد و مولوی محمد قاسم راکہ جامع جمیع کمالات علوم ظاہری و باطنی اند بجاے من فقیر بلکہ بدارج فوق از من شمارند اگرچہ بظاہر معاملہ برعکس شد کہ اوشان بجاے من و من بمقام اوشان شدم و صحبت اوشان راغنیمت دانند کہ این چنین کسان درین زمان نایاب اند و از خدمت ایشان فیضیاب بودہ باشند فقط الحق کہ ذات ستودہ صفات حضرت ایشان سے فی زماننا یادگار سلف ہست بزمانہ غدر بعد حصول برات خود از مخمصہ بہ مکہ معظمہ ہجرت فرمودہ مقیم آنجا یار برکت آثار و مرجع صغار و کبار اند ہموارہ بحرم شریف درس مثنوی مولانا روم مے دہند غذاے روح و ضیاء القلوب و تحفۃ العشاق و جہاد اکبر و ارشاد مرشد و در دغمناک از تصانیف حضرت ایشان مشہور اند مولوی محمد یعقوب نانوتوی و حافظ محمد یوسف تھانوی و مولوی کرامت علی انباوی و مولوی محمد ابراہیم ابراوری از خلفاے مجاز حضرت ایشان اند فقیر حقیر مسود اوراق نیز بوسطت ستگری مولانا و مرشدنا حافظ محمد حسین الٰہ آبادی بزمرۂ خدمۂ خدام حضرت ایشان درآمدہ اجازت و بیعت بہر سلاسل یافتہ اللہم وفقنے لما تحب و ترضے و اجعل آخرتے خیرا من الاولے

مولوی امیر الدین علی امیٹھوی ہرگاہ کفرۂ ہنود مسجد عالمگیری واقع ہنومان گڈھی متعلق اودھ راکہ از معابد شہیرۂ ہنود ست شہید کردند دران معرکہ شاہ غلام حسین بہ حمیت اسلام تاریخ سیزدہم ذیقعدہ سال ہفتاد و یکم بعد صدی دوازدہم ہجری شہید گردید مولوی امیر الدین علے مرحوم جہت انتقام خون شاہ غلام حسین و جہاد بمقابلۂ بیراگیان ہنومان گڈھی پے سپرد جمعے کثیر از مجاہدان جان سپار دست بدستش دادند علماے سنی و شیعہ بہ پیس و پیش افتادند کسے بفقدان شرائط فرضیت جہاد لب کشادہ دیگرے

شرط امامت پیش شاهزاده واجد علی شاه فرمان روای لکهنؤ وعدهٔ تصفیه منازعت سے کرد وازجانب رزیڈنٹ جهت انسداد قتال وجدال قدغن شدید بشاه ووزیر ستنزد درین قیل وقال چندی توقف رو نمود چون بمقابلهٔ دولتمندان هنود قطع امید رو نمود امیر المجاهدین عزم بالجزم بسوے مقصود کرده روانه شد بارلو فرنگی افسر فوج فرمان رواے لکهنؤ بحکم حاکم وقت سدراه شده بمقام شجاع گنج فوج بارلو غازیان را محاصره کرده از طرفین نوبت بمقابله رسیده بتاریخ بست وششم صفر روز چهارشنبه سال هفتاد و دوم از صدی سیزدهم هجری امیر المجاهدین شربت شهادت چشیده بروضهٔ رضوان شتافت شکر الله سعیه درعین معرکه بعض ارادتمندان او عرض کردند که اکنون موقع دیگرگون هست اگر فرمائید شمارا بجاے محفوظ بریم بجوابش بی ساخته از زبان حق ترجمانش این مصرعه برآمد ع سر میدان کفن بردوش دارم ٭ طالبان تاریخ بعد شهادتش چون غور کردند اعداد مصرعه برجسته مطابق سال شهادت برآمدند منشی ظهیر الدین خلف منشی مسعود بلگرامی تضمین آن کرده وهو هذا **قطعه** بتاریخ شهیدان کفن پوش ٭

چه حاجت تا سنش من برنگارم ٭ که خود فرمود آن میر شهیدان ٭ سر میدان کفن بردوش دارم ٭

مولوی امین الله فرنگی محلی ابن مولوی محمد اکبر ابن مفتی ابو الرحم ابن مفتی محمد یعقوب حافظ و فاضل درس بطلبه میداد یک پسر مسمی مولوی عبد الحلیم گذاشته بتاریخ بست ونهم جمادی الثانی سال دوازده صد و پنجاه وسه هجری بعارضهٔ دق جهان گذران را پدرود نمود

مولوی اوحد الدین بلگرامی عالم وحید العصر و فرید الدهر در علم ادب والنشاے عرب تلمیذ شیخ احمد عرب یمنی شروانی مؤلف نفحة الیمن بود از تصانیف او کتاب نفائس اللغات هست که در آن زبان اردوے هندوستانی را که مرکب از فارسی وعربی وترکی وهندی است اصل لغت قرار داده عربی وفارسی آن را بیان کرده الحق ایجادے نموده که پیش ازان هیچ کتابے از کمن عدم بمنصهٔ وجود شاید جلوه گر نشده باشد اتمام آن بعهد محمد علی شاه بادشاه اوده تاریخ هفتم رجب سال دوازده صد و پنجاه وسه هجری بظهور پیوسته سال وفات صاحب ترجمه معلوم نگردید شکر الله سعیه

ادریس گوالیاری دانشمندی مناظر و مجادل در عهد اکبر بادشاه بود و وردا دسے

اصول و فروع بے نظیر روزگار جودت طبع بشابۂ داشت کہ در وقت بحث چون کار بنقل مے افتاد صفحہ صفحہ و ورق ورق عبارت را بیاد مے خواند و مے گفت کہ این عبارت فلان کتاب است درانجا بہ بینید خصم را الزام مے داد چون تفحص مے کردند اثرے ازان درکتاب مے یافتند

حرف الباء الموحدہ

مولانا بدرالدین اسحاق دہلوی ابن علی بن اسحاق دہلوی در اوائل حال بدہلی تحصیل علم مے کرد و در طلب علوم بجوش طبعی و حدت ذہن ممتاز بود بعد اتمام تحصیل علوم مروجہ متوجہ بخارا شدہ باجودہن رسید آوازہ کمال حضرت شیخ فریدالدین گنج شکر شنیدہ مشتاق خدمت او شدہ بملازمتش رسید شیخ چون او را قابل دید بخادمے و دامادے خود مخصوص گردانید و خرقۂ خلافت بخشید وی را رسالہ ایست مسمی باسرار الاولیا کہ دران ملفوظات گنج شکر جمع کردہ و در علم تصریف کتابے نظم کردہ و غایت تبحر و فصاحت را درانجا کار فرمودہ قبرش در صحن مسجد جامع قدیم اجودہن است

شیخ بدہ بہاری دانشمندی راسخ و طبیبی حاذق بود کہ شیر شاہ سور از غایت اعتقاد کفش پیش پای او می نہاد وی بر ارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی شرحی معتبر نوشتہ

مولوی برہان الدین ساکن دیوہ دانشمند فقیہ و محدث کہ ظاہر و باطنش بصلاح و تقوی آراستہ بود تمام عمر خود بتذکیر و موعظ خلائق بسر بردہ ہزار ہا مردم بہدایت و ارشادش عادات قبیحۂ غیر مشروعہ را ترک کردند و براہ راست آمدند از تصانیف او چند رسائل کہ بنظر سوادراق گذشتند ہمہ مفید و بذیل مذکوراند مؤلف در ایام صبیٰ از دیدار پر انوارش مشرف شدہ بود شال مبارک وی ہنوز کہ بہ شصت و یک سال رسیدم از خیالم نرفتہ تصانیفہ تاریخ بست و نہم ربیع الثانی روز سہ شنبہ سال دوازدہ صد و چہل ہجری مباحثہ بمسائل مختلف فیہا در میان علماے دہلی واقع شدہ سرگروہ فریق اول حامی السنۃ مولانا رشیدالدین خان و سرخیل فریق ثانی ماحی البدعۃ مولانا عبدالحی بودند چون مباحثہ باختتام و تقریر تحریری ہر دو فریق بنظر صاحب ترجمہ در آمد وے رحمۃ اللہ علیہ رسالہ بطور محاکمہ

تحریر فرموده که بر رسالۂ محاکمہ مشہور وقابل دید است ۔ رسالۂ تحقیق اللوزان بکاسه آمد صدقه وزکوٰة در سال دوازده صد وچہل وہفت نوشتہ ۔ رسالہ احکام عید الفطر ورسالۂ احکام عید الاضحیٰ حسب استدعاے بعض صلحاے احمدآباد تازه در سال دوازده صد وپنجاه ہجری تحریر کرده ۔ رسالۂ نکاح ۔ رسالۂ منع اشارۂ تشہد ۔ رسالۂ نذر وذبیحہ ۔ رسالۂ تحقیق ربوا ورنج رسالۂ کفارۂ میت ۔ از تصانیف وے اند رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہ

شیخ برہان الدین نسفی دانشمندے کامل حال بود اگر شاگردے بخدمت او آمدے تا چیزی بخواند او گفتی که اول برمن سه شرط بکن تا چیزی ترا بیاموزم از ان جملہ شرط اول اینست که طعام یک وقت خوری تا وعاے علم خالی ماند دوم آنکہ ناغہ نہ کنی اگر یک روز ناغہ کنی دوم روز ترا سبق نگویم سوم آنکہ چون مرا در راہی پیش آئی ہمین کہ سلام کنی زود بگذری دست ویا افتادن وتعظیم زیادت درمیان راه نه کنی

شیخ برہان الدین محمود بلخی بن ابی الخیر اسعد البلخی رح از اکابر علماے وقت سلطان غیاث الدین بلبن متصف بنور علم ودانش بود وجد وسماع جامع بود میان علوم شریعت وطریقت در عہد صبیٰ بہ صحبت مولانا برہان الدین مرغینانی صاحب ہدایہ رسیده وبشارت علم یافتہ بسال ہشت صد وہشتاد وہفت ہجری وفات یافتہ قبرش جانب شرقی حوض شمسی واقع دہلی است کہ آن را تختہ گویند مردم آن دیار خاک قبرش باعتقاد فتح باب علم اطفال را مے خورانند رحمۃ اللہ علیہ

بہاء الدین زکریا ملتانی خلیفہ شیخ شہاب الدین سہروردی نام نامیش زکریا کنیت وے ابو محمد لقبش بہاء الدین القرشی الاسدی ثم الملتانی شیخ الاسلام واز اکابر اولیاے ہند صاحب کرامات ظاہره ومقامات باہره جامع بود بعلوم ظاہری وباطنی از بغداد بملتان شرف قدوم ارزانی فرموده اکابران بلده بروے حسد بردند کاسہ بہ از شیر بخدمتش فرستادند شیر یعنی کہ درین شہر گنجایش دیگرے نیست شیخ الاسلام این معنے را دریافتہ گلی بر شیر کاسہ نہاده پیش آن جماعہ فرستاد یعنی برآنکہ درین شہر جاے ما ہمچو گل بر سر خواہد بود اکابر ملتان از حسن لطافتش حیران ماندند واز افتراے شاگرد بوده وی را تصانیف عدیده

خاصہ بعلم سلوک ہستند تاریخ ہفتم صفر سال ششصد و شصت و یک ہجری رحلت فرمودہ
مرقدش بملتان ہست رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہم

شیخ بہاء الدین مفتی آگرہ بغایت مردی بزرگ عالم وعامل ومعمر و متبرک و متدین بود
ودر سخاوت واعانت مسلمانان یگانہ عصر از اولاد شیخ الاسلام بہاء الدین زکریا در سال ہفتصد و
شصت وشش ہجری وفات یافت تغمدہ اللہ بغفرانہ

شیخ بھکھاری کاکوروی نامش نظام الدین ابن امیر سیف الدین ہست بسال ہشت
صد و نود ہجری ولادت یافتہ جامع علوم ظاہرہ باطن بود در علوم ظاہرہ بمولانا ضیاء الدین
مدنی محدث وقاضی عبد اللطیف ہرانی نسبت تلمذ داشت ودر اوائل کتب درسیہ
متعارفہ از والد خود تحصیل کردہ ودر اکتساب علم باطن مرید سید ابراہیم ایرجی است کہ
نبیرۂ سید عبد الرزاق ابن غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی بود کتاب منبع در اصول حدیث
ومعارف در تصوف وترجمہ رسالہ ملمعات قادری مصنفہ سید عبد الرزاق از تصانیف
شریفہ او یادگار اند بعمر نود و یک سال بسال نہصد و ہشتاد و یک ہجری وفات
یافتہ در قصبہ کاکوری مدفون شد جملہ مخدوم زادگان کاکوری از اولاد امجاد او ہستند
ازان جملہ شاہ محمد کاظم وشاہ تراب علی قدس اللہ سرہما شہرہ آفاق بودند ومولوی
محمد محسن نیز از اولاد دیند کہ در نظم ونثر نظیر خود ندارند قصائد نعتیہ وسراپاے رسول اکرم صلعم و
مثنوی صبح تجلی در میلاد مبارک وغیرہ اند کہ از بسیار ومشتی نمونہ از خروار تصنیف
بدیع اوشان ہست سلمہ اللہ تعالےٰ

شیخ بھکھاری جونپوری ابن شیخ اٰلہداد جونپوری یکی از علماے فحول عہد دولت
سلطان سکندر لودی بود منقول ہست کہ سلطان روزی علماے دیار خویش را جمع کردہ بیک
جانب شیخ عبد اللہ تلنبی وشیخ عزیز اللہ تلنبی وجانب دیگر شیخ اٰلہداد جونپوری ولپسرش
شیخ بھکھاری را در بحث معارض ساختہ آخر چنان معلوم شد کہ آن دو بزرگوار در تقریر واین
دو عزیز در تحریر فائق اند واللہ اعلم

شیخ بہلول دہلوی علم حدیث را خوب ورزیدہ در صحبت اہل فقر وفنا رسیدہ

با اہل دنیا کارے نداشت در عہد اکبر شاہ بافادہ وافاضہ طلاب مشغول بود

شاہ بہلول جالندہری عالم عامل وفاضل کامل شاگرد سید عبدالرشید وضع قلندرانہ داشت مرید شاہ بھیکہ چشتی لاہوری بود و کتاب بعلوم مختلفہ تصنیف کردہ از انجملہ فوائدالاسرار وشرح دیوان حافظ شیراز و احوال نامہ از مصنفات اوست در سال یک ہزار و یک صد و ہفتاد ہجری سفر اے علیین شد نور اللہ مرقدہ

شیخ بہار لکھنوی ابن محمد شریف از اولاد شیخ سعد اللہ کنددری فرزند جامع بود میان شریعت وطریقت اول فطرت بر نشان تقوی وصلاح بر آمد بعصمت ذاتی نشو ونما یافتہ بعد تحصیل علوم دینی بہ تہذیب اخلاق وتبدیل صفات موفق شدہ از زہاد وقت گردید مسن ومعمر ومتبرک بود بافادہ علوم اشتغال داشت وافضل ترین اعمالش این بود کہ کتب بسیار جمع کردہ وتصحیح فرمودہ ومشکلات آن را چنان حل نمودہ کہ ہر کرا دستے مناسبتی باشد نظر در کتاب او کافی بود حاجت او ستادے نداشت وباوجود این لطافت کتب وے اوراد طلبہ مشہور وقت بود سال فوتش بدریافت نرسید شکر اللہ سعیہ

ملا بیکس غزنوی بیکسی تخلص می کرد بوفور فضائل وصنوف کمالات اتصاف داشتہ در بہ زیارت حرمین شریفین رسیدہ بہندوستان آمد بعضی کتب احادیث مثل مشکوٰۃ المصابیح در عرب وشمائل النبی عم بہ میر مرتضی شریفی وغیرہ گذرانیدہ بجہت استیلائے ضعف پیرے متوجہ وطن مالوف غزنین شدہ بمنزل پشاور ندای ارجعی از پیک اجل شنیدہ در سال نہصد و ہفتاد ودستہ ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

بیر محمد شروانی ملا خوش فہم اعلی ادراک بود مجلسی شگفتہ داشت از شروان بقندہار بخدمت خانخانان بیرم خان آمدہ نشوونما یافت وبعد از فتح ہند خطاب خانی بعدہ خطاب ناصر الملکی یافتہ در ملک مالوہ بآب نربدا غرق شدہ ہلاک گشت

شیخ پیر محمد لکھنوی دانشمندی بود بعلوم ظاہری وباطنی صاحب التصانیف الرائقہ والتالیفات اللائقہ آبای کرامش از سادات مندیاہون سواد جونپور بودند کتب درسیہ در جونپور وحرمین شریفین ودہلی واجمیر وقنوج تحصیل کردہ بہ لکھنؤ آمدہ مدتے بمقام شاہ

میناقدس سرہ بودہ ریاضات ومجاہدات می کشید و فاتحہ بعد فراغ بخدمت مولوے قاضے عبدالقادر لکھنوی خواندہ در باطن از روح پر فتوح حضرت شاہ مینا ادام اللہ فیضہ فینا تربیت یافت بعدہ بخدمت شاہ عبداللہ سیاح چشتی پیوست و در بقیہ اولی نعمت ارادت وخلافت وے کامیاب شد و اجازت سکونت لکھنؤ یافت وحسب وصیت پیر خود مدام بدرس افادہ علوم مشغول بودے انچہ از فتوحات یافتے براہ خدا صرف کردی وبجز قوت یک روزہ برای خود نگرفتی اکثرے از علماے نامدار فاتحہ فراغ اند خواندند بعد وفاتش کہ در سال ہشتادم از صدے یازدہم بوقوع آمدہ شیخ محمد آفاق کہ سرحلقہ مریدان وے بود بجایش منصوب گردید مرقد شیخ پیر محمد بر بلندی لب دریاے گومتی در شہر لکھنؤ زیارت گاہ ہست و بہ ٹیلہ شاہ پیر محمد شہرت دارد

حرف التاء المثناة

شیخ تاج الدین دہلوی ولد شیخ ذکریا اجودھنی دہلوی از علمای عہد اکبر شاہ ہے شاگرد رشید شیخ امان پانی پتی بود از تصانیف او شرح لوائح وشرح نزہۃ الارواح ہست گویند وے ہم باعث بر فتور اعتقاد اکبر شاہ بود

مولوی تراب علی لکھنوی ابن شیخ شجاعت علی بن مفتی نقیہ الدین بن مفتی محمد دولت بن مفتی ابوالبرکات مصنف فتاوی جامع البرکات نامش رکن الدین محمد وکنیت وی ابوالبرکات ست سلسلہ نسبتش بہ مصعب بن زبیر ے پیوند و بزرگانش باشندہ دہلی اند در سال دوازدہ صد وسیزدہ ہجری تولد یافتہ لفظ برخوردار مادہ تاریخ ولادت اوست ۱۲۱۳ الغرض وی بخدمت مولوی سید مخدوم لکھنوی ومولوی محمد اسمعیل لندنی ومولوی مظہر علی لکھنوی ومولوی ظہور اللہ لکھنوی اکتساب علوم نمودہ فایق الاقران گشت وبدرس وافادہ طلبہ عمر خود بسر بردہ تاریخ دوازدہم صفر سال دوازدہ صد وہشتاد ویک ہجری بمقام قصبہ محمد آباد ضلع اعظم گڈھ رحلت فرمودہ ہمدرانجا مدفون شد در لفظ فارغ ۱۲۸۱ مادہ فوت او یافتہ اند اورا تصانیف بسیار اند ازان جملہ برخے بذیل مذکور مے شوند شمس الضحی لازالۃ الدجی التکملۃ الاعلے للواء الہدے ساہرشۃ الغالبۃ مصفاۃ الاذہان فی تحقیق البسحان -

العشرۃ الکاملۃ۔ منہیۃ صفاۃ الاذہان۔ التحقیقات البدیعۃ الشوکیۃ فے توہین الھفوات السعدیہ۔ التحقیقات الزکیۃ فے التوہمات السعدیہ۔ حاشیہ شرح ملا جامی ناتمام۔ ازالۃ العضل عن اشعار المطول۔ الترشیح الجلی فے مسائل المرور امام المصلی۔ القول الصواب فے مسائل الخضاب۔ العجالۃ الدقیقۃ فے مسائل العقیقہ۔ سبیل النجاح الی تحصیل الفلاح۔ التعلیق المرضی علے شرح القاضی۔ التعلیق الاحسن علی شرح ملا حسن۔ حاشیہ شرح سلم مولوی حمد اللہ سندیلی۔ شوکۃ الحواشی لازالۃ الغواشی حاشیہ صدرا۔ لجۃ الروایات فے اجوبۃ الواقعات ناتمام۔ الھلالین علے الجلالین ناتمام۔ شرح فارسی قصیدہ بردہ۔ ترجمۂ فارسی قصیدہ متنبی۔ تحصیل الاجرہ بآداب العمرہ۔ شرح فارسی تحصیل الاجرہ۔ مسالک السداد فے مسائل الافراد۔ ہدایۃ الاتمام فے آداب الاحرام۔ تحصیل التخضع بآداب التمتع۔ الفوز المبین بآداب البلد الامین ہر دو ناتمام اند۔ موائد القرب فے آداب الاکل والشرب۔ مدرک المآرب فے آداب اللحی والشوارب۔ شرح شمس بازغہ ناتمام۔ التحقیقات الکمالیہ فے ابطال ارتدادات الکلالیہ۔ العجالۃ للبکیہ۔ سواء الطریق لابطال اقوال الزندیق۔ ہدایۃ النجدین الے مسائل العیدین۔ قرۃ العینین فے ابطال مسح الرجلین۔ رسالہ در فضائل حضرت صدیق رضہ۔ رسالہ در فضائل حضرت عثمان رضہ۔ رسالہ معراجیہ وغیرہا

شاہ تراب علی کاکوروی ابن شاہ محمد کاظم قلندر از دانشمندان صوفیہ در علم تصوف دستگاہی کامل داشت وی را معدن تہذیب اخلاق می توان گفت مطالب رشیدی و اصول مقصرہ و دیوان اشعار وغیرہ از تصانیف وے مشہور اند او را دو فرزند ارجمند بودے یعنے مولوے شاہ حیدر علی و مولوی شاہ تقی علی بودند کہ ہر دو کمال ظاہر و باطن داشتند۔

مولوی تفضل حسین خان کشمیری معروف بخان علامہ کہ بذات خود شیعی مذہب شدہ مولدش سیالکوٹ و منشاے او شاہجہان آباد ست در علوم عقلیہ و نقلیہ بہرہ وافی داشت مہم خصوصاً در علوم ریاضیہ شہرۂ آفاق بود در شاہ جہان آباد از مولوی وجیہ تلمیذ ملا نظام الدین سہالوی کتب معقول و ریاضیات از مرزا محمد علی ابن میرزا خیر اللہ مہندس استفادہ نمودہ و بہ لکھنؤ از ملا حسن فرنگی محلی میر زاہد شرح مواقف سبق گرفتہ

ودیگر کتب حکمیہ ہچو شفا وغیرہ بطور خود مطالعہ کردہ در محافل نحاریر علم انا اعلم ما لا تعلمون برافراشت
وہنگامیکہ اتالیق نواب سعادت علی خان بود در الہ آباد بمولوی غلام حسین دکنی شاگرد مولوے
برکت الہ آبادی بتوسط مولوے ولدار علی طرح مباحثہ منطق انداخت ودر بنارس از شیخ
محمد علی حزین نیز استفادہ علوم نمودہ ونزد دانشمندان فرنگ اعزازی نام داشت
زبان عربی وفارسی وانگریزی ولاطنی نیکو میدان است بغایت سادہ روش بود چندے
بوکالت آصف الدولہ ممتاز بودہ باز بہ نیابت نواب موصوف ممتاز گشت آن زمان ہم سادہ
روے را از دست ندادہ دربان بدر خود مقرر نکردہ ہر کس باوے رسید بعد
فوت آصف الدولہ در عہد نواب سعادت علی خان لکھنوی از نیابت مستعفی شد بمطالعہ
کتب وافادہ طلبہ علوم مے گذرانید از تصانیف معتبرہ او کتابے در فن ہیئت حکماے فرنگ و
دو نسخہ دیگر در جبر ومقابلہ وغیرہ اند بمقام کلکتہ بعارضہ فالج ومالیخولیا مبتلا شدہ جہت تبدیل آب وہوا
بہ لکھنؤ میرفت کہ مابین کلکتہ ومرشد آباد بتاریخ ہیجدہم شوال سال یک ہزار ودوصد و
پانزدہ ہجری درگذشت غفر اللہ ذنوبہ

ملا تقی الدین ششتری در عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ علوم عقلی ونقلی نیکو میدانست
وطبع نظم داشت بحکم اکبر شاہنامہ فردوسی بعبارت نثر نوشتہ بقول ملا عبد القادر بدایونی قماش دیبا
بلباس در لیسمان را پنبہ کردہ

مولوی تقی علی کاکوروی ابن شاہ تراب علی قلندر بن شاہ محمد کاظم قلندر ساکن قصبہ
کاکوری مضاف لکھنؤ تلمیذ مولوی محمد مستعان کاکوروی بود ہمواسہ بدرس وافادہ طلاب
مشغول بودی کتاب روض الازہر فی مآثر القلندر از و یادگار ہست عمر دراز یافتہ
بتاریخ ہفدہم رجب سن دوازدہ صد ونود ہجری بروز چہار شنبہ بعد ساعتی بالاے
دوازدہ ساعت نہاری رحلت فرمود

حرف الثاء المثلثہ

مولوی ثابت علی ساکن بہکا ابن شیخ نہال الدین صدیقی ساکن موضع بہکا متصل
پورہ مفتی پرگنہ چائل ضلع الہ آباد شاگرد رشید مولانا محمد اشرف لکھنوی بکتب منطقیہ

سارتی کامل داشت اکثر درس وتدریس شان بذریعہ ملازمے امراے وقت بود ہنگامے کہ جناب شان جہت تعلیم مولوی محمد عمر برادر سنادہ مولوی محمد ظہور مچھلی شہرے بمقام غازی پور ملازم بودند مؤلف اوراق شرح جامی بخدمت شان تحصیل کردہ وفات شریفش ہفتم ربیع الاول روز دوشنبہ سال دوازدہ صد وہشتاد و دو ہجری بموضع بہکا مسکن مالوف اتفاق افتاد

قاضی محمد ثناء اللہ پانی پتی از اولاد شیخ جلال الدین کبیر الاولیا پانی پتی قدس سرہ اند زبدۂ علمای پرہیزگار وعمدہ اتقیاے روزگار بودند بعمر ہفت سالگی حفظ قرآن شریف نمودہ تا بسن شانزدہ سالگی از تحصیل علوم فراغ یافتند در ایام تحصیل صد و پنجاہ کتاب سواے کتب درسیہ بمطالعہ خود در آوردند نخستین بیعت بخدمت شاہ محمد عابد سنامی قدس سرہ نمودند بعد وفات حضرت ممدوح بخدمت مرزا مظہر جان جانان شہید قدس سرہ الحمید کسب کمالات کردند و بر زبان حضرت ایشان بلقب علم الہدے سرفراز گشتند و مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز بلقب بیہقی وقت یاد مے فرمودند مدت العمر در افاضہ فیض ظاہر و باطن واشاعت علوم وفصل خصومات وانتفاے سوالات وحل معضلات مصروف مے بودند در علم تفسیر وفقہ وکلام وتصوف ید طولے مے داشتند خصوصاً فقاہت وے بمرتبہ رسیدہ بود کہ چندین کتب ورسائل درین علوم تصنیف فرمودہ ومکاتیب بسیار در جواب اسولہ مشکلہ تحریر فرمودہ اند تفسیر مظہرے کتابیست بس ضخیم در ہفت جلد کلان والسیف المسلول کہ آن را شمشیر برہنہ ہم مے گویند ودر رد مذہب شیعہ وارشاد الطالبین ورسالہ مالابد منہ وتذکرۃ الموتے والقبور وتذکرۃ المعاد وحقوق الاسلام کہ بحقیقۃ الاسلام شہرت دارد ورسالہ در حرمت واباحت سرود ورسالہ حرمت متعہ ورسالہ شہاب ثاقب ودیگر کتب ورسالہ کہ از سی عدد متجاوز خواہند بود از تصانیف حضرت ایشان است وفات شریف قاضی موصوف الترجمہ غرہ رجب سال دوازدہ صد وبست وپنج ہجری بوقوع آمد مولوی حافظ محب اللہ پانی پتی تاریخ رحلتش در آیہ کریمہ فہم مکرمون فی جنت النعیم یافتہ علیہ الرحمۃ والمغفرۃ من الغفور الرحیم

حرف الجیم

شیخ جان محمد لاہوری دانشمند ماہر شریعت و طریقت مقتدای زمانہ بمحلہ پرویز آباد کہ بیرون لاہور است سکونت داشت در صغر سن بخدمت شیخ عبدالحمید خلیفہ شیخ اسمعیل عرف میان کلان لاہوری تحصیل علم مے کرد روزے ہمراہ اوستاد بخدمت میان موصوف حاضر بود کہ میان سابق الذکر بوے فرمود کہ اگر عالم شوے بمن تکرار احادیث خواہی کرد شیخ جان محمد بحیا و ادب ساکت ماند باز باشارت اوستا د عرض کرد کہ اگر بتوجہ شریف قائم المرام خواہم شد بالضرور بخدمت خواہم رسید میان موصوف دست برداشتہ بحق وی دعا نمود کہ مستجاب شد وسے در چند ماہ استعدادی بہم رسانید کہ شیخ عبدالحمید از تعلیمش خود را قاصر یافتہ او را بشیخ تیمور لاہوری سپرد و بخدمت شیخ تیمور بسے نگذشت کہ فاتحہ فراغ برخواند روزے بجاذبہ قلبی میان کلان وی را بخود کشید چون جان محمد بخدمتش حاضر آمد میان کلان با و معانقہ کردہ نعمت باطن عطا فرمود و گفت کہ حسب وعدہ بروز دوشنبہ و جمعہ نزدم تکرار احادیث کردہ باشند چنانچہ تا حیات میان موصوف بایام معینہ حاضر آمدہ تکرار احادیث مے کرد و بہر حدیث کہ شبہہ عاید مے شد میان کلان بتوسط مراقبہ از حضور پرنور رسالت پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تصحیح آن مے کرد وے رحمۃ اللہ علیہ بسال یازدہ صد و بست ہجری رحلت فرمودہ در پرویز آباد مدفون گشت مے گویند کہ بعد چند سال بمقدم محلہ مذکور در منام گفت کہ نعش مرا برآوردہ متصل مرقد میان کلان مرحوم مدفون کن ورنہ بمحلہ تو بلاے سخت نازل خواہد شد صباح آن مقدم مذکور نعش مبارک وی را از مدفن برآوردہ قریب میان کلان مدفون ساخت رحمۃ اللہ علیہ

سید جان محمد بلگرامی ابن سید معین الدین در سال ہزار و ہشتاد و سہ ہجری ولادت یافتہ اولا قرآن مجید حفظ نمودہ بتحصیل علوم متعارفہ قدم نہاد و در جمیع علوم لائق و فائق گشت و خط نسخ خوب مے نوشت بشوق زیارات از بغداد و سرمن راے و نجف و کربلا و طوس ببیت الحرام رسیدہ بعد اداے مناسک حج بمدینہ منورہ بتمناے موت رخت اقامت انداخت و در مسجد نبوی بتصحیح مصاحف مے پرداخت و ہمدران بقعہ کریمہ

در سال یازده صد وچہل ونہ ہجری رحلت فرموده در بقیع مدفون شد

مولوی جان محمد لاہوری از اعاظم مشایخ واکابر علماے لاہور بود ہر روز جمعہ وعظ مے گفت خلق خدا از دور ونزدیک بخدمت وے حاضر شده بہره وافی وحظ کافی از علم وعمل حاصل مے کردند در سن دوازده صد وشصت وہشت ہجری بلاہور درگذشت۔

شیخ چاپن میواتی ساکن سہنہ وآن قصبہ ایست در ملک میوات ہیزده کروه از دہلی از علماے صوفیہ صافیہ ومشاہیر خلفاے شیخ عبد العزیز دہلوی بود بر جادۂ فقر استقامت تام داشت وکتب تصوف مثل فصوص الحکم ونقد النصوص وغیره را بطالبان اہل استحقاق درس می گفت در آخر عمر جلال الدین محمد اکبر شاه را نسبت وے اعتقادی عظیم پیدا شده در بعضی مہمات استمداد از وی می نمود ودر عبادت خانہ قریب محل شاہی جاے از براے او معین ساختہ شبہا خلوت بادی می داشت بادشاه چون نماز معکوس را از ومشاہده نمود نسبت معکوس شد شیخ در سال نہصد ونود وہشت ہجری درگذشت

مولوی جعفر ساکن ڈلمؤ مضاف لکھنؤ عالم صاحب ورع وتقوے بود در سال دوازده صد وسی ودو ہجری وفات یافتہ

سید جلال کشمیری ابن سید جمال عالم وعامل وحافظ کتب فقہ وحدیث وتصوف بود متصل مقابر آبا واجداد خود خانقاہے ساختہ بانقاے تمام بسر مے برد در دوازده صد وہفتده ہجرے رحلت کرد

شیخ جلال تہانیسری خلیفۂ عبد القدوس گنگوہے قدس سرہما جامع علوم ظاہری وباطنی بود بافاضۂ علوم دینیہ ونشر معارف یقینیہ اشتغال داشت آخر حال از علوم رسمیہ اعراض نموده از جلوت بخلوت آمده اوقات شریفش بختم قرآن مجید ونوافل ودرود ودعا مربوط بود سنین عمرش بنود وسہ رسیده وبغایت ضعیف ونحیف گشتہ بپوستی واستخوانے مانده بود باآنکہ قوت نشست وبرخاست نداشت وہمہ وقت ازکم قوتے وبے قوتے تکیہ زده خفتہ بودے ہمین کہ استماع اذان فرمودی بے مدد دیگرے برخاستہ ونعلین پوشیده وعصا بدست گرفتہ بودے خود بآداب طہارت وصلاة قیام نمودے

وباز بسیم مسعود بربستر خفته در سن نهصد و هشتاد و نه هجری عالم فانی را پدرود کرد و در لفظ شیخ الاولیا
تاریخ رحلتش یافته اند

مولانا جلال الدین مانکپوری جد مولانا حسام الدین مانکپوریست مردی بزرگ و عالم و عابد و صابر و متقی بود وے بعد از نماز خفتن تا آنکه مردم بیدار مے بودند بخواب می رفت بعد از آنکه مردم بخواب مے رفتند برمے خاست تا بامداد نماز کردے و هر روز چهل و یک بار سورهٔ یس بخواندی و بعد نماز چاشت تعلیم علم دین می کرد و خوردن او از کسب کتابت بود مصحف مے نوشت و بدہلی مے فرستاد به پانصد تنگه هدیه مے شدی و هرگز بے وضو قلم نگرفتے و اگر در ملک وقتے بر غیبت غارت گری شدی دران ایام گوشت نخوردی شاید که گوشت از مواشی مغروقه باشد و وے ارادت به شیخ محمد حنیفه نظام الدین اولیا قدس سره داشت

مولوی جلال الدین احمد بنارسی بن مولوی عبد الاعلی بنارسی بسال دوازده صد و بست و یک هجری متولد شده بخدمت والد خود و نیز مولوی احمد الله بنارسی علوم متعارفه اکتساب نموده سند حدیث از مولوی عبد الحق محدث بنارسی یافته عامل بالحدیث و متبع سنت نبوی و قانع و متقی بود جید الحافظه آن چنان بود که در یک روز یک پاره کلام مجید حفظ نمود وقت شب بماه رمضان بتراویح مے خواند فرهنگ اخوان الصفا و فاتحة الصواب فی قراة فاتحة الکتاب و زبدة القوانین در صرف و نحو و شرح کافیه ناتمام و قواعد اردو ناتمام از تصانیف اوست بکالج بنارس بعهده مدرسی اول معزز بود بسال دوازده صد و هفتاد و نه هجری بعمر پنجاه و هشت سال انتقال فرمود

مولانا جلال الدین رومی که بس اوستاد و متفنن بود و اکثر در منصب افاده سبق علوم دینی در مدرسه فیروزشاهی واقع دہلی در عهد فیروزشاه پادشاه مے بود و متعلمان را همواره تفسیر و حدیث و فقه تعلیم مے کرد

قاضی جلال الدین ملتانی دانشمند متبحر حق گو و حق پسند بود در ابتدا اے حال تجارت کردی و در اواسط بدرس مشغول شد و چند سال در اکبرآباد اقامت فرمود و بعد عزل قاضی یعقوب بامر اکبر پادشاه بعهده قاضی هند مباهی گشت و در دیانت و امانت

بنفس نفیس خود بہترین قضاۃ بود امابشومی پسر ناخلف بدیانت بجانب دکن اخراج یافت حکام آن دیار کہ آوازہ رسوخ او در دین اسلام واظہار کلمۃ الحق شنیدہ بودند در تعظیم وتکریم او باقصی الغایۃ کوشیدند ازانجا بزیارت بیت اللہ الحرام مشرف شد وہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت فرمود علیہ الرحمۃ والرضوان

سلطان جلال الدین قریشی دانشمندی متجرد درویشی صاحب حالت مجذوب شکل بود اکثر احوال سر و پا برہنہ بودے و دریا بانہا گشتے و از پوششش بر مقدار ستر عورت اکتفا کردی و علوم عقلی ونقلی در سے و حقیقے ہمہ بر زبان داشت وگاہے کہ در تقریر آن افادی بیانے واکردے ہیچ چیز ہیچ کس تعلق نداشت بزبان عربی وفارسی وہندی سخن گفتی مشرب قلندریہ داشت از عبادات بر فرائض وسنن اقتصار کردے فصوص الحکم و سائر کتب تصوف یاد داشت چندگاہ در دہلی تشریف داشت ودر بیانہ واگرہ ونواحی آن نیز می بود عمــر او بست و پنج سال بود در سن نہصد وچہل وہشت ہجری وفات یافتہ در بعض قریات مندڈ مدفون شد رحمۃ اللہ علیـــہ

سید جلال الدین حمید عالم بن سید محمد ابوالمجد محبوب عالم احمد آبادی گجراتی دوم جمادی الاول بسال ہزار وشصت ودو ہجری ولادت یافتــہ علم ظاہر وباطن از پدر بزرگوار خود آموختہ بمرتبہ کمال رسیدہ رسالہ مرآت الرویا در تعبیر خواب ورسالہ مفتاح الحاجات در اعمال واشغال از او شان یادگار اند شب بستم ذی الحجہ سال ہزار وصد وچہاردہ ہجری جہان فانی را پدرود فرمود ودر احمد آباد گجرات برآسود

مولوی سید جلال الدین برہانپوری عرف اللہ والے صاحب شاگرد مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی عارف وقت زاہد وعابد ومحدث بود در سال دوازدہ صد وہفتاد وسہ ہجری در برہانپور وفات یافتــہ

شیخ جمال الدین احمد ہانسوی الخطیب انتساب او بامام اعظم ابوحنیفہ کوفی است از اعاظم خلفای شیخ فرید الدین گنج شکر قدس سرہما جامع کمالات ظاہر وباطن بود صاحب ترجمہ رسائل واشعار دارد کہ در میان مردم یافتہ مے شوند ازان جملہ رسالہ ملہمات بزبان عربے

جامع کمالات متفرقہ است کہ در اوصاف فقر بیان فرمودہ قبرش در قصبہ ہانسی است
یزار و یتبرک بہ

ملا جمال الدین کشمیری برادر ملا کمال الدین دانشمند متبحر و مرید بابا فتح اللہ حقانی بود شب و روز شغل بدرس و تعلیم داشت ابوالفقراء شیخ نصیر الدین و بابا نصیب الدین و شیخ اسمعیل چشتی از تلامذہ وی اند او بے تکلفانہ بیک قمیص و بوریا بسر می برد مرقدش بہ کشمیر است

مولوی جمال الدین فرنگی محلی ابن ملا علاء الدین شارح فصول اکبری از کتب درسیہ فراغت حاصل کردہ بملک مدراس رفتہ بنابر تعلیم نواب غلام غوث خان رئیس کرناٹک بمشاہرہ دو صد و پنجاہ ملازم شد بمدرا نجا بتاریخ ہشتم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری وفات یافتہ مدفون گشت

مولانا جمال لاہوری ساکن محلہ تلہ منجلات شہر لاہور اعلم علمای وقت جامع جمیع علوم شاگرد ملا اسماعیل اچی خوش تقریر و منطق گوی در عہد اکبر بادشاہ مدرس مدرسہ لاہور بود می گویند از عمر ہشت سالگی بافادہ طلبہ مشغول شدہ مباحث دقیقہ معقول و منقول آسانے خاطر نشان شاگردان مے ساخت صاحب صلاح و تقوی و متخلق باخلاق حمیدہ بود تفسیر شیخ فیضی را اکثری ازو اصلاح دادہ اُوچی نسبت باوچ بضم اول و سکون واو و جیم فارسی مشدد قریہ ایست مشہور از توابع ملتان واوچ بزبان پنجابی بلند را گویند چون آبادی آن قریہ برزمین بلند واقع شدہ لہذا آن را اوچ نامیدند

شیخ جمال دہلوی فاضل خردمند متخلص بجلالی مرید شیخ سماء الدین رح دہلوی بود از ہند بخراسان رفتہ و بعد فوت سلطان حسین مرزا از خراسان بہ ہند آمدہ بمصاحبت سلطان سکندر لودی و بابر شاہ و ہمایون شاہ بسر بردہ دہر یکے از شاہان صدر الذکر احترامش مے کردند کتاب سیر العارفین از تصانیف مشہورہ اوست در سال نہصد و چہل و دو ہجری رحلت نمود خسرو ہند وای تاریخ فوت اوست

مفتی جمال خان دہلوی ابن شیخ نصیر الدین و برادر میان لادن تلمیذ پدر خود از طائفہ کنبوہ اعلم العلماء زمان خود و در علوم عقلیہ و نقلیہ خصوصاً فقہ و کلام و عربیت

و تفسیر بی نظیر بود بر شرحین مفتاح محاکمہ کردہ و کتاب عضدی را چہل مرتبہ از اول تا آخر درس دادہ و ہمیشہ درس گفتی و افادہ علوم دینی فرمودی و بخانہ ملوک و سلاطین نرفتی و پیوستہ نزد حکام معزز و محترم بودے اکثر شاگردانش دانشمند شدہ اند و عمرش از نود گذشتہ بود کہ در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بدار البقا رحلت فرمود **تصانیفہ** شرح عضدی - شرح مفتاح شرح انوار فقہ وغیرہ

جواد ساباط مروی بود از عرب اصل نام وی جواد ساباط لطفی بن ابراہیم ساباط السا باطی و بعد ارتداد از ملت محمدیہ بملت مسیحیہ بنام ناتانئیل ساباط شہرت یافتہ بسال دوازدہ صد و بست و دو ہجری در کلکتہ بشیخ احمد عرب شروانی ملاقی شدہ او در ظرافت سخن و نقل نوادر و غرایب و ایراد مضحکات و عجائب یکتاے روزگار بود در علوم مختلفہ تصانیف دارد **مصنفاتہ** القواعد الفکریہ فی الصرف والنحو بالفارسیہ - ضروریات الصرف - ربط الحمار فی رد الاستغفار و آن کتابیست از تصنیف مولوی باقر مدراسی در اثبات اجتہاد امیر معاویہ - مقدمۃ العلوم در منطق - الموجز النافع در عروض - مختصر در قوافی - الانموذج الساباطی در عروض و قوافی - التحفۃ الباقشریہ در صنائع و بدائع - شراب الصوفیہ در اصول تصوف - السہام الساباطیہ در مجربات خود و الوظائف الساباطیہ در ادعیہ کہ براے خود انشا نمودہ - موجز الرمل - ضرغاطۃ الرمل - و ہما کہ ساباطیہ در صرف و نحو ہندی وغیرہا کتب و رسائل بزبان عرب و فارس تالیف نمودہ و نیز قصائد غیرا و دارد

جوہر ناتھہ کشمیری از علماے نامدار کشمیر است محدث و جامع علوم عقلیہ بود اکثر علوم بمدرسہ سلطان قطب الدین کشمیری تحصیل کردہ بحرمین شریفین رفتہ بعد اداے مناسک حج بیت اللہ بتحصیل حدیث متوجہ شد و از اکابر علما و اجلہ محدثین آن دیار اجازت حدیث حاصل نمود و از ملا علی قاری ہروی و ابن حجر مکی اجازت حدیث بسند معنعن یافتہ و بہ کشمیر معاودت کردہ بگوشہ انزوا بعبادت خالق مشغول گشت و بغرض استرزاق حلال بپیشہ رسیدن پشم کہ از ان دوشالہ سے سازند اختیار کردہ و درس علوم دینیہ ہم سے کرد

از تلامذہ اشہر وے ملا محمد توپیگر محشی شرح جامی است صاحب ترجمہ بسال ہزار و بست و
شش ہجری وفات یافتہ در کشمیر جانب شرقی مرقد ملا حسین خبازمدفون شد

ملا جیون امیٹھوی نام او شیخ احمد ابن ابی سعید بن عبد اللہ بن عبد الرزاق بن خاصہ الصدیقی نسبا الحنفی مذہبا المکی اصلا الصالحی لقبا الامیٹھوی مولدا قوت حافظہ بغایتے داشت کہ قصیدہ بشنیدن یکبار یاد وے گرفت و عبارت کتب درسیہ بلامعاینہ کتاب زبانی سے خواند اولا قرآن مجید حفظ کردہ کتب درسیہ از علماے عصر خود تحصیل نمودہ فاتحہ فراغ بخدمت ملا لطف اللہ ساکن کوڑہ جہان آباد خواند پس ازان بحضور محی الدین اورنگ زیب بادشاہ باریاب شدہ بادشاہ موصوف بتعظیم و توقیر تمام پیش آمدہ بحلقہ تلامذہ وے در آمد و تا زندگی پا از جادہ ادبش بیرون نہ نہاد ہمچنین اولاد بادشاہ موصوف مراعی آدابش بودند ملا ممدوح الذکر عمر عزیزش را با فادہ درس و تصنیف صرف نمودہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ از غرہ ربیع الاول سن یازدہ صد و پنج ہجری تسوید نور الانوار شرح منار آغاز کردہ بہ ہفتم جمادی الاول سال مذکور در حرم شریف مدینہ منورہ بلااعانت کتابے باختتام رسانیدہ ونیز تفسیر احمدی در شرح آیات احکامی از تصانیف شہیرہ اوست در یازدہ صد و سی ہجری بدہلی وفات یافتہ نعش او با میٹھی آوردہ دفن کردند طاب اللہ ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

حرف الحاء المہملۃ

میان حاتم سنبھلی شاگرد و مرید شیخ عزیز اللہ تلنبی سنبھلی در عہد خود من حیث الجامعیۃ خصوصًا در علم کلام و اصول و عربیت و فقہ بی ہمتا و مرتاض و صالح و متقی بودے گویند شرح مفتاح و مطول را از باے بسم اللہ تا تاے تمت چہل مرتبہ درس گفتہ ہمچنین حال کتب دیگر قیاس باید کرد چون ملا علاء الدین لاری حاشیہ عقائد نسفی مصنفہ خود را بدعوے تمام نزد میان پیش کرد وی بعد از مطالعہ چندان تدقیق فرمود کہ ملا را ہیچ جواب نماند بالجملہ تا ہفتاد سال بر مسند افادہ و ارشاد متمکن بود در سال نہصد و شصت و ہشت یا نہ ہجری از دار دنیا در گذشت

حافظ کوہکی مشہور بحافظ تاشکندی دانشمند متبحر بود خصوصاً در عربیت در خدمت ملا عصام الدین اسفرائینی تلمذ نمودہ جمیع علوم نیک میدانست و بسیار افادہ فرمود سپاہی وضع بود در سن نہصد و ہفتاد و ہفت ہجری بہند آمدہ بملازمت اکبر شاہ مشرف شدہ تفسیر سورہ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحضور شاہ گذرانیدہ قریب چہل ہزار روپیہ صلہ یافتہ براہ گجرات متوجہ حرمین شریفین شد

حاجی محمد کشمیری اصلش از ہمدان است یکی از بزرگانش ہمراہ سید علی ہمدانی بکشمیر آمدہ رخت اقامت انداخت حاجی محمد در انجا متولد شدہ و بدہلی رسیدہ کسب فضائل نمود و در اکثر علوم بمرتبہ کمال رسیدہ بفقر و عبادت بسر مے بردہا در دنیوی ملوث نمی شد روز پنجشنبہ نوزدہم صفر سال ہزار و شش ہجری وفات یافتہ ع نوزدہم بود از شہر صفر ؕ مادہ تاریخ فوت اوست

شیخ حبیب اللہ قنوجی از مشائخ کبار بلدہ قنوج عالم علوم درسیہ مروجہ معاصر مولوی علی اصغر قنوجی در سلوک و تصوف توغل عظیم داشت و ہمگی ہمتش بہدایت و ارشاد خلق اللہ مصروف بود جواہر خمسہ و تذکرۃ الاولیا و روضۃ النبی و انیس العارفین و الفاضل فی الفقہ از تصانیف لطیفہ اوست و از شاہ عبد الجلیل الہ آبادی بیعت و ارادت داشت در سال یازدہ صد و چہل ہجری در قنوج وفات یافتہ بباغ خودش مدفون گشت

ملا حبیب اللہ فرنگی محلی ابن ملا محب اللہ بن ملا احمد عبد الحق بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی اکثر کتب درسیہ بخدمت برادر کلان خود ملا محمد مبین تحصیل نمودہ و بعضے ازان بخدمت عم خود ملا انوار الحق اکتساب کرد و کتب مطول از ملا احمد حسین و معقولات در خدمت ملا محمد حسن خواند بوجہ فقدان معاش متوجہ بدرس نہ شد شب شانزدہم ذی قعدہ سال دوازدہ و صد و بست و شش ہجری وفات یافتہ ع شد بعرش برین حبیب اللہ ؕ مادہ تاریخ رحلت اوست

مولانا حسام الدین مانک پوری ابن مولانا خواجہ ابن مولانا جلال الدین مرید و خلیفہ شیخ نور قطب عالم پنڈوا از اعیان مشائخ وقت خود عالم بود بعلوم شریعت

و طریقت مرا ملفوظاتی است رفیق العارفین نام کہ یکے از مریدانش جمع کردہ۔

حکیم حسن گیلانی بحذاقت شہرت داشت و علمش نہ چنان بود اما بہ مکارم اخلاق و محامد اوصاف موصوف بود سوم محرم سال یک ہزار و چہار ہجری وفات فرمود۔

شیخ حسن بن طاہر جونپوری والد او شیخ طاہر از ملتان بطلب علم باین دیار افتاد مدتے در بلدہ بہار سکونت کرد و پیش شیخ بدہ حقانی تحصیل علم نمود و ہم در بہار شیخ حسن پسرش متولد شد و از عنفوان شباب در اثنائے تحصیل علم طلب حق دامنگیر حال او گردید کہ مرید راجی حامد شاہ مانکپوری گشت او را رسائل در سلوک و علم توحید اند ازان جملہ کتاب مفتاح الفیض است در علم سلوک وی از مشائخ جونپور است در زمان سلطان سکندر لودی از جونپور باستدعائے او بدہلی قدم آوردہ در کوشک بجی منڈل کہ نام برج حصار سلطان محمد تغلق است با اہل و عیال سکونت ورزید و ہم درانجا بتاریخ بست و چہارم ربیع الاول سن نہصد و نہ ہجری وفات یافتہ قبرش و نیز قبر اکثر اولاد وے درانجاست علیہ الرحمۃ

حسن علی موصلی شاگرد رشید شاہ فتح اللہ در سال فتح کابل بملازمت اکبر بادشاہ رسیدہ مامور بتعلیم شاہزادہ بزرگ گشت و چندگاہ شیخ ابو الفضل نیز خفیہ از و تعلیم فن ریاضی و طبیعی و سایر اقسام حکمت گرفت و دقائق و غوامض علوم را از و کسب کردے و بعد چندی ترک وظیفہ کردہ عازم گجرات شد درانجا میرزا نظام الدین احمد و پسرش محمد شریف از و استفادہ علوم عربیہ عقلیہ نمودہ بدرجہ کمال رسیدند بعد زمانے ابو الفضل وغیرہ مقربان شمۂ از فضائل و کمالات او در مجلس شاہی مذکور ساختند کہ فرمان بہ طلب او رفت صاحب ترجمہ بلاہور آمد وقت کورنش او را تکلیف سجدہ نمودند او ازین معنے آزار یافتہ در سن نہصد و نود و ہشت ہجری عازم وطن گردید

مرزا حسن علی صغیر محدث لکھنوی ساکن محلہ بیچے گنج محلات لکھنو ملقب بمیرک جمال الدین المعروف بمرزا از سادات علوی است خود را ہاشمی مے نوشت سند حدیث از مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی یافتہ صد ہا مردم علم حدیث از و استفادہ نمودند

سیدی مولوی ابوالخیر محمد معین الدین المشہدی الکردی سند حدیث از ایشان داشتند رسالہ تحفۃ المشتاق فی النکاح والصداق از تصانیف مشہورہ ویست ونیز کتابے موسوم بہ برہان الخلافۃ وفتاوی بزبان فارسی بدو منسوب مے کنند وبعض مے گویند کہ مذہب شافعی مے داشت منشی خادم علی سندیلوی در تاریخ جدولیہ بہ سال دوازدہ صد وبست وشش ہجری بمقام باندا مستفیض خدمت او شدہ وبعد او اخر سلطنت نصیر الدین حیدر شاہ اودھ بمقام لکھنؤ بمرض استسقار حلت فرمودہ ہم درانجا مدفون شد سقی اللہ ثراہ

مرزا حسن علی کبیر محدث لکھنوی ساکن محمود نگر منحلات لکھنؤ شاگرد مولوے حیدر علی سندیلی بود

مولانا حسن صغانی لاہوری ابن محمد بن حسن بن حیدر صغانی صغان بصاد مہملہ مفتوحہ وغین معجمہ شہریست از شہرہاے ماوراء النہر معرب چغان بزرگانش از انجا آمدہ بلاہور رخت اقامت انداختند مولانا حسن بتاریخ پانزدہم صفر سن پانصد وہفتاد وہفت ہجری در لاہور متولد شدہ نشوونما یافت واز پدر خود تحصیل علوم کردہ مولانا موصوف فقیہ کامل ومحدث عامل وعالم ربانی واقف احکام ومعانی بود در سن ششصد وپانزدہ ہجری بہ بغداد رفتہ مقیم شد وبعلوم عدیدہ کتب فائقہ تصنیف کردہ وہمانجا قبل از تکمیل تصنیف کتاب العباب در لغت در سن ششصد وپنجاہ ہجری وفات یافتہ حسب وصیت خود ہمان سال بمکہ معظمہ مدفون شد منجملہ تصانیف مشہورہ او کتب ذیل متداول اند شوارد در لغت شرح القلادہ السمیطیہ فی توشیح الدریدیہ ۔ کتاب الافتعال ۔ کتاب العروض ۔ مشارق الانوار ۔ مصباح الدجی ۔ الشمس المنیرۃ ۔ شرح البخاری ۔ درۃ السحابۃ وشرح درۃ السحابۃ در علم حدیث ۔ کتاب الفرائض ۔ کتاب العباب ناتمام ۔ وغیرہ ۔

امیر حسن بن علا سنجری دہلوی او را در میان فضلاے عصر عزتے ومکانے دیگر بود ودر میان مریدان شیخ نظام الدین اولیا بقربت وعنایت شیخ امتیازی داشت در حسن معاملت وصفاے سریرت وسائر صفات حمیدہ یگانۂ روزگار بود

حاشیہ

باوصاف تصوف موصوف و با امیر خسرو مصاحبت و معاصرت داشت او را مدح غیاث الدین بلبن قصایدیست و در کلام امیر خسرو مدح سلطان مذکور کمتر امیر حسن را کتابیست مسمی بفوائد الفواد و ران ملفوظات شیخ نظام الدین قدس سرہ جمع کردہ در غایت متانت الفاظ و لطافت معانی و کتاب مذکور در میان خلفا و مریدان شیخ نظام الدین قدس سرہ ہمچو دستور لیست

مولوی حسین علی سندیلی ولد غلام مرتضی در اصل باشندہ قصبہ صفی پور از اولاد ہمشیرہ مخدوم عبد الصمد عرف شاہ صفی صفی پوری ہستند سلسلہ نسب شان بہ عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما میرسد از چہار پشت بواسطہ مادری بہ قصبہ سندیلہ قیام پذیر اند مولوی حسین علی بسال دوازدہ صد و چہل بہ سندیلہ متولد شد نزد بخدمت پدر خود و نیز علماے فرنگی محل کتب فارسے و عربی تحصیل نمودہ فراغ حاصل کردہ بافادہ طلبہ اشتغال دارد دیوان اشعار فارسے و شرح جہل کاف و آمد نامہ منظوم از تصانیف اوست بخدمت سید شاہ محمد احسن سرہندی بختیار نگری بسلسلہ قادریہ ارادت دارند و نیز مجاز اخذ بیعت بسلسلہ قادریہ و چشتیہ و سہروردیہ از شاہ خادم صفی صفی پوری ہستند سلمہ اللہ و ابقاہ

سید حسین شاہ تخلص بحقیقت کہ فی الحقیقۃ در فضائل و کمال بجاے خود شاہی بود و بہ منصب میر منشی رئیس مدراس سربلندے داشت وے را تصانیف بسیار اند از انجملہ کتاب خزینۃ الامثال ست کہ دران امثال عربی و فارسے و ہندی بسال دوازدہ صد و پانزدہ ہجری جمع آوردہ بخاتمہ کتاب مذکور مے نگارد کہ چون درین خزینہ عامرہ نقود امثال عربیہ و فارسیہ و ہندیہ بہا ست بنائے علیہ ہا چاش در ہر سہ السنہ حسن انجام پذیرفت و بعد اختتام خامہ دو زبانم اشعار تاریخش نیز در ہر سہ زبان گفت ع

حین اتممت ہذہ النسخۃ مستقیما بر ب المتعال ؛ سال تاریخ خواستم کہ کنم ؛ ہم زنامش عیان براہل کمال ؛ گر خزینہ ست خرچ شاہ مدد ؛ بولا ہاتف خزینۃ الامثال ؛

خواجہ حسین ناگوری از اولاد شیخ حمید الدین ناگوریست جامع میان شریعت

وطریقت وحقیقت ومرید شیخ کبیر بود ودر ولایت گجرات مدتے بخدمت پیر خود بوده تحصیل علوم کسبے ووہبی نموده بوطن اصل رجوع فرمود از تصانیف او تفسیر نور النبی است که ہر جزوے از قرآن مجلدی جدا نوشته وحل تراکیب وبیان معنے قرآن انانچه در تفسیر با مے باشد بہ تفصیل وتسہیل تمام تر بیان فرموده وبر قسم ثالث مفتاح شرحی نوشته رسائل ومکتوبات دیگر نیز دارد وگویند که سوانح شیخ احمد غزالی را نیز شرحی کرده است ووی اول کسے است که بر بالاے قبر خواجه معین الدین چشتی اجمیری عمارت روضه بنیاد نہاد وے بہ تعلیم علوم دین وتلقین طرق ارباب یقین مشغول وبغایت مولع محبت حضرت سرور کائنات صلعم بود وہرچه از خانه وباغ وجاه داشت ہمه را بآن حضرت نسبت کرده وقف نموده بود در سن نہصد ویک ہجری وفات یافته رحمته اللہ علیہ

ملا حسین ہروی از فرزندان شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی است در علوم معقول شاگرد مولانا عصام الدین وملا حنفی بود ودر شرعیات تلمذ نزد خاتم العلماء والمحدثین شیخ ابن حجر ثانی نموده ودر وادی سلامت شعر والشار صنائع وبدائع وحسن تقریر فصاحت وبلاغت وظرافت ولطائف بے نظیر بود دیوان اشعار فارسی باتمام رسانیده از پیشگاه اکبر شاه بنظم نمودن سنگھاسن بتیسی مامور شده بود مگر بانجام نرسید وے در سال نہصد وہفتاد ودو ہجری از ہندوستان رخصت وطن حاصل کرده شیخ فیضی کتابت یافته او بود در لفظ وام ظله تاریخ آن یافت بعد ازان نزدیکے بہ کابل ازین عالم گذشت.

مولوی حسین علی قنوجی ابن مولوی عبد الباسط قنوجی شاگرد پدر خود بود وبحیات پدر خود بدرس وافاده طلبه علوم مے پرداخت تمرین المتعلم در بیان صیغ مشکله ازو یادگار ہست بعد پنج ماه از فوت والد خود بعمر بست وچہار سالگی در سال دوازده صد وبست وسه ہجری ازین جہان بعالم جاودان رفت تغمده اللہ فی دار النعیم

مولوی حسین احمد ملیح آبادی ابن شاه علی احمد بن شاه علی امجد والد وی از سرہند بہ لکھنؤ تشریف آورده ازانجا بقصبه ملیح آباد مضاف لکھنؤ رخت اقامت

انداخت صاحب ترجمہ بتاریخ بست وپنجم صفر سال دوازدہ صد و یک ہجری بہ ملیح آباد متولد شدہ بخدمت مولوی ظہور اللہ لکھنوی و مولوی عبد الرحیم ساکن کلکتہ و مرزا حسن علی محدث صغیر ساکن لکھنؤ محلہ یحیی گنج و مولوی سید مخدوم لکھنوی و مولوی نور الحق لکھنوی و مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و شیخ عمر محدث مکی و حکیم محمد صادق فیض آبادی و مولوی حیدر علے سندیلی اکتساب علوم متداولہ نمودہ ہموارہ بدرس و عبادت و ارشاد طالبان مشغول بودہ بہ تصنیف کمتر متوجہ بود رسالہ جواز قرأت فاتحہ خلف امام و رسالہ در بیان بیعت و شرح رسالہ مولوی رفیع الدین دہلوی دربیان وجود و چند رسائل در تصوف و حلیہ نبوی صلعم از تصانیفش بر صفحہ روزگار یادگار ماند چہارم رمضان سن دوازدہ صد و ہفتاد و پنج ہجری وفات یافتہ بجوار والد خود در مقابر موضع دودصیا متصل ملیح آباد مدفون شد

مولوی حفیظ اللہ فرنگی محلی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی برادر خرد مولوی ولی اللہ ذہین و ذکی بودہ باستعداد تمام کتب درسیہ تحصیل کردہ خدمت مختار وکلی عدالت فیض آباد از سرکار شاہ لکھنؤ داشت ہمدران حالت بدرس طلبہ می پرداخت بستم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری رحلت فرمود۔

حکیم الملک گیلانی نامش شمس الدین در حکمت و طب جالینوس زمان و مسیح دوران بملازمت اکبر شاہ و خیر خواہ بندگان خدا و آشنا پرور بود پیوستہ طلبہ را درس گفتی و بے ایشان طعام نخوردی و بجانہاے مردم کم رفتی بسال نہصد و ہشتاد و ہشت ہجری بزیارت حرمین شریفین رفتہ ہمانجا سفر آخرت پیش آمد

حکیم دانا سیالکوٹی نامش ملا محمد صادق ابن مولانا کمال الدین سیالکوٹی است جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود نور الدین محمد جہانگیر بادشاہ شہرہ کمالش شنیدہ او را بہ محفل خاص طلب داد ہرگاہ مباحثہ علماے اہل تسنن و تشیع پیش آمدے وے از اہل سنت مناظر و مجیب بودے و ملا حبیب اللہ شیعہ را خاموش کردے بعد وفات بخانہ خود واقع محلہ جمالتہ مدفون گردید

مولوی حمداللہ سندیلی ولد حکیم شکراللہ ولد شیخ دانیال ولد پیر محمد صدیقی از ارشد تلامذہ ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید سہالوی عالم عامل و طبیب حاذق بود در قصبہ سندیلہ منمضافات لکھنو مدرسہ کلان بنا نہاد بجہت مصارف مدرسہ چند دیہہ از پیشگاہ بادشاہ وقت معاف یافتہ عمر گرامی خود بدرس افادہ طلبہ علوم مے گذرانید از پیشگاہ شاہ دہلی مخاطب بفضل اللہ خان بود نواب ابوالمنصور خان صوبہ دار اودھ پوسے دستار بدل برادرانہ داشت بسیاری علما و فضلائے نامدار از سایہ دامن تربیتش سر بر آوردہ اند کہ نام نامی شان درج ذیل است قاضی احمد علی سندیلی داماد صاحب ترجمہ۔ مولوی احمد حسین لکھنوی۔ ملا باب اللہ جونپوری۔ مولوی محمد اعظم قاضی زادہ سندیلہ۔ مولوی عبداللہ ابن مولوی زین العابدین مخدوم زادہ سندیلہ واز مولوی حمداللہ مرقوم الترجمہ تصانیف ذیل مشہور و متداول اند شرح تصدیقات سلم العلوم معروف بحمداللہ و حاشیہ شمس بازغہ و حاشیہ صدرا و شرح زبدۃ الاصول عاملی وفات او بمقام دہلی در سال یازدہ صد و شصت ہجری بوقوع آمدہ جانب غرب وجنوب از مزار حضرت قطب الدین اوشی قدس سرہ مدفون گشت غفر اللہ لہٗ

قاضی حمیدالدین ناگوری در عہد شمس الدین التمش بادشاہ بود نام شریفش محمد ابن عطا ست از مشائخ متقدمین ہندوستان جامع بود میان علم ظاہر و باطن مرید و خلیفہ شیخ شہاب الدین سہروردی اما بر مشرب او وجد و سماع غالب آمد کہ در ان معرع و متوغل بود او را تصانیف بسیار است بزبان عشق و ولولہ سخن مے کند از ان جملہ طوالع شموس در اسماء حسنی وے بسال ششصد و پنج ہجری بجوار رحمت حق پیوست

شیخ حمیدالدین الصوفی السعیدی الناگوری السوالی کنیتش ابو احمد و لقب وے سلطان التارکین است از اعاظم خلفائے خواجہ بزرگ معین الدین سنجری اجمیری و اکابر علمائے صوفیہ صافیہ رضوان اللہ علیہم اجمعین از اولاد سعید بن زید منجملہ عشرہ مبشرہ رضی اللہ عنہم بود عمرے دراز یافتہ واول مولودیست کہ بعد فتح دہلی بخانہ سلمانان پیدا شدہ از زمان حضرت خواجہ معین الدین تا اوائل وقت

شیخ نظام الدین اولیا باقی بود و از تصانیف بسیار اند از ان جملہ نسخۂ اصول الطریقہ مشہور تر است وفاتش بست و نہم ربیع الثانی سال ششصد و ہفتاد و سہ ہجری وقوع یافتہ مرقدش در ناگور است زیارۂ تبرک بہ سوائے موضعی است از مواضع ناگور کہ شہریست لب سر زمین مارواڑ

مولانا حمید قلندر دہلوی فاضل شاعری بود مرید شیخ نظام الدین اولیاست و در صحبت بعضے خلفاے شیخ انچہ مقتضی قابلیت و استعداد باشد استفادہ کردہ اول در خدمت مولانا برہان الدین غریب بود و جملہ ملفوظات او جمع آوردہ بعد ازان در ملازمت شیخ نصیر الدین محمود افتادہ و از ملفوظات او نیز جمع نمود آن را خیر المجالس نام کرد ابتداے تالیف آن در سن ہفت صد و پنجاہ و پنج ہجری بود و انجام آن در سال ہفت صد و پنجاہ و شش ہجرے صورت بست

شیخ حمید سنبھلی علامہ زمان یکتاے دوران بہ تفسیر دانی قرآن مجید معروف و دقیقہ رسی فرقان حمید موصوف بود ہمایون بادشاہ بوے عقیدہ راسخ داشت مے گویند کہ وے در زمان تسخیر ہندوستان بہ نوبت ثانی جہت استقبال ہمایون شاہ بکابل رفت و از بسکہ بادشاہ را باو اعتقاد بود روزے بر آشفت و گفت کہ بادشاہم تمام لشکرشما را رافضی دیدم بادشاہ پرسید شیخ چرا چنین مے گوید گفت د سہر جا نام لشکریان شما یار علی و کفش علی و حیدر علی یافتم و ہیچ کس را ندیدم کہ بنام یاران دیگر بودہ باشد بادشاہ ہم برآمد و قلم کہ بدستش بود بر زمین زدہ گفت نام پدر کلانم خود عمر شیخ است دیگرے ندانم و برخاستہ بحرم سرا شد و باز آمدہ بملائمت ورفق شیخ را بر حسن عقیدہ خویش اطلاع داد نتیجہ این حکایت عصوبت شیخ حمید بر تسنن و خوش عقیدگی و حسن خلقی ہمایون بادشاہ است رحمہما اللہ تعالےٰ

قاضی حمید الدین دہلوی عمدۃ العلما قدوۃ الفضلا عمر خود را بدرس صرف کردہ شرح ہدایۃ الفقہ از تصنیفات مشہورۂ اوست بسال ہفت صد و شصت و چہار ہجری بدار البقا رحلت فرمود

حمید الدین نارنولی عالم متصوف بود تیسیر البرکات شرح دلائل الخیرات از تالیف اوست کہ دران اختلافات نسخ متن بیان کردہ

ملا حیدر کشمیری ابن خواجہ فیروز بعمر ہفت سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ از علماے وقت ہمچو بابا قطب الدین وجوہر ناتہہ اولاً استفادہ کرد وازان بعد از کشمیر بدہلی رسیدہ بخدمت شیخ المحدثین دہلوی فقہ وحدیث وتفسیر تکمیل نمود وبہ کشمیر واپس آمد حاکم آنجا ہرچند براے قضاے آن بلدہ گفتہ وے ازان منصب ابا کرد وفاتش در سال ہزار وپنجاہ وہفت ہجری بظہور پیوستہ

قاضی حیدر کشمیری المخاطب بقاضی خان از علماے کبار وفقہاے نامدار کشمیر شاگرد ملا عبد الرشید زرگر بود بوجہ عسرت معاش از وطن مالوف بہ لشکر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ پیوست وبتوسط سیادت خان صدر الصدور بخدمت بادشاہ رسیدہ اولاً بتعلیم شاہزادگان مامور شد باز بقضاے دہلی سربلندی یافتہ بدیانت وعدالت وے بادشاہ بغایت رضامند شدہ وے را بخطاب قاضے خان ممتاز فرمودہ در سال یازدہ صد وبست ویک ہجری بعارضہ اسہال بملک دکن وفات یافتہ نعش وے بہ کشمیر آوردہ بیرون شہر در باغ بچہ پورہ زیر زمین سپردند

مولوی حیدر علی سندیلی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی تلمیذ والد ماجد خود وقاضی احمد علی سندیلی بود وتکمیل از ملا باب اللہ جونپورے شاگرد پدر خود کردہ عالم متبحر وطبیب حاذق وشاعر بود از تلامذہ مشاہیرش قاضے ارتضا علی خان گوپاموے ومولوے دلدار علی لکھنوی مجتہد شیعہ ومولوے سید محمد پسر مولوے دلدار علی مرقوم ومولوی نور اللہ فرنگی محلی وحافظ غلام میر سندیلی ومولوے احمد بخش سندیلی ومولوے نجف علی وقاضی جلال الدین آسیوئی ومولوے محمد علی بدایونی وحاجی امین الدین کاکوروی ومولوے اعز الدین سندیلی ومولوے حسین احمد ملیح آبادی ومرزا حسن علی محدث کبیر ساکن لکھنؤ محلہ محمود نگر ومولوے رجب علی جریا کوٹی اند حاشیہ میر زاہد رسالہ وتعلیقات میر زاہد ملا جلال وتعلیقات شرح سلم مولوے حمد اللہ وتکملہ ناتمام شرح سلم

مولوی حمداللہ از تصانیف مشہورہ او ہستند بتاریخ ششم رجب سال دوازدہ صد و بست و پنج ہجری وفات یافتہ در صحن مدرسہ پدر خود بہ سندیلہ مدفون شد علیہ الرحمۃ والغفران

مولوی حیدر علی رامپوری اولاً از مولوی عبدالرحمن قستانی دکھنی وثانیاً از مولوے محمد جیلانی رامپوری اکتساب علوم کردہ تکمیل تحصیل نمود و بدختر مولوے محمد جیلانی مذکور کتخدا گشت در علم طب ید طولی داشت باواخر عہد نواب احمد علی خان بہ ٹونک رفتہ دراںجا عزے وشانے یافت سے گویند سند علم حدیث از مولانا عبدالعزیز دہلوی یافتہ در ٹونک درس وطبابت سے کرد ہماںجا وفات یافت تاریخ وفاتش معلوم نیست از مولفات وی صیانۃ الاناس عن وسوسۃ الخناس بزبان اردو ورسالہ رفع الیدین بفارسے مشہور اند

مولوی حافظ حیدر علی فیض آبادی در علم مناظرہ وکلام فایق الاقران بود خصوصاً در فن مناظرہ با شیعہ سے زمانہ نظیرے نداشت مطالعہ کتب خصم زیادہ تر مد نظرش بود عمر شریفش از ہفتاد و پنج متجاوز شدہ قریب پنج سال سے گذرد کہ در حیدرآباد دکن بملازمت فرمان رواے آن دیار دو صد روپیہ مشاہرہ سے یافت ہماںجا رحلت فرمودہ مدفون گشت اکنون پسرانش دراںجا ملازم و موجود اند علاوہ کتب مذکورہ ذیل دیگر مصنفاتش تمام وناتمام در مناظرہ شیعہ ہستند **تصانیفہ المشہورہ** منتہی الکلام۔ رسالہ در نکاح ام کلثوم۔ نضارۃ العینین عن شہادۃ الحسنین۔ کاشف البشام عن تدلیس المجتہد المقام۔ ازالۃ الغین عن بصارۃ العین در سہ جلد۔ الداہیۃ الحاطمہ علی عمن اخرج من اہل بیت الفاطمۃ۔ رویۃ الثعالیب والغرابیب سفے انشاء المکاتیب۔ رسالہ در بیعت مرتضوے

حرف الخاء المعجمہ

خانخانان دہلوی نامش عبدالرحیم پسر محمد بیرم خان خانخانان است بچہاردہم صفر سال نہصد و شصت و چہار ہجری در لاہور متولد شدہ در قابلیت و استعداد

ممتاز و یکتاے روزگار بود بزبان فارسی و ہندی و سنسکرت اشعار نیکو مے گفت واقعات بابری از تصانیف وے است بعمر ہفتاد و دو سالگی در سال ہزار و سی و دو ہجری وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت

مولوی خادم احمد فرنگی محلی بن مولوی محمد حیدر بن مولوی محمد مبین کہ محفل وعظ در مسجد فرنگی محل بر طریق آباے خود وے آراست و از وعظ وے رونق فرنگی محل بود و بیعت از پدر خود مولوی محمد حیدر مرحوم داشت مے گویند ہنگامیکہ مولوے امیر الدین علی امیٹھوی بجمعیت اسلامی جہت مقابلہ بیراگیان ہنومان گڑھی بسال ہفتاد و یکم بعد صدے دوازدہم کر ہمت بستہ بود وے ہم بشمول دیگر علماے زنخواہ حسب اشارہ نواب نقی علی خان بفہمایش مولوی امیر الدین علی سابق الوصف لب کشادہ ہمدران زمان بتاریخ دہم ذی الحجہ سال مذکور مولوی خادم احمد بعارضہ فرد آمدن رودہ مبتلا شدہ واقع دوازدہم وقت عصر طائر روح پر فتوحش بعالم بالا پرواز نمود منشی الطاف حسین منشی خزانہ سلطانے تاریخ رحلتش سے فی البدیہہ چنین بسلک نظم کشیدہ ❁ درین مقام سرای فانی نہ کعبہ دے نے کنشت باشد ❁ نہ طفل باشد نہ پیر باشد نہ خوب باشد نہ زشت باشد ❁ نہ تخت باشد نہ تاج باشد نہ مملکت سے نے خراج باشد ❁ نماند این ہیچ قصر و ایوان نہ در نہ دیوار خشت باشد ❁ نہ پست باشد نہ اوج باشد نہ بحر باشد نہ موج باشد ❁ بماند البتہ نام آنکس بہر آنکہ نیکو سرشت باشد ❁ بعین حسرت شدہ روانہ چو خادم احمد ازین زمانہ ❁ رقم زدہ الطاف بہر سالش الٰہی او در بہشت باشد ❁ فاعتبروا یا اولی الابصار چہیتہ گردیم ان قرب زمان بہ لکھنؤ مرزبان آن از دست انگلشیان چاپہ روے کار ظہور یافتہ **تصانیفہ** دو رسالہ عربے و فارسی در بیان دائرہ ہندیہ۔ تعلیقات متفرقہ بر شرح وقایہ۔ رسالہ حاصل و محصول متعلقہ فوائد ضیائیہ

مولوی خرم علی بلہوری از مشاہیر فضلاے بلہور شاگرد خاندان مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی بود ہموارہ در قلع بدعت و احیاے سنت سعے کوشید چنانچہ رسائل مؤلفہ وے بران دلالت مے کنند وے رحمۃ اللہ علیہ در سال دوازدہ صد و پنجاہ و

هشت هجری حسب الامر نواب ذوالفقار بهادر رئیس باندا ترجمه در المختار شرح تنویر الابصار از کتاب النکاح بزبان اردو آغاز کرده بماه رجب سن دوازده صد و هفتاد هجری تا آخر کتاب باتمام رسانید پس ازان بماه محرم بسال دوازده صد و هفتاد و یک هجری ترجمه کتاب الحج تکمیل نموده از شروع کتاب تا باب الاذان ترجمه نوشته بودند که همدرین سال داعی اجل را لبیک اجابت گفته رهگرای عالم بقا شدند بعد وفات شان مولوی محمد احسن نانوتوی حق تالیف ترجمه مذکور از ورثه مولوی خرم علی مرحوم خرید فرمودند آنرا تکمیل کرده نامش غایة الاوطار نهادند که عدد وی دوازده صد و شصت و چهار برآید که آن زمانه درمیان ۱۲۵۰ و [illegible] هجری است رساله منع قرأت فاتحه خلف الامام ترجمه مشارق الانوار و آداب الحرمین و نصیحة المسلمین ازو یادگار ماند

امیر خسرو دهلوی خسرو شاعران نامدار و سرآمد متصوفان معرفت شعار جامع علوم ظاهر و باطن بود وی سلطان الشعراء برهان الفضلا است نام شریفش ابوالحسن بن امیر سیف الدین محمود از امیرزاده های هزاره بلخ بود در قصبه مومن آباد عرف پٹیالی تولد یافته اشعار آبدارش از چهار صد هزار زائد اند و مشهور است که نود و نه کتاب در سلک نظم کشیده ازان جمله تغلق نامه و کتاب قران السعدین در بیان داستان ملاقات ناصر الدین بغراخان حاکم بنگاله با پسرش معز الدین کیقباد پادشاه دهلی است وی نسبت فنا فی الشیخ با مرشد خود مولانا شیخ نظام الدین اولیاء قدس سره داشت بعد شش ماه از فوت پیر خود شب جمعه هیژدهم شوال سال هفتصد و بست و پنج هجری به رحمت حق پیوست بپائین مرشد خود در دهلی مدفون گشت رحمة الله علیه

مولانا خواجه بانگیوری پسر مولانا حسام الدین بانگیوری دانشمند متبحر متقی بود فقر بسیار کشیده وقتی سه فاقه شده بود که شخصی پیش وی برای استفتا آمد و پاره کاغذ زیر آورد وی زر نگرفت جوابش بازگردانید مردم خانه عتاب کردند نماز شام رسید ملک عین الدین در بانگیور فرود آمده بود نامه [illegible] خواند در لفظی مشکل شد پرسید درینجا نامی هست گفتند خادم مولانا خواجه دانشمند است طلبید آن لفظ را حل کرد

ملک عین الدین ہمان قدرزر کہ مستفتے آوردہ بود بازیادت جامہ وطعام پیش آورد بعد ازان باہل خانہ گفت چون ہمت کردیم ومال مشکوک بازگردانیدیم خداے تعالی مالا ازوجہ حلال عطا کرد رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ محمد قنوجی بن عبدالرحمن قنوجی عالم عارف وسالک بود از سادات رسول و اخلاق حمیدہ وفضائل شہیرہ داشت بحرمین شریفین رفتہ وازمشائخ آن دیار مستفید شدہ بقنوج مراجعت فرمود از تصانیف اوکتابیست درعلم تصوف وسلوک موسوم بہدایۃ السالکین الی صراط رب العالمین درقنوج وفات یافتہ تاریخ فوتش معلوم نشد

خواجہ محمد دہلوی ابن مولانا بدرالدین اسحاق از اولاد دختری شیخ فریدالدین گنج شکر ہست قدس سرہ جامع علوم وحاوی فنون بود درعلم حکمت وموسیقی نیز کمالی داشت و بکمال ذوق وشوق وعبادت موصوف بودوے شیخ نظام الدین اولیارا درنماز امامت مے کرد از ملفوظات شیخ نظام الدین کتابے مسمی بانوار المجالس جمع کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا خورجگی کالپوی مرید وخلیفہ شیخ نصیرالدین محمود وشاگرد مولانا معین الدین عمرانی واستاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی بود پیش ازآمدن امیر تیمور گورکان از دہلی برآمدہ بکالپے متوطن شد ودرہمانجا بسر برد قبرش بیرون شہر کالپے است۔

خواجہ بہاری لاہوری فقیہ محدث مفسر واقف اسرار حقانی بود اولا ازمسکن محمد حاجی پور بقصبہ گودہ بود بہ نیت تحصیل آمدہ بخدمت شیخ جمال الاولیاے خواند پس بلاہور آمدہ بخدمت ملا محمد فاضل لاہوری دستار فضیلت بست دہمانجا وے سکونت اختیار کرد وبالآخر مرید وخلیفہ حضرت میان میر گشت درسال ہزار وشصت ہجری وفات یافتہ بلاہور مدفون گردید

شاہ خوب اللہ آلہ آبادی نامش محمد یحیی برادرزادہ ودامادو خلیفہ شیخ محمد افضل الہ آبادی بحر امواج علم شریعت وطریقت بود بعمر سیزدہ سالگی ازتحصیل علوم متعارفہ فراغ حاصل نمودہ موافق تربیت وتعلیم پیر خود مدارج سلوک راطے کردہ ہم پہلوے مرشد خود برآمد وبعد مرشد خود تمام عمر امور خلافتش انجام داد وکتب ورسائل بسیار

تصنیف کردہ ازانجملہ القول الصحیح فی صلوٰۃ التسبیح والکلام المفید فیما یتعلق بالشیخ والمرید والکلمات المؤتلفہ فی المقاصد المختلفہ وبضاعۃ مزجاۃ ومآخذ الاعتقاد فے شان الصحابہ واہل بیت الامجاد وتزیین الاوراق فے مخرق الطباق وخلاصۃ الاعمال ووفیات الاعلام بہ نمط لفحات الانس ملا جامی وچہار مجلد مکتوب در اظہار حقیقت تصوف مشہور ومعروف اد شب دوشنبہ یازدہم جمادی الاول سال یک ہزار ویک صد وچہل وچہار ہجری بجوار رحمت حق آسودہ بجنب پیر ومرشد خود در الہ آباد مدفون گشت کان الشیخ قطب تاریخ رحلت اوست

حرف دال مہملہ

داتا گنج بخش لاہوری نام شریفش علی مخدوم غزنوی است شجرۂ نسب او با امام حسن بن علی رضی اللہ عنہما منتہی سے شود از اولیاے متقدمین جامع علوم ظاہر وباطن عابد زاہد متقی مظہر خوارق وکرامات حنفی المذہب بود علاوہ مرشد خود شیخ ابو الفضل بن حسن ختلی با دیگر مشائخ کبار مثل شیخ ابو القاسم گورگانی وابو سعید ابو الخیر وابو القاسم قشیری محدث صحبت یافتہ فوائد کثیرہ حاصل کردہ ودر آخر باشارہ مرشد خود از غزنی بلاہور آمدہ ہنگامہ فضیلت ومشیخت گرم نمودہ روز بدرس وتعلیم وشب بہ تلقین بسر سے نمود بسے علما وصلحا از دامن تربیت او برخاستند تصانیف بسیار ازو یادگار ماند ازان جملہ کشف المحجوب شہرت دارد وبسال چہار صد وشصت وپنج ہجری رحلت نمودہ در خانقاہ خود بلاہور زیر زمین آسود۔

ملا درویزہ پشاوری جامع علوم ظاہری وباطنی مرید وخلیفہ سید علی خواص بود در دفع زنادقہ وملاحدہ در قصر بغایت سے کوشید وبآنہا مباحثہ کردہ ملزم ساختے خصوصا با عیسیٰ ملوگے وبایزید محدکہ خود را پیر روشن نام نہادہ بود بجشارہے کتاب مخزن الاسلام بزبان پشتو تالیف نمودہ ناتمام ماند پسر رشیدش ملا عبد الکریم او را باتمام رسانید ہر قدر از تصنیف ملا درویزہ است دران علاوہ معارف وحقائق تذکرہ احکام شرع شریف بسیار است وانچہ از تکمیل پسر رشیدش عبد الکریم است دران اکثر حقائق ومعارف

مذکور شدہ و مخزن الاسلام را اندر شرح ہست مسمی بشرح کلمات باقیات مولانا درویزہ در سال یکہزار و چہل و ہشت ہجری وفات یافتہ

حافظ دراز پشاوری نامش محمد حسن واعظ ابن حافظ محمد صادق واعظ بن حافظ محمد اشرف خوشالی پشاوری در فقہ و حدیث و اصول یگانہ روزگار از دودمان علم و فضل بود اکثر علوم از والدہ ماجدہ خود کہ عالمہ و فاضلہ بود تحصیل نمودہ بر مسند افادت و افاضت متمکن شد و تمام عمر گرامی بدرس طلبہ و تالیف کتب صرف کردہ منح الباری شرح فارسی صحیح بخاری و تفسیر سورۂ یوسف و تفسیر والضحیٰ و معراج نامہ و وفات نامہ و حاشیہ شرح قاضی مبارک بر سلم و حواشی تتمہ اخوند یوسف و غیرہ رسائل و کتب از تصانیف اوست بعمر شصت و یک سالگی بحدود دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمود

بابا داؤد مشکوتی کشمیری از علماے نامدار کشمیر در فقہ و حدیث و تفسیر و حکمت و معانی ید طولی داشت و حافظ مشکوٰۃ المصابیح بود بدین وجہ اورا مشکوتے مے گفتند علوم متداولہ بخدمت خواجہ حیدر چرخی اکتساب کردہ و علم باطن پیش بابا نصیب الدین و خواجہ محمود نقشبندی حاصل نمود کتاب اسرار الاخبار در حالات سادات و درویشان کشمیر اسرار الاشجار و منطق الطیر منظوم از تصانیف اوست و بسال ہزار و نود و ہفت ہجری وفات یافت در کشمیر متصل عیدگاہ مدفون گشت

مولوی سید دلدار علی لکھنوی مجتہد الشیعہ ابن مولوی معین الدین بن عبد الہادی رضوی در سال یکہزار و یک صد و شصت و شش بقصبہ جائس یا نصیر آباد متولد شدہ و اول کسے ہست کہ در اہل تشیع بہندوستان دعوی اجتہا د کردہ و جمعہ جماعت بدان مذہب بظہور آوردہ در مبادی احوال علوم عقلیہ را از فضلاے ہندوستان مثل سید غلام حسین دکنی الہ آبادی و مولوی حیدر علی و ملا احمد اللہ سندیلی و مولوی باب اللہ شاگرد ملا احمد اللہ سندیلی استفادہ نمودہ و بعد فراغ از عقلیات در کربلاے معلی از آقا باقر بہبہانی و سید علی طباطبائی اکتساب علوم فقہ و حدیث و اصول کردہ و در مشہد مقدس از سید مہدی بن سید ہدایت اللہ استفادہ و اجازت یافتہ بوطن مالوف رجوع نمود

وبافادہ وتعلیم مطالب مذہبی بسے کوشید کتب ذیل از تصانیف وینند اساس الاصول۔
مواعظ حسنہ۔ شرح باب الصوم حدیقۃ المتقین مصنفہ اخوند مجلسی۔ وشرح باب الزکوۃ
از کتاب مذکور۔ وعماد الاسلام در پنج مجلد کلان وشہاب ثاقب وصوارم الالہیات و
حسام الاسلام واحیاء السنہ ورسالہ ذو الفقار ورسالہ غیبت ورسالہ جمعہ وحاشیہ بر شرح
ہدایہ حکمت ملاصدرا ومنتہی الافکار ومسکن القلوب ورسالہ ذہبیہ ورسالہ آثارۃ الاحزان
در عہد سلطنت غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب بسن
یک ہزار ودو صد وسی وپنج ہجری وفات یافتہ در مقبرہ حسنیہ ناقع لکھنؤ مدفون شد تجاوز اللہ
عن سیآتہ وے در سال دوازدہ صد وبست وہفت ہجری مسجدی تعمیر فرمودہ شاعری
تاریخ آن گفتہ وہو ہذا ؎ دلبر زہراو دلدار علیؑ کامل اندر اجتہاد واتقاء ساخت چون مسجد
شدہ تاریخ آن بمسجد اقصاے ثانی شد بنا ؛ بالآخر صاحب الترجمہ در عہد سلطنت
غازی الدین حیدر بادشاہ اودھ بمقام لکھنؤ بشب نوزدہم رجب سن یک ہزار ودو صد و
سی وپنج ہجری وفات یافتہ در مقبرہ حسنیہ مدفون شد

مولوی دین محمد سندیلی ابن وجہ الدین ابن شیخ عبد السمیع قاضی زادہ سندیلہ
دانشمندی محدث ومدرس بود توکل وتقوی شعار خود داشت در اوائل صدی سیزدہم
جہان فنا نے را بدرود نمود

حرف ذال معجمہ

مولوی ذاکر علی سندیلی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی شارح سلم العلوم
جوانے فارغ التحصیل بود از والد ماجد خود ونیز مولوے حیدر علی سندیلی تربیت وتعلیم یافتہ
بعالم جوانے ازین جہان فانی ہنگام غسل غدیر آبے کہ آن را بندی تالاب گویند
روبردی دالد خود غریق بحر شہادت گردید ؎ این ماتم سخت است کہ گویند جوان مرد ؛
امطر اللہ علیہ شآبیب الرحمۃ والغفران

حکیم ذکا خان ساکن آگرہ طبیبے حاذق در سلک ملازمان مادھوجی سیندھیا دالی
گوالیار انتظام داشت در سن دوازدہ صد وشش ہجری وفات یافتہ قبرش اندر احاطہ

درگاہ شاہ علاءالدین واقع اکبرآباد موجود است و آن را از سنگ مرمر ساختہ اند بران تاریخ فوت وے منقوش است و ہو ہذا ؎ ذکا خان عالم قانون حکمت ٭ کہ دادے عقل کل بر دست او بوس ٭ شب آدینہ و بستم ز شوال ٭ بعزم کوچ زد زین کوچگہ کوس ٭ خرد گفت از سر افسوس تاریخ ٭ شد از دنیا مسیح وقت افسوس

حرف الراء المہملة

راجح ابن داؤد احمدآبادی نہم صفر ۸۷۱ھ ہشتصد و ہفتاد و یک در احمدآباد ولادت یافتہ صرف و نحو و منطق و عروض وغیرہ از محمد بن محمود مقری حنفی درس گرفتہ و علم معانی و بیان از مخدوم بن برہان الدین و علم ہیئت و کلام بخدمت محمد بن تاج الحنفی اکتساب نمودہ در جملہ فنون تجربہ اکرد و طبع مائل بشعر داشت و اجازت الفیہ حدیث از سخاوی گرفتہ در سال نہصد و چہار ہجری رحلت فرمود

رحمت اللہ سندی از اکابر علمای عاملین بود از سندھ بمدینہ طیبہ اقامت گزید در سال نہصد و نود ہجری بمکہ معظمہ رحلت فرمود

حافظ رحمت اللہ الہ آبادی اصلش از پنجاب است در صبی ہر دو چشمانش بعارضہ چیچک بے بصر شدند چون بسن تمیز رسید قرآن مجید باندک زمانے یاد کرد کتب صرف و نحو از علماے عصر باقی خواندہ ہمچنین کتب اکثر علوم از اساتذہ وقت خواند بغایت ذکی الطبع وحید الحافظہ بودے گویند کہ از شنیدن سہ کرت عبارت کتب ورق ورق بیاد مے گرفت قاموس اللغة در شش ماہ یاد کردہ کتب صحاح ستہ بر زبان داشت در الہ آباد متاہل شدہ رخت اقامت انداختہ بچہاردہم رمضان المبارک روز سہ شنبہ سال دو از دہ صد و نود و سہ ہجری ازین جہان رحلت فرمود رحمة اللہ علیہ

مولوی رحمت اللہ فرنگی محلی پسر دوم مولوی نوراللہ بن ملا محمد ولی بن قاضی غلام مصطفی بن ملا محمد اسعد بن ملا قطب الدین سہالوی شاگرد عم خود ملا ظہوراللہ از تحصیل علوم درسیہ فراغت یافتہ بمقام غازی پور زمانہ طرح اقامت افگند و مدرسہ موسومہ بچشمۂ رحمت ترتیب دادہ تعلیم علوم متداولہ متعارفہ از معقولات و منقولات

بطلبہ میداد خلقی از فیض وے کامیاب می شدند بتاریخ شانزدہم جمادی الاول سن سیزدہ صد و پنج ہجری بغازی پور رحلت فرمودہ مدفون گشت

شیخ رزق اللہ دہلوی عم کلان شیخ عبدالحق محدث دہلوی تخلص بمشتاقی مردے فاضل وکامل وعارف از نوادر روزگار از مردم سلف یادگار جامع فضائل صوری و معنوی بود وطبع موزون در ہندی وفارسی داشت در رسالہاے ہندی او بہم آین و بوت زبحن پیش ارباب شوق وذوق مقبول ومشہور اند تخلص او در ہندی راجن ودر فارسی مشتاقی در سال ششصد و نود و ہفت ہجری رحلت فرمود در مشتاق ختم تاریخ وفات او شیخ المحدثین دہلوی یافتہ رحمہما اللہ

مولوی رستم علی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی در سال یازدہ صد و پانزدہ ہجری متولد شدہ از مختصرات تا مطولات کتب درسیہ بخدمت والد خود تحصیل کردہ بعد وفات پدر سفاتحہ فراغ در سال یازدہ صد و چہل ہجری بخدمت ملا نظام الدین لکھنوی خواند و بمسند افادہ و افاضہ جانشین پدر گردید تفسیر صغیر کہ در ایجاز عبارت بجلالین ہمدوش است و شرح منار در غایۃ اختصار از تصانیف شہیرہ اوست در سال یازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری رحلت فرمودہ

مولانا رشید الدین خان دہلوی از ارشد تلامذہ مولانا رفیع الدین دہلوی ذہن وقاد و طبع نقاد ودر علم کلام کمالی بوافر داشت شوکت عمریہ بجواب بارقہ ضیغمیہ مقدمہ متعہ وغیرہ رسائل در رد مذہب اہل تشیع از تصنیفاتش یادگار ہیند در سال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری طائر روحش باوج علیین پرواز کرد بردا اللہ مضجعہ

مولوی رضا حسن خان کاکوروی ابن امیر حسن خان از مخدوم زادگان کاکوریست سیزدہم ذیقعدہ یوم پنجشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری ولادت یافتہ حاجی محمد سعید بغدادی چند قطعہ تاریخ ولادتش بزبان عرب نظم نمودہ از ان جملہ این است ؎ شرف العصر بمولود وفاق ✽ و مادہ ثانی معمن للخیر قد زان الوجود واذ ہانت وفطانت وہبی داشت بعمر ہیزدہ سالگی از تحصیل علوم متعارفہ فراغ یافتہ

مخصوصاً در انشای عربی و فارسی نظماً و نثراً گوی سبقت از اقران ربوده مشار الیہ اہل کمال گشت مصنفاتش در بنگال مشہور و معروف اند منجملہ آن قصیدہ انموذج الکمال ہموزن و قافیہ قصیدہ بردہ در سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری تصنیف فرمودہ چنانچہ بخاتمہ آن مے فرماید ؎ تم المدیح نقدا رخت موتمنا ۔ اللہ ازلی الایجاز والختم ؟ و شرح آن بدوازدہ صد و شصت و پنج ہجری نوشتہ دران وقت نوزدہ سالہ بود دیگر معارج الاذکیا در حل عویصات علوم مختلفہ است و این ہر دو کتاب بنظر مؤلف رسیدند الحق کہ ازان لیاقت علمی مصنف ظاہر مے شود آخر باقتضای کل نفس ذائقۃ الموت در عین شباب بملک بنگالہ سفر آخرت گزید رحمۃ اللہ علیہ

مولوی رضا علی خان بریلوی ابن محمد کاظم علی خان بن محمد اعظم شاہ ابن محمد سعادت یار خان بہادر از اجلہ علماے بریلی ملک روہیلکھنڈ و از عائلہ افاغنہ بڑیچ است بزرگان شان پیش سلاطین دہلی بر عہدہ ہاے جلیلہ بمنصب شش ہزارے سرفراز و ممتاز بودند وے بسال بست و چہارم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت مولوے خلیل الرحمن مرحوم بمقام ٹونک تحصیل علم درسی کردہ بعمر بست و سہ سالگی از اکتساب علوم متداولہ فراغ یافتہ مشار الیہ اماثل و اقران گشت خصوصاً در علم فقہ مہارتے کامل داشت تذکیر پر تاثیر وے مشہور و معروف است بالجملہ لینت کلام و سبقت سلام و زہد و قناعت و حلم و تواضع و تجرید از خصائص وے توان شمرد دوم جمادی الاول سال ہشتاد و دوم صدی سیزدہم ازین سراے بے بود رحلت فرمود رضی اللہ عنہ **بڑیچ** بباے موحدہ تازی و راے ثقیلہ ہندیہ ہر دو مفتوح و یاے تحتانی ساکن و جیم فارسے موقوف گروہے از افاغنہ اند کہ ایشان را روہیلہ نیز گویند

شاہ رضا لاہوری قادری شطاری از اکابر علماے و کملاے مشائخ لاہور صاحب فتوی و ارشاد بود فتوحات ظاہر و باطن ہر انچہ ہر پیوستہ در پنجاب بکسی میسر گشت بتاریخ دہم جمادی الاول سال ہیزدہم از صدی دوازدہم رحلت فرمودہ مرقدش بلاہور است

شیخ رضا رفیقی کشمیری ابن محمد بن مصطفی رفیقی کنیت وے ابوحمزه است بسال دوازده صد و پنج هجری متولد شده از پدر بزرگوار و اعمام و جد مادرے خود شیخ نعمت الله بن اشرف تو پکرو علوم تحصیل کرده فقیه و محدث رمعصر گشت و بدرس علوم مذکور اشتغال داشت و بر هر که دمے سبقت سلام مے کرد و از بس حلیم و رحیم و متواضع بود بماه شعبان سنین دوازده صد و هفتاد و شش هجری رحلت فرمود.

میر رضی الدین از علماے کشمیر فاضل کامل و متبحر بود بزمان تسلط مرزا حیدر به محله قطب پوره مدرس مقرر شده باکثر علوم تالیفات جیده دارد دختر وے بحبالۂ نکاح ملا فیروز در آمد مولوے فقیر محمد لاهوری در حدائق حنفیه مطبوعه مطبع نولکشور بصفحه ۱۳۷ اولاً وفاتش در سن نهصد و پنجاه و شش هجری نوشته باز بهمان صفحه در ذیل ترجمه میر موصوف وفات او در سن نهصد و شصت هجری تحریر مے فرمایند ندانم که صحیح کدام است و وجه تکرار ترجمه چیست بجز اینکه بر مسامحت قلم ناسخ محمول شود

مولوی رضی الدین ولد حبیب الدین قاضی کانپور که بزیور رضا و تسلیم آراسته بود بحکم قضا در سال دوازده صد و شصت و دو هجری در بلده کانپور از دولت سراے فنا بدار البقا شتافت مولانا محمد سلامت الله کشفی ادام الله برکاته تاریخ وفاتش چنین یافته
سه نهال باغ شرف مولوی رضی الدین ❊ قضا نهفته بخاکش چو آفتاب بمیغ ❊ ۱۲۶۲
ز پیر عقل چو سال وفات او جستم ❊ بغصه گفت بمن هاے هاے دریغ ❊

میر سید رفیع الدین محدث ساکن آگره آباے کرامش همه علما و صلحا بوده اند و او نیز دانشمند و محدث بود و بغایت جود و سخاوت و خلق و لطف داشت در معقولات شاگرد مولانا جلال الدین دوانی و در حدیث شاگرد شیخ شمس الدین محمد بن عبد الرحمن السخاوی الحافظ المصری است وطنش از شیراز بود تولد او هم در انجا است در زمان سلطان سکندر لودی بدهلی تشریف آورد سلطان سکندر را در حق او اعتقادی عظیم پیدا شد وی باذن سلطان سکندر در آگره اقامت فرمود وفات او در سال نهصد و پنجاه و چهار هجری شده قبرش هم در انجا است که خانه او بود رحمة الله علیه

مولانا رفیع الدین دہلوی ابن شاہ ولی اللہ دہلوی از اجلۂ علماے وقت بود مقدمۃ العلم و رسالہ عروض و کتاب التکمیل و رسالہ دفع الباطل و اسرار المحبۃ و ترجمہ قرآن مجید بزبان اردو و تحت اللفظ از تصانیف وے ہستند گاہی شعر ہم گفتی چنانچہ غزل مولانا عبدالرحیم دہلوی را کہ در بیان ماہیۃ نفس بجواب غزل عربی شیخ الرئیس بود مخمس نمودہ بسال دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری رحلت فرمود رفع اللہ درجاتہ فی الجنات

مولوی رفیع الدین مرادآبادی ابن فریدالدین علم حدیث بخدمت مولوی خیرالدین سورتی شاگرد شیخ محمد حیات سندی و نیز بخدمت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی حاصل نمودہ و با مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی صحبتہای تحقیق و تدقیق داشت مرید و شیخ محمد غوث لاہوری بود و بحرمین شریفین رفتہ بحج و زیارت مشرف شدہ و کتابے در حالات حرمین شریفین تالیف کرد کتاب قصر الآمال بذکر الحال و المآل و سلوۃ الکئیب بذکر الحبیب و ترجمہ عین العلم و شرح اربعین نووے و کنز الحساب و تذکرۃ المشائخ و کتاب الاذکار و تذکرۃ الملوک و شرح غنیۃ الطالبین و تاریخ افاغنہ مشہور ترین از مصنفات وے اند پانزدہم ذی الحجہ سال دوازدہ صد و ہیردہ ہجری در مرادآباد بمرض استسقا وفات یافت۔

مولوی روح اللہ لاہوری در سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری متولد شدہ باکتساب علوم پرداخت در صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر وانی نظیر خود نداشت شاگرد رشید مولوی محمد سلیم لاہوری بود حکام عہد یعنے رنجیت سنگھ وغیرہ ادب وے بغایت مے کردند در ان زمان کہ شورش سکھان در لاہور بدرجہ غایت رسیدہ بود او ست کہ در لاہور آثار شرع جاری داشت فتواے او نزد علماے عصر مقبول مے شد و بمکہ معظمہ رفتہ بسے برد و بماہ رمضان شریف قرآن مجید حفظ کرد صاحب تصانیف بود و بوقت مراجعت در معمورہ یمن بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری وفات یافتہ

شاہ رؤف احمد مصطفےٰ آبادی نقشبندی مجددی مصطفےٰ آبادی برادر خالہ زاد

شاہ ابوسعید دہلوی فقیہ و محدث و مفسر بود کسب علوم ظاہر از مولانا شاہ عبدالعزیز کرده خرقۂ خلافت خاندان نقشبندیہ از شاہ غلام علی یافتہ در بھوپال مقیم شد تفسیر رؤفی بزبان اُردو تالیف نمود کہ آغاز آن در دوازده صد وسی ونہ و اختتام آن در دوازده صد و چہل و ہشت ہجرے بطور پیوستہ و نیز دار المعارف در بیان ملفوظات مرشد خود و دیوان رافت در اشعار ہندی و فارسی از تصنیفات اوست و در اشعار رافت تخلص مے کرد از بھوپال بعزم زیارت بیت اللہ روانہ شده بسوارے جہاز در سال دوازده صد و سہ ہجری انتقال فرمود

حرف زاے معجمہ

مولانا شاہ زاہد بخاری احمد آبادی محدث و فقیہ حنفی المذہب مرید شاہ عالم گجراتی درس علوم مے داد تاریخ ششم شعبان سال ہشت صد و نود و سہ ہجری وفات یافت و بہ احمد آباد گجرات مدفون گشت

ملک زین الدین و زبر الدین ایشان دو برادر گوہر علماے کرام معدود نیستند مگر از اتقیاے روزگار و صلحاے امت و محب العلم والعلما بودند لہذا ذکر شان درین مختصر بمقتضاے المرء مع من احب یمناً و تبرکاً کرده مے آید

ملک زین الدین از وکلاے خان جہان کہ از عظماے امراے سلطان سکندر لودی است توفیق بر خیرات و مبرات رفیق حالش بود و بعلاقہ صلاح و تقوے و خدمتگاری اکثر مشایخ و علماے وقت را بادشاہی در چشم نمی آورد ہموارہ تلاوت قرآن مجید بحالت قیام مے کرد و رحلے ساختہ کہ تا سینہ وے بلند بود بران قرآن مجید مے نہاد و استاده تلاوت مے کرد و تمام متعلقان او از خدمتگاران وغیرہ از نصف اخیر شب براے تہجد برمے خاستند و تا وقت چاشت در منزل او جز باشارت دست و زبان بوجہ شغل اوراد وغیرہ کارے نمی شد گویند کہ وی ہا شب جمعہ درود سطر رسول اللہ صلعم مقدار چند من برنج قبول مے پختند بر ہر برنجی ۔ کرت قل ہو اللہ احد خوانده می دمیدند و بعد ایام مولد آنحضرت صلعم ہر روز یک ہزار تنکہ زیاده مے کرد تا روز دوازدہم

دوازدہ ہزار تنگہ خرچ مے شد تنکہ بالفتح وکاف عربی بمعنی قرص رائج خواہ از زر باشد
خواہ نقرہ یامس و این مفرس تنگہ است

ملک زبرالدین بخدمت و ملازمت برادر کہ درگاہ ور سلطانے داشت اکتفا کردہ روزگار بتجرد مے گذرانید و قریاتیکہ در حوالی دہلی بودند بملکیت گرفتہ بعلما و صلحا و صوفیان خوش مے گذرانید چون ہر دو برادران التزاماً بروز چہار شنبہ دعاے شہادت خود مے کردند ہچنان شد کہ ایشان مے خواستند یعنے زین الدین در سنہ نہصد و بست و شش ہجری مسموم وفات یافت و زبرالدین ہمراہ سلطان ابراہیم ابن سلطان سکندر بودے در سنہ نہصد و سی و دو ہجری شہید شد قبر او جانب غربی حوض شمسی واقع دہلی است

زین العابدین دہلوی عرف شیخ اوہن دہلوی جد مادری شیخ عبدالحق محدث دانشمند کامل متورع و متعبد و در غایت خشوع و انکسار و تادب و وقار بود بہمان وضع و آداب کہ در میان مردم مے بود درون خانہ نیز بودے و زبالش دائم بذکر اللہ مے رفت و حلیۂ در غایت جمال و نورانیت داشت کہ انوار علم و تقوے از جبین وے لائح بود اکثر احوال صائم بودے و در لقمہ احتیاط تمام داشتی سلطان ابراہیم بن سلطان سکندر بودے وے را بجابت خویش خواند قبول نکردے مرید مولانا سماء الدین و شاگرد مولانا علیہ شفقتی است رحمۃ اللہ علیہم وفات او در سال نہصد و سی و چہار ہجری بظہور پیوستہ قبرش جانب غربی حوض شمسی در دہلی است

شیخ زین الدین خوافی تخلص وفائی صدر مستقل ظہیرالدین محمد بابر شاہ بود فور دانشمندی موصوف بود او را مسجدیست در آگرہ و مدرسہ کہ آن طرف آب جون واقع شدہ و صاحب کمالات صوری و معنوی بود در شعر و تاریخ و بدیہہ گوئی و شعر و سائر جزئیات نظم و نثر و انشا بے عدیل زمان خود بود مے گویند کہ بمجلس اول کہ بابر بادشاہ را ملازمت نمودہ پرسید کہ سن شما چند باشد وے فی البدیہہ گفت کہ چہل از زین بہ پنج سال چہل سال بودم و حالا چہل سالہ ام و بعد و سال دیگر چہل سال بتمام می شود از دست

قطعہ ہذا ؎ نعم گریبان گیر شد سر در گریبان چون کشم ؏ شوق دامنگیر آمد با بدامان چون کشم ؏
اے گریبانم ز شوقت تار و دامن چاک چاک ؏ بے تو پا در دامن و سر در گریبان چون
کشم ؏ وے تاریخے نوشتہ مشتمل بر فتح ہندوستان و شرح غرائب آن و داد سخنوری
دران دادہ وفاتش در حدود چنار گڈھ بسال نہصد و چہل و سہ دادہ در مدرسہ خود باگرہ
مدفون گشت

خواجہ زین الدین علی تبور کشمیری راینواری از علمائے کشمیر شاگرد شیخ یعقوب
صرفی و ملا شمس الدین پال و مرید شیخ حمزہ بود در راہ اسعد گر بحرمین شریفین رفتہ و از شیخ ابن حجر مکی
اجازت حدیث یافتہ بکشمیر واپس آمد بتدریس علوم صارف الاوقات بود بعد وفات
بمحلہ راینوارہ کہ مسکن وے است مدفون گشت

مولوی زین الدین کشمیری ابن خواجہ عبداللطیف دانشمند کامل ذکی الطبع بود و طبع
موزون داشت اشعار فصیح مے گفت در اکل حلال کمال محتاط بود بعمر پنجاہ و دو سالگی
بسال یازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری وفات یافتہ بمحلہ راینواری متصلات کشمیر قریب خواجہ
زین الدین علی جد خود مدفون شد

حرف سین مہملہ

مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ساکن قصبہ منڈیاہون مضافات جونپور کثیر الدرس
والتذکیر کہ از ذات جامع صفات شان مرطبہ علوم را فیضی عام بود ولادت
ایشان در سن دوازدہ صد و بست و شش ہجری وقوع یافتہ از مولوی قدرت علی
رسولپورے و مولوے عبدالحی دہلوی و مولوے محمد اسمعیل دہلوے و مولوی احمد اللہ
انامی اکتساب علوم نقلیہ و عقلیہ فرمودہ بدرس و افادہ طلبہ ہمہ تن متوجہ بود و مسجد
جامع جونپور کہ از تعمیرات سلاطین شرقیہ است بقبضہ اہل تشیع مرکز بدعات شنیعہ بود تخلیص
فرمودہ در انجا مدرسہ ربانیہ قدس آئینہ قائم کرد تا حال جاریست و نماز پنجگانہ و جمعہ
مے شود و صدہا کسان حافظ قرآن از وے برآیند برائے چندے در باندا بعد نواب
ذوالفقار بہادر مرحوم مدرس مدرسہ آنجا بود مسودہ اوراق دو کرت بہ حضرت ایشان

شرف یاب شد اول در مچھلی شہر مکان استادی مولانا محمد شکور غفر اللہ لہ و دوم در فتح پور بعز دودگاہ مفتی محمد اسد اللہ مرحوم ذات پاکش مہربان بحال طلبہ یافتم و سے رح بزیارت بیت اللہ الحرام مشرف شد ہمدرانجا بششم شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری جان بجان آفرین تفویض نمودہ بجنۃ المعلی مدفون گشت التقویم سنی فی احادیث النبی الکریم در حدیث و رسالہ اسلم در منطق و رسالہ تقوے در رد بدعات و عقائد نامہ اردو و رسالہ کلمات کفر و رسالہ اسرار فقر و جواب سوالات تسعہ از مولوے شیخ محمد مچھلی شہری و رسالہ عرض نیک در مناظرہ شیعہ و رسالہ عرفان در اوقات و رسالہ تعداد لغات وغیرہا از تصانیف مشہورہ او ہستند بسے علماے نامدار از زیر دامن تربیتش برخاستند ازانجملہ مولوے سید خواجہ احمد نصیرآبادی و مولوے کرامت علی جونپوری و مولوی رجب علی جونپوری و مولوے محمد شریف جونپوری و ملا غلام محمد جگدیس پوری اعظم گڈھی و مولوے شیخ محمد مچھلی شہری و مولوی محمد یعقوب بہاری و مولوی شجاعت حسین و مولوے محمد عمر غازیپوری و مولوی غلام جیلانی بایزید پوری غازیپوری و مولوی فیض اللہ مئوے اعظم گڈھی و مولوی رحیم اللہ ساکن ضلع بستی مشہور اند وی را حق تعالی چہار فرزند ارجمند عطا فرمودہ یکے مولوی محمد دوم مولوے حکیم محمد جنید سوم مولوے محمد شبلی چہارم مولوے حافظ ابوالخیر محمد مکی

ذکر این چہار بہ محل خود خواہد آمد انشاء اللہ تعالے

مولوی سراج الحق بدایونی ابن مولوی فیض احمد بدایونی اند عالم کامل و فاضل مکمل ذہن نقاد و طبع وقاد دارند ولادت شان در سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری بمنصہ وجود جلوہ ظہور افگند اظہار الحق نام تاریخی او شان است اکثر کتب مروجہ پیش والد ماجد خود گذرانیدہ و تکمیل تحصیل بخدمت خال خود مولوی نور احمد بدایونے نمودند و شرف بیعت از مولوے شاہ فضل رسول بدایونی یافتہ بافادہ و افادہ ہمہ تن متوجہ ہستند درین چند زمان کہ علم در کتاب و علما در گور اند ذات شریفش را از مغتنمات توان شمرد رسالہ سراج الحکمۃ در فلسفہ و شرح رسائل معمیات بہاء الدین عاملے و شرح میزان منطق و حاشیہ بر کتاب معتقد منتقد و رسائل طبیعہ و دیوان عربے

وفارسی از تصانیف شان مطرح انظار علماے وقت اند سلمہ اللہ وابقاہ ورنگاہ اسے مائیمنا
حکیم سراج الدین شاہ جہان آبادی از مشاہیر اطباے شاہجہان آباد علماے زمان بود در تصانیف وکتابت شہرتے داشت چراغ دین وانتخاب بحر الکلام وعلم رعنود عقل افزا وحکمت ایمانی وسراج منیر وسراج ہدایت ولب لباب لغوی مولانا یع ودستور العمل علماے متقدمین وعقلاے سابقین ومجموعہ گل وریاحین وقانون العلاج

از تالیف اوست

سراج الدین علی خان اکبر آبادی آرزو تخلص محقق زبان فارسی چراغ ہدایت تذکرہ شعراء موسوم بمجمع النفایس وتنبیہ الغافلین متضمن خوردہ گیری شیخ علی حزین گاہ فضل اوست علاوہ فارسی در ریختہ گوئی ہم کماے داشت بروقت بربادے دسے حسب الاشارہ نواب سالار جنگ بہ لکھنؤ رفتہ ہمانجا در سال یازدہ صد وشصت وشش ہجری وفات یافت

مولوی سید سرفراز علی سندیلی ولد میر محفوظ علی ولد میر محمد صالح کہ سلسلہ نسبتش بہ سید ناموسی کاظم رضی اللہ عنہ میرسد در سال دوازدہ صد وسی وشش ہجری ولادت یافتہ بخدمت علماے زمان خود اکتساب علوم مروجہ متداولہ نمودہ فراغ حاصل کرد از ابتداے تعلم تا حال اشتغال بہ تعلیم طلبہ دارند وخلیفہ مجاز شاہ غلام رسول کانپوری رحمۃ اللہ علیہ اند سلمہ اللہ وابقاہ

شیخ سعد اللہ نبی اسرائیلی لاہوری از شاگردان رشید شیخ اسحاق بن کاکو لاہوریست خود را نبی اسرائیلی می گفت اطوار مختلف داشت ابتداء متشرع بود بہ یکبار ترک تقید نمودہ مرتکب جمیع نواہی شدہ با مطربہ تعلق پیدا کردہ بار یش سفید در بازار مے گذشت سہ دین بیش گرچہ خلق گرفتی رما سبق بہ عشق آمد نماند نشانے نما سبق بندم مردم خاکپای اورا از بس حسن عقیدہ بجای توتیاے کشیدند وعقیدہ ولایت باو داشتند دوران حالت درعین نخاس درس مے گفت وازاسباب جمعیت ہرچہ داشت درعشق آن نگار درباخت شبے باد شراب مے خورد کہ جمعے از محتسبان باتفاق

طلبہ کہ نسبت تلمذ باو داشتند ہجوم نمودہ بجہت اصلاح حال او از راہ دیوار بخانہ او درآمدہ و آلات ملاہے ومناہے شکستہ خواستند کہ او را تعزیر نمایند ہمان سخن را بزبان آورد کہ بہ خلیفہ ثانی امیر المؤمنین عمر رض گفتہ بودند کہ اگر ما یک تا مشروع کردہ ایم شما سہ نا مشروع را ارتکاب نمودہ اید پس شما بتعزیر سزاوار ترید کہ بہ تجسس بے اذن از راہ دیوار سرزدہ درین خانہ در آمدید آن جماعہ منفعل و خجل شدہ بازگشتند بعد ازان توفیق توبہ نصوح یافتہ وکتاب احیاء العلوم را دستور خود ساختہ پیوستہ بعبادت و ریاضت مے گذرانید و تصانیف بسیار مفید و عالی نوشتہ ازان جملہ شرحے بر جواہر القرآن مصنفہ امام غزالی است جلال الدین محمد اکبر بادشاہ او را بخلوت طلبیدہ پرسید ندکہ از کدام قومے گفت از جماعہ نویسندہا کہ ایشان را بزبان ہندی کایستھ مے گویند بادشاہ را این بے تکلفی او بسیار خوش آمد صحبتی ممتد بوی داشتند او ہرگز سائلی را محروم نگذاشتہ باجود آنکہ از اسباب تجارت و زراعت فارغ بودہ و مدد معاش از جانب بادشاہ ہم نداشت معلوم ہیچکس نمی شد کہ آن ہمہ صرف و بذل و ایثار از کجا بود و خلایق درین امر حیران بودند بعد ازانکہ بسن ہشتاد سالگی کم و بیش رسیدہ ازین سراے مجازی درگذشت و اصاغر و اکابر بر تشیع جنازہ او متجاوز از الوف رفتہ نعش پاک را بہ تبرک بر سر و دوش مے گرفتند

کہ جای نہادن قدم نبود التائب من الذنب کمن لاذنب لہ

شیخ سعد اللہ کندوری فراز لکھنوی ابن شیخ سماء الدین لکھنوی جامع بود بجمیع علوم نقلی و رسمی و حقیقی سطوت و شوکت ظاہر و باطن داشت و از اغنیاے شاکر بہذل و ایثار مشہور بود از بسکہ طعام وافر بر فقرا و محتاجان ایثار مے کرد وے را کندورے فراز گفتندے واز زبان فیض ترجمان مخدوم شیخ قیام الدین ملقب بشیخ الاسلام گشت ارادت و خلافت خاندان چشت از والد ماجد خود یافتہ طرقہ سہروردیہ از سید اجمل جونپوری گرفتہ و او را ہشت پسران بودند۔ شیخ بدیع الدین۔ شیخ فرید الدین۔ شیخ بڈہی۔ شیخ جہانگیر۔ شیخ امین الدین۔ شیخ سعد الدین۔ شیخ فخر الدین۔ شیخ رکن الدین۔ صفات و بزرگی وی متجاوز از حد احصا است بر شیخ ازان شیخ رحمت اللہ لکھنوی

در تذکرة الاصفیا تحریر کرده این مختصر گنجائش آن ندارد بالجمله وفاتش بست وسوم ربیع الثانی سن هشت صد وبست ونه هجری واقع شده پائین پدر خود به لکهنو مدفون گشت شیخ رحمت الله مؤلف تذکرة الاصفیا در کلمهٔ رحمة الله علیه تاریخ فوتش یافته کند ورسے

بالفتح ودال مهمله مضموم سفره ودستارخوان

شیخ سعد الله بیانوی در علم نحو نظیر خود نداشت سالها افادهٔ طلبهٔ علم واهل سلوک نمود صائم الدهر بود واز شیر وگیاه ومیوه‌هاے بیابانی افطار میکرد از صغر سن بارادت شیخ محمد غوث بر دوش نهاده آخر الامر حیرت بر وی غالب آمده سکوت ورزید ودر حجرهٔ تنهائی عزلت گزید که فرزندان را هم بخود راه نمی داد تا در سال هشت صد وهشتاد ونه هجری ازین جهان درگذشت ودر خانقاهے که در بیانه تعمیر کرده بود مدفون گشت برد الله مضجعه

بیانه بر وزن بهانه قصبه ایست قریب [illegible]

حافظ سید سعد الله بلگرامی فاضل بے عدیل عالم عدیم المثیل شاگرد ملا عبد الرحیم [illegible] مرادآباد شاگرد ملا عبد الحکیم سیالکوٹی در سال یک هزار ویکصد [illegible] هجری وفات یافت

مولانا سعد الله سلونی ابن عبد الشکور سبط شیخ پیر محمد سلونی در صغر سن باندک زمانے از تحصیل علوم فراغ یافته بر مسند درس وتصنیف جلوه افروز شد وبزیارت حرمین شریفین فائز گشت ودر مکه معظمه تا دوازده سال قیام فرمود اهل حرمین شریفین بدو اعتقادی راسخ داشتند شیخ عبد الله بصری مکی صاحب ضیاء الساری شرح صحیح بخارے بطریقهٔ قادریه مرید او گردید مخدوم هاشمی سندهی از ارشد تلامذه اوست مولانا سعد الله از مکه معظمه معاودت کرده به بندر سورت رخت اقامت انداخت ومرجع خلائق شد شرح هدایة الحکمة ورساله کشف الحق وشرح مثنوی مولانا روم ورساله تحفة الرسل از تالیفاتش یادگار اند بتاریخ بست وهفتم جمادی الاولی سال یک هزار ویکصد [illegible] هجری به بندر سورت وفات یافته همانجا مدفون گشت علیه الرحمة والغفران [illegible] عبد العلی وعبد الولی بودند پسر ثانی در کمالات علمی ثانی پدر بود وعزلت تخلص می کرد

مولوی محمد صادق [illegible] شاگرد اوست

مولوی مفتی سعد اللہ مرادآبادی ولادت شریف او در سال ہزار و دو صد و نوزده ہجری وقوع یافتہ کہ تاریخش از لفظ ظہور حق و بیدار بخت برمے آید در اوائل سن صبی از کتب فارسیہ ضروریہ فراغت یافت من بعد شوق طالب العلمی در سر افتاد برامپور رفتہ شروع در صرف و نحو نمود پس ازان بمقام نجیب آباد شرح جامی وغیره از مولوے عبد الرحمٰن قہستانے خوانده استعدادے تام بہم رسانیده بدہلی تشریف آورده بر آخوند شیر محمد ولایتی و مولوے محمد حیات پنجابی و مفتی محمد صدر الدین خان صدر الصدور اکثر کتب درسیہ تحصیل کرده در سال ہزار و دو صد و چہل و سہ ہجری بہ لکھنؤ وارد شده از مولوے محمد اشرف لکھنوی و مولوی محمد اسمعیل مرادآبادی و میرزا حسن علی محدث و مفتی ظہور اللہ لکھنوے فرنگی محلی رجوع آورده بعد فراغ علمی و ازدواج خود اولا بعہده مدرسی مدرسہ شاہی و ثانیا بتالیف بعض مجلدات تاج اللغات ترجمہ قاموس ثالثا بعہده افتاے کچہری کوتوالی تا مدت بست و نہ سال مامور ماند درین ایام بسفر حج بیت الحرام توفیق یافتہ از شیخ جمال مکی سند جدید علم حدیث گرفتہ بلکھنؤ مراجعت فرموده بالتزام عہده افتا معروف شد بعد عزل واجد علی شاه حسب الطلب نواب یوسف علی خان کہ تلمیذے بود برامپور رسیده خدمت قضا و افتا و مرافعہ وغیره بدو تفویض یافت و تا عہد نواب کلب علی خان رئیس رامپور بدستور بعہدهٔ مفوضہ مامور بود واقع چہار دہم برمضان روز یکشنبہ سال ہزار و دو صد و نود و چہار ہجری بمقام رامپور داعے اجل را لبیک گفتہ رحلت فرموده ہمانجا مدفون گشت طاب اللہ ثراه دو فرزند ارجمند مسمیان لطف اللہ و بشارت اللہ عقب خود گذاشت ہر دو برامپور قیام پذیر اند حکیم لطف اللہ در تاریخش چند اشعار عربے گفتہ مقطع آن کہ شامل ماده تاریخ است اینست

فانا اللطف خضت تاریخا ✽ لسنی موتہ وما اختاه
قبوجہ الجمیل یا بشری ✽ قیل مثواه طاب طیب ثراه ✽

مولوے محمد یحیٰی تاریخش چنین گفتہ

تاریخ وفات گفت یحیٰے ✽ گنجینۂ علم و فضل صد آه ✽

مسوده اوراق در سنہ ۱۲۶۶ھ بمقام لکھنؤ بجہت طلب علم در انجا وارد بود و صاحب ترجمہ را دیده خشک

مزاج یافت وبا اصاغر کرم توجہی مے نمود از تصانیف رائقۂ او کتب ذیل یادگار ماند مفید الطلاب سے فی خاصیات الابواب القول الفضل سے فی ہمزۃ الوصل عقود الاجیاد سے فی مجہول اختار وانقاد نوادر الاصول سے فی شرح الفصول در علم صرف غایۃ البیان سے فی تحقیق السبحان۔ رسالہ ترکیب بسم اللہ در نحو خلاصۃ النوادر نوادر البیان سے فی علم القرآن رسالہ مد سے فی وجوہ الغنہ در قرأت۔ القول المانوس سے فی صفات القاموس۔ نور الصباح سے فی اغلاط الصراح ترجمہ بعض مجلدات قاموس در علم لغت ترجمہ فقہ اکبر و وصیت نامہ امام ابو حنیفہ و ترجمہ حقیقۃ الاسلام و ہدایۃ النور فیما یتعلق بالاظفار والشعور۔ وزاد السبیل الی دار الخلیل و حواشی مالا بد منہ و رسالہ طہر تخلل در دینیات۔ حاشیہ بر شرح سلم مولوی حمد اللہ سندیلی و شرح ضابطۃ التہذیب و شرح خطبہ قطبی۔ در منطق۔ رسالہ قوس قزح و رسالہ تناسخ و رسالہ تحقیق علم واجب در حکمت و رسالہ سبع عرض شیرہ موسومہ مفید البصیرہ در حساب۔ حاشیہ بر شرح چغمینی در ہیأت۔ رسالہ تشبیہ واستعارہ در علم بیان رسالہ عروض باقافیہ و میزان الافکار شرح معیار الاشعار و قصیدہ لامیہ فارسیہ وغیرہا

شیخ سعد الدین لکھنوی بن شیخ الاسلام شیخ سعد اللہ کندوری فرز لکھنوی جامع بود میان علم ظاہر و باطن ومدام بدرس وافادہ علوم دینیہ اشتغال داشت و در مدرسہ وی طلبہ مستعد رجوع مے کردند طبع شریفش مائل بشعر بود و تخلص او سعدی است از نتائج فکر او دست ۵ چو داری موسلے چون قل ہو اللہ ٭ خطی درکش بگرد ماسوی اللہ ٭ ولہ چون دو دست موافق است سعدی ٭ سہل است جفای ہر دو عالم ٭ ولہ گرہ بر عیوب کس نکنی ٭ خندہ بر عیب دیگران چہ زنے ٭ بست و نہم جمادی الاول سال شش صد و ہشتاد و یک ہجری رحلت بدار البقا فرمودہ اعداد مخدوم قطب الاولیا موافق سال وفاتش اند

شیخ سعد الدین خیر آبادی پدرش قاضی خیر آباد بود شیخ اولاً از حفظ قرآن مجید فراغ نمودہ بحلقۂ تلمذ مولانا اعظم لکھنوی در آمد تکمیل تحصیل علوم کردہ مرید شیخ مینا لکھنوی گشت بعد وفات پیر خود بخیر آباد وطن مالوف خود رفتہ بدرس وارشاد صارف الاوقات ماند

تاکہ در سال ہشت صد و ہشتاد و دو ہجری وفات یافت شرح مصباح و شرح کافیہ و شرح جامی و بزدوی و شرح رسالۂ مکیہ مسمی بمجمع السلوک کہ بسی از ملفوظات و حالات شیخ مینا در وی درج کردہ از دست قبرش در خیرآباد دست یزار و تبرک بہ۔

ملا سعد الدین دہلوی کنیتش ابو الفضایل بود شرح کنز الدقایق و منار از عمدہ تصانیف او ست در سن ہفت صد و نود و یک ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

طاب ثراہ و جعل الجنۃ مثواہ

مولوی سعد الدین صادق دہلوی ابن مولوی امان اللہ شہید بسال یازدہ صد و بست و ہفت ہجری متولد شدہ از والد ماجد خود علوم تحصیل کردہ بر مسند افادہ متمکن گشت و در اکثر مباحثات بر معاصرین غالب مے آمد تاریخ بست و سوم ذیحجہ سال یازدہ صد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافتہ و قریب مدفن والد خود مدفون گردید

مولانا سعید محمد قندی اعلم العلماء روزگار بودہ اکتساب علوم از ملا احمد جند و ملا محمود سرخ دلہ و عصام الدین ابراہیم نمودہ در سال نہ صد و شصت و شش ہجری بہ ہندوستان آمدہ ملازمت اکبر بادشاہ ممتاز شدہ کیفیت درویشی و انکسار غالب داشت خوش طبع و فصیح و بلیغ و شفیق بر تلامذہ بود صحبت او بادشاہ را خوش مے آمد

در سال نہ صد و ہفتاد ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست

مولوی سلام اللہ محدث رام پوری بن شیخ الاسلام بن حافظ فخر الدین از اولاد امجاد شیخ عبد الحق محدث دہلوی فقیہ و محدث و مفسر بود علوم متداولہ از والد ماجد خود شیخ الاسلام مصنف شرح فارسی صحیح بخاری و رسالہ طرد الاوہام عن اثر الامام الہمام و کشف الغطا عما لزم للموتی عن الاحیا حاصل کرد و سند اجازت حدیث وغیرہ یافت جد امجد او حافظ فخر الدین نیز علامۂ عصر بود از تصانیف حافظ مذکور شرح فارسی صحیح مسلم و شرح فارسی عین العلم و شرح حصن حصین یادگار روزگار اند بالجملہ صاحب ترجمہ بعد اکتساب علوم بجا اسلاف خود بر مسند افادت و افاضت متمکن بودہ در نشر علوم مے کوشید بماہ جمادی الثانی وقت شام سال دوازدہ صد و بست و نہ و بقوے

دوازدہ صد وسہ ہجری رحلت کرد تصانیفہ المشہورۃ کمالین حاشیہ جلالین۔ محلی شرح موطا کہ آنرا درسن دوازدہ صد و پانزدہ ہجری تصنیف نمود تاریخ آن ہو الفوز الکبیر ترجمہ فارسی صحیح بخاری۔ ترجمہ فارسی شمائل ترمذی۔ رسالہ اصول حدیث بزبان عربی

مولانا محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری ابن شیخ برکت اللہ صدیقی رئیس

بدایون عالم العلوم کالشمس بین النجوم ذات بابرکاتش مستغنی از توصیف وتعریف است مؤلف اوراق نیز چندی خوشہ چینی خرمن فیض آن بزرگوار نمودہ رسالۃ الاسناد کہ وقت اعطائے سند بمخدومی مولوی شاہ محمد عادل ارشد تلامذہ خود جناب موصوف بزبان فارسی تصنیف فرمودہ اند بنابر بیان ترجمہ شریف کافی ہست ازان رسالہ ترجمہ حالیہ بر سبیل اختصار حوالہ قلم نمودہ میآید وہو ہذا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

سے گوید سلامت اللہ بدایونی مولد صدیقی نسب حنفی مذہب قادری مشرب کہ فقیر تحصیل کتب درسیہ متداولہ از خدمت چند فضلائے عصر نمودہ اولا در حداثت سن از خدمت مولانا ابو المعانی بن مولانا عبد الغنی بدایونی کہ سلسلہ درس ایشان بہ ملا جلال الدین دوانی میرسد استفادہ کردہ درعرض مدت دو سال از میزان صرف تا شرح جامی بر کافیہ و شرح تہذیب یزدی خواندم بعد ازان از خدمت مولوی ولی اللہ رحمۃ اللہ لہ از تلامذہ مولانا باب اللہ جونپوری بودند تحصیل قطبی و میبذی و رشیدیہ مناظرہ بعمل آمد بعد ازین ہمینکہ مولوی صاحب بداعیہ ضرورتے مراجعت بوطن خود فرمودند حسب ارشاد ہدایت بنیاد حضرت پیر و مرشد برحق سید شاہ آل احمد مارہروی قدس سرہ العزیز بخدمت شریف مولانا محمد مجد الدین عرف مولوی مدن صاحب کہ دران زمان از کلکتہ مراجعت فرمودہ عزت افزائے سکنہ بریلی بودند حاضر شدہ تکمیل تحقیق و تدقیق کتب درسیہ متعارفہ از زواہد ثلاثہ و قاضی مبارک و حمد اللہ شرح سلم و مطول تفتازانی و صدرا و شمس بازغہ و شرح عقائد جلالی

با ملا یوسف وحاشیہ ملا کمال الدین وہدایہ فقہ حنفی ومسلم الثبوت وبیضاوی وغیرہ آن اتفاق افتاد وجناب مولانا بفرط عنایت در اندک فرصت ہر قدر ہا کہ از ذخیرہ مبلغ معلومات بہ تحویل خود بدولت داشتند تفویض بہ این ہیچکارہ فرمودند وحق اینست کہ جل تحقیقات وتدقیقات کہ معارکہ آرا ومزال اقدام علما وفضلا ہست ازمین ارشاد جناب ممدوح درکیسہ استعدادم فراہم شد واللہ یعطی من یشاء و بعد طی مرحلہ تحقیق وتدقیق کتب درسیہ بر طبق فرمان واجب الاذعان جناب پیر و مرشد برحق قدس سرہ ذخیرہ اندوز سعادت تمام از خدمت سراپا موہبت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی انار اللہ برہانہ گردیدہ در صدد تحقیق وتنقیح وسند کتب احادیث وتفاسیر افتادہ فائدہ ازین مائدہ عامہ گرفتم چنانچہ صحاح ستہ وکتب تفاسیر را از حضور مولاناے ممدوح ومولانا رفیع الدین برادر کوچک ممدوح کہ تبحر تام در جملہ علوم خاصہ علم حدیث وتفسیر داشتند بعرض سند رسانیدم تا آنکہ از فیض مجالست وخدمت این ہر دو بزرگ فہم معانی احادیث وادراک حقائق ودقائق تفسیر بمذاق طبع حاصل شد آخر کار جناب مولاناے ممدوح تفقد کریمانہ بحال این خاکسار فرمودہ بہ اجازت صحاح ستہ ومشکوۃ المصابیح وحصن حصین وکتاب المسلسلات ودیگر کتب احادیث وتفاسیر ورسائل مصنفہ خود ونیز کتب مؤلفہ والد ماجد خود سرفراز فرمودہ رخصت فرمودند مجملاً لفقیر سند کتب درسیہ تمام وکمال از خدمت مولانا مجد الدین شاہ جہان پوری دارد وسند کتب احادیث وتفاسیر قراءۃ وسماعۃ ودرایۃ واجازۃ از زبدۃ المحدثین و اسوۃ المفسرین مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی وبرادر ایشان مولانا رفیع الدین دارد و حضرت ایشان از والد ماجد خود شان مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی دارند و حضرت ایشان حال اسانید متنوعہ خود را در کتاب الارشاد الی مہمات الاسناد بہ تمامتر تفصیل نوشتہ انتہی ملخصاً مولانا صاحب الترجمہ حین حیات خود مسجدے بمقام کانپور وطن خود در سال یک ہزار ودو صد وشصت وہفت ہجری تعمیر فرمودند کہ تاریخ بناے از فقرہاے ۔ ان ہذا الا بیت اللہ۔ وما ہذا الا مسجد الفردوس۔ دو اللہ

ہوالغنی الحمید مے برآید چونکہ نفس قدسی آنحضرت مفید عام و مفیض انام بود صدہا علماء و فضلاے نامی زیر سایہ دامان تلمذ و درس آن خاتم العلما برخاستہ اند باین ہمہ کتب مصنفہ حضرت معزے الیہ دال بر ذخیرہ علمی شان موجود اند ازانجملہ کتب ذیل ہستند تحفۃ الاحباب و معرکۃ الاراد برق خاطف در مناظرہ اہل سنت و شیعہ و تحریرالشہادتین شرح سرالشہادتین در بیان شہادت سیدالشہدا رضی اللہ عنہ و تحدا کی رحمت خرد و کلان در بیان میلاد سرور کائنات علیہ الصلوٰۃ والتحیات و رسالہ شہاب ثاقب در سقوط کواکب و حقائق احمدیہ در علم حقائق و بحرالتوحید در بیان شطحیات اولیاءاللہ و اسرارالعاشقین در حل اقوال و اشعار عربیہ و فارسیہ بطریق صوفیہ کرام و رسالہ کشفیہ بجواب ایرادات بعض جہلہ کہ بوجہ ناواقفیت از اصطلاحات حافظ شیراز بر چند اشعار حافظیہ وارد نمودہ اند و ترجمہ دو تار رسالہ شیخ محی الدین بن العربی در بیان لطائف موسومہ معائنات صوفیہ و مکاشفات قدسیہ و رسالہ نغمات حالات و رسالہ اشباع الکلام فی اثبات المولد والقیام و رقعات کشفی و شرح مثنوی گل کشتی و رسالہ الوان در بیان جواز و عدم جواز الوان و رسالہ در تحقیق جواز مصافحہ و معانقہ عیدین و رسالہ مجموعہ استفتا کہ اجوبہ ہر یک خود تحریر فرمودہ اند و رسالۃ الاسناد در بیان کیفیت تحصیل علوم مختلفہ متداولہ و استحصال اسناد علوم از اساتذہ ۔ مولانا را طبع شعرگوئی ہم بود بنابران تخلص خود کشفی مے کردند و دیوان کشفی کہ مجموعہ اشعار آبدار فارسی است مشتے نمونہ از خروارے بہ میزان فہم باید سنجید چند اشعار از دیوان مذکور بطور انموذج نوشتہ مے شوند ؎ آنانکہ بر خیال تو جان را فدا کنند ؛ بینند اگر ندیدہ جمالت چہا کنند ؛ محو نظارۂ رخ خوب تو دیدہ است ؛ آنے کہ خاک پاے ترا توتیا کنند ؛ ترسم کہ رفتہ رفتہ فتد طشت من ز بام ؛ یاران اگر کلافہ عشق تو وا کنند ؛ غیر از جفا ندیدہ دل من ز مہوشان ؛ این ہم حکایتے است کہ خوبان وفا کنند ؛ بیمار عشق بہ نشود از دم مسیح بیہودگی نگر کہ طبیبان دوا کنند ؛ تنہا نہ من سبک ز گلزار وحدتم ؛ زندان تمام تکیہ بر دوش صبا کنند ؛ آئینہ را بدست نگیرند زینہار ؛ خوبان اگر معاینہ یار ما کنند ؛ ؛

شاہد تو حق شناس بی راہ خود بگیر؛ خاصان حق ہمیشہ بہ ہن اقتدا کنند؛ ترد انم چنانکہ ملائکہ آسمان؛
تام مراد وظیفہ بجاے دعا کنند؛ حرف حزین بگفتۂ حافظ نمی رسد؛ کشفی تو کیستی کہ ترا مرحبا کنند؛
بالجملہ ہر کملے راز دالی است وکل نفس ذائقۃ الموت مسکن دل ہر صاحب خیالے
آہا آہا کہ آن آفتاب فلک تحقیق و تدقیق واقع سوم رجب یوم شنبہ سال یک ہزار و
دو صد و ہشتاد و یک ہجری زیر افق عدم پنہان شدہ در کانپور پیش مسجد خودش بزمین سپردند
طاب اللہ ثراہ وجعل الجنۃ مثواہ قطعۂ تاریخ وفات آن مرجع العلوم بر سنگ بالین
مزارش چنین کندہ اند ؎ مظہر کشف و کرامات جناب کشفی؛ ہادی راہ خدا کاشف راز
عرفان؛ شدہ برخاستہ خاطر چو ازین گلشن دہر؛ رفت و چشم زدن جانب باغ رضوان؛
سال تاریخ قلمبند نمودم ارشد؛ یوم ہفتہ سوم از ماہ رجب شد ز جہان؛

حاجی سلطان تھانیسری بزیارت مکۂ معظمہ و مدینہ طیبہ مشرف شدہ و علوم نقلیہ را
خوب ورزیدہ و مدتے مدید در خدمت اکبر بادشاہ بودہ حسب الحکم بادشاہ موصوف
چہار سال بہ ترجمہ کتاب مہا بھارت موسوم برزم نامہ بطریق انفراد و استقلال
اشتغال داشتہ بناے کہ از نقیب خان شروع شدہ بود از و باتمام رسید ہنگام ترجمہ
نویسی مہابھارت یکے از وے پرسید کہ این چیست کہ مے نویسید گفت کہ حرف دہ ہزار سالہ
رسالہ را بزبان حال موافق مے سازم

قاضی سماء الدین الملقب بقتلق خان وزیر سلطان حسین شرقے کہ اعلم العلماے
وقت بود در سال ہشت صد و ہشتاد و چہار ہجری بدست سلطان بہلول لودے اسیر
شدہ بزندان رفت و از مجلس مومنان رہائی یافت

مولانا سماء الدین دہلوی جامع بود میان علوم رسمی و حقیقی و تقوے و ورع از
دنیا زیادہ بر مایحتاج اختیار نکردہ و پیش مولانا سناء الدین شاگرد میر سید شریف
جرجانی تلمذ کردہ و از ملتان بسبب بعضے وقائع برآمدہ مدتہا در رنتھمبور و بیانہ وغیرہ
گذرانیدہ بدہلی آمد و توطن کرد مرید شیخ کبیر است و سن ہم کبیر داشت و در آخر عمر
حاسہ بصرش رفتہ بود حق سبحانہ تعالی بے واسطہ علاج بصارت را بوے رد کرد

بر لمعات شیخ فخر الدین عراقی حواشی نوشتہ کہ بجل معانی آن کافی ووافی است ورسالہ مفتاح الاسرار ہم از تصانیف اوست تاریخ ہفتہ ہم جمادی الاول سن ہشصد و یک ہجری وفات یافتہ قبر او در دہلی بالاے حوض شمسی است رحمہ اللہ ومولانا تراب علی لکھنوی از اولاد امجاد شان ہستند

مولوی سناء الدین احمد بدایونی ابن مولانا محمد شفیع بن مولانا عبد الحمید ابن مولانا محمد سعید ابن مولانا محمد شریف ابن مولانا محمد شفیع بدایونی ولادت وے در سال دوازدہ صد و نوزدہ ہجری بظہور رسیدہ چنانچہ ظہور حق نام تاریخی وے است اکثرے از علوم درسیہ بخدمت مولانا فضل امام خیرآبادی وعلم حدیث وتفسیر بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی تحصیل نمودہ فوائد متعددہ در نحو وحاشیہ قاموس در لغت ودیگر مسودات عربیہ از تالیفاتش یادگار اند وے رحمۃ اللہ علیہ بیعت بخدمت عم خود مولانا عبد المجید عین الحق داشت بماہ محرم سال دوازدہ صد وہفتاد وہشت ہجری رحلت فرمودہ

سید احمد گیسو دراز کالپوی جامع علوم ظاہر و باطن مرید پدر خود سید محمد کالپوی بود گیسو دراز کردنش بمتابعت سید محمد گیسو دراز بود کہ در دکن آسودہ اند کتاب جوامع الکلم بعبارت عربی در شرح اسماے حسنیٰ ومشاہدات بزبان فارسے در حقائق ومعارف از تصنیفات اوست در سال یک ہزار وپنجاہ وہشت رحلت فرماے عالم بقا شد قدس اللہ سرہ

سید احمد مجاہد راے بریلوی گو بظاہر بجرگہ علماے ظاہر معدود نبود مگر باطن او بنور علم الٰہی معمور بودہ وے از خاندان سادات تکیہ راے بریلی است کہ دران خاندان عالی پیش ازین بسیاری از اولیاء اللہ گذشتہ اند چو شاہ علیم اللہ کہ وفاتش در سال ہزار و نود و شش ہجری و شاہ محمد عدل عرف شاہ لال متوفی سن یازدہ صد و نود و دو ہجری سید احمد قدس سرہ مرید وخلیفہ مولانا شاہ عبد العزیز مرحوم بود در سال دوازدہ صد و سی وہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ بسال دوازدہ

صد وسی وہشت ہجری مراجعت نمودہ بمسکن خود رسیدہ ہفتم جمادی الثانی سال دوازدہ صد وچہل ویک ہجری روز دوشنبہ وقت عصر از تکیہ رای بریلی بعزم جہاد فی سبیل اللہ ہجرت فرمودہ بتاریخ بست وچہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد وچہل وشش ہجری متصل بالاکوٹ واقع ملک پنجاب شربت شہادت چشید۔ شکر اللہ سعیہ

سید محمد دہلوی بن سید مبارک بن سید محمد بن سید محمود کرمانی جامع کتاب سیر الاولیا کہ دران احوال مشایخ چشتیہ جمع نمودہ وے بصغر سن بشرف بیعت شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ مشرف شدہ وبعد از بخدمت خلفاے او بودہ از شیخ نصیر الدین محمود کہ اجل خلفاے شیخ موصوف بود تربیت یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

سید محمد گیسو دراز ساکن گلبرگہ ابن یوسف الحسنی الدہلوی خلیفہ راستین شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی جامع بود میان سیادت وعلم وولایت وشانے رفیع ورتبتی منیع وکلام عالی واشت در اوائل حال بدہلی تشریف داشت بعد رحلت فرمودن پیر خود بدیار دکن رفت وقبولی عظیم یافت وہمانجا رحلت فرمود واوراگیسو دراز ازان گویند کہ روزے او باچندے دیگر از مریدان پالکی شیخ نصیر الدین محمود برداشتہ بودند وقت برداشتن گیسوے او بسبب درازی در پایہ پالکی بند شد واو بسبب رعایت ادب واستغراق بہ برآوردن گیسو مقید نہ شد وہم بران وضع کہ واقع شد مسافت بعیدہ قطع کرد چون شیخ برین معنی اطلاع یافت خوشحال شدہ این بیت انشا فرمود

ہرکو مرید سید گیسو دراز شد ٭ واللہ خلاف نیست کہ او عشق باز شد ٭ بعض مریدانش کہ محمد نام داشت ملفوظاتش موسوم بجوامع الکلم جمع کردہ واز تصنیفات خاص وے کتاب اسماء است کہ حقائق ومعارف بزبان رمز وایما والفاظ واشارات بیان فرمودہ

مفتی سید محمد لاہوری بن مفتی غلام محمد لاہوری صاحب علم وعمل بود کتاب خلاصۃ المدارج ونقہ محمدی ومخزن الفرایض از تالیفات اوست بارادہ زیارت حرمین شریفین قدم براہ سفر نہادہ کہ ناگاہ متصل مٹھن کوٹ سفر آخرتش پیش آمد وراہی دار البقا گردید

سید محمد قنوجی از فرقہ سادات رسول دار او ستاد اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ ماہر علوم ریاضیہ وادبیہ بود حاشیہ مطول از تصانیف اوست

مولوی سید محمد برہانپوری ابن شاہ فضل اللہ نایب رسول اللہ دانشمند بزرگ و عارف سترگ بعد وفات پدر سادہ آرای افادہ علوم در برہانپور شد از تصانیفش کتاب تحفۃ المرسلہ مشہور و معروف است

سید محمد مکی الدہلوی ابن سید جعفر المکی تبحر دانشمند خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی در توحید و تفرید مقام عالی داشت کتاب بحر المعانی و دقائق المعانی و حقائق المعانی و رسالہ اسرار روح و رسالہ پنج نکات و بحر الانساب در بیان نسب اہل بیت از تصانیف اوست بعہد سلطان بہلول بود سے در سن ہشت صد و نود و یک ہجری رحلت فرمود

میر سید محمد امروہی عالم باعمل صاحب صلاح و تقوی و ورع بود از سید جلال تلمیذ سید رفیع الدین در بدایون تحصیل علوم کردہ بعد از تحصیل کمالات بدرس و افادہ مشغول شد در اواخر در سلک ملازمان درگاہ بادشاہی بمرتبہ اختصاص رسیدہ بمنصب میر عدلی عز امتیاز یافت و درین منصب جلیل القدر طوق عدالت و انصاف و صدق و امانت سلوک داشتے تا زمانیکہ او بدربار اکبر سے بود ہیچ مبتدعی و ملحدی را قدرت رخنہ انداختن در دین اسلام نبود بعد از و نام میر عدلے بر سائر مردم مجازی و عاریتی گشت در سن نہصد و ہشتاد و چہار ہجری بحکومت بھکر فائز شدہ ہمانجا در سن نہصد و ہشتاد و شش ہجری بجوار رحمت حق پیوست

سید محمد بلگرامی ابن سید عبد الجلیل الحسینی الواسطی بلگرامی در علم ادب کمالی داشت شاگرد سید طفیل محمد اترولوی بود و استفادہ فنون عربیہ و فروع ادبیہ از والد خود کردہ کتاب الجزء الاشرف من المستظرف منتخب کتاب مستطرف از مؤلفات اوست کہ در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و پنج ہجری انتخاب کردہ ہشتم شعبان شب شنبہ سال یک ہزار و یک صد و ہشتاد و پنج ہجری وفات یافتہ در بلگرام مدفون شد طاب اللہ ضریحہ

شیخ سیف الدین سرہندی ابن شیخ محمد معصوم ابن شیخ احمد مجدد قدس سرہم جامع علوم عقلیہ ونقلیہ بود اکتساب علوم از والد ماجد خود کردہ وہم در طریقت مرید وے وبہ لقب محی السنہ مشہور بود و با ارباب دنیا تعلق نداشت بمجرد شنیدن نام اللہ تعالی حالتی بر وی طاری مے شد در سال ہزار ونود وہشت ہجری وفات یافتہ قدس سرہ

حرف الشین المعجمۃ

شاہ احمد شرعی ساکن چندیری دانشمندی متبحر ودرویشی کامل کبیر السن جامع جمیع علوم عقلیہ ونقلیہ رسمیہ وحقیقیہ بود در دیار چندیری ملک مالوہ توطن داشت وی درجواب ابیات صاحب کشاف کہ در طعن اہل سنت وجماعت دارد اشعار ہمان وزن وقافیہ گفتہ است **اشعار صاحب کشاف** وجماعۃ سمّوا ہواہم سنۃ جماعۃ حمر لعمری موکفہ ؛ قد شبہوہ بخلقہ تخوفوا ؛ شنع الوری فتستروا بالبلکفہ ؛ **جواب شاہ احمد شرعی** عجبا لقوم ظالمین تلقبوا ؛ بالعدل ما فیہم لعمری معرفہ ؛ قد جاءہم من حیث لا یدرونہ ؛ تعطیل ذات اللہ مع نفی الصفہ ؛ وفات او در سن نہصد وبست وہشت ہجری بوقوع پیوستہ شیخ عبد الغنی سنبتی کہ دانشمند متشرع ومتعبد بود شاگرد اوست ۔

شیخ شاہ محمد فاروقی از اکابر علمای جونپوری بورع وتقوی موصوف وہموارہ بافادہ ودرس علوم معروف بود وملا محمود جونپوری نبیرہ اوست شیخ موصوف در سال ہزار و سی ودو ہجری وفات یافتہ روح اللہ روحہ

شرف الدین احمد منیری ابن یحیی المنیری وی از مشاہیر مشایخ ہندوستان است چہ احتیاج کہ کسی ذکر مناقب وی کند اورا تصانیف عالیہ است از جملہ تصانیف او مکتوبات مشہور ولطیف ترین تصانیف اوست بسیارے از آداب طریقت واسرار حقیقت دران اندراج یافتہ وبر آداب المریدین نیز شرحے دارد ووے مرید خواجہ نجیب الدین فردوسی است قبر شیخ شرف الدین در بہار ست یزار ویتبرک وی رحمۃ اللہ علیہ در سال ہفتصد وہشتاد ودو ہجری وفات یافتہ

مفتی شرف الدین رام پوری ماہر علوم فلسفہ ومنطق مشہور ہست داماد

ملا احمد ولایتی بود در سال دوازدہ صد و پنجاہ و شش ہجری ہنگامیکہ از کلکتہ بہ رام پور میرفت و راشناسے راہ بہ نفع پور بہنسوہ بنا بر فاتحہ خوانی قبر مولوی محمد سعید واماد خودش کہ بدرگاہ سید شاہ راجی قدس سرہ مدفون اند بمسکن برادر کلانم حکیم احسان علی خان فرود آوردہ دران وقت راقم ہیچمدان صغیر السن بود لاکن ہنوز حلیہ او بصفحہ خیالم مرتسم ہست کہ وے میانہ قد سیاہ رنگ سفید ریش نحیف الجثہ ضعیف القوی بود از تصانیف او سراج المیزان در منطق

وشرح سلم تا الا ہجد دلایہ تصور و بعض فتاوای فقیہہ مشہور اند

حکیم شریف خان دہلوی طبیب مشہور و معروف ہست عجالہ نافعہ و تالیف شریفی و علاج الامراض و دستور الفصد و حاشیہ نفیسی و حاشیہ شرح اسباب غیرہ از تصانیف اوست وفاتش در سال دوازدہ صد و سی و یک ہجری اتفاق شدہ شاعری تاریخ فوتش این چنین یافتہ

دریغا ازین دار فانی گذشت ٭ حکیم و طبیب و لطیف و ظریف ٭ خرد گفت سال وفاتش ہمین ٭ صد افسوس مرزا محمد شریف

مولانا شعیب دہلوی پدرش ملا منہاج در صغر سن از لاہور بقصد تحصیل علم در دہلی آمد و در تحصیل علوم ریاضات شاقہ کشید بعدہ در عہد دولت سلطان بہلول لودی مفتی شہر شد و ہمین جا سکونت ورزید مولانا شعیب عالم و عامل در صورت و سیرت ملک تمثال بود و در وعظ و تذکیر بے نظیر زمان خود وقتیکہ وعظ گفتی و قرآن خواندی ہیچ کس را مجال عبور ازان راہ نبودے اگرچہ خود بار گران بر سر داشتی ایستادہ شدے واستماع نمودی و اورا در وعظ بحسب اختلاف مقامات وعد و وعید حالات عارض شدے جمیع اکابر و علماے شہر دہلی در پاے وعظ او حاضر شدندی و اکثر از موالی و آہاے شہر در ابتدا شاگرد او بودند بسال نہصد و سی و شش ہجری وفات یافتہ قبرش در دہلی

بربالاے حوض شمسی ہست نور اللہ مرقدہ

قاضی شمس الدین شیبانی دانشمند متبحر بود از دہلی در زمان تغلق شاہ بنارلول رفت در بدایت حال کہ ہنوز سنت نکاح درست او نیامدہ بود بقصد زیارت خانہ کعبہ برآمد و چون بگجرات رسید در مسجدے درآمد واعظی معتزلے مذہب بر منبر برآمدہ تقریر مذہب

افتراض کہ رسانده خلق افعال عباد ہست کرد گفت این دست نسبت اگر بکشایم من بکشایم واگر بربندم من بربندم ہیچ کس را از حاضران قوت مجادلہ او نبود قاضی شمس الدین گفت اگر قدرت بدست تست چرا دست بر پشت بر بندے حاکم گجرات را این دخل وے خوش آمد جاریہ کہ از دار الحرب آوردہ بودند پیش کش او کرد واز وے اولاد شد حق سبحانہ در اولاد او برکت داد و علم بخشید رحمۃ اللہ علیہم اجمعین یکے از اولاد او بنام تاج الافاضل بود از وے پنج پسر شدند ہمہ دانشمند و متقی یکے از پسران او قاضی مجد بود پدر شیخ احمد مجد کہ ذکر او در حرف الف گذشت داو را ہفت پسر ہمہ عالم و عامل بودند

مولانا شمس الدین یحییٰ اودہی وی از تلامذہ مولانا فرید الدین شافعی است کہ شیخ الاسلام اودہ بود از اودہ بنا بر تحصیل علم بدہلی قدم آوردہ و بخدمت مولانا ظہیر الدین بھکری تلمذ نمودہ از مشاہیر علماے شہر دہلی گشت بیشتر مردم شہر در تلمذ وے انتساب مے کردند و بآن نسبت مفتخر و متبجح بودند گویند او را شرحے است بر مشارق الانوار صدان نقل کردہ کہ ما استاذ نمی فطروے روزے با مولانا صدر الدین نادے بخدمت شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہٗ آمد شیخ پرسید در شہر مے باشید چیزے تعلّم مے کنید گفت آری بخدمت مولانا ظہیر الدین بھکری اصول بزدوی می خوانیم شیخ ایشان را از بعضی مواضع کہ باشکال مشہور بود پرسید گفت کہ سبق ما تا ہمین جا رسیدہ است این حرف بر ما نیز مشکل ماندہ است شیخ آنرا حل کرد ایشان را اعتقاد در حق شیخ راسخ شد بعد از مدتے مولانا شمس الدین یحییٰ مرید شد و بمرتبۂ کمال رسید و از اعاظم خلفاے شیخ گشت در میان یاران اعلی شیخ معظم و مکرم و صاحب صدر شد و از تکلفات و مراعات رسم و عادات مبرا و از تعلق تزویج معرا بود و کمتر کسے را تعریف گرفتی شیخ نصیر الدین محمود کہ از تلامذہ اوست در مدح وے گفتہ شعر سالت العلم من احیاک حقا، فقال العلم شمس الدین یحییٰ چنانکہ سلطان محمد تغلق شاہ دہلی تیغ قہر و سیاست بر خلائق خصوصاً بطائفۂ مشائخ آختہ بود مولانا شمس الدین یحییٰ را طلبیدہ گفت مثل تو دانشمندی اینجا چکند بکشمیر برو در بتخانہاے آن دیار بنشین و خلق خدا را باسلام دعوت کن مولانا از پیش سلطان براے تہیہ اسباب سفر برآمد و گفت کہ من شیخ را بخواب دیدہ ام کہ مرا می طلبید مردم

چہ می گویند من بخدمت حاجہ خود میروم ایشان مراکجامی فرستند فرداے آن روز بر سینہ او دنبلی برآمد دیماً یافتاد این خبر بسلطان رسید حکم کرد کہ او را بدرگاہ ما بیارند مبادا کہ بہانہ میکردہ باشد درہمین اثنا بسال ہفتصد و چہل و ہفت ہجری ازین عالم رحلت فرمود قبر او در یاران چبوترہ در دہلی است رحمۃ اللہ علیہ

مولوی حافظ محمد شوکت علی صدیقی سندیلی ابن چودھری سند علی بن چودھری

منصب علی تاریخ نوزدہم محرم الحرام یوم الخمیس سال دوازدہ صدوسی و چہار ہجری ولادت یافتند جد شان چودھری منصب علی بخوشی نبیرۂ اولین خود ہزار ہا روپیہ صرف فرمود مرگاہ عمر شریفش قریب بسہ سال رسید دنبلی زیر کمر برآمد کہ از صدمہ آن اعصاب پا تشنج شدہ ہر دو پا لاغر و کوتاہ گشتند دماغ رفتار شدند با وجود تداوے اطباے عصر از ان آفت مخلصے دست نداد بعمر چہار سال و چہار ماہ و چہار روز کہ معمول شرفای مسلمانان ہندوستان است رسم تسمیہ خوانی بظہور پیوست حفظ قرآن مجید از سید فتح اللہ سندیلی و حافظ محمد ابراہیم خیرآبادی نمودہ بچہار سال فراغت یافتہ در خدمت مولوے سید نقیہ اللہ سندیلی و ملا اسرار قل بخاری قدری مستفید شدند بعدہ والد ماجد شان یعنی چودھری سند علی مولوی تراب علی ابن شیخ شجاعت علی لکھنوی راکہ دانشمند متبحر بودند بمشاہرہ پنجاہ روپیہ نقد باضافہ خوراک و پوشاک و صرفہ چند طلبہ بنابر تعلیم صاحب ترجمہ ملازم کردند کہ در مدت قلیل از کتب درسیہ بخدمت مولوے معزے الیہ فراغ حاصل کردند لیکن والد ماجد شان چودھری سند علی قبل از فراغ داعی اجل را اجابت لبیک گفتہ رہگرای عالم بقا شدند اعمام شان چودھری حشمت علی و چودھری عظمت علی کہ موجود بودند تقریب فراغ بکشادہ پیشانی تمام بصرف پانزدہ ہزار روپیہ بانجام رسانیدند جزاہم اللہ خیراً درین تقریب بسیاری از علما و صلحا و طلبہ و حفاظ و اطبا و حجاج و مشائخ مدعو بودند صاحب ترجمہ بعد نماز جمعہ وعظ آیہ کریمہ وعلم آدم الاسماء الآیۃ گفتند بعدہ سورۂ فاتحہ و حدیث انما الاعمال بالنیات خواندند و علماے موجودین از دست خاص دستار فضیلت بفرق مبارکش بستند و مولوے تراب علی را یک ہزار روپیہ نقد و دو شالہ و رومال وغیرہ اعمام صاحب ترجمہ

تذکرکردند علی ہذا القیاس دیگر علما را حسب حال بدل نمودند مشار الیہ بدرس و تربیت طلبہ علوم مصروف اندو از مولوی سید حسین احمد ملیح آبادی و شاہ خادم صفی صفی پوری و سید شاہ نوازش احمد صفی پوری و شاہ محمد علی صفی پوری بیعت و خلافت سلاسل قادریہ و چشتیہ و سہروردیہ حاصل نمودہ و صدہا مردم مرید انش ہستند مؤلف ہیچمدان را در تالیف این تذکرہ از حضرتش امدادے کامل رسید کہ اداے شکرش بہ ہزار زبان ہم نمی تواند کرد سلمہ اللہ وابقاہ واوصلہ الے مایتمناہ **تصانیفہ الشہیرہ** حاشیہ شرح جامی الاستقصار فی الاستفسار، علم الیقین فی مسائل الاربعین ثمرات الانظار فیما مضی من الآثار غایۃ الادراک فی مسائل السواک انوار الہدی فی تحقیق الصلوۃ الوسطی کشف المستور عن وجہ السحر **کتب زیر تالیف ختمہا اللہ بالخیر** رسالہ در باب طہارت مصلے۔ رسالہ انشراح الصدر بلیلۃ القدر، رسالہ بجواب بطلان خلافت خلفای ثلثہ۔ افاضۃ المنافع بمسائل اختلاف المطالع در تحقیق رویت ہلال۔ عقد اللولوء المسحور فی تکملۃ کشف المستور۔ افہام المسائل بجواب مایۃ مسائل، انشاء، تحرو الخزاء۔ تاریخ سندیلہ

قاضی شہاب الدین دولت آبادی ابن شمس الدین بن عمر الزاولی در دولت آباد متولد شدہ از قاضی عبد المقتدر دہلوی و مولانا خواجگی تلمیذ مولانا معین الدین عمرانی اکتساب علوم کردہ ہرگاہ لشکر امیر تیمور متوجہ دہلی شد قبل رسیدنش بدہلی قاضی شہاب الدین ہمراہ اوستاد خود مولانا خواجگی از دہلی بکالپی شتافت مولانا خواجگی بکالپی رخت اقامت انداخت و قاضی بجونپور رفت سلطان ابراہیم شرقی قدوم قاضی مغتنم شمردہ باعزاز و تعلیم تمام پیش آمدش و او را بملک العلما ملقب کرد قاضی وسادہ افادہ و درس بجونپور مزین فرمود و بتصنیف کتب مصروف گردید آنجملہ بحر مواج تفسیر قرآن مجید بزبان فارسی و حاشیہ کافیہ و کتاب ارشاد در نحو کہ دران تمثیل ہر مسئلہ در ضمن عبارت ادا کردہ فقیر کتاب مذکور بہ کتب خانہ مولانا مفتی علی کبیر مچھلی شہری دیدہ بود و بدائع البیان در فن بلاغت و شرح بزدوی در اصول فقہ و شرح قصیدہ بانت سعاد و رسالہ در تقسیم علوم بعبارت فارسی و مناقب السادات و فتاوای ابراہیم شاہی و [illegible]

از تصانیف وی مشہور اند تاریخ بست و پنجم رجب سال ہشت صد و چہل و نہ ہجری رحلت فرمود بجونپور جانب جنوب مسجد سلطان ابراہیم کہ بنام مسجد اٹالہ شہرت دارد مدفون شد مؤلف اوراق در سال شصت و یکم صدی سیزدہم ہجری وقتیکہ از مچھلی شہر بغازی پورے رفت مرقدش را زیارت کردہ نور اللہ مرقدہ صاحب تاریخ فرشتہ نوشتہ کہ اصل او از غزنین است در دولت آباد دکن نشو و نما یافتہ سلطان ابراہیم شرقی در تعظیم و توقیر او بسیاری کوشید و بروزہاے متبرک در مجلس سلطان ابراہیم بر کرسی نقرہ مے نشست گویند وقتے قاضی را مرضے طارے شد سلطان بعیادت او رفتہ بعد از تفتیش احوال و اظہار لوازم مہربانی قدحے پر از آب کردہ گرد سر مولانا گردانیدہ بنوشید و گفت بار خدایا ہر بلاے کہ در راہ او باشد نصیب من گردان و او را شفا بخش از اینجا عقیدہ آن صاحب تخت و تاج نسبت علماے شریعت محمدی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم معلوم میتوان کرد کہ تا چہ غایت بود۔

شہاب الدین معمائی در فن معما گوئی مہارت کاملہ داشت ہمراہ بابر شاہ بہند آمدہ در سلک ندماے مقرب او انتظام داشت رسالہ در تبیین و توضیح علم معما از تصنیفات اوست بسال نہصد و چہل و دو ہجری بعہد ہمایون شاہ فوت شدہ شہاب الثاقب تاریخ فوت اوست

ملا شگرف کشمیری از احفاد بابا عثمان گنائی و علماے نامدار کشمیر محدث و فقیہ جامع علوم عقلی و نقلی بود ملا فیروز مفتی برادر زادہ اوست پیش علماے شہر خود کتب درسیہ گذرانیدہ بحرمین شریفین رفتہ و از ابن حجر مکی اجازت حدیث یافت باز بہ کشمیر آمدہ بافادہ طلبہ علوم مے پرداخت کہ اجلش در رسید بمحلہ قلاش پورہ مدفون گشت۔

حکیم شیر علی احمد آبادی بن حکیم محی الدین صدیقی والد ماجد این مسود اوراق اولاً کتب درسیہ طبیہ بحضرت والد خود تحصیل فرمودہ بعد از ان بمقام لکھنؤ پیش حکیم امام بخش مرحوم تلمیذ حکیم محمد اسحاق خان دہلوی مغفور مطب نمودہ فن طبابت را بحذاقت رسانیدہ و بسرکار نواب آصف الدولہ بہادر بعہدہاے معزز مثل تحصیلدارے و فوجداری

ملازمت کرده بعمر شیخوخت خانه نشین شده به معالجه مرضی می پرداخت و از کسی خواهان مزد
نمی شد و اوقات شبانروزی بتلاوت قرآن مجید و درود دلائل الخیرات و صلوة پنجگانه صرف
می نمود غفر الله له بعد فراغ نماز چاشت و اشراق بر سر یک نشستگاه او بود نشست
به پرسش احوال مرضی که موجود بودند می پرداخت و هر یکی را علاج مناسب تجویز میفرمود
حتی الامکان نسخه قلیل الاجزاء و کثیر المنفعت تجویز می کرد و بخانه کسی نمی رفت و از اهل برادری
و مردم مفلوک الحال چیزی نمی گرفت انچه از اغنیای بیرونی بدو می رسید همه بمداوات
غربا صرف می نمود وی را طریق معالجه عجبی بود که تعلق بدید و شنید ندارد روزی طفلی را
پیش وی آوردند که بدرد گوش بیهوش بود وی گفت که چیزی در گوشم می کاود والد
مرحوم فرمود که سه حقه بیارید چون نی آوردند او را انکار رد که در قلمدانش بود بچو قلم تراشیده
در گوش ماؤف طفل نهاد و بطرفی دیگر فتیله سوزان نهاد بسی بر نیامد که طفل متبسم گردید
هرگاه نی را بزمین زدند بچه هزار پا که آنرا کنکهجوره گویند برآمد مردمان ششدر شدند زنی
خمیازه کرده هر دو دست بالای سر برد همچنان دستهایش کشیده ماندند به هیچ تدبیر فرود
نمی آمدند والد مرحوم فرمود کسی که با این زن رشته مضحکه داشته باشد دفعةً دست خود
زیر ناف زن برد همچنین کردند زن ماؤف هر دو دست دفعةً فرود آورد با وائل ماه شعبان المعظم
سال دوازده صد و پنجاه و شش هجری حضرت قبله گاهی بعارضه تپ و اسهال کبدی
مبتلا شدند حکیم مردان علی و حکیم احسان علی مؤلف طب احسانی اخلاف حضرت
شان که از مؤلف ایجدان کلان تر و دران وقت موجود بودند هر یکی طبیب حاذق بود
بمداوای کوشیدند لاکن ع قضای نبشته نماید ستردن بتدبیری کارگر نشد بتاریخ
چهاردهم رمضان المبارک سال مذکور وقت نماز عشا کلمهٔ طیبه گویان بعمر هفتاد و پنج سالگی جان
بحق تسلیم فرموده بمقابر آبای واقع احمد آباد مدفون شدند هفت پسر یعنی حکیم
مردان علی و حکیم علی رضا و حکیم احسان علی و مولوی حکیم امان علی و حافظ قربان علی و حکیم فرمان علی
و بنده رحمان علی مؤلف و پنج دختر اعقاب خود گذاشتند و جمله اولاد پسری و دختری
از ذکور و اناث خرد و کلان شصت کس وقت وفات آن جناب زنده و موجود
بودند

بودند یک روز قبل از وفات ہمہ را پیش خود طلبیدہ یگان یگان را پرسش فرمودہ رخصت نمودند مؤلف اوراق دران وقت از سال یازدہم ماہی چند تجاوز کردہ بود شعراے وقت تاریخ وفات آن سرور کہ لوک ریز خامہ فرمودند ثبت ذیل اند ازان جملہ از شیخ نیاز محی الدین سلونی شیر علی بفن طبابت بہ ملک ہند بود ہست بی مبالغہ بابو علی سہیم رحلت بخلد کرد دار الشفای دہر در خانہ باغ خلد برضوان بودندیم تاریخ آن بدیہہ ز طبع صحیح ریخت افسوس بیے علاج طبابت شدہ سقیم از مولوی کفایت علی کافی مراد آبادی جو شیر علی نے کیا انتقال تو کافی مناسب یہی ہے ثواب یہی سال تاریخ لکھدیجیے بہ لوح لحد خادم بوتراب ۱۲۵۶ از صنعت مراد آبادی حکیم شیر علی ثانی فلاطون تھے یہ چاہا آپنے اب سیر کیجیے جنت کی یہی ہے سال وفات آن کا صنعت از سراہ ہزار حیف مسیح زمان نے رحلت کی ۱۲۵۶ از شاعری لکھنوی چو رفت از جہان شیخ عالی نسب کہ راز خفی بود بروے جلی خرد از سر جہد تاریخ گفت

بود باسے علے حشر شیر علے ۱۲۵۶

حرف الصاد المہملۃ

ملا صادق حلوائی سمرقندی علامۂ زمان رتبہ او ازین عالی تر ست کہ در شمار شعرا درآوردہ شود ملاے خوش فہم و خوش بیان بہ مادۂ بود بعد از تردد بسیار بہندوستان آمدہ وکشان کشان توفیق رفیق او شدہ بزیارت بیت اللہ و اماکن شریفہ آن دیار رسید و در سن نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری مراجعت نمودہ قصد وطن مالوف کرد در اثنای راہ مرزا محمد حکیم وے را بکامل تکلیف توقف فرمودہ سبق شروع کرد وے در شعر گوئی سلیقہ خوب و فطرتی عالی داشت صاحب دیوانست از نتیجہ طبع او ست ہ دل گم شدہ نے دہدم کس نشان ازو درخندہ است لعل تو دارم گمان ازو ولہ ضمیر دوست چو آئینہ در مقابل ماست درو معاینہ پیداست انچہ در دل ماست ولہ درد عشقت کز تو

پنہان در دل و جان داشتم شد عیان از چہرہ ام ہر چند نہان داشتم

سید صبغۃ اللہ بروجی نامش سید مجد الدین بن سید روح اللہ حسینی شاگرد

بعد از فراغ خاطر ازین کار ترا بخضر ملاقی سازم قاضی فی الحال ہفت صد تنگہ باو داد چند
از دو روز آنکس پیش قاضی آمدہ گفت بیا کہ خضر را بتو نمایم قاضی را بدریا برد عیار طویل القامة و
قاضی کوتاہ قد بود در آبی کہ تا حلق بود رفتہ استاد گفت کہ بیا این جا خضر ہست قاضی
گفت من شناوری نمی دانم چگونہ بیایم مرد گفت ترا بجای خضر دلالت کردم اگر تو نتوانی آمد گناہ من
صدر الدین حکیم دہلوی عمدہ ترین اطباے وقت وی را در صناعت طب مہارت
تامہ بود از اجلہ خلفاے شیخ نصیر الدین محمود است و در طفولیت منظور نظر شیخ نظام الدین
اولیا نیز شدہ قصۂ پیدائش وی بدعاے سلطان المشایخ در بودن بہ پایان وی را بنا بر معالجہ
بیمار در اخبار الاخیار مذکور ہست از تصانیف وے صحائف ہست بس فصیح و متین
مشتمل بر معارف و حقائق رحمۃ اللہ علیہ
مفتی صدر الدین دہلوی اصلش از کشمیر ہست وی در دہلی متولد شدہ اکتساب
علوم نقلیہ بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز و مولانا عبد القادر و مولانا محمد اسحاق نمودہ و علوم
عقلیہ از مولوے فضل امام خیر آبادی اخذ کردہ فائق الاقران شد از سرکار انگلیشیہ بعہدۂ
صدر الصدورے واقتاے دہلی سربلندی داشت با مروت و احسان بود اکثر طلبہ
مدرسہ دار البقا را کہ زیر جامع مسجد دہلی بود طعام و لباس مے داد بسال دوازدہ صد و ہفتاد
و سہ ہجری کہ زمان غدر بود باتہام فتواے جہاد منصب و جائداد منقولہ و غیر منقولہ از دست
رفت و تا چند ماہ نظر بند بود بعد تحقیقات رہا شدہ جائداد غیر منقولہ باز یافت جائداد منقولہ
کہ در معرض البیع من یزید در آمدہ واپس نشد زان بعد ہم بدرس مے پرداخت طبع
موزون داشت اشعار عربی و فارسی و اردو می گفت و آزردہ تخلص وی بود و بسیارے
مردم از بلاد و امصار بعیدہ آمدہ از و مستفید می شدند بوجہ کثرت درس و افتا بتصانیف
کم توجہی داشت رسالہ منتہی المقال فی شرح حدیث لا تشد الرحال و در المنضود فی حکم
امرأۃ المفقود و اجوبہ کثیرہ استفتا از و یادگار اند تا دو سال بمرض فالج مبتلا بودہ بعمر ہشتاد و
یک سالگی بروز پنجشنبہ بست و چہارم ربیع الاول سال دوازدہ صد و ہشتاد و پنج
ہجری وفات فرمود مولوے ظہور علی المخاطب بہ شمس الشعرا تاریخ وفاتش

چنین یافته سـه که مولانای صدرالدین که در عصرش امام اعظم آخر زمان بود ؛ زیب صدر
الصدور نیک محضر ؛ بعدل و داد چون نوشیروان بود ؛ بروز پنجشنبه کرد رحلت ؛ که این عالم نه
جای جاودان بود ؛ ربیع الاول و بیست و چهارم ؛ زداراع او سوی دار الجنان بود ؛ ظهور
المسبوس آن استاد ذی قدر ؛ پدروارم همیشه مهربان بود ؛ چراغش هست تاریخ ولادت

کنون گفتم چراغ دو جهان بود ؛ ۱۲۸۵

مفتی صدرالدین لکھنوی

از اولاد شیخ محمد عرف شیخ قاضی پسر اکبر شیخ اعظم ثانی بود عالم مسن و بزرگ طبع شعرگوئی داشت در زمانیکه ارادت خان فوجدار لکھنؤ به بیت اقامت خود محله ارادت نگرآباد کرده عمارت عالی ترتیب داد صاحب ترجمه در مدح خان مذکور و تعریف عمارت قصائد و غزلیات نوشته از آن جمله اینست سـه همه آفاق چون جسم و جهان را جان ارادت خان ؛ صفات عالیاتش گوهر است و کان ارادت خان ؛ شود آباد هر جاے که افتد یک نگاه او ؛ خراب آباد گیتی را نه سامان ارادت خان ؛ **وله ایضاً** هر سوخته کان به ارادت نگرآید ؛ گر چوب خشک است که با برگ تر آید ؛ جای هست مصفا که اگر دیدهٔ یعقوب ؛ اندر نظر آرد غم یوسف بسر آید ؛ وفاتش در سال هزار و هفتاد و پنج هجری واقع شده پسرش محمد صادق تاریخ وفاتش و تاریخ بنای مقبره که در سن یازده صد و نه تعمیر شده این چنین یافته سـه شده تاریخ وصال وے و تاریخ بنا ؛

کربود خانه جنت زپی دوست خدا ؛ ۱۱۰۵

مولوی سید صدیق حسن خان بهادر

ابن مولوی سید آل حسن قنوجی کنیت شان ابوالطیب است بسال دوازده صد و چهل و هشت هجری بقنوج متولد شده علوم درسیه مروجه بخدمت مفتی صدرالدین خان دهلوی و علوم تفسیر و حدیث وغیره از علمای یمن و هند مثل قاضی حسین بن محسن انصاری و شیخ عبدالحق بن فضل الله هندی و شیخ محمد یعقوب دهلوی مهاجر برادر مولوی محمد اسحاق دهلوی اکتساب فرموده از هر یکی اجازت عامه تامه یافته بمطالعه کتب متنوعه علوم متعدده پرداخت تا اینکه مطیه سفرش بریاست بھوپال که از ممالک مالوه است رحل اقامت انداخت در ان بلده ترقیات

بعد از فوت استقبالش کرد بوزارت و نیابت چہ گفتہ آید بزوجیت رئیسہ بھوپال درسال دوازدہ صد و ہشتاد و ہشت ہجری رسیدہ بخطاب نوابی و خانی کامیاب گردید و نشان مجیدی درجۂ ثانیہ از سلطان عبدالمجید خان عثمانی یافتہ دو فرزند ارجمند از بطن زوجۂ دیگر داشت یکے میر نور الحسن خان طیب دوم میر علی حسن خان طاہر ہر دو صاحب علم و ثروت مثل پدر اند کتب مؤلفہ صاحب ترجمہ بزبان ہندی و فارسی و عربی کہ در مطابع بھوپال و مصر و قسطنطنیہ وغیرہ مطبوع شدند اسماے آنہا بذیل مذکور اند ابجد العلوم۔ اتحاف النبلاء۔ الاحتواء۔ الادراک۔ الاذاعہ۔ سہ چہل حدیث۔ افادۃ الشیوخ۔ اکسیر فی اصول التفسیر۔ اکلیل الکرامہ فی تبیان مقاصد الامامۃ۔ الانتقاد الرجیح فی شرح الاعتقاد الصحیح۔ بدور الاہلہ۔ بغیۃ الرائد فی شرح العقائد۔ البلغۃ الی اصول اللغہ۔ بلوغ السؤل من اقضیۃ الرسول۔ تمیمۃ الصبی۔ ثمار التنکیت فی شرح ابیات التثبیت۔ الجنۃ فی الاسوۃ الحسنۃ بالسنۃ۔ حجج الکرامہ فی آثار القیامہ۔ الحرز المکنون من لفظ المعصوم المامون۔ حصول المامول من علم الاصول۔ الحطہ بذکر الصحاح الستہ۔ حل الاسئلۃ المشکلہ۔ حقیقۃ الاکوان۔ دلیل الطالب الی ارجح المطالب۔ ذخر المحتی من آداب المفتی۔ رحلۃ الصدیق الی البیت العتیق۔ الروضۃ الندیہ فی شرح الدرۃ البہیہ۔ ریاض الجنۃ فی تراجم اہل السنۃ۔ السحاب المرکوم۔ سلسلۃ العسجد فی ذکر مشائخ السند۔ شمع انجمن۔ صافیہ شرح شافیہ۔ ضالۃ الناشد۔ ظفر اللاضی بما یجب فی القضاء علی القاضی۔ العبرۃ مما جاء فی الغزو والشہادۃ والہجرۃ۔ العلم الخفاق من علم الاشتقاق۔ عون الباری بحل ادلۃ البخاری۔ غصن البان۔ غنیۃ القاری۔ فتح البیان فی مقاصد القرآن۔ فتح المغیث بفقہ الحدیث۔ الفرع النامی من الاصل السامی۔ قصد السبیل۔ قضاء الارب۔ قطف الثمر۔ کشف الالتباس۔ رد شیعہ۔ لف القماط۔ لقطۃ العجلان۔ مثیر ساکن الغرام۔ مراتع الغزلان۔ مسک الختام شرح بلوغ المرام۔ منہج الوصول۔ الموعظۃ الحسنہ۔ نشوۃ السکران۔ نیل المرام من تفسیر آیات الاحکام۔ الوشی المرقوم۔ ہدایۃ السائل۔ یقظہ اولی الاعتبار۔ جمادی الثانی شب پنجشنبہ سال سیزدہ صد و ہفت ہجری

وفات یافتہ بخاک بھوپال مدفون گشت

صفی بن نصیر اسم شریفش صفی الدین بن نصیر الدین بن نظام الدین است سلسلہ نسبش بچند واسطہ بامام ابو حنیفہ کوفی سے پیوندد وامام ہمام رحمۃ اللہ علیہ از اولاد نوشیروان عادل شاہ عجم بود بالجملہ شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ با پسر خود نصیر الدین از مرزبوم غزنین باتنے چند در حادثۂ ہلاکو خان بعہد دولت علاء الدین خلجی رو بہندوستان نہادہ ہستے در دہلی قیام ورزید ودر قربات مذکور قاضے شہاب الدین بن شمس الدین دولت آبادی ہم ازان دیار وارد دہلی گشت در زمرۂ تلامذۂ قاضے عبد المقتدر مباہی گردید چون حادثۂ مغل در دہلے رو نمودہ بعہد سلطان ابراہیم شرقی قاضی شہاب الدین و شیخ نظام الدین جد صاحب ترجمہ از دہلے بجونپور قدوم آوردند قاضے دخترے داشت اورا بشیخ نصیر الدین بن نظام الدین منکوح فرمود ازو سہ پسر بوجود آمدند صفی الدین فخر الدین رضی الدین وہر یکے بخدمت قاضے شہاب الدین جد مادرے خود باکتساب علوم متداولہ دانشمند متبحر شدند شیخ صفی الدین بعد فراغ بدرس علوم متعارفہ پرداخت وبسیارے کتب عربیہ وفارسیہ از شروح ومتون تصنیف فرمودہ آنان جملہ دستور المبتدے وحل الترکیب کافیہ وغایۃ التحقیق شرح کافیہ مشہور اند شیخ صفی الدین مدتے بدرس و تدریس گذرانیدہ بالآخر بتلاش شیخ وارد ردولی گشت ہمدران زمان سید اشرف جہانگیر کہ مرقدش در کچھوچھہ ہست دران بلدہ رونق افروز بود چون شیخ صفی الدین بخدمتش رسید سید اشرف قدس سرہٗ بمجرد دیدنش برخاست وقریب خود نشانید وہمان ساعت وے را بسلسلہ چشتیہ نظامیہ مرید گرفتہ خرقۂ خلافت عطا فرمود برادر خوردش شیخ رضی الدین دران ہنگام بردولی عہدہ قضا داشت شیخ صفی الدین ہم درانجا رخت اقامت انداخت پسرش شیخ ابو المکارم اسمعیل است کہ رسالہ دستور المبتدی جہت تعلیم او تالیف فرمودہ ونیز شیخ ابو المکارم را خرقۂ خلافت خاندان چشتیہ نظامیہ پوشانیدہ بتاریخ سیزدہم ذیقعدہ سال ہشت صد ونوزدہ ہجری بریاض رضوان خرامید

مولانا صفی الدین سرہندی مشہور بصفی القدر بن عزیز القدر بن محمد عیسے بن

سیف الدین بن محمد معصوم الملقب بعروة الوثقی بن مولانا شیخ احمد مجدد الف ثانی سرہندی دانشمند متبحر و محدث معتبر جامع علوم ظاہر و باطن تارک الدنیا زاہد طالب المولی بود نواب نصیر اللہ خان مرزبان رامپور ہر چند جہت بخشی گری فوج خود ملتجی شد وے قبول نہ فرمودہ دوام بمطالعۂ کتب حدیث و تفسیر داو را اشتغال داشت بروز پنجشنبہ بست و پنجم شعبان سال دوازدہ صد و بست و شش ہجری بدار البقا شتافت

حرف الضاد المعجمة

خواجہ ضیاء الدین برنی مؤلف تاریخ فیروز شاہی کہ بسال پنجاہ و ہشتم صدی ہشتم ہجری اتمام یافتہ و دران کتاب تواریخ ہشت نفر شاہان کہ در مدت نود و پنج سال سلطنت کردہ اند از غیاث الدین بلبن تا فیروز شاہ ذکر نمودہ وے مرید شیخ نظام الدین اولیا است مجموعہ لطافت و ظرائف بود و از ہر گونہ کلمات و حکایات یاد داشت و در آخر واسطہ لطائف طبع و فن ندیمے کہ داشت بخدمت سلطان محمد تغلق متمکن و مستقل گشت و بعد اندر دولت فیروز شاہ بما یحتاج کفایت کرد و گوشہ گرفت کتاب حسرت نامہ در تصوف ہم از تصانیف اوست و بعد وفات در جوار روضہ شیخ نظام الدین اولیا مدفون گشت رحمۃ اللہ علیہ می گویند بزمان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ سہ کس بنام ضیاء الدین بودند یکے قاضی ضیاء الدین سنامی کہ منکر شیخ بود دوم خواجہ ضیاء الدین برنی صاحب ترجمہ کہ معتقد و مرید شیخ علیہ الرحمہ بود سوم خواجہ ضیاء الدین نخشبی کہ نہ منکر بود و نہ معتقد

خواجہ ضیاء الدین نخشبی بدایونی مرید شیخ فرید کہ نبیرہ و خلیفہ شیخ حمید الدین ناگوری است او را تصنیفات بسیار است از آنجملہ سلک السلوک عشرہ مبشرہ کلیات و جزئیات طوطی نامہ وغیرہ کتاب سلک السلوک و رشیرین بیانی و رنگین زبانی مشہور است و مشتمل بر حکایات لطیفہ کہ قدرے تمام دارد وے رحمۃ اللہ در سال ہفتصد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافت نور اللہ مرقدہ

قاضی ضیاء الدین سنامی دانشمند متبحر و دیانت و تقوے متقدمے و قت بود ...

شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ بود و بر پایۂ شریعت بغایت قدم راسخ داشت و دائم بر شیخ
از جہت سماع احتساب کردی و شیخ با وے جز معذرت و اتقیاد پیش نہ آمدی و در تعظیم صاحب
ترجمہ علیہ الرحمۃ دقیقہ نامرعی نگذاشتی او را کتابی ہست مسمی بہ نصاب الاحتساب حاوے
بر دقائق و آداب احتساب و انواع بدعت و احکام سنت ست مے گویند کہ شیخ نظام الدین اولیا
در مرض موت قاضی ضیاء الدین بعیادت وے رفت قاضی دستار خود در پاے انداخت
شیخ انداخت شیخ دستارچہ برچید و بر چشم نہاد و شیخ تاکہ پیش وے نشست
قاضی چشم با وے دوچار نکرد چون برخاست و بیرون آمد آواز نوحش برخاست شیخ
می گریست و تاسف میکرد کہ یک ذات حامی شریعت بود حیف کہ آن ہم نماند رحمۃ اللہ علیہما
در تذکرہ ضیاء الدین سنامی نالہ او سہ ہزار مردم حاضر می شدند نقل است کہ وقتی شوارب
شیخ شرف الدین ابو علی قلندر پانی پتی بغایت دراز شدہ بود کسے را مجال آن نبود کہ بوے
امر بقص آنہا کند مولانا ضیاء الدین سنامی کہ جوش شریعت در سر داشت مقراض بر گرفت
و محاسن شریفش در دست گرفتہ قص شوارب کرد گویند کہ بعد ازان شیخ ابو علی قلندر
ہمیشہ محاسن خود را بوسیدی و گفتی کہ این در راہ شریعت گرفتہ شدہ است قدس سرہما

حافظ ضیاء اللہ بلگرامی از سادات واسطی بلگرام و فضلای عالی آن مقام است حافظ
و قاری قرآن مجید و عالم کامل بود ہموارہ بدرس طلبہ اشتغال داشت ملہ نثر و نظم عربی و فارسے
بلند پایہ بود منشآتش بعد فوت او بہ دو دفتر ترتیب یافتہ و میر عبد الجلیل بلگرامی بران
دیباچہ نوشت وے بسال ہزار و یک صد و نہ ہجری از دار دنیا بآخرت رحلت نمود

حرف الطاء المہملۃ

سید طفیل محمد اترولوی ابن سید شکر اللہ الحسینی اترولوی البلگرامی دانشمند متبحر
جامع علوم ظاہر و باطن طبع موزون داشت بتاریخ ہفتم ذی حجہ سال یکہزار و ہفتاد و سہ ہجری
در قصبہ اترولی متولد شد در عمر ہفت سال بمعیت عم خود سید احسن اللہ بشاہجہان آباد رفت
و در انجا اکتساب علوم آغاز کرد و سبق اول میزان الصرف از سید حسن عرف رسول نما کہ از
مشاہیر عرفاے دہلی بود خواند و از ابتدا تا شرح جامی از عم خود سید احسن اللہ

قرارت کردہ بعمر پانزدہ سالگی بمحروسہ بلگرام آمدہ دیگر کتب درسیہ از سید مربی بلگرامی و سید سعد اللہ بلگرامی وقاضی علیم اللہ گجندوی و مولانا قطب الدین شمس آبادی استفادہ نمودہ و بعد فراغ علمی در بلگرام رخت اقامت انداختہ عمر خود در خدمت علوم شریف صرف نمود و گروہی کثیر افاضل ازو کامیاب شدند تاریخ بست و چہارم ذیحجہ سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافتہ در باغ محمود نگر واقع بلگرام مدفون گردید اشرق اللہ ضریحہ ـ اتردلی بضم ہمزہ وسکون تاے فوقانیہ و فتح راے مہملہ وسکون واو وکسر لام وسکون تحتانیہ

قصبہ ایست از توابع اکبرآباد

شیخ طیب رفیقی ابن احمد بن مصطفےٰ ابن معین الدین رفیقی کنیت او ابوالمصطفےٰ در پانزدہ صد و نود و یک ہجری ولادت یافتہ لقبیہ دمحدث بود بعد خواندن قرآن مجید علوم متعارفہ ظاہر و باطن از پدر بزرگوار و عم و نبی عم خود اخذ نمودہ و دست ارادت بدست پدر دادہ بصحبت اولیا و مشائخ عظام مستفیض گشت و از میان عبد المجید تعلیم طریقہ قادریہ و کبرویہ و شطاریہ یافتہ و جمعے غفیر از علما و فضلا بخدمتش مستفید شدند و در آخر عمر در خود مسجد معتکف شدہ بقیام لیل و صیام نہار سے پرداخت و بعلم حدیث و فقہ و سلوک و معرفت کتب متعددہ تصنیف کردہ حامی مذہب حنفی بود بروز دوشنبہ ماہ شوال سال دوازدہ صد و شصت و شش ہجری وفات یافتہ

حرف الظاء المعجمة

مولوی ظہور الحق فرنگی محلی ابن مولوی ازہار الحق تحصیل علوم رسومہ متعارفہ نمودہ قرآن مجید حفظ کردہ اشتغال بقرأت آن و تفسیر بینی و مطالعہ کتب حدیث میداشت و توجہ بہ معقولات ہرگز نے کرد برائے رفع عسرت سفر کلکتہ و مدراس و حیدرآباد اختیار کرد لاکن زیادت از نصیب نیافت النصیب نصیب الغرض

تمام عمر بہ تنگی بسر برد

مولوی ظہور اللہ فرنگی محلی ابن مولوی محمد ولی بن مفتی غلام مصطفےٰ در سنہ ہزار و یکصد و ہفتاد و چہار ہجری ولادت یافتہ از والد ماجد خود و عم بزرگوار ملا محمد حسن

اکتساب علوم کردہ در عہد یمین الملک سعادت علی خان نواب لکھنؤ بعہدۂ افتا مباہی گشت پس بوجوہے چند کہ خداوند تعالیٰ داند از عہدۂ افتا معزول شدہ برفاقت حکیم مہدی علیخان نائب نواب موصوف رسیدہ بسفارش وے بست روپیہ ماہوار از سرکار نواب سے یافت بعد وفات سعادت علی خان پسرش غازی الدین حیدر ثانیًا او را بر عہدہ مذکور منصوب کرد تعلیقات حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب منطق و حاشیہ بر شمس بازغہ از تصانیف اوست و بدرس اشتغال داشت در عصر خود نامی برآمدہ دو قوے بخدمت او تحصیل علوم کردہ جمعی از فیض او کامیاب گشتہ

حرف العین المهملة

ملا عالم کابلی عارف تخلص ہلالی شیرین ادای خوش طبعی معدوم حرکاتی بود زمان بحث وغیرآن سخنہاے گفت کہ از خندہ ہلاک بایستی شد از بیاض خود تقریرے در بحث شرح مقاصد نوشتہ و اشعاری کردہ کہ این عبارت از کتاب قصد ہست کہ از جملہ مصنفات کاتب ہست و ہمچنین تجدید در مقابل شرح تجرید دیک و حاشیہ بر مطول نوشتہ و گفتہ کہ این تقریر نقل از کتاب طول ہست کہ در برابر مطول و اطول ہست و تا ہیلیفے در شرح حال مشائخ ہند بنام فواتح الولایہ نوشتہ متصل الجرس سد الثغر المعقل بحر الجود عوالم الآثار ہم از تالیف اوست بسال نہصد و نود و دو ہجری وفات یافت

مولوی عالم علی مرادآبادی ابن سید کفایت علی ابن سید فتح علی ساکن قصبہ نگینہ ضلع بجنور دار د مرادآباد عالم و حافظ و طبیب و قاری بود در خدمت اساتذہ ذیل تلمذ یافت مولوے فرید الدین سہارن پوری ملا غفران رام پوری حافظ شبراتی رام پوری مولوے محمد رام پوری مفتی شرف الدین رام پوری مولانا مملوک علی نانوتوی مولانا محمد اسحاق دہلوی حکیم نصر اللہ خان تلمیذ حکیم شریف خان دہلوی حکیم غلام حیدر خان دہلوی مولوے نوازش علی نگینوی مولوی تہور علی نگینوی رسالۂ فضائل صیام و رسالۂ فضائل رسول مقبول صلعم و رسالہ قراءت ضاد معجمہ و رسالۂ تعدد جمعہ و شرح ضابطۂ شرح تہذیب یزدی از تصانیف مشہورہ وی اند تاریخ البتہ

رمضان المبارک روز پنجشنبہ مابین عصر ومغرب سال دوازدہ صد ونود و پنج ہجری بعمر شصت
وہفت سالگی رحلت فرمود بباغ جنان باد مسکن ۵ مادہ تاریخ فوتش یافتہ اند

حافظ عبداللہ اعظم گڈھی ساکن قصبۂ مو ضلع اعظم گڈھ مؤلف رسالہ تسہیل الفرائض وغیرہ کہ باوصاف حسبی آراستہ وبفضائل کسبی پیراستہ است اکثر کتب درسیہ از فاضل صدوق مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی خواندہ وبعض کتب حدیث از مولوی نذیر حسین محدث نزیل دہلی سماعت نمودہ مدتے بمدرسہ چشمۂ رحمت غازی پور بتدریس بسر بردہ وصدہا طلبہ علوم را افادہ داد مگر بوجہ عصبیت مسلک قشریان حدیث از پایۂ خویش انحطاط پذیرفتہ سلمہ اللہ تعالی

شیخ عبداللہ تلبنی ابن شیخ الہداد عثمانی تلبنی وے تاج العلما سراج الفضلا ویگانۂ عصر در معقول ومنقول ویکتائے دہر در فروع واصول بود مدتے بوطن خود قصبہ تلبنہ مضاف ملتان بدرس وافادہ طلاب اشتغال داشت ہنگام خرابی ملتان بعہد سلطان سکندر لودھی بدہلے آمدہ رخت اقامت انداخت وعلم معقول را دران دیار رواج داد قبل ازان بغیر از شرح شمسیہ وشرح صحائف از علم منطق وکلام در ہند شایع نبود مے گویند زیادہ از چہل عالم نحریر ومتجر زیر پائے دامن شیخ عبداللہ مثل میان لادن و جمال خان دہلوی ومیان شیخ بودے ومیران سید جلال بدایونی وغیرہ برخاستہ اند چون سلطان سکندر بوقت درس پیش شیخ عبداللہ مے آمد بتقریب آنکہ مبادا خلل در سبق طلبہ افتد پنہان در گوشۂ مجلس آہستہ مے نشست وبعد از فراغ درس سلام علیک گفتہ بایکدیگر صحبت مے داشتند بدیع المیزان شرح میزان منطق از تصانیف اوست وفات وے در سال بست ودوم صدی دہم بود اولئک لہم الدرجات العلی تاریخ رحلتش یافتہ اند

آخوند عبداللہ کشمیری ابن خواجہ محمد فاضل لوہرگردی شاگرد ملا محمد محسن ودامان اللہ شیخ الاسلام از فحول علمائے کشمیر ومرید وخلیفہ قاضی شاہ بود سیر وسیاحت پشاور و لاہور کردہ بمنصب افتائے کشمیر سربلندی یافت بالآخر ترک شدہ بعبادت الٰہی

مشتغل گشت با محمد عثمان و بابا عبد اللہ و ملا عبد المؤمن و میر محی الدین قادرے و قاضی محمد حسین و ملا نور الدین و قوام الدین محمد مفتی علماے کشمیر از تلامذہ ویند در منتصف شوال سال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری وفات یافت

شیخ عبد اللہ مدنی او و شیخ رحمت اللہ مدنی سندی دو عزیز بودند از فقہاے صوفیہ از مدینہ مطہرہ بدین دیار تشریف آوردہ افادہ علم حدیث نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نمودہ طلبہ این دیار ایشان را شیخین مے گفتند خواجہ عبد الشہید عبد الالٰہی رح مے فرمودند کہ این شیخین یاد از ان شیخین مے دہند کہ ابو بکر صدیق و عمر فاروق باشند رضی اللہ عنہما ہر کدام آیتے در علم و عمل و تقوی و ورع بودند نظیر ایشان از ان مقامات شریفہ بدین دیار کس نیامدہ ایشان از یاران خاص و خلفاے شیخ علی متقی بودند بعضے حکام کہ از جانب سلطان روم بمکہ معظمہ مے آمدند و بہ شیخ اعتقاد و بندگی بسیار داشتند شیخ از براے اکثر اصحاب و خدام و فقراے خود وظیفہ از ایشان مے گرفتند الا ایشان را و بندگی شیخ عبد الوہاب را زیرا کہ وجہ این مال خالے از شبہہ نبود والد شیخ رحمۃ اللہ علیہ قاضی عبد اللہ از ولایت سند در بعضے حوادث روزگار بقصد زیارت سید کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و توطن مدان مقامات بابرکات با جمعے کثیر از فرزندان و اہل و عیال برآمدہ چندگاہ در احمد آباد اقامت نمودہ با شیخ علی متقی صحبت داشت و بعد از وصول بمقامات شریفہ در مدینہ منورہ توطن فرمود و در اندک مدت درگذشت و این شیخ عبد اللہ یار و مصاحب قاضی عبد اللہ بود و نشو و نماے ایشان در مدینہ منورہ بود و سالہا دران مقامات شریفہ بدرس و عبادت گذرانیدہ بجہت بعضے حوادث و بواعث در حدود سن سبع و سبعین و تسعمائۃ درین دیار آمدند بعد از عود چندگاہ در احمد آباد کہ حکم وطن اصلی ایشان داشت اقامت نمودند و در آخر ہر دو بزرگ بتفاوت چند سال در عین مرض کہ قوت حس و حرکت مفقود بود از احمد آباد برآمدہ عزیمت آن مقامات شریفہ نمودہ برآمدند و تا وصول بمکہ معظمہ فرصت یافتہ عنقریب بدار بقا رحلت فرمودند رحمۃ اللہ علیہما

سید عبداللہ لاہوری ابن سید عبدالخالق بھاکری از سادات عظام و مشائخ کرام سلسلۂ قادریہ جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود تمام عمر شریف خود در تعلیم و تدریس فقہ و حدیث و تفسیر بسر بردہ رسائلی را از فیض مظہر خود رونق دادہ در سال نہصد و چہل و سہ ہجری رحلت فرمودہ بلاہور در جوار مزار سید جان محمد مدفون گشت

ملا عبداللہ سلطان پوری از قوم انصار آباے او در سلطان پور سکونت اختیار کردہ بودند از فحول علماے زمان و یگانہ دوران بود خصوصاً در علم فقہ و تعلیلات گوی سبقت ربودہ در عربیت و اصول و فقہ و تاریخ و سائر نقلیات تصانیف لائقہ و رائقہ دارد از آن جملہ کتاب عصمۃ الانبیا و شرح شمائل النبی صلعم مشہور اند از ہمایون بادشاہ بمخدوم الملک و شیخ الاسلام مخاطب شدہ در ترویج شریعت غرا ہمیشہ سعی بلیغ می نمود سنی متعصب بود تا اینکہ دفتر ثالث روضۃ الاحباب رامیگفت کہ از میر جمال الدین محدث است درین باب مولوی عبدالقادر بدایونی با او مکالمہ کردہ کہ تفصیلش در منتخب التواریخ مذکور است ملا موصوف در عہد اکبر شاہ آن چنان متمول شد کہ بعد فوتش سہ کرور از خزانہ او بر آمدہ وے بعہدہ وکالت دیوان خانہ عالی سرفراز بود در سال نہصد و نود ہجری بوقت انصراف از مکہ معظمہ در احمد آباد گجرات رحلت کرد سلطان پور از مضافات لاہور است

مولوی عبداللہ سندیلی ابن سید زین العابدین مخدوم زادہ قصبہ سندیلہ شاگرد مولوی حمد اللہ سندیلی و مرید شاہ عبدالباسط امیٹھوی بود و اجازت خاندان چشت از شاہ قدرت اللہ قدرقانی صفی پوری حاصل نمودہ در علوم ظاہری و باطنی مہارت کامل داشت بروز پنجشنبہ بعد نماز عصر و بروز جمعہ وقت نماز جمعہ حالت مجذوبانہ بروی طاری مے شد سوے این دو روز در بقیہ ایام سالکانہ بسر می برد مزارش در مقابر باغ امرہ قصبہ سندیلہ است

عبداللہ شطاری ابن شیخ بہلول سندیلی دانشمند متصوف صاحب تصانیف ارنیق بود کتاب سراج السالکین و انیس المسافرین و اسرار الدعوات و کنز الاسرار و اشغال الشطاریہ و شرح رسالہ غوثیہ وغیرہ از تصانیف اوست واقع بست و سوم جمادی الاول سن ہزار و دہ ہجری در بلدہ آگرہ رحلت فرمود رضی اللہ عنہ

شیخ عبداللہ بداؤنی از نواحی سامانہ کہ مسکن آبا و اجداد وے بود بجانب دہلی سفر اختیار کردہ بقرأت قرآن و طلب علم مشغول شد بالآخر جمعی از علماے نامدار و مشائخ کبار را دریافتہ از فحول دانشمندان عہد گشت دست ارادت بشیخ عبدالباقی چشتی بداؤنی روح اللہ روحہ دادہ و نیز بخدمت شیخ صفی قدس سرہ پیوستہ بتکمیل رسیدہ و نعمت علم ظاہر از اکثر مقتدایان وقت خویش یافت خصوصاً از شیخ لادن دہلوی و سید جلال بداؤنی و بعد وفات سید جلال قائم مقام او شدہ سالہا در بداؤن بدرس افادہ فرمود و شنیدہ شد از دانشمندان نامی از دامن او برخاستند و بروش سلف اشیای ضروری و مایحتاج از بازار بخانہ خود برداشتہ مے آورد و در اثنای راہ چار طلبہ را سبق نیز مے فرمود ہرچند طلبہ منع تصدیع مے نمودند و می گفتند کہ این خدمت ما یان بجا آریم قبول نمی داشت و باوجود اجازت از بزرگواران مقید بشیخی و مریدی نبود بلکہ احتراز تمام ازان وادی داشت ملا عبدالقادر بداؤنی شرح صحائف در علوم کلام و تحقیق بدعلم اصول فقہ بخدمت وے استفادہ نمودہ وے در منتخب التواریخ مے نویسد کہ مسترشدان اشکالات دقیق می آوردند ہرگز ندیدیم کہ او را در افادہ و افاضہ و حل آن ابحاث شریفہ و نکات غامضہ احتیاج بمطالعہ کتب افتادہ باشد انگہ جمیع نظریات پیش او بدیہی بودند بالجملہ تا سن نود سالگی زندہ بود تاریخ وفاتش جائے بنظر مؤلف نرسید

مولوی حافظ عبداللہ بلگرامی حنفی مذہب قادری مشرب ابن سید آل احمد واسطی بلگرامی بتاریخ بست و یکم جمادی الاول سال دوازدہ صد و چہل و ہشت ہجری بقصبہ بلگرام تولد یافتہ سلسلہ نسبتش بحضرت زید بن زین العابدین بن سیدنا حسین بن سیدنا علی کرم اللہ وجہہ مے پیوندد و بعضے بزرگانش از مدینہ منورہ بشہر واسط آمدہ رخت اقامت انداختند و از اولاد امجادش سید محمد صغری در سال ششصد و چہاردہ ہجری بقصبہ بلگرام کہ سابق لقمان نامش سرے نگہ بود آمدہ متوطن گشت و ازو چند قبائل متفرع و منشعب شدند از انجملہ شیخ بہیتا یعنے اولاد برادران شیخ کمال اند ہمان قبیلہ شیخ بہیتا صاحب ترجمہ منسوب است بالجملہ مولوی عبداللہ بعمر دوازدہ سالگی بعد ختم قرآن مجید و کتب مروجہ فارسی از وطن خود بہمراہی والد ماجد نجد اعلیٰ خود سید فرزند حسین عرف کہوسے میان بکانپور آمدہ تحصیل کتب عربیہ معروف شدہ

درضمن آن از حفظ قرآن مجید فراغت یافت کتب صرف ونحو ومختصرات منطق بخدمت بعض تلامذہ جناب مولانا محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری خواندہ بعدہ از قطبی تا شرح سلم حمد اللہ خاص بخدمت معزے الیہ اکتساب نمودہ وبقیہ کتب منطق وفلسفہ وقصائد عربیہ بخدمت مولانا فضل حق خیرآبادی بمقام رامپور ولکھنؤ استفادہ کرد زان بعد دیگر کتب درسیہ فقہ وحدیث وتفسیر وغیرہ ریاضت الہداز مولوی نورالحسن کاندہلی کہ درمعقولات تلمیذ مولانا فضل حق خیرآبادی ودر حدیث شاگرد مولانا محمد اسحاق دہلوی بودند باتمام رسانیدہ بکانپور معاودت نمودہ باز بخدمت مولانا محمد سلامت اللہ مرحوم بیضاوی شریف خواندہ بماہ شوال سال دوازدہ صد وہفتاد وشش ہجری سند فراغ حاصل فرمود ونیز از سید احمد دحلان مفتی شافعیہ ومدرس مسجد بیت اللہ الحرام سند فقہ وحدیث وتفسیر یافتہ وبخدمت حافظ عبدالعزیز دہلوی خلیفہ سید شاہ آل احمد مارہروی عرف اچھے میاں صاحب بسلسلہ قادریہ شرف بیعت شدہ وسند خلافت یافتہ بمنصب مدرسی مدرسہ عربیہ بنارس در سرکار انگریزی حواشیانداشت تصانیف رابطہ یادگار گذاشتہ بتاریخ یکم رمضان روز یکشنبہ سال سیزدہ صد وپنج ہجری از دار فانی بعالم جاودانے رحلت فرمود شاعری تاریخ وفاتش چنین یافتہ قطعہ نکو سیرتے جو عبداللہ حافظ ؛ سوی ملک بقا ناگاہ رفتہ ؛ بسال رحلتش ہاتف ندا داد ؛ بجنت پاک عبداللہ رفتہ **تصانیفہ** رسالہ عین الافادہ فی کشف الاضافہ دربیان اضافت ؛ عجالہ ہادیہ در حرمت شطرنج وگنجفہ وغیرہ ؛ حاشیہ ہدایہ فقہ از کتاب البیوع تا کتاب الشفعہ ؛ تحفہ علیہ حاشیہ ہدیہ سعیدیہ در علم حکمت طبعی ؛ فیض فارسی در قواعد فارسی ؛ تشریح النحو عربی در قواعد نحو بزبان اردو کہ درصلہ آن از سرکار انگریزی دو صد روپیہ عطا شدہ ؛ فیض الصرف قواعد صرف عربی بزبان اردو ؛ دفتر عصمت تذکرہ زنان شاعرات ؛ تشریح الانشاء ؛ شاہد نظم شرح گلدستہ دانش ؛ حل غوامض شرح اشعار اردو علاوہ آن رسائل برخوفتہ وہابیہ وقصاید ومکاتیب عربے وقطعات تواریخ عربے و فارسے از ایشان یادگار اند۔

مولوی عبدالاعلی فرنگی محلی خلف اکبر ملا عبدالعلی بحر العلوم بن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی تحصیل کتب درسیہ بخدمت پدر بزرگوار خود نمودہ چندے

اشتغال بتدریس داشت در مدراس بیمار شد که یاس از حیات او رو داد از والد خود رخصت وطن خواست ہر چند والد ماجد شان منع شد که درین بیماری مسافت بعیده چگونه طی خواهد گشت از اراده خود باز نه آمد رخصت شده روانهٔ لکھنؤ گردید و در اثنای راه در سال دوازده صد و هفت هجری وفات یافت شاعری تاریخ وفاتش چنین گفته ؎ زین جهان رفت چو عبد الاعلی یافت در خلد مقام اعلی ٭ بست و ششم نه شعبان بوده ٭ رحلت از عالم اجسام نموده گفت تاریخ وفاتش رضوان ٭ کرد آرامگه خود بجنان ٭

مولوی عبد الاعلی بنارسی ابن حاجی شاه کریم الله الصدیقی النقشبندی از نواح فاروق زمانیه آمده در بنارس سکونت پذیر شد صاحب ترجمه علیه الرحمه بسال دوازده صد و چهار هجری ولادت یافته علوم ظاهریه متعارفه از والد ماجد خود و نیز علماے عصر تحصیل فرموده فائق الاقران گشت و علم باطن از والد خود شاه کریم الله تعلیم و تلقین یافته بدرس و افاده طلبه شاغل و قانع و صاحب ورع و تقوی بود کتاب هدایة المسلمین و تهذیب المنطق منظوم فارسی وغیره از تصانیف وی یادگار اند بمقام بنارس در مدرسه موسومه جی نرائن کالج بعهده مدرس اول عربی ممتاز بود از ان مستعفی شده بعبادت الٰہی اوقات شریفش صرف می نمود که در سال دوازده صد و هفتاد و چهار هجری بعمر هفتاد ساله گی ازین جهان فانی بعالم جاودانی شتافت در قا طمان باغ شاهزادگان بنارس مدفون گردید روح الله روحه الاسنی

سید عبد الاول زیدپوری بن علاء الحسینی آبا و اجدادش از زیدپور بوده اند که قصبه ایست از مضافات جونپور بعد از ان بولایت دکن رفتند و ولادتش همدران جا شد و همانجا تحصیل علوم نمود ارادت به بعضی از اولاد سید محمد گیسو دراز داشت جامع جمیع علوم عقلی و نقلی و رسمی و حقیقی بود در اکثر علوم تصنیفات دارد فیض الباری شرح صحیح بخاری رساله فرائض منظوم رساله فارسی در تحقیق نفس منتخب کتاب سفر السعادة از تصانیف وے مشهور اند و علاوه آن بر اکثر کتب حواشی و شروح و تعلیقات دارد و در آخر عمر بطلب خانخانان محمد بیرم خان بدهلی آمد در سال نهصد و شصت و هشت هجری برحمت حق پیوست

خواجه عبد الباقی باقی بالله دهلوی نقشبندی امام وقت و مقتدای زمانه جامع کمالات

ظاہر و باطن زاہد متقی متصف بخصائل حمیدہ مخزن سجایای پسندیدہ بود در اوائل از کابل بسمرقند قدوم آوردہ و بعد تحصیل علوم فقہ و حدیث و تفسیر وغیرہ دست ارادت بخواجہ محمد امکنکی خلیفہ خواجہ درویش محمد دادہ مریدی شد و بعد تکمیل کمالات باطن خرقہ خلافت یافتہ رونق افروز دہلی گشت و بدرس و تلقین خلائق بسر مے بردی رحمۃ اللہ علیہ نہایت کم گو و کم خور و کم خواب بود و بعد نماز عشا تا نماز تہجد روزانہ دو مرتبہ قرآن شریف ختم نمودی از اجلۂ خلفاے وی مولانا شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی است بست و پنجم جمادی الاخری سال یکہزار و دوازدہ ہجری بدہلی رحلت فرمودہ متصل قدم رسول بہ محلہ کنجشک گیران مدفون شد

مولوی عبد الباسط بن مولوی رستم علی قنوجی در حدیث و تفسیر و اصول و فروع یدطولی داشت تفسیر ذوالفقار خانی مے نوشت کہ قبل از اتمام تفسیر عمرش در سال دوازدہ صد و بست و سہ ہجری تمام شد و بجوار رحمت حق پیوست غفر اللہ لہ رسالہ عجیب البیان فی علوم القرآن ہم از تصنیفات اوست

مولوی عبد الباسط فرنگی محلی ابن مولوی عبد الرزاق بن مولوی جمال الدین احمد کتب درسیہ بخدمت والد خود خواندہ فارغ التحصیل گشتہ حفظ قرآن مجید نمود جوان صالح و عابد بود و سلسلہ بیعت بمولوی عبد الوالی داشتہ بسرکار نواب نظام حیدرآباد بمشاہرہ چہار صد روپیہ ملازم شدہ بتاریخ بست و دوم ذیحجہ سال دوازدہ صد و نود و پنج ہجری در عین شباب بہ گلگشت رضوان خرامید رحمہ اللہ تعالی

مولوی عبد الجامع فرنگی محلی ابن مولوی محمد نافع بن مولانا عبد العلی بحر العلوم تحصیل کتب درسیہ نمودہ مگر بوجہ بے معاشی صورت درس بظہور نرسیدہ بہ حیدرآباد دکن رفتہ در انجا بتاریخ بست دوم شوال دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری وفات یافتہ بہ پہلوے قبر مولوی محمد غضنفر مدفون شد

مولوی شیخ عبد الجلیل سندیلی ابن حافظ دوارش علی بن بشارت علی بماہ ذیحجہ سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری متولد شدہ اولاً قرآن مجید حفظ کردہ مختصرات صرف و نحو بخدمت عبد اللہ ماجد خود گذرانیدہ بخدمت مولوی حافظ شوکت علی سندیلی و مولوی سید محمد علی

ومذکورہی ومولوی محمد کمال عظیم آبادی ومولوی حکیم عبد الحمید عظیم آبادی ومولوی مقیم الدین ساکن
کوٹ محمود متعلقہ دیرہ اسمعیل خان وحکیم عبد العلی لکھنوی تکمیل علوم در سہ نمودہ فی الحال مدرس
مدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ اند از ایام تحصیل تا ایں وقت اشتغال بتدریس طلبہ دارند رسالہ
ہدایۃ الکبری لاانتقال الدوار من درجۃ الی الاخری و رسالہ البرق الخاطف فی علوم النبض و
المعارف و رسالہ الشہاب الثاقب علی منکری رؤیۃ اللّٰہ الواجب از تالیف وے اند
سلمہ اللّٰہ تعالی۔ **دوکوہی** نسبت بہ دوکہ و آں قصبہ ایست از مضافات جالندھر **شوکۃ الاسلام**
مدرسہ ایست کہ آنرا مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ در سندیلہ بنا فرمودہ ور کثیر بامداد
اساتذہ وطلبہ صرف سے فرماید جزاہ اللّٰہ خیرًا

سید عبد الجلیل بلگرامی ابن سید احمد حسینی واسطی ولادتش بتاریخ سیزدہم شوال سن یکہزار
وہفتاد ویک ہجری در بلگرام وقوع یافتہ اخذ علوم عقلی ونقلی از مولانا غلام نقشبند لکھنوی کردہ
فائق الامثال والاقران گردید وسند حدیث از سید مبارک محدث بلگرامی شاگرد شیخ نور الحق
حاصل نمودہ در تفسیر وحدیث وتاریخ ولغت وادب وشعر گوئی سلیقہ بزبان عربی وفارسی
وترکی وہندی طلاقتی وافر داشت وبہر زبانی تصنیفی رشیق وتالیفی انیق از و یادگار ماندہ از عہد
اورنگ زیب تا زمان فرخ سیر از شاہان دہلی بعہدہ بخشیگری وسوانح نگاری بلغرام تمام بسر بردہ
ہرگاہ در سن یکہزار وصد ویازدہ ہجری اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ قلعہ ستارہ فتح نمود میر عبد الجلیل
دریک شب یازدہ قطعہ تواریخ آں فتح نظم نمودہ رسالہ موسومہ گلزار فتح شاہ ہندو طوطی نامہ
فیروزمندی شاہ عالمگیر ترتیب دادہ بحضور شاہ گذرانیدہ مورد الطاف خسروانہ شد طرفہ اینکہ
از عہدہ نام رسالہ مذکور تاریخ فتح قلعہ ستارہ برمے آید و قطعہ تاریخ از آں رسالہ کہ بطرز استنباط
گفتہ است بنا بر نزہت ناظرین حوالہ قلم می شود **قطعہ تاریخ در عربی** لما توجہ سلطان الانام
الی ٭ رب السموات فی تائید اسلام ٭ اقرہما سہ فی حل خنصرہ ٭ بود یا قادر افتح الکمام ٭ فصار حسن
افتتاح الاکم منفتحا ٭ حصنا کلن عبدوا احجار اصنام ٭ نظرت فی الغات وہی اربعۃ ٭ من
فرق ابہامہ من غیر ابہام ٭ وجدت من لعام الفتح حینئذ ٭ رقما علی ستۃ من ما ابہام ٭ اللّٰہ تلک
ید بیضا رقد ترعت ٭ للناظرین فیا المعجز السامی ٭ ہذا البدیع من التاریخ الشائع ٭ عبد الجلیل

بتائیدات الهام ÷ ایضاً بفارسی چو شهر اسام زیر خنجر آمد ÷ بود هم اعظم در شماره بتطلیع
کفر شد مفتوح فی الحال ÷ زتیغ او عدو شد پاره پاره ÷ زانگلستان شه بر تقا بهام حبر بجا طالع کردم
شماره ÷ بعینه بود شکل سال هجری ÷ پے تاریخ تسخیر شاره ÷ چنین تاریخ گفتی اختر ایست ÷ بشد امجلل
این آشکاره ÷ سید جلیل القدر مذکور الصدر شب شنبه تاریخ بست و سوم ربیع الآخر سال یازده
صد و سی و هشت هجری در بلده شاهجهان آباد رحلت فرمود و بمقام بلگرام بوطن خود مدفون گردید
نور الله مضجعه سید غلام علی آزاد حسان الهند در آیهٔ کریمه للذین احسنوا الحسنیٰ وزیادة تاریخ فوتش یافته

مولوی عبد الحق رامپوری خلف ملا محمد عمران رام پوری شاگرد والد خود بود در سال [illegible]
صد و نود و دو هجری بملک دکن رحلت کرد

شیخ عبد الحق دهلوی ابن سیف الدین بن سعد الله بن ملک الدهلوی بخاری کنیت او
ابو المجد بود یکی از اجدادش از بخارا آمده بدهلی سکونت پذیر شد وی رحمة الله علیه ماه محرم سال
نهصد و پنجاه و هشت هجری ولادت یافته تاریخ ولادت او شیخ اولیا است و از عهد شعور کمر همت
بطاعت حق و طلب علم بسته قریب بلوغ اکثر علوم دینیه فرا گرفت و بعمر بیست و دو سالگی از فضائل
و کمالات فراغ حاصل نموده قرآن شریف حفظ کرد بالجمله فقیه و محدث بقیة السلف و حجة الخلف
جامع علوم ظاهر و باطن بود علم حدیث بر محروسه هندوستان از و شیوع یافته و درا قبولیت خداداد
حاصل بود که فردے از افراد دانش نجه دهان داد پسند بانکارش لب نکشاده وی در عنفوان شباب
بحرمین شریفین متوجه شده و مدتے در آن دیار پر انوار با علما و مشائخ وقت خصوصاً شیخ عبد الوهاب
متقی خلیفه و جانشین شیخ علی متقی صحبتها داشته تکمیل فن حدیث را بدرجه اعلی رسانید و با برکات فراوان
مراجعت بوطن مالوف فرموده بنشر علوم و افاده خلائق مشتغل گشتے گویند که تصنیفاتش
خورد و کلان از صد متجاوز اند که فی زماننا باعث فخر علما و دستور العمل او شایان هستند چون طبع
موزون داشت در شعر تخلص حقی می کرد اشعارش بشمار ابیات تقریباً به پنج لک میرسند مرید سید
موسیٰ قادری بسلسله قادریه بود و مائل با شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی خلافی داشت مگر در آخر
آخر بخیال خود باز آمده تصفیه پرداخت وفاتش در سال یکهزار و پنجاه و دو هجری در دهلی
بظهور آمده مرقدش بجوار قطب صاحب برکنار حوض شمسی است بنا بر و تیمر کبیسه تاریخ فوت او

وفرا اعلا یافتہ اند تصانیفہ الشہیرۃ لمعات شرح عربی مشکوٰۃ؛ اشعۃ اللمعات شرح فارسی مشکوٰۃ؛ شرح سفر السعادت؛ شرح فتوح الغیب؛ مدارج النبوۃ؛ شرح اسماء الرجال بخاری؛ اخبار الاخیار؛ جذب القلوب؛ زبدۃ الآثار؛ جامع البرکات؛ مرج البحرین؛ زاد المتقین؛ فتح المنان فی مناقب النعمان؛ ما ثبت بالسنۃ؛ حلیہ سید المرسلین؛ چہل رسالہ

مولوی عبدالحق بنارسی ابن مولوی فضل اللہ باشندہ قصبہ نیوتنی مضاف لکھنؤ متوطن بنارس کہ نسب وے بحضرت عثمان ابن عفان مے پیوند در سال دوازدہ صد وشش ہجری ولادت یافتہ چنانچہ از لفظ فضل رسول تاریخ ولادت برمی آید چون از ایام صبی شوق حدیث خوانی در دل حق منزل او ریختہ بودند بنابران رخت سفر بر داشتہ کمر ہمت بہ تجسس وتحقیق آن علم شریف بستہ بدہلی رفت وپیش مولانا عبدالقادر یا مولوی محمد اسمعیل شہید دہلوی ہم سبق گشت ازان بعد بشہر صنعا ملک یمن رسیدہ از قاضی محمد بن علی بن الشوکانی سند قرآن وحدیث کہ نام آن اتحاف الاکابر فی اسناد الدفاتر ست حاصل کردہ مشار الیہ امثال واقران گردید گویند کہ وی ہفت حج بیت اللہ کردہ یکے ازان بہمراہی سید احمد رای بریلوی ومولوی محمد اسمعیل دہلوی بود درحج آخیر بمقام مِنیٰ سال دوازدہ صد وہشتاد وشش ہجری بعمر ہشتاد سالگی رحلت فرمودہ در مسجد خیر مدفون شد کہ از لفظ فضل رسول تاریخ فوت وے برمی آید ذٰلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء ودی تارک تقلید بود از تصانیف او الدر الفرید فی المنع عن التقلید مشہور ست وسواد الحق تصنیف مولانا تراب علی صاحب لکھنوی از نام مولوی عبد القادر سندیلی در رد همین الدر الفرید ست مولوی جلال الدین احمد بنارسی مدرس اول گورنمنٹ کالج بنارس ومولوی حمید الدین احمد مدرس کالج مذکور از رشید تلامذہ وے اند

مولوی عبدالحق خیرآبادی شاگرد رشید وپسر خود مولوی فضل حق خیرآبادی بعلوم عقلیہ سرآمد امثال خود بدربار رئیس رامپور معززانہ بسر می برد از تصانیف شان حاشیہ غلام یحییٰ وتسہیل الکافیہ وشرح ہدایۃ الحکمۃ وجواہر غالیہ شرح میرزاہد امور عامہ مطبوع وشائع اند سلمہ اللہ وابقاہ

ملا عبدالحکیم سیالکوٹی علامہ زمان سرآمد اقران خود شاگرد رشید مولانا کمال الدین کشمیری غالباً شیخ حضرت علامہ ربانی شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی قدس سرہ بود وانحضرت مجدد عقیدت راسخ داشت وحضرت مجدد او را آفتاب پنجاب میگفت در عہد جہانگیر ابن اکبر شاہ در سیالکوٹ مسکن خود

بدرس علوم افاده میداد هرگاه شاهجهان ابن جهانگیر سریر آرای سلطنت گردید وصیت وے
بر قدر دانی علما و فضلا اقطار عالم را گرفت ملا موصوف بآستانهٔ سلطنت علیا رسیده بیافتن انعام
و اکرام مباهات حاصل کرد شاه جهان ملا را دو مرتبه در ترازو با نقره سنجیده بدو بخشید که هر مرتبه
شش هزار روپیه بوزنش برآمد و علاوه آن چند دیهات مرفوع القلم او را اعطا فرمود ملا تمام عمر
خود بدرس و تصانیف بسر برده مشهور است که یک لک روپیه ماهواری از سلطان وقت می‌یافت
تا اینکه بتاریخ شانزدهم ربیع الاول سال هزار و شصت و هفت هجری جان بحق تسلیم کرد و در سیالکوت
مدفون شد تکمله تصانیف او کتب ذیل مشهور اند: حاشیه تفسیر بیضاوی: تکمله حاشیه عبد الغفور
بر فوائد ضیائیه: ترجمه فارسی غنیة الطالبین: حاشیه مقدمات اربعه تلویح: حاشیه مطول:
حاشیه شرح مواقف: حاشیه شرح عقائد تفتازانی: حاشیه شرح عقائد دوانی: حاشیه بر حاشیه خیالی
حاشیه شرح شمسیه: حاشیه شرح مطالع: الدرة الثمینه فی اثبات الواجب تعالیٰ: حواشی بر حواشی
شرح حکمة العین: حواشی بر حواشی هدایة الحکمه میبذی: حواشی بر حواشی مراح الارواح

مولوی عبدالحکیم لکھنوی ابن مولوی عبد الرب بن بحر العلوم مولانا عبد العلی بن ملا نظام الدین بن ملا
قطب الدین سهالوی تحصیل کتب درسیه مختصرات و متوسطات از والد خود مولوی عبد الرب و مولوی
دایم و مطولات از مولوی نور الحق مرحوم نموده شب و روز بدرس مصروف بود صلاح و تقوی
شعار و دثار خود گردانیده بشب بیداری و یاد الهی می گذرانید و همگی همت خود بخدمت طلبه علوم
معطوف داشت و در تا ندیهی بمسافران بعید الوطن مشار الیه بود الحق که ذات ستوده صفاتش
جامع ظاهر و باطن بود و بیعت از شاه نجابت الله کرسوی داشت مؤلف سطور در سال دوازده
صد و شصت و چهار هجری به لکهنؤ بهره یاب صحبتش شده بغایت خلیق و مسافر نواز یافت بست
چهارم صفر روز پنجشنبه سال دوازده صد و هشتاد و هشت هجری جان بحق تسلیم نموده فقره وفات موت
الاعلم موت العالم مادهٔ تاریخ وفاتش یافته اند و دو عقب خود گذاشته یکی مولوی عبد الحلیم دوم
مولوی محمد نعیم هر دو عالم و بر جادهٔ آبای مستقیم اند: شرح کافی بزبان فارسی: تفسیر بسم الله در
فارسی: ترجمه فارسیه دقائق الحقائق: حاشیه شرح سلم مولوی حمد الله: شرح دائر الاصول اے
علم الاصول: شرح جلدین آخرین هدایه: شرح چهل کاف در فارسی: شرح رساله نظامیه

میزان و منشعب، رسول مقبول صلعم، مجرود در علم صرف، زبدة النحو، حاشیہ تفسیر بیضاوی، شرح رسائل الامکان، حاشیہ بر حاشیۂ زاہدیہ بر شرح تہذیب ملا جلال الدین دوانی، حاشیہ بر حاشیہ کمالیہ شرح عقائد جلالی، جدول الصرف فارسی، جدول النحو فارسی از تصانیف رائقہ او یادگار است قدس اللہ روحہ الاقدس

مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی ابن مولوی امین اللہ بن مولوی محمد اکبر بن مفتی احمد ابو الرحمٰن مفتی محمد یعقوب بن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین الشہید السہالوی بیازدہم شعبان سال دوازدہ صد و سی ونہ بمقام لکھنؤ متولد شدہ بعمر دہ سالگی از حفظ قرآن مجید فراغت یافتہ بتحصیل علوم درسیہ کمر ہمت بست و بخدمت والد ماجد خود مولوی محمد امین اللہ و مفتی ظہور اللہ و مفتی محمد اصغر و مولوی نعمت اللہ و مفتی محمد یوسف علمائے فرنگی محلی بعمر شانزدہ سالگی از اکتساب علوم درسیہ متداولہ خاندان قطبیہ شہیدیہ فراغ حاصل کردہ دانشمند متبحر جامع علوم عقلی و نقلی حاوی فنون فرعی و اصلی گشتہ وسادہ آرای درس و افادہ گردید و بسال دوازدہ صد و شصت ہجری بشہر باندا مضاف بوندیل کھنڈ رفتہ رئیس آنجا نواب ذو الفقار بہادر کہ قدردان علما و فضلا بود باعزاز و اکرامش پیش آمدہ وی را مدرس مدرسہ خود گردانید و مدتی بران کار مامور ماندہ بوطن خود لکھنؤ واپس آمدہ یکسال در وطن مالوف متوقف شدہ بشہر جونپور قدوم آوردہ حاجی امام بخش مرحوم کہ یکے از رؤسای ذو دولت آن شہر بود بکمال قدردانی پیش آمدہ بمدرسہ امامیہ حنفیہ کہ خود بانی آن مدرسہ بود وی را مدرس مقرر کرد کہ عالمی از علم وے ہمان بقعہ بہرہ اندوز گشت و تا ...ہ سال بدان منصب معزز بودہ بسال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری بوطن مراجعت کردہ دست بیعت بدست مولوی عبد الوالی قادری فرنگی محلی دادہ در سن ہفتاد و ہفت ہجری بعد صدی دوازدہم بحیدرآباد دکن تشریف بردہ سید تراب علی خان سالار جنگ مدار المہام آن مرز و بوم کہ متصف باوصاف حمیدہ کالشمس بین النجوم بود وی را مدرس مدرسہ نظامیہ مقرر ساخت در این سفر بمقام بیدان کہ بشاہراہ دکن واقع است آن چراغ دودمان قطبیہ غربت کدہ جامع الاوراق را فروغ اعزاز بخشیدہ بود در آن وقت مولوی عبد الحی خلف الصدق شان صغیر السن قطبی می خواند و بسال ہفتاد و نہم بعد صدی دوازدہم ہجری از حیدرآباد بحصول رخصت عازم زیارت حرمین شریفین

شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً شدہ بخدمت علما و مشائخ آن دیار پر انوار فائز گشتہ مستفید گردید ازانجملہ
بمکہ معظمہ از مولانا محمد جمال حنفی و از مولانا احمد بن زینی دحلان شافعی اجازت و سند علم حدیث
و دیگر علوم معقول و منقول حاصل کردہ در سن دوازدہ صد و ہشتاد ہجری بزیارت طیبہ علے
صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ مشرف اندوز شدہ از مولانا علے مدنی شیخ الدلائل سند دلائل الخیرات
و از مولانا محمد بن محمد العرب الشافعی مدرس مسجد نبوی سند حدیث و تفسیر وغیرہ و از مولانا عبد الغنی
ابن مولانا ابو سعید مجددی دہلوی نزیل مدینہ منورہ اجازت حدیث و تفسیر و فقہ وغیرہ و
از مولوی عبد الرشید بن مولانا احمد سعید مجددی دہلوی اجازت قصیدہ بردہ و
حزب البحر یافتہ مالا مال از فیوض و برکات حجاز در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری بہ حیدرآباد
رونق مراجعت بخشیدہ با نصرام حکومت عدالت نظامیہ مشغول گشت پس ازان بماہ جمادی الثانی
سال ہشتاد و سوم بعد صدی دوازدہم از ہجرت باستحصال رخصت بوطن مالوف تشریف آوردہ از
سنت نکاح خلف خود مولوی عبد الحی مرحوم فراغت یافتہ در سال ہشتاد و چہارم بماہ جمادی الثانی
از لکھنؤ رخصت سفر حیدرآباد کہ در حقیقت سفر آخرتش توان گفت بربست و بماہ شعبان
سال مذکور دران بلدہ رسیدہ بکار متعلقہ خود مصروف بود کہ ناگاہ عارضہ سل و دق بماہ صفر المظفر
سن ہشتاد و پنجم بعد صدی دوازدہم بجثہ لطیفش عارض شدہ بتاریخ بست و نہم شعبان المعظم
روز دوشنبہ سال مذکور طائر روح پر فتوح آو از قفس عنصری پرواز نمودہ بشاخسار جنان نشیمن
گرفت و حسب وصیت در پائین قبر شاہ یوسف قادری کہ از کبار اولیاے دکن اند مدفون گشت
شعراے وقت قطعات عدیدہ متضمن تاریخ رحلتش بسلک نظم کشیدند ازانجملہ مولوی عبد الرحمن
صاحب گنج انجنین گفتہ ؎ العالم والعارف باللہ تعالیٰ ٭ قد قرالی اللہ بحمد و ثنا ٭ الہمت بعالم المتوفی
بیقین ٭ قد شرفہ اللہ بقصر و لقا ٭ و دیگری این مصرعہ گفتہ ؎ واقف راہ خدا مولوی عبد الحلیم و در
لفظ غفرہ نیز تاریخ فوتش یافتہ اند تصانیفہ الرائقہ التحقیقات المرضیہ حل حاشیہ میر زاہد رسالہ
القول الاسلم حاشیہ شرح سلم ملا حسن کشف المکتوم فے حاشیہ بحر العلوم ۔ القول المحیط فیما یتعلق
بالجعل المؤلف والبسیط حل المعاقد فے شرح العقائد ۔ التعلیق الفاضل فی مسئلۃ الطہر المتخلل ۔
معین الغائصین فی رد المغالطین ۔ الایضاحات لمبحث المختلطات کشف الاشتباہ فے شرح

المسلم محمد اللہ۔ البیان العجیب فی شرح ضابطۃ التہذیب۔ کاشف الظلمۃ فی اقسام الحکمۃ۔ العرفان در منطق۔ نظم الدرر فی سلک شق القمر۔ التحلیہ شرح التسویہ مؤلفہ شیخ محب اللہ الہ آبادی۔ نور الایمان فی آثار حبیب الرحمن۔ برکات الحرمین۔ ایقاد المصابیح فی صلوٰۃ التراویح۔ آلالماد فی تحقیق الدعا۔ غایۃ الکلام فی بیان الحلال والحرام۔ خیر الکلام فی مسائل الصیام۔ القول الحسن فیما یتعلق بالنوافل والسنن۔ عمدۃ التحریر فی مسائل اللون واللباس والحریر۔ قمر الاقمار حاشیہ نور الانوار حاشیہ نفیسی شرح موجز۔ الاقوال الاربعہ۔ و دیگر کتب مثل حاشیہ ہدایہ و حاشیہ بدیع المیزان و حاشیہ حاشیہ قدیمہ ناتمام ماندند کہ اجلش در رسید عطر اللہ روحہ

مولوی عبد الحمید خان رام پوری ابن ملا غفران رام پوری از برادر خود ملا محمد عمران و نیز مولوی ارشاد حسین رامپوری اکتساب علوم نمودہ بدرس و افادہ طلبہ اشتغال داشت بسال دوازدہ صد و نود و ہشت ہجری در قصبہ سندیلہ جہت لقای مولوی حافظ شوکت علی رئیس سندیلہ قدوم آوردہ بود سلمہ اللہ تعالے

مولوی عبد الحمید بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی بسال یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری ولادت یافتہ از مولوی محمد لبیب برادر کلان خود تحصیل علوم متداولہ نمودہ شرف بیعت از حضرت شاہ سید آل احمد قادری مارہروی قدس سرہ حاصل ساختہ کامل و مکمل شدہ بسال دوازدہ صد و سی و پنج ہجری رحلت فرمود روح اللہ روحہ

مولوی عبد الحی دہلوی شاگرد و داماد مولانا شاہ عبد العزیز قدس سرہ العزیز از اجلہ معاونان نامی سید احمد مجاہد رائے بریلی بود در فقہ حنفی دستگاہی کامل داشت رسالہ تکلم بالامی و فتاوای متفرق از تالیف اوست تاریخ ہشتم شعبان روز یکشنبہ سال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری بعارضہ بواسیر رحلت فرمود

مولوی عبد الحی فرنگی محلی ابن مولوی عبد الحلیم ابن مولوی محمد امین از اولاد امجاد ملا قطب الدین سہالوی بود کنیت او ابو الحسنات است بمقام باندا در عشرۂ اخیرہ ذیقعدہ سال شصت و چہارم از صدی سیزدہم ہجری ولادت یافتہ از پنج سالگی بحفظ قرآن مجید مشغول شدہ بدہ سالگی ازان فارغ گشت و بجامع مسجد جونپور اولا امامت تراویح کردہ و بیازدہ سالگی بخدمت

والد خود تحصیل علوم متعارفہ آغاز نمودہ بہ ہفدہ سالگی فارغ شدہ بافادہ طلبہ بجنب او ستاد
سے پرداخت وکتب علم ریاضی از مولوی نعمت اللہ فرنگی محلی خال والد خود کہ ماہر آن علم بود
تحصیل کرده ۲۹ ماہ والد ماجدش ہنگامیکہ بحیدرآباد میرفت مؤلف اوراق بمقام ریوان از دیدارش
سرور شدہ وی دران حال کہ صغیر السن بود و کاوت طبع وجودت حافظہ از جبینش می درخشید
وے رحمۃ اللہ علیہ دو مرتبہ بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً وتعظیماً مشرف ومباہی
گشتہ اولا بسال دوازدہ صد وہفتاد ونہ ہجری بمعیت والد خود وثانیاً درسال دوازدہ صد
ونود و دو ہجری واز سید احمد دحلان شیخ الشافعیہ بمکہ معظمہ اجازت جمیع ما حصل لہ من الشیوخ
وہمچنین از والد خود یافتہ عالم از تعلیم ودرسش فیضیاب گشت وبسے افاضل نامدار از سایہ
دامن فیضانش برخاستند بالجملہ صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ کثیر الدرس والتصنیف بود ان مرتبہ بود کہ
صیت افاضہ واشاعت علومش درحیات وی اکناف عالم را فرا گرفت قریب بہ مجددیت رسیدہ
بست ونہم ربیع الاول سال چہارم صدی چہاردہم ہجرت یوم دوشنبہ وقت شب بعارضہ صرع
بمقام لکھنؤ این جہان بی بود را بدرود فرمودہ ہمانجا مدفون گردید جز دختری عقبی نگذاشت آن صبیہ
دو صد روپیہ ماہوار از نظام حیدرآبادی یابد سید عبد العلی شرقی تخلص تاریخ فوتش چنین گفتہ سہ
ہائے مولانا محمد عبد الحی بشاد در خلد از میان ما برفت ؞ آستانش سجدہ گاہ خلق بود و قبلۂ ہندوستان ما
برفت ؞ گفت شرقی مصرع سال وفات ؞ وای اوستاد زمان ما برفت ایضاً از مولوے
محمد سعید عظیم آبادی حسرت تخلص سہ کرد رحلت جناب عبد الحی ؞ فاضل لکھنوی فطین وذکی
گفت سال وفات او حسرت ؞ شد فرنگی محل ز علم تہی تصانیفہ الرائقہ عمدۃ الرعایہ حاشیہ
شرح وقایہ ؞ مجموعہ خطب سالتمام ؞ الفلک المشحون فی الانتفاع بالمرہون ؞ نزہۃ الفکر فی سبحۃ الذکر ؞
تحفۃ الطلبہ فی تحقیق مسح الرقبہ ؞ الرفع والتکمیل فی الجرح والتعدیل ؞ القول الجازم فی
سقوط الحد بنکاح المحارم ؞ نفع المفتی والسائل بجمع متفرقات المسائل ؞ الفلک الدوار فی رویۃ
الہلال بالنہار ؞ القول المنشور فی ہلال خیر الشہور ؞ الافصاح عن شہادۃ المرأۃ فی الارضاع ؞
تحفۃ النبلاء فی جماعۃ النساء ؞ الکلام الجلیل فیما یتعلق بالمندیل ؞ الاجوبۃ الفاضلہ للاسولۃ
العشرۃ الکاملہ ؞ السعی نقض الوضوء بالقہقہہ ؞ خیر الخبر فی اذان خیر البشر ؞ سباحۃ

الفکر فی الجہر بالذکر ٭ النافع الکبیر لمن یطالع الجامع الصغیر ٭ رفع الستر عن کیفیۃ ادخال المیت
وتوجیہ الے القبلۃ فی القبر ٭ طرب الاماثل فی تراجم الافاضل ٭ ترویح الجنان تشریح حکم شرب الدخان
ردع الاخوان عن محدثات آخر جمعہ رمضان ٭ آکام النفائس فی اداء الاذکار فی لسان الفارس
زجر الناس علی انکار اثر ابن عباس ٭ الانصاف فی حکم الاعتکاف ٭ امام الکلام فیما یتعلق بالقراۃ
خلف الامام ٭ غیث الغمام ٭ الآثار المرفوعہ فی الاخبار الموضوعہ ٭ دافع الوسواس فی اثر ابن
عباس رسالہ احکام غیبت اردو ٭ فوائد البہیہ فی تراجم الحنفیہ ٭ امتحان الطلبہ فی الصیغ المشکلۃ ٭
التبیان فی شرح المیزان ٭ چہار گل در صرف ۔ خیر الکلام فی تصحیح کلام الملوک ملوک الکلام ٭
ازالۃ الجمد فی اعراب الحمد للہ اکمل الحمد در نحو ٭ ہدایۃ الوری الی لواء الہدی تعلیق حاشیہ
غلام یحیی بر حاشیہ زاہدیہ قطبیہ ٭ مصباح الدجی فی لواء الہدی ٭ نور الہدی تکملۃ لواء الہدی ٭
علم الہدی ٭ حل المغلق فی تحقیق المجہول المطلق ٭ الکلام المتین فی تحریر البراہین ٭ یسر العسیر فی
مبحث المثناۃ بالتکریر ٭ الافادۃ الخطیرۃ فی مبحث نسبۃ سبع عرض شعیرہ ٭ التعلیق العجیب لحل
حاشیۃ الجلال علی التہذیب ٭ تکملۃ حاشیۃ والد خود بر نفیسی ٭ الہدیۃ المختاریہ شرح الرسالۃ العضدیہ
در مناظرہ ٭ القول الاشرف فی الفتح عن المصحف ٭ زجر ارباب الریان عن شرب الدخان ٭ احکام
القنطرہ فی احکام البسملۃ ٭ غایۃ المقال فیما یتعلق بالنعال در علم فقہ ٭ حسرۃ العالم بوفات مرجع العالم
در ترجمہ والد خود ٭ الافادۃ الخیر فی الاستیاک بسواک الغیر ٭ مقدمۃ الہدایہ ٭ مذیلۃ الہدایہ ٭ تحقیق
العجیب فی التثویب ٭ تحفۃ الاخیار فی احیاء سنۃ سید الابرار ٭ الحجۃ علی ان الاکثار فی التعبد
لیس ببدعۃ ٭ الکلام المبرور فی رد القول المنصور ٭ ہدایۃ المعتدین فی فتح المقتدین ٭ وغیر ان از
تعلیقات متفرقہ بر کتب متعددہ وسیدہ کتب دیگر اند کہ صاحب ترجمہ در رسالہ نافع کبیر اسامی
آنہا تحریر فرمودہ **اسماء گرامی تلامذہ** مولوی عبد الحی فرنگی محلی کہ بعد تکمیل وفراغ بحصول
سند ممتاز شدند مولوی عبد العزیز ساکن بھیرہ ضلع اعظم گڈھ مولوے بدیع الزمان لکھنوی مولوی
وحید الزمان لکھنوی مولوے محمد عبد الاحد آلہ آبادی مولوے سید مرتضے شیعی ساکن نوتا ریادہ
ضلع غازی پور مولوے محمد الباری ساکن نگرنہسہ مولوے محمد حسین آلہ آبادی مولوی علی حیدر خان
ساکن خالص پور پرگنہ ملیح آباد مولوے عبد الکریم ساکن پنجاب مولوے بشارت کریم

مولوی عبدالغفور سکنہ رمضان پور مولوے عبدالغنی بہارے مولوے فدا حسین ساکن محی الدین نگر مضافات بہار مولوے ابوالحسن مرحوم ترہتی مولوے عین القضاۃ حیدر آبادی مولوے عبدالعزیز فرنگی محلی مولوے نظام الدین فرنگی محلی مولوے عبدالرحمن ساکن صاحب گنج مولوی حافظ محمد شعیب ولایتی مولوے اکبر خان مرحوم ولایتی مولوے محمد اسحاق ساکن اسیٹھے مولوی سلیمان ساکن پھلواری ضلع عظیم آباد مولوے عبدالقادر ولایتی مولوی سید امین نصیر آبادے مولوے محمد ہارون نصیر آبادی مولوی ظہور الاسلام فتحپوری مولوے لطف الرحمن عظیم آبادے مولوے ظاہر الحق عظیم آبادی مولوی محمد ابراہیم آرہ آبادی مولوی محمد تقی اعظم گڈھی مولوی محمد تدیر لکھنوی مولوی شیر محمد ولایتی مولوی آزاد خان مرحوم مولوی عبدالغنی بہاری مولوی محمد یسین آروے مولوی قادر بخش سہسرامی مولوی محمد حسین نصیر آبادی عرف صاحب میان مولوی سید محمد رسان کابلی مولوی عبداللہ ساکن چاند پارہ ضلع اعظم گڈھ مولوی ابوالفضل محمد حفیظ اللہ ساکن بندی ضلع اعظم گڈھ مولوی محمد عثمان ساکن جتبارہ ضلع اعظم گڈھ مولوے انعام اللہ فرنگی محلی مولوے عبدالماجد بھاگلپوری مولوے قاسم یار ساکن کرا ضلع آکرہ آباد مولوے سید اعجاز حسین ساکن سونتی مولوے محمد عثمان ساکن کہنڈ اضلع اعظم گڈھ کذائی کنز البرکات مصنفہ مولوے محمد حفیظ اللہ سابق الذکر سلمہ اللہ کہ سند علمی در سال اخیر صدی سیزدہم از مولوے عبدالحی مرحوم یافتہ اند۔

مولوی عبدالرب فرنگی محلی پسر خرد مولانا عبدالعلی بحر العلوم از خرد سالے ہمراہ والد خود در شاہجہان پور و رام پور و بہار و مدراس ماند و مولانا کوشش بلیغ در تعلیم و تدریس او نمود و کتب درسیہ تمام و کمال باو تعلیم ساخت و شب و روز متکفل امور اومی بود بالجملہ مولانا اوسا با موال خطیر بغرض کتخدا شدنش بوطن فرستادو وے بہ لکھنؤ آمدہ از نکاح خود فارغ گردید و زر کثیر کہ از مدراس آوردہ بود ہمہ بہ فضولے و مسرفے دی برباد رفت کہ افلاسش رو نمود بعد وفات مولانا بحر العلوم وے و برادر زادہ اش عبدالواحد بمدراس رفتند چنانچہ تفصیل آن بذیل ترجمہ مولوے عبدالواحد خواہد آمد آخر کار ترک تدریس و درس کردہ بیافتن دو صد روپیہ از سرکار نواب مدراس و یک صد و ہفتاد و پنج روپیہ از سرکار انگریز معاوضہ جاگیر راضی شدہ تدریس بمولوی عبدالواحد سپردہ بہ لکھنؤ آمد و تا حیات خود علوفہ مذکورہ بتوسط رزیڈنٹ لکھنؤ مے یافت

کنا سفے الاغصان الاربعہ

مولوی عبدالرب دہلوی جامع معقول و منقول ماہر فروع و صول کامل فنون علم وادب حاوی اسرار لغت عرب کہ وعظ پر تاثیرش شہرہ آفاق بود مسجد جامع بمقام سہارن پور بصرف زر کثیر تعمیر فرمودہ بماہ محرم سال نجم صدی چہار دہم ہجری بمقام دہلی رحلت فرمود طاب اللہ ثراہ بیدل سہسرامی تاریخ وفاتش چنین گفتہ **قطعہ تاریخ** جناب مولوی عبدرب آن کہ وقت وعظ دل می شد شکارش درین ماہ محرم جان بحق شد زہے رحمت کہ بارد بر مزارش رقم زد سال رحلت کلک بیدل درود ایزدی بادا نثارش

مولوی عبدالرزاق فرنگی محلی ابن مولوی جمال الدین احمد بن مولوی علاء الدین فرنگی محلی بسال دوازدہ صد وسی و ہفت ہجری متولد شدہ چون ہشت سالہ گشت پدرش مولوے جمال الدین بدراس رفت وے بمقتضای فطرت تحصیل علوم اشتغال نمود در اوائل از مولوے نور کریم دریا باوے کتب مختصرہ خواندہ بقیہ کتب بخدمت مفتی محمد اصغر و مفتی محمد یوسف فرنگی محلی تکمیل فرمود و کتب درسیہ حدیث و تفسیر بخدمت مولوی حسین احمد ملیح آبادی گذرانیدہ و تمامی کتب حدیث از مرزا حسن علی محدث لکھنوی قرأت نمود زان بعد جملہ کتب حدیث از حضرت ملا محمد حسن مدنے قرأت نمود کہ مولوی حسین احمد و مرزا حسن علی مع دیگر محدثین سماعتش می فرمودند و کتب عقائد و سلوک و تصوف از مولوی عبدالوالی مرشد خود استفادہ نمودہ زان بعد قرآن مجید در یکسال حفظ نمودہ بسال دوازدہ صد و پنجاہ و چہار ہجری فراغ کلی حاصل کرد اجازت بیعت سلسلہ قادریہ و چشتیہ از مولوی عبدالوالی و نیز پدر خود یافتہ بعد وفات مرشد خود سلسلۂ درس و تدریس منقطع فرمودہ اشتغال بیاد حق شعار و دثار خود ساخت در سن سیزدہ صد و ہفت ہجری در اواخر ماہ صفر انتقال فرمودہ در باغ مولوے انوار صاحب مدفون شدند

مولوی سید عبدالرحمن لکھنوی عالم متصوف بیعت و خلافت سلسلہ چشتیہ داشت و در مسجد ٹنڈائن واقع بلدہ لکھنو مقیم بود ہمدرانجا بتاریخ ششتم ذیقعدہ سن دوازدہ صد و پنجاہ و نہ ہجری وفات یافتہ در صحن مسجد مذکور مدفون گردید روح اللہ روحہ وایشان عالم و خادم سادات و قانع و متوکل و عزلت نشین بودند و رسالہ کلمۃ الحق و رسالہ کاسرۃ الاسنان در توحید از تصانیف

شان ہست و مولع و حریص سرود وغنا بسیار بودند

مولوی عبدالرحمن ساکن قصبہ بہدوہی ضلع مرزاپور عالم متقی واعظ تارک الوطن کرد مسجد نارگھاٹ واقع شہر مرزاپور متوکلانہ بسر می برد در سال دوازدہ صد و ہشتاد و پنج ہجری رحلت نمود

مولانا عبدالرحیم دہلوی عمری نسب حنفی مذہب نقشبندی مشرب جامع فنون عقلی و نقلی حاوی علوم اصلی و فرعی محدث بود از اخلاف امجادش مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی و مولانا شاہ اہل اللہ دہلوی ہستند ع این خانہ تمام آفتاب است ؎ دوازدہم صفر در سال یکہزار و یکصد و سی و یک ہجری وقت چاشت رحلت فرمود

مولوی عبدالرحیم صفی پوری ابن عبدالکریم صفی پوری دانشمند متبحر در علوم ادبیہ حظی وافر داشت از تصانیف او شرح قصیدہ سبعہ معلقہ و غایۃ البتیان فی علم اللسان در بیان قواعد صرفیہ و المسالک البہیہ فی القواعد النحویہ و ضرورۃ الادیب فی المؤنث السماعی و منتہی الارب فی کلام العرب ترجمہ قاموس در چہار جلد مشہور اند تاریخ وفاتش معلوم نشد

مولانا عبدالرشید جونپوری ابن شیخ مصطفیٰ ابن عبدالحمید ملقب بشمس الحق بود و شمسی تخلص میکرد شاگرد شیخ فضل اللہ جونپوری و مرید پدر خود شیخ مصطفیٰ مرید شیخ محمد مرید نظام الدین امیٹھوی قدس اللہ اسرارہم از اولیای کبار و علمای کرام بود در اوائل حال بتدریس و افادہ علوم شغل داشتی زان بعد ترک کردہ بمطالعہ کتب حقائق اکتفا کرد و از اختلاط امرا و اغنیا احترازی داشت شاہجہان بادشاہ اوصاف حمیدہ او شنیدہ مشتاق ملاقاتش گشت فرمان بدست وکیلی بطلب وی فرستاد مولانا قبول نکرد و از گوشۂ عزلت پای خود بیرون ننہاد تصانیف مفیدہ دارد منجملہ آن رشیدیہ در مناظرہ و زاد السالکین فی شرح اسرار الخلوۃ و رسالہ محکوم مربوط و حاشیہ شرح مختصر عضدی و حاشیہ فارسی بر کافیہ ابن حاجب و مقصود الطالبین و ساوراد و دیوان شعر فارسی مشہور اند و حادثۂ وفاتش عجیبین مشہور ہست کہ بعد فراغ سنت فجر چون در فرض آغاز کردہ وقت گفتن تحریمہ طائر روحش باشیان جنت بسال یکہزار و ہشتاد و سہ ہجری پرواز نمود ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان

مولوی محمد عبدالسبحان ابن شیخ محمد محسن ساکن احمدآباد ناره فاضل علام حاجی بیت اللہ الحرام طبیب حاذق حامل قرآن از بدو سن شعور بصلاح و تقوی آراستہ بلکہ مؤلف اوراق میلامد

کہ از بلوغ تا وقت اخیر صلوٰۃ فریضہ از و فوت نشدہ باشد و جملہ علوم ظاہرہ و باطنیہ و خلافت
ارشاد از مولوی فخر الدین احمد الہ آبادی حاصل نمود تمام عمر شریف بہ ہدایت و ارشاد و بدرس علوم
مثل استاد خود بسر بردہ مولوی عبد الحمید خلف مولوی حیدر حسین جونپوری و مولوی محمد
عبد الکافی برادر زادہ صاحب ترجمہ از شاگردان او شان صاحب استعداد و لیاقت موجود اند
منجملہ کتب مصنفہ شان رسالہ اسرار الصلوٰۃ قصہ منظومہ حضرت اسمٰعیل ع قصہ منظومہ حضرت
سلیمان ع التہدید فی وجوب التقلید۔ دلائل قاطعہ در تحقیق فرقہ ناجیہ خیر المقالہ فی اذالۃ الجہالہ۔
مطبوع شدہ شائع اند آخر کار بعمر شصت و سہ سالگی تاریخ بست و یکم محرم الحرام یوم جمعہ سال یکہزار
و سہ صد و سہ ہجری بمقام الہ آباد از دار فانی بعالم جاودانی رخت زندگی بربست و در گلاب باڑی کہ
مقبرہ اہالیان دائرہ شاہ اجمل مرحوم است مدفون شد غفر اللہ لہ

ملا عبد السلام لاہوری شاگرد میر فتح اللہ شیرازی فقیہ و مفسر بود و از شاگردان وی ملا عبد السلام
ساکن قصبہ دیوہ مضاف لکھنؤ مشہور است بر تفسیر بیضاوی حواشی برجستہ دارد بسال یکہزار و سی
و ہفت ہجری وفات یافتہ

قاضی عبد السلام بدایونی ابن عطاء الحق محدث و مفسر بود تفسیر زاد الآخرۃ منظوم بزبان
اردو قریب دو لکہ شعر بسال دوازدہ صد و چہل و چہار ہجری تصنیف کردہ از زاد الآخرۃ سال
تالیفش بر می آید در سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانی
شتافت نور اللہ مرقدہ

مولوی عبد السلام ساکن ہسوہ ابن سید شاہ ابو القاسم نقشبندی ساکن قصبہ ہسوہ
کہ متصل فتح پور است در سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری ولادت یافتہ نام تاریخی او سید
ریاض الحسن مردی متقی بود کہ از ہنگام سن شعور ورع و تقوی را دثار خود کردہ بعد حفظ قرآن ابتدا اکثر
کتب درسیہ از عم خود مولوی سراج الدین احمد خواندہ بعدہ از مولوی معین الدین کڑوی و
مولوی محمد معین لکھنوی وغیرہ تکمیل نمودہ و سند صحاح ستہ از مولانا شاہ عبد الغنی دہلوی گرفتہ
در سال دوازدہ صد و شصت و یک ہجری فراغ علمی حاصل نمود و بخدمت شاہ احمد سعید مجددی
بیعت و خلافت سلسلہ نقشبندیہ یافتہ و در سن دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری مشرف

بحج

حج اکبر و زیارت روضهٔ منوره شد همدر انجا از شیخ احمد دحلان مکی شافعی تکمیل حدیث نمود با فاده و افادهٔ خلایق می پرداخت بعارضهٔ و بنل در ماه شوال سال دوازده صد و نود و سه هجری رحلت فرموده شیخ محمد علی طلیق تخلص ساکن قصبه هسوه در فقره نور الله تربته تاریخ وفاتش یافته

ملا عبد الشکور پتلو کشمیری از علماے نامدار صاحب ورع و تقوی بود پیش خواجه حیدر چرخی وغیره علماے وقت تلمذ نموده بتدریس منقولات اشتغال داشت اورنگ زیب عالمگیر بادشاه زر کثیر که جهت قوت علماے کشمیر فرستاده بود ازان چیزی قبول نکرده بسال سیزدهم از صدے دوازدهم هجری رحلت فرمود ملا محمد اشرف شاگرد و استادزادهٔ او قصیدهٔ عربی در مرثیه او گفت

وران قصیده مادهٔ تاریخ وفاتش چنین یافت ع لامات بوفاته علما

قاضی عبد الصمد چرپاکوٹی ابن قاضی ابو الحسن بن ملا محمد ماه بن قاضی منصور عباسی طبعی عالی و ذهنی صافی داشت بعد تحصیل علوم از پدر سعادت آموز برای حصول سند قضا که منصب موروثی او بود بحکم پدر بزرگوار بدهلی شتافت و در انجا بمجمع علما در فضل و کمال امتیاز یافته تا آنکه ارکان شاهی ویرا در فقه و اصول و دیگر علوم منقول و معقول یگانه دیدند و بحکم محمد شاه فرمانروای شاهجهان آباد بمنصب قضای پرگنه چرپاکوٹ و دیگر مقامات پسندیدند مگر او رحمة الله علیه قضای پرگنه خود که آبای کرامش از عهد قدیم بران مامور بودند قبول فرمود و دیگر مقامات را به مستحقان قدیم ارزانی نمود و از دهلی بچرپاکوٹ مراجعت کرد و در خوبی فصل خصومات و حسن تعلیم فنون در سیر گنج نیکنامی بدست آورد یگانهٔ آفاق حافظ محمد اسحاق از تلامذهٔ اوست صاحب ترجمه علیه الرحمه در سال هفتاد و یکم از صدی دوازدهم هجرت درگذشت قاضی منصف ماده تاریخ وفاتش یافته اند رحمة الله علیه و علی اسلافه

شیخ عبد العزیز دهلوی ابن حسن بن طاهر جونپوری از مشاهیر مشائخ چشتیه و از اکابر علماے صوفیهٔ صافیه رضوان الله علیهم مظهر معرفت و محبت و بعلوم شریعت و طریقت و حقیقت عالم بود و بسماع و تواجد وظیفه داشت مرید پدر خود شیخ حسن بود همواره معتکف بودی و بجامعیت ردای خلایق کوشش بلیغ نمودی و در علوم ظاهر هم کامل مکمل بود و تفسیر عرائس و عوارف و فصوص الحکم و شرح آن بتلامذه درس گفتی و صاحب تصانیف مشهوره است از انجمله رساله عینیه است که در مقابله رسالهٔ غیریهٔ شیخ امان پانی پتی نوشته و بسیاری از مسائل غامضهٔ وحدت وجود موافق کشف

ارباب شهود در انجا مذکور شده ملا عبد القادر بدایونی مؤلف منتخب التواریخ نیز از وی بعض کتب و رسائل تصوف استماع و استفاده نموده وی رحمة الله علیه در جونپور بسال هشت صد و نود و هشت هجری متولد شده بعمر یک و نیم سالگی همراه والد خود بدهلی تشریف آورده تاریخ ششم جمادی الاخری سن نهصد و هفتاد و پنج هجری شهباز روحش باوج بقا پر واز نمود قطب طریقت نماند ماده تاریخ فوتش یافته اند و چون مشار الیه در تصانیف و مکاتیب خود را ذره ناچیز عبد العزیز می نوشت لهذا ذره ناچیز نیز تاریخ رحلتش یافته می شود

مولانا عبد العزیز دهلوی ابن مولانا شاه ولی الله محدث دهلوی در سال یازده صد و نجاه و نه هجری ولادت یافته و به **غلام حلیم** اسم تاریخی موسوم گشت و بعمر پانزده سالگی بخدمت والد ماجد خود از تحصیل علوم عقلیه و نقلیه و تکمیل کمالات خفیه و جلیه فارغ شده بعد پدر بزرگوار مسند درس و ارشاد گردید بالجمله وی جامع علوم بلکه آیتی از آیات الهی بود هر انچه در توصیفش خامه و زبان بطراز دشتی هست از شرداری وانکی هست از بسیاری رساله سر الشهادتین و بستان محدثین و تحفه اثنا عشریه و عجاله نافعه و فتح العزیز تفسیر سورۂ بقر و دو پاره اخیر قرآن مجید از تصانیف شهیره وی نهم شوال سال دوازده صد و سی و نه هجری ازین جهان بے بنیان بعالم جاودان رحلت فرمود شاعرے تاریخ فوتش چنین گفت

بے سر و پا گشته اند از دست بیداد اجل فاعل
دین لطف و کرم فضل و هنر علم و عمل

ملا عبد العلی بحر العلوم لکهنوی ابن ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین الشهید السهالوی در ساواخر عمر پدر بوجود آمده بعمر هفده سالگی از جمله کتب درسیه و علوم متعارفه بخدمت پدر بزرگوار فراغ حاصل نموده بعده پدرش همان سال رحلت فرمود بعد وفات پدر بمطالعه کتب معقول و منقول مشغول گشت و مطالب غامضه بخدمت ملا کمال الدین که تلمیذ خاص پدرش بود پیش می کرد در اوائل حال صاحب ترجمه علیه الرحمة را سانحه عظیم بوطنش لکهنو پیش آمده که بدان سبب روانه شاهجهان پور گشت حافظ الملک حافظ رحمت خان رئیس آن شهر قدومش را مغتنمات شمرده با عزاز و اکرام تمام پیش آمده وجه معقول برای مصارف وے مقرر ساخت تا حیات حافظ الملک بهدر انجا مقیم بوده بتدریس طلبه اشتغال داشت بعد کشته شدن حافظ الملک مرحوم نواب

فیض اللہ خان رئیس رامپور علای موصوف را برامپور بردو را نجا نیز بہ تعلیم وتدریس مشغول بود
لیکن بوجہ قلت کفاف مولانا برخاستہ خاطر می بود کہ درین اثنا منشی صدرالدین بہاری وے را
برای تدریس مدرسہ خود کہ در بہار بنانہادہ بود خرچ سعتدبہ فرستادہ طلبید چنانچہ ملا عبد العلی
از رامپور جانب بہار روانہ شدہ در اثنای راہ از رای بریلی ملا از ہار الحق را کہ در انجا مقیم بود ہمراہ
خود بہ بہار برد منشی صدرالدین باعزاز و اکرام پیش آمدہ چہار صد روپیہ ماہوار برای ذات خاص
مولانا و یک صد روپیہ ماہوار برای ملا ازہار الحق علاوہ مصارف طلبہ مقرر کردہ داد
مدتے در انجا رولق افروز مسادۂ تدریس ماند بعد چندی مفتریان وقت درمیان وے و
منشی صدرالدین رنجشی پیدا کردند تا انجا ہم برخاستہ خاطر گردید این خبر بہ نواب والا جاہ محمد علی خان
رئیس کرناٹک وغیرہ رسید خطی بطلب مولانا مع خرچ بخدمتش فرستاد کہ مولانا روانہ مدراس
شد چون آنجا رسید نواب موصوف مع عزیزان وامیران استقبالش نمودہ باعزاز تمام بہ محل خود
بردو مدرسہ کلان بنا نمودہ مولانا در ان مدرسہ بتدریس طلبہ مشغول گشت واز سرکار نواب
موصوف بحر العلوم خطاب یافت بعد وفات نواب محمد علی خان پسرش عمدۃ الامرا و بعد از عظیم الدولہ
نبیرۂ محمد علی خان بر مسند ریاست نشستند و عمر مولانا بہ ہشتاد و سہ سالگی رسیدہ بعوارض جسمانی
مبتلا گشتہ دواز دہم رجب سال دوازدہ صد وسی و پنج ہجری رحلت فرمودہ در مدراس
مدفون گشت بجایش مولوی علاءالدین کہ شاگرد و دامادش بود مقرر گردید **تصانیفہ الشہیرۃ**
ارکان اربعہ در اصول فقہ و حاشیہ بر میرزاہد رسالہ و حاشیہ بر حاشیہ زاہدیہ بر شرح تہذیب
جلالیہ و حواشی ثلاثہ بر حاشیہ زاہدیہ امور عامہ جدیدہ و قدیمہ و شرح سلم مع حاشیہ منہیہ و عجالہ نافعہ
مع منہیہ و فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت و تکملہ بر شرح ملا نظام الدین بر تحریر ابن ہمام و تنویر
الابصار شرح فارسی منار و حاشیہ بر شرح صدرای شیرازی و شرح مثنوی مولانا روم و
شرح فقہ اکبر و ہدایۃ الصرف و رسالہ در احوال قیامت و رسالہ توحید وغیرہ

مولوی عبد العلی فرنگی محلی بابو تراب شہرت داشت پسر چہارم مولوی عبد الجامع بن
مولوی محمد نافع ابن مولوی عبد العلی بحر العلوم ہست بعد حفظ قرآن مجید جملہ کتب درسیہ تحصیل کردہ
فاتحہ فراغ خواند صاحب استعداد و مرید مولوی عبد الوالی فرنگی محلی بود درس سے ماہ و سا

عین شباب بعارضهٔ سل و دق مبتلا شده بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازده صد و نود و دو
هجری لاولد به لکھنؤ وفات یافت رحمه الله

مولوی حافظ عبد العلی نگرامی در سال دوازده صد و سی و دو هجری به قصبه نگرام از مضافات لکھنؤ متولد شده در اوائل کتب مروجه درسیه از خال خود مولوی حافظ علیم الله نگرامی تحصیل کرده پس ازان به لکھنؤ رفته از چند علماے وقت مستفید شده فاتحه فراغ علمی پیش مولوی انور علی لکھنوی خوانده و اجازت جمله علوم ظاهریه از حافظ علیم الله سابق الذکر عن مرزا حسن علی محدث لکھنوی عن مولانا شاه عبد العزیز دهلوی یافته مرید قاضی سید عبد الکریم بریلوی بود و از شاه گلزار کشتوی خلیفه قاضی ممدوح تلقین و اجازت جمله خاندانهای طریقت حاصل کرده اسامی کتب مؤلفه صاحب ترجمه اینست تفسیر آیات الاحکام رد المبتدعین تحقیق الامور فی الفاتحة والنذور التحریر فی المزامیر السکین المسلول علی من انکر کون مسح الرقبة من سنة الرسول - تحقیق فی المولد و القیام - نور الایمان فی تائید مذهب النعمان - الیواقیت اللطیفة فی تائید مذهب ابی حنیفه رساله در باب حفاظ شیعه - هدایة الانام الی خرقة المشائخ العظام - رساله تقریر حق - رساله مولد خیر الانام مسود اوراق در سن دوازده صد و شصت و چهار هجری بمقام لکھنؤ بخدمت صاحب ترجمه مشرف شد بجدی خلیق و منکسر النفس یافت خداندیش بیامرزد واقع شب بست و هشتم ماه شوال سال هزار و دو صد و نود و شش هجری رحلت فرموده به نگرام مدفون گشت انا لله و انا الیه راجعون

نگرام بنون مفتوح و کاف فارسی ساکن و رای مهمله مفتوحه و الف و میم موقوف.

مولوی عبد العلی خان رام پوری ابن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران رام پوری شرف تلمذ بخدمت جد امجد خود یافته حافظ و قاری بود در سن دوازده صد و نود و هفت هجری رحلت فرمود

مولوی عبد العلی قنوجی ابن مولوی علی اصغر قنوجی شاگرد برادر خود مولوی رستم علی قنوجی عالم علوم عقلیه و نقلیه بود حاشیه شرح منار در اصول فقه از تصانیف اوست بموضع بندگی متصل کوره جهان آباد ضلع فتح پور هسوه رحلت فرمود سال فوتش معلوم نه شد

مولوی عبد العلی اسلام آبادی ابن منت علی از شرفای اهل اسلام چاٹگام است بروز پنجشنبه در شهور دوازده صد و شصت و دو هجری ولادت یافته کتب درسیه فارسیه پیش اساتذهٔ وقت گذرانیده علم

بچہاردہ سالگی میزان الصرف آغاز کردہ بمدت نہ ماہ از درس مجموعہ صرف ونحو فارغ شدہ بکلکتہ شتافت وبمدرسہ سرکار انگریزی معمور شدہ طرح اکتساب علوم انداخت وبہر سالی از جماعتی بجماعتی ترقی می شد واساتذہ ہر جماعت بروشفقتہا ارزانی داشتند تا بر جمیع مماثلان خودگوی سبقت می ربود وبیافتن انعام سالہی می گشت ودر اثنای تحصیل علوم متداولہ اہل اسلام بزبان انگریزی ہم مہارت معتد بہ پیدا کرد وبعد ازان بمدرسہ بمنصب مدرس زبان فارسی مقرر شد الحال عربی پروفیسر مدرسہ ہوگلی است سلمہ اللہ تعالی کتاب صحیفۃ الاعمال فی مرآۃ الاحوال مصنفہ اوست از خرواری مشتی است وطریست از طوماری

اسلام آباد نام چاٹگام مضاف ممالک بنگال است

ملا عبد الغفور لاہوری لقب او رضی الدین از عمدہ ترین تلامذہ مولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ السامی بود حاشیہ فوائد ضیائیہ بمتانت تمام نوشتہ کہ تکملۂ آن ملا عبد الحکیم سیالکوٹی نمودہ است

درسن نہصد ودوازدہ ہجری جان بجان آفرین سپرد طاب اللہ ثراہ ـ

شیخ عبد الغفور اعظم پوری از علماے مشاہیر وقت مرید شاہ عبد القدوس چشتی صاحب کمالات صوری ومعنوی بود در متابعت حضرت ختمی پناہ صلعم توفیقی رفیق داشت اکثر اوقات درس علوم دینیہ فرمودی بحسن صورت وخوبی سیرت سرآمد اہل زمان بود مریدگرفتی خلائق را وعظ ونصیحت فرمودی در تصوف رسائل متعددہ نوشتہ چون عمرش بدایرہ ابناء الثمانین عتقاد اللہ قدم نہاد بسال نہصد وہشتاد وپنج ہجری بدار البقا رحلت فرمودہ باعظم پور مدفون گشت اعظم اللہ شانہ

اعظم پور قصبہ ایست از توابع سنبھل

شیخ عبد الغنی بدایونی از علماے صوفیہ قدس اللہ اسرارہم در ترک دنیا وہم وقت ودتجرید شبلی روزگار بود باوائل کہ طلب علم در بدایون میکرد حال بروغالب می آمد واحیانا یکپاس کم وبیش درعین سبق خوانی از شنیدن نغمہ بےشعوری ماند بالجملہ بنا بر بعضی علائق کہ سرراہ طالبان آگاہ میگردد

سے در راہ خدا کہ رہزنانند * آن راہ زنان ہمین زنانند *

در طلب کفاف بدہلی رفت وبملازمت تتارخان حاکم آنجا کہ در لباس اہل جاہ از اہل اللہ بود رسید وازسعادت بشیخ عبد العزیز دہلوی آورد وتحصیل تمام کتب متعارفہ ومتداولہ در خدمتش نمود وسالہا درس گفت بیکبارہ جذبہ عنایت ازلی گریبانگیرو شدو از ہمہ اشتغال برآمدہ چندگاہ در خانقاہ شیخ خود در سلک درویشان

مرتاض انتظام یافته به مجاهدت و ریاضت اشتغال گرفته بعد از تحصیل کمال بیرون الهٰ آباد اسے بجانب قدمگاه حضرت رسالت پناه صلعم در مسجدی که مشهور بمسجد خان جهان است سکونت ورزید پیوسته باعتکاف مے گذرانید و با آنکه عیال بسیار داشت راه سلوک را بقدم توکل می سپرد چون در سن یکهزار و سه هجری خانخانان بخدمتش رسیده التماس نصیحتی نمود فرمود که اتباع سنت محمد صلی الله علیه وآله وسلم لازم گیر

مولوی عبدالغنی دہلوی ابن ابوسعید العمری بماه شعبان سال دوازده صد و سی و پنج هجری در دهلی متولد شده اولاً حفظ قرآن مجید نمود بعد از والد خود مولوی شاه ابوسعید و مولوی مخصوص الله ابن مولانا رفیع الدین دهلوی و مولوی محمد اسحاق دخترزاده مولانا عبدالعزیز و شیخ محمد عابد سندی و شیخ ابوزاهد اسمعیل رومی اخذ علوم کرده بدرس حدیث مشغول گشت مرید و خلیفه والد خود بود و ذیلے بر سنن ابن ماجه تالیف نموده نامش انجاح الحاجه است علاوه آن دیگر مولفات دارد بعد بغاوت و تسلط انگریزان بر دهلی بمکه معظمه رفته وازانجا بمدینه منوره رخت اقامت انداخت همدران بقعه متبرکه بماه محرم سال دوازده صد و نود و شش هجری رحلت فرمود

قطعه تاریخ وفات

شاه عبدالغنی وحید زمان ؛ نازش علم و معرفت بالله ؛ سال نقلش شنیدم از هاتف ؛ بهترین محدثین ای آه ؛

مولوی سید عبدالفتاح گلشن آبادی ابن سید عبدالله حسینی نصلوات تقویه ساکن گلشن آباد عرف ناسک عالم با عمل فاضل اجل بخدمات موالی وقت مثل سید میان سورتی و مولوی شاه عالم ساکن برودده و مولوی بشارت الله کابلی و ملا عبدالقیوم کابلی و مفتی عبدالقادر تهانوی خلیل الرحمن ساکن مصطفےٰ آباد عرف رامپور و مولوی فضل رسول بدایونی و مولوی محمد اکبر کشمیری و معلم ابراهیم باعکظه تحصیل علوم متعارفه و متداوله نموده در سن دوازده صد و شصت و چهار هجری بعد امتحان سند افتا یافته در سال دوازده صد و هفتاد و یک هجری بمنصب افتای عدالت ضلع خاندیس ممتاز گشت و در سال دوازده صد و هشتاد و چهار هجری بمدرسه الفنسٹن واقع بندر بمبئی مدرس عربی و فارسی شده اکنون از سرکار انگلشیه پنشن یافته بوطن مالوف خود مقیم اند و نیز از سرکار سابق الذکر به خطاب جسٹس آف پیس و خان بهادر معزز ممتاز است مدام بتدریس و موعظت و تالیف کتب مفیده اوقات عزیزش بسر مے برد

سلمہ اللہ تعالی مولوی سید نظام الدین و شیخ قطب الدین و قاضی سید بچو میان خان لیسی تلامذہ وند
ویرا دو فرزند ارجمند ہستند مولوی سید امام الدین احمد و سید سراج الدین محمد رقاہما اللہ معارج العلوم
تصانیفہ الانیقہ۔ تحفہ محمدیہ فی رد وہابیہ تاریخ الحق جامع الفتاوی در چہار جلد تحریر العلوم در
جلد فارسی آموز دو حصہ۔ تشریح الحروف فارسی خزینہ دانش کلید دانش فارسی کلید دانش ہندی
اشرف القوانین مصادر الافعال۔ مجامع الاسما تعلیم اللسان۔ تحفۃ المقال۔ اشرف الانشا
جغرافیہ عالم۔ باقیات الصالحات۔ دیوان اشرف الاشعار۔ رحمۃ للعالمین۔ تاریخ روم
تاریخ اولیا وغیرہ

مولوی شاہ عبد القادر بدایونی

ابن مولوی شاہ معین الحق فضل رسول بدایونی ولادت
شان در ہفتہم رجب سال دوازدہ صد و پنجاہ وسہ ہجری علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وقوع
یافتہ مظہر حق نام تاریخی ولیست اللہم اجعل کاسمہ الشریف اکثر کتب در سیپیش مولوی نور احمد بدایونی
و بعض کتب ہمچو شروح سلم العلوم و شرح اشارات و محاکمات وغیرہ بخدمت مولانا فضل حق خیرآبادی
گذرانیدہ مشار الیہ بین الاقران گشت و بشرف بیعت و خلافت از والد خود سعادت اندوز گردید
و ہمراہی والد خود ہنگام زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً بخدمت شیخ الفقہا والمحدثین مولانا
شیخ جمال عمر مکی اخذ حدیث فرمودہ با فادۂ علوم دینی و تالیف کتب دینیہ سرگرم اند
رسالہ احسن الکلام فی تحقیق عقائد الاسلام بزبان عربی و رسالہ سیف الاسلام المسلول علی المناع
بعمل المولد والقیام بزبان فارسی و رسالہ حقیقۃ الشفاعۃ علی اہل السنۃ والجماعۃ و شفاعۃ السائل
تحقیق المسائل مشتمل بر جواب دو صد سوال در فقہ و عقاید و دیوان عربی و نعت شریف نبوی
صلعم کہ در اثنای راہ سفر مدینہ طیبہ مشتمل بر ذکر آثار خیر الامصار مسنوح خاطر عاطر شدہ از تصانیف
شان مرغوب اہل العلم اند ما سوای مذکور الصدر دیگر کتب و رسائل زیر تالیف اند اللہم تممہا بالخیر
الغرض ذات جامع البرکات حضرت سابق الصفات از مغتنمات آوان شہر دا اللہم زدہ فی معالیہ
و بارک فی ایامہ و لیالیہ خصوصاً امدادیکہ در تالیف این کتاب ہیچمدان از آنجناب رسید ادای شکر
آن بقول شخصی ؎ اگر ہر موی تن گردد زبانم ٭ ادای شکر او کی می توانم ٭ تا گزیر بدین فقرہ دعائیہ
ختم کلام می نمایم عمر اللہ الوقت بحیاتہ وافاض علیہ سجال نیاتہ

شیخ عبدالقادر پٹنی ثم المکی بن شیخ ابوبکر مفتی مکہ معظمہ از احفاد شیخ محمد طاہر پٹنی فصیح و بلیغ و دانشمند جید و فقیہ مستند بود اکتساب علوم از شیخ عبداللہ انصاری مکی شافعی کردہ از تصانیف شریفہ او فتاوی در چہار جلد و مجموعۃ المنشآت مشہور است در یازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ

شاہ عبدالقادر اورنگ آبادی تخلص مہربان معروف بہ فخری اصلش از سادات نقویہ نیشاپور است بعض اسلافش از آنجا بہ قصبہ کنتور مضاف لکھنؤ آمدند و الد ماجدش شرف الدین خان بہ اورنگ آباد وارد شدہ قاضی بلدہ روضہ گردید در آنجا صاحب ترجمہ در سال یازدہ صد و چہل و سہ ہجری متولد شدہ حفظ قرآن مجید و اکتساب علوم عقلیہ و نقلیہ کردہ بتدریس می پرداخت و خرقہ قادریہ در بر داشت در شاعری شاگرد غلام علی آزاد بلگرامی بود تمام عمر شریفش در ہدایت و ارشاد بسر کرد در اواخر صدی دوازدہم بمدراس رفت نواب والاجاہ رئیس آن دیار بہ بزرگی و حسن عقیدہ بوی پیش آمدہ ہمانجا در سال دوازدہ صد و چہار ہجری وفات یافتہ در خانقاہ واقع قصبہ میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید

مولوی عبدالقادر لکھنوی ابن شیخ سلطان از اولاد مولانا قطب الدین محدث ابن مولانا خضر محدث مردے بود بزرگ بغایت متقی از دنیا زیادہ بر قدر مایحتاج اختیار نکردی و از محاصل جزو مدد معاش کہ قریب موضع کسمنڈی پرگنہ ملیح آباد بود صرف مایحتاج خود و فقرای ساخت چون در اصل فطرتش نشاء تقوی و ورع غالب بود مردانہ قدم در ساحت کسب علوم گذاشت و جابجا خصوصًا بہ بلدہ لاہور تحصیل و تکمیل علوم نمودہ تکرم و تجمل شدہ با برکت و کرامت بوطن مالوف لکھنؤ معاودت فرمودی در زمان خود بفضل و علم مشار الیہ اقران بود و عادت معہودہ داشت کہ بعد نماز عشا تا کہ مردم بیداری بودندی خسپید چون مردم می خفتند او برخاستی و تا بامداد بنماز و اشغال باطن مشغول بودی بعد نماز چاشت بتعلیم و افادہ طلبہ می پرداخت تا چہل سال بر مسند درس و افادہ جا داشت شیخ پیر محمد لکھنوی و اکثر علماے شہر و جوار از تلامذہ وی اند صاحب ترجمہ چہار خلف الصدق خود گذاشتہ رحلت فرمود سال رحلتش دریافت نشدہ غالبًا در اواسط صدی یازدہم بودہ باشد مرقدش در لکھنؤ بجوار خانہ ویست برد اللہ مضجعہ۔

مولوی عبدالقادر سلہٹی ابن مولوی ابوالنصر محمد ادریس صدر الصدور بن مولوی ابوسعید

محمد محمود ندیم نواب مرشد آباد والملقب بعاقبت محمود بن مولوی محمد کلیم خلیفہ مرزا مظہر جانجانان قدس سرہ ابن محمد رفیع بن محمد صالح بن عبد الکریم فاروقی مدنی ثم الروی ثم الہندی الفنجابی السلمٹی کنیت وے ابو محمد است علوم متعارفہ بخدمت مولوی رمضان اللہ اکتساب کردہ وی تلمیذ مولوی فضل الرحمن قاضی القضات شاگرد مولوی غلام سبحان قاضی القضاۃ بنگال و وی شاگرد مولوی عظیم الدین تلمیذ مولانا عبد العلی بحر العلوم بود صاحب ترجمہ شام و پگاہ خود بدرس علوم و تصانیف بسری برد تنجا کتب مصنفۂ او کہ بنظر راقم الحروف گذشتند رسالہ رد المعقول در رد فرقہ وہابیہ و الفوائد القادریہ فی شرح العقائد النسفیہ و الجوامع القادریہ در عقائد اہل سنت و الدر الازہر فی شرح الفقہ الاکبر مشہور اند سلمہ اللہ تعالی

شیخ عبد القادر احمد آبادی بن عبد اللہ العیدروس یمنی حضرموتی ہندی کنیت او ابو بکر لقبش محی الدین بود بروز پنجشنبہ بستم ربیع الاول سال نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری در احمد آباد گجرات متولد شدہ بخدمت علمای وقت اکتساب علوم نمودہ دانشمند متبحر گشت و علوم عجیبہ و فنون غریبہ بتصانیف و تالیف شائع کرد کہ از و یادگار ماند و بسال ہزار و سی و ہشت ہجری در احمد آباد رحلت فرمود **تصانیفہ** الفتوحات القدسیہ فی الخرقۃ العیدروسیہ الحدائق الخضرۃ فی سیرۃ النبی و اصحابہ العشرہ المنتخب المصطفا فی مولد المصطفے الدر الثمین فی بیان المہم من الدین اتحاف الحضرۃ العزیزہ بعیون السیرۃ الوجیزہ المنہاج الی معرفۃ المعراج الانموذج اللطیف فے اہل بدر الشریف اسباب النجاۃ و النجاح فی اذکار المساء و الصباح الحواشی الرشیقۃ علی العروۃ الوثیقۃ المنح الباری بختم البخاری تعریف الاحیا بفضائل الانبیا عقد اللال بفضائل الآل بغیۃ المستفید شرح تحفۃ المرید النفحۃ العنبریہ فی شرح تبیین العنبریہ غایۃ القرب فی شرح نہایۃ المطلب اتحاف اخوان الصفا بشرح تحفۃ الظرفا صدق العرفا بحق الاخار النور السافر فی اخبار القرن العاشر و غیرہا و غیرہا۔

مولانا عبد القادر دہلوی بن مولانا شاہ ولی اللہ محدث دہلوی در تفسیر و حدیث و فقہ شانی بلند داشت موضح القرآن ترجمہ قرآن مجید بزبان اردو بکمال فصاحت تحریر فرمود کہ بر ماہران محاورۂ اردو مخفی نیست نہم رجب سال دوازدہ صد و چہل و دو ہجری رحلت فرمود

مولوی عبد القادر سندیلی ابن مولوی شاہ جمیل الدین بن مولوی ظہور علی ابن مولوی اصغر علی بن مولوی حمد اللہ سندیلی نوزدہم محرم سال دوازدہ صد و سی و چہار ہجری یوم پنجشنبہ در قصبہ سندیلہ

متولد شده از حافظ مولوی شوکت علی سندیلی و مولوی سید فقیه الله سندیلی و مولوی عبدالحکیم فرنگی محلی و مولوی تراب علی لکھنوی اکتساب علوم متعارفه نموده فراغ علمی حاصل ساخت و مرید والد خود بود بمقامات نانکوره و جهانسی وغیره بذریعه نوکری تعلیم قیام داشت بسیاری از طلبه او مستفید شدند واقع نوزدهم ذیحجه سن دوازده صد و هفتاد و دو هجری وفات یافته قریب مزار والد خود پیش دروازه مدفون گشت

ملا عبدالقادر بدایونی ابن ملوک شاه از اکابر بلده بدایون شاگرد شیخ مبارک ناگوری بفضل و کمال متصف بود بملازمان اکبر شاه منسلک شده در محفل خلوت بار داشت اکثر بانتخاب ترجمه کتب هندیه مامور می شد کتاب رامائن بفارسی ترجمه کرده و تاریخ کشمیر منتخب نموده در تاریخ گوئی مهارتی وافر داشت کتاب منتخب التواریخ که آنرا تاریخ بدایونی نیز میگویند بر حسن گوئی و فضل و کمال او دلیلی است واضح کتاب مذکور بتاریخ بست و سوم جمادی الثانی سال یکهزار و چهار هجری اتمام پذیرفته تاریخ اتمامش صاحب ترجمه چنین یافته **قطعه** شکر لله که باتمام رسید ٭ منتخب از کرم ربانی ٭ سال تاریخ نزول جستم ٭ گفت ٭ انتخابی گذار و ثانی ٭ مراد از ثانی دو حرف اند یکی نون که ثانی حرف اول است دوم یای مثناة تحتانی که ثانی حرف آخر است چون اعداد دو حرف مذکور که شصت اند از لفظ انتخابی خارج شوند سال اتمام کتاب بر می آید ترجمه سنگاسن بتیسی موسوم بنامه خرد افزا کما ان تاریخ ترجمه مے بر آید نیز از صناعت اوست

شیخ عبدالقدوس گنگوهی صاحب علم و عمل از اکابر علمای صوفیه صافیه مرید شیخ محمد بن شیخ عارف بن شیخ احمد عبدالحق ردولوی بود و اعتقاد کامل بروحانیت شیخ احمد عبدالحق ردولوی داشت کتاب انوار العیون قریب هفت فن از تصانیف اوست در سال نهصد و چهل و پنج هجری رحلت فرمود رضی الله عنه

مولوی عبدالقدوس فرنگی محلی پسر اکبر مفتی محمد یعقوب بن ملا عبدالعزیز حافظ قرآن بود کتب معقول از پدر خود و کتب منقول از ملا محمد حسن تحصیل کرده جامع معقول و منقول شد و به تعلیم و تدریس مے پرداخت و از وفات پسر خود عبدالسلام که استعداد خوب و خط مرغوب داشت رنجها کشیده وفات یافت

ملا عبدالکریم کاکوروی ابن حافظ شهاب الدین ابن شیخ بهکهاری کاکوروی لجزیره ساگی

از کتب درسیہ فراغ یافتہ بطور سیاحت بدہلی رسید و بمزار فائض الانوار خواجہ قطب الدین اوشی چندی مراقب بود و بحلقہ خواجہ باقی باللہ قدس سرہٗ نیز نشستہ بکاکوری تشریف آورد و عمر گرانمایہ بہدایت و ارشاد خلائق و اذکار باطنی بسر برد تا کہ برحمت حق پیوست سال وفاتش بدسیافت نرسید

حاجی عبدالکریم لاہوری عالم باعمل و فاضل بی بدل مرید شیخ نظام الدین بلخی بود شرح فصوص الحکم فارسی و اسرار عجیبہ در بیان ذکر و شغل چشتیہ از تصانیف اوست در سال یکہزار و چہل و پنج ہجری ازین جہان رحلت کرد علیہ الرحمۃ و الغفران

ملا عبدالکریم پشاوری ابن ملا درویزہ پشاوری باخوند کریم داد شہرت داشت علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود اخذ کردہ محقق افغانستان گشت فاضل صوفی مشرب بود از میر سید علی غواص خرقہ خلافت یافتہ وی صاحب شریعت و طریقت بود و کتاب مخزن الاسلام از تصانیف اوست از خوارق او منقول است کہ وی ہر شب یک جزو کاغذ سفید بحجرہ خود می برد و بغیر سوختن چراغ وغیرہ تحریر فرمودہ علی الصباح بیاران خود میداد تا آنکہ کتاب مذکور باختتام رسید در سال ہزار و ہفتاد و دو ہجری وفات یافتہ بعلاقہ یوسف زئے مدفون گشت

قاضی سید عبدالکریم رای بریلوی ابن سید محمد مقیم رئیس قدیم رای بریلی کہ جد مادریش قاضی محمد آصف صوفی نگرامی بود بحلیہ علم و عمل آراستہ و بصلاح و تقوی پیراستہ اولا بخاندان نقشبندیہ با مولوی سید عبدالکریم چوراسی خلیفہ شاہ لال رای بریلوی بیعت نمود و باشتغال و اذکار نقشبندیہ مستفیض شدہ بخدمت مولانا سید عبدالرحمن نزیل لکھنؤ حاضر شدہ اجازت و خلافت دیگر سلاسل چشتیہ و قادریہ و سہروردیہ و اویسیہ و قلندریہ حاصل کرد فیض تام برداشت و رسائل متعددہ تالیف فرمودہ کہ تفصیل آن درذیل مذکور ہست وسیلۃ النجاۃ فی احکام الاموات۔ الکلام المتین فی کشف اسرار الحق و الیقین رسالہ در بیان مراتب ولایت و خاتم آن۔ رسالہ در محاکمہ بحث وجود مطلق و وجود عام۔ رسالہ در فرق میان بروز و تناسخ بتاریخ بست و دوم رجب سال یکہزار و دوصد و چہل و ہشت ہجری در رای بریلی وفات یافتہ مدفون گشت نور اللہ مرقدہٗ

شیخ عبدالکریم سہارنپوری انصاری سہارنپوری مروی صاحب وجد و حال بود و در جمیع علوم و فنون مہارتی کامل داشت بتاریخ چہاردہم محرم سال ہزار و بست و چہار ہجری فوت شد عزیزی

شمع ارشاد حق تاریخ فوتش یافته مؤلف حین تالیف کتاب آنرا منظوم ساخته وهو هذا شیخ عبدالکریم
انصاری ؛ بود از خطهٔ سهارنپور ؛ از محرم چو چار روز بگذشت ؛ زجهت برلهست سوی رب غفور ؛
شمع ارشاد حق بگفت کسی ؛ سال نقل و رحال آن مبرور ؛

ملا عبداللطیف سلطان پوری از علمای اورنگ زیب عالمگیر بادشاه بود در معقولات ومنقولات مهارت تمام داشت سال یکهزار وسی وشش هجری وفات یافت ع آفتاب علم آمد کسوف ؛ ماده تاریخ فوتش یافته اند۔

میر عبداللطیف قزوینی از سادات حسنی سیفی است در علوم عقلی ونقلی بهره تمام داشت وآبا عن جد سلسله ایشان تاریخی آمده چونکه سادات سیفی همه سنی متعصب بوده اند لهذا شاه طهماسب فرمان روای ایران ضیاع وعقار ایشان را کشیده گرفت میر موصوف از ولایت عراق در سال نهصد وشصت ونه هجری متوجه هند شده سعادت خدمت اکبر شاه دریافته بادشاه پیش ایشان سبقی چند از دیوان حافظ وغیر آن خوانده اند در نهم رجب سن نهصد وهشتاد ویک هجری در معموره جدید فتح پور سیکری بدار الخلد انتقال نموده بالاے قلعه اجمیر در جوار میر سید حسین خنگ سوار مدفون گشت
قاسم ارسلان فخر الیس تاریخ فوتش یافته

مولوی عبدالمجید بدایونی ابن مولوی عبدالحمید ابن مولوی محمد سعید ابن مولوی محمد شریف ابن مولوی محمد شفیع بدایونی بتاریخ بست ونهم رمضان سال یازده صد وهفتاد وهفت هجرے متولد شده ظهور الله نام تاریخی وی یافتند از صغر سن بخدمت مولانا محمد علی بدایونی تربیت یافته برکمال ورع وتقوی وتعلم علم دین مجبول بود واکثر کتب متداوله مروجه بخدمتش تحصیل نموده بعد وفاتش بقیه کتب درسیه بخدمت ملا ذو الفقار علی ساکن قصبه دیوه مضاف لکهنؤ که تلمیذ مولانا نظام الدین ابن ملا قطب الدین سهالوی بودند تکمیل فرمود وبعد فراغ علمی در دادی طلب مرشد کامل پاے استقامت نهاد وبهر جا بتلاش شیخ کامل معرفت چونکه اتباع شرع شریف در بسیاری از مشائخ وقت نمی یافت تنفری ازین طائفه بخاطرش جا گرفت اما ازانجا که طالع بیدار داشت بخواب دید که در مجلس حضرت هادی المضلین سید المرسلین صلی الله علیه وآله وسلم جناب محبوب سبحانی غوث صمدانی شیخ عبدالقادر جیلانی ومخدوم الانام کان نمک وگنج شکر شیخ فرید الدین ودیگر اولیاء الله قدس الله تعالی اسرارهم

حاضر اند پس باشارۂ حضرت رسالت پناہی صلعم جناب غوث الاعظم دست صاحب ترجمہ بدست سید شاہ آل احمد مارہروی دادند چون وی رحمۃ اللہ علیہ بیدار شد راہ مارہرہ گرفتہ بخدمت پیر دستگیر خود رسیدہ بکمال ورع و تقوی و اتباع شرع راہم یافتہ شرف بیعت حاصل نمود و بخلافت ممتاز گشت و از حضور پیر بلقب عین الحق مباہی شد زان بعد بعمر ہشتاد سالگی بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا بہرہ اندوز گردید کتاب مواہب المنان شرح جواہر الرحمان کہ عبارت از ملفوظات غوثیہ ہست و رسالہ رد رافض بزبان فارسی و رسالہ رد وہابیہ در ہندی و دیگر رسائل از تصانیف شان اند و منجملہ تلامذہ ارشدوی شاہ آل رسول مارہروی و مولوی افتخار الدین ہستند صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بتاریخ ہفتدہم محرم الحرام سال دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری رحلت فرمودہ علماے دیار و شعرای امصار قطعات تاریخ نوشتہ برشتہ نظم کشید نداز ان جملہ مفتی سعد اللہ مراد آبادی آشفتہ تخلص چنین یافتہ ست ے جناب مقدس شہ کاملین ٭ امام ہدی قبلۂ اہل دین ٭ بعلم و عمل یادگار سلف زفیضش منور دل عارفان ٭ سر اولیا شاہ عبد المجید ٭ خدایش دہد جنت حور عین ٭ بماہ محرم شب ہفتدہم ٭ بسوی جنان شد عزیمت گزین ٭ رقم کردہ آشفتہ تاریخ آن ٭ کہ گردید واصل بخلد برین -

قاضی عبد المقتدر دہلوی ابن قاضی رکن الدین الشریحی الکندی الدہلوی خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود او دہی دانشمند فیاض و درویش کامل و استاد قاضی شہاب الدین ہست بغایت فصیح و بلیغ بود قصائد و غزلیات دارد قصیدۂ او کہ در معارضہ لامیۃ العجم بمدح آنحضرت صلعم گفتہ دلالت دارد بر کمال فصاحت او و او دایم درس می گفت و بافادۂ علم مشغول بود کہ طریقۂ شیخ نصیر الدین محمود و اکثر خلفای ایشان ہمین بود وصیت او بطالبان اشتغال علم و حفظ شریعت بود گفتی فکر در یک مسئلہ شرعی فضل دارد بر ہزار رکعتی کہ منسوب بہ عجب و ریا کنند گویند کہ وی اوان طالب علمی پیش شیخ نصیر الدین محمود میرفت و بحث میکرد شیخ او را و بحثہای او را نیکو دوست داشتی و او را تحریص کردی بر تحصیل علم تا انجام کار مرید شیخ شد و نعمت باطن با فضیلت ظاہر مقرون گردانید یکے از معتقدان ایشان کتابے نوشتہ ہست مسمّٰی بہ مناقب الصدیقین در ان می نویسد کہ روزے قاضی شہاب الدین زری یافتہ بود با مادر خود گفت این زر را در جای گور کنم این بگفت و در مجلس قاضی عبد المقتدر رفت وے بجرد آنکہ نظر بر قاضی شہاب الدین افگند گفت شما کہ در گور کردن

زرید با علم کجا پرداز ید قاضی شهاب الدین بر گفتار خود متنبه شد قاضی عبد المقتدر می گفت پیش من طالب علمی می آید که پوست او علم و مغز او علم و استخوان او علم است و ازین طالب علم قاضی شهاب الدین را می خواست بتاریخ بست و ششم محرم سال هفتصد و نود و یک هجری بعمر هشتاد و هشت سال وفات یافته قبرش بمقام خواجه قطب الدین بختیار اوشی جانب جنوب حوض شمسی است نور الله مرقده

شیخ عبد النبی صدر الصدور گنگوهی بن شیخ احمد بن عبد القدوس گنگوهی چند مرتبه بحرمین شریفین رفته علم حدیث را خواند و بعد ازان که بازگشته آمد از روش آبا و اجداد کرام خود سماع و غنا را منکر بود و بروش محدثین سلوک می نمود و بتقوی و طهارت و نزاهت و عبادت ظاهرے اشتغال داشت پدرش در اباحت سماع رساله نوشته او نیز در انکار سماع رساله ساخته لاجرم باعث ایذا و تکلیف بسیار شد و این باعث شهرت او گشت اکبر بادشاه دران زمان صدری میخواست که بصفت علم و دیانت موصوف باشد بتوسط بعض وسائل او را در سال نهصد و یک صدر الصدور مقرر ساخت او بر عهده خود کوس استقلال زد و از مال و جاه و اعتبار زائد از انچه گفته شود نصیب او گردید که در زمان هیچ بادشاهی اینچنین صدری نگذشته و بادشاه را چندگاه نسبت او آنچنان اعتقاد پیدا شده بود که کفش پیش پای او می نهاد آخر بوجه مخالفت مخدوم الملک ملا عبد الله سلطانپوری و دیگر علما آن قضیه منعکس شد و مزاج سلطانی بسبب بعضی حوادث از وی منحرف گشته در سال نهصد و هشتاد و شش از منصب صدارت معزول شده آخر بعد خرابی بسیار او را و ملا عبد الله سلطانپوری را که باهم مخالف بودند بصورت رفیق یکدیگر ساخته بمکه معظمه فرستادند تا هم میان هر دو رفع کدورت صورت نبست آخر بی صبری کرده از مکه معظمه هر دو بدیار هند رجوع نمودند مولانا ملا عبد الله در دیار گجرات بسال نهصد و نود و یک هجری وفات یافته و شیخ عبد النبی بدرگاه بادشاه آمد مدتے در بندی خانه محبوس ماند هم دران حبس بسال نهصد و نود و دو هجری رحلت کرد رساله بعبارت عربی در رد طعن امام قفال مروزی شافعی که بر امام ابو حنیفه کرده بود از تصانیف اوست

عبد النبی شطاری نامش عماد الدین محمد عارف العثمانی الصوفی الشطاری نسبةً و خرقةً الحنفی مذهباً پیرو شرع و مرید شیخ عبد الله صوفی شطاری اکبرآبادی از علمای عظام صوفیه کرام بود تصانیف رائقه از و یادگار ماند از انجمله فواتح الانوار شرح لوائح الاسرار ملا جامی و سواطع شرح لوامع مختصر لوائح مذکور

معارج

ذریعۃ النجاۃ شرح المشکوٰۃ۔ شرح الفصوص۔ شرح ترجمہ فصوص۔ شوارق اللمعات فی شرح اللمعات
شرح خلاصۃ العشق۔ شرح جام جہان نما۔ شرح الطیفۃ الغیبیہ۔ شرح نخبۃ الفکر۔ شرح آداب حنفی۔ شرح
معمای میرحسن۔ شرح جواہر خمسہ۔ شرح کلید مخازن۔ شرح تحفۃ حل الودود۔ فیض الخبیر شرح حاشیہ
سید شریف بر عضدی۔ رسالہ در تعریف فقر۔ رسالہ کشف الجواہر۔ رسالہ در اسم ذات۔ رسالہ
در شرح حدیث خیر الاسماء عبداللہ و عبدالرحمن۔ رسالہ کنوز الاسرار فی اشعار الاشطار۔ جوامع کلم الصوفیہ
مقامات العارفین۔ فتوحات الغیبیہ۔ حدائق الاشارہ۔ رسالہ ناسخ و منسوخ مسمی بدستور المفسرین
بحر الکرم شرح عین العلم۔ حاشیہ شرح جامی از بحث حال تا مجرورات۔ سواطع الالہام شرح تہذیب
الکلام۔ شرح حدیث الصلوٰۃ معراج المومنین۔ شرح حدیث کنت کنزا مخفیا۔ دستور السعادۃ فی
بیان الولایۃ۔ فیض القدوس منتخب نقد النصوص۔ مطالع الانوار المخفی شرح اجوبۃ الولی جواہر الاسرار
شرح الفصوص الفارابی۔ فیض الملک المبین شرح حق الیقین۔ حاشیہ بر نقد النصوص۔
لوامع الانوار فی مناقب السادات الاطہار۔ رسالہ سماع۔ رسالہ در جواب اسولہ فاضل تارنول
شرح جواب شیخ ابن سینا کہ بر مکتوب ابوالخیر مولانا ابوسعید نوشتہ۔ مواہب الٰہی شرح اصول ابراہیم شاہی
شرح ارشاد النحو قاضی شہاب الدین۔ روح الارواح شرح حکمۃ اشراقیۃ۔ رسالہ ایمان فرعون۔ رسالہ
خلوات الوجود۔ رسالہ ناسخ التناسخ۔ شرح حضرات خمس وغیرہا سال وفاتش او دریافتہ نشدہ در خاتمہ
فواتح الانوار کہ بتاریخ ہشتم ذی حجہ یوم جمعہ سال ہزار و بست ہجری تصنیف نمودہ می نویسد قد وقع
الفراغ یوم الجمعۃ ثامن ثانی عشر من عشرین من حادی عشر من الہجرۃ تجاہ مرقد الشیخ الوالد الواقع ببلدۃ
آگرہ صانہا اللہ من جمیع ما یکرہ و تاریخ اتمامہ افضال حق انتہی بلفظہ ازین عبارت زمانہ حیات صاحب
ترجمہ چنانکہ مذکور شد دریافت می شود واللہ اعلم بالصواب

ملا عبدالنبی احمد نگری ابن قاضی عبدالرسول العثمانی الاحمد نگری گجراتی علامہ زمان یگانہ
دوران شاگرد و مرید شاہ وجیہ الدین علوی احمد آبادی بود بسیاری از تصانیف او بر صفحۂ روزگار یاد
از مرتبہ علمی وی می دہند از انجملہ کتاب جامع الغموض منبع الفیوض شرح بسوط کافیہ نحو بعبارت
فارسی ہست کہ در سال یازدہ صد و چہل و چہار ہجری بمقام احمد نگر مضاف ممالک گجرات دکن تالیف
نمودہ و نیز حاشیہ بر شرح تہذیب یزدی نوشتہ شکر اللہ سعیہ

شیخ عبدالواحد بلگرامی شاہدی تخلص صاحب فضائل و کمالات و ریاضت و عبادات بود و اخلاق مرضیه و صفات رضیه داشت نام پدرش ابراہیم بن خطیب بود وطن اصلی وی بلگرام است گر بعض اجدادش بقصبه ہاری قیام ورزیدند او به بلگرام آمده رخت اقامت انداخت نسبت ارادتش به سید حسین سکندره میرسد تصنیفات در حقائق و معارف دارد ازان جمله حقائق ہندی و حل شبہات و شرح کافیه تا بحث غیر منصرف که آنرا بطور معانی تصوف کشیده و شرح نزہة الارواح و سبع سنابل در تصوف اند اکبر شاه وی را بتعظیم تمام طلبیده زمینی در سیورغال مرحمت فرمود مؤلف نفائس المآثر بلگرام را از کار قنوج شمرده ہمانا که بلگرام سرکار قنوج بود و از منقولاتش مناظره انبه و خربزه با اہل مذاق شیرینی و چاشنی میدہد عمرش از صد متجاوز شده وفاتش شب جمعه سوم رمضان سال یکہزار و ہفده ہجری در بلگرام وقوع یافته ہمانجا مدفون گردید عزیزی تاریخ فوتش چنین یافته ع چو رفت واحد صوری و معنوی گفتم * ہزار و ہفده شب جمعه ماه صوم سوم * مصرعه ثانی تاریخ صوری و معنوی است بیانش آنکه بست عدد که بحساب جمل در مصرعه ثانی زاید می شود آنرا بلطافت تخرجه کرده یعنی واحد صوری که عددش نوزده است و واحد معنوی که یکی است مجموعه آن بست شد آنرا خارج کرده یکہزار و ہفده که سال وفاتش بود باقی ماند

میر عبدالواحد بلگرامی واحد ذوقی تخلص داشت شعر بزبان ہندی و فارسی می گفت کتاب شکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات بدستور دیوان مرتب کرده دوم محرم یازده صد و سی و چہار ہجری روز جمعه در معرکه زمینداران لاہور بقتل رسید

مولوی عبدالواحد فرنگی محلی پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولانا عبدالعلی بحرالعلوم اولاً بخدمت ملا ازہار الحق فرنگی محلی تحصیل علوم کرده بقیه کتب درسیه پیش جد خود درس گذرانیده فراغ حاصل نموده باراده حصول منصب قضا و افتا به کلکته رفته با ہارنکٹن حاکم عدالت بنگال ملاقی شد مگر حصول مرام صورت نه بست بعد فتح دہلی مفتی ضلع رہتک بمشاہره دو صد و پنجاه روپیه بسفارش حاکم مذکور مقرر گردید وازانجا تبدیل شده بپانی پت رفت و بعد چندی رحلت کرد

مولوی عبدالواجد خیرآبادی شاگرد و ہمشیرزاده مولوی محمد اعلم سندیلی بود و از تلامذه وے مولوے فضل امام خیرآبادی صدر الصدور دہلی بسن نود رسیده رحمة الله علیہما مولوی عبدالعالم مرحوم خیرآبادی شارح قصیده برده از احفاد امجادش ہم سبق مؤلف اوراق بدقت طبع و حدت ذہن

مشارالیہ اقران بود غفر اللہ لہ ۔

مولوی عبدالواجد فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبدالاعلی ابن مولانا عبدالعلی بحرالعلوم در صغر سن بخدمت جد خود بمدراس رفتہ مختصرات از عم خود مولوی عبدالرب و متوسطات از دیگران و مطولات بخدمت جد خود مولانا عبدالعلی تحصیل نمودہ بہ لکھنؤ آمد وی و عم خسروش مولوی عبدالرب در لکھنؤ بودند کہ مولانا عبدالعلی بحرالعلوم بمدراس رحلت فرمود خبر وفاتش یافتہ مولوی عبدالواجد و عمش مولوے عبدالرب بمدراس رفتند و مستدعی جای مولانا مرحوم شدند چون مولوی علاءالدین پیش ازین بجایش مقرر شدہ بود عزل وی رئیس وقت مناسب ندانست بدین وجہ مدرسہ خاص کہ مملوک مولانا مرحوم بود بہ مولوی عبدالرب پسر مولانا مرحوم داد مولوی علاءالدین را جای دیگر دادہ مشاہرہ مولانا مرحوم نصف بمولوی عبدالرب و نصف بہ مولوی علاءالدین مقرر ساخت مولوی عبدالرب برادرزادہ خود یعنی مولوی عبدالواجد را قائم مقام خود کردہ کنارہ کش گشت از ان وقت مولوی عبدالواجد مدرس مدرسہ مولانا مرحوم نیابۃً گردید و لا ولد درگذشت

حاجی عبدالولی طرخانی کشمیری دانشمند کامل محدث بود وطن خود طرخان واقع ترکستان بحرمین شریفین رفتہ و باداء مناسک حج مشرف شدہ در مدرسہ دارالشفا از شیخ ابوالحسن سندے اجازت حدیث و تفسیر حاصل کردہ بکشمیر قدوم آورد و ہمۃ الحواشی ملا کوسج تحفۃً بخدمت شیخ الاسلام مولانا قوام الدین محمد گذرانید و اجازت کتب حدیث و تفسیر بوی دادہ مدتی بمکان او مقیم ماند آخر الامر از دست ظلمہ بسال یازدہ صد و ہفتاد و یک ہجری شربت شہادت چشید

مولوی عبدالوالی فرنگی محلی ابن محمد ابوالاکرم ابن مفتی محمد یعقوب بعد تکمیل تحصیل علوم بیعت از برادری خود ملا انوار الحق نمودہ خلیفہ برحق و مجاز مطلق از و گشت و جملہ عمر عزیزش بیاد الٰہی و عبادات و ریاضات بسر برد شب بست و دوم شعبان سال دوازدہ صد و ہفتاد و نہ ہجری بعمر نود سالگی بجوار رحمت الٰہی پیوست مولوی عبدالباسط در کنت کنزاً مخفیاً تاریخ وفاتش یافتہ

مولوی عبدالوحید فرنگی محلی ابن مولوی عبدالواحد پسر کلان مولوی عبدالاعلی بن مولوے عبدالعلی بحرالعلوم کتب درسیہ بخدمت مولوی قدرت علی و مولوی سراج الحق و مولوے ولی اللہ و عم خود مولوی عبدالواجد ساکنہ فرنگی محل تحصیل کردہ بتاریخ پنجم شعبان سال دوازدہ صد و نہ ہجری لاولد وفات یافت

حاجی سید عبدالوہاب بخاری از اولاد سید جلال بخاری بزرگ است که جد سید جلال الدین مخدوم جہانیان بود و سید جلال مذکور را دو پسر بودند یکے سید احمد دیگر سید محمود مخدوم جہانیان پسر سید محمود است و حاجی عبدالوہاب از اولاد سید احمد است وی رحمۃ اللہ علیہ بزرگ بود موصوف بعلم و عمل و حال و محبت در اوایل حال که ہنوز در ملتان توطن داشت روزی در خدمت پیر و اوستاد خود سید صدرالدین بخاری نشستہ بود از وی شنید که میگفت دو نعمت در عالم بالفعل موجود اند که فوق جمیع نعمتہا است ولیکن مردم قدر آن دو نعمت نمی شناسند و بدان پی نمی برند و از تحصیل آن غافل اند یکے آنکه وجود مبارک سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بصفت حیات در مدینه موجود است و مردم این سعادت را نمی یابند و دیگر قرآن مجید که کلام پروردگار است و وی سبحانه تعالی بیواسطه بدان تکلم و خلق ازان غافل سید عبدالوہاب بمجرد شنیدن این کلام از پیش پیر برخاست و رخصت زیارت مدینه درخواست و براه خشکی بزیارت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بشتافت و این سعادت را دریافته باز بوطن اصلی عود نمود بعد ازان بتقریب بعضی سوانح روزگار در عہد دولت سلطان سکندر لودی بدہلی آمد سلطان سکندر را بوی اعتقاد عظیم پیدا شد و آنچه از شرائط تعظیم و تبجیل بود رعایت نمود و بار دیگر ہم از دہلی قصد زیارت حرمین شریفین کرد و مکرّرا باین سعادت عظمی رسید و به بشارتہا حضرت خاتم الرسل صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اشارت یافته باز بدہلی عود فرمود و وی را تفسیریست که اکثر قرآن مجید بلکه تمام آنرا ارجاع بنعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و ذکر او کرده و بسیاری از دقائق عشق و اسرار محبت در ان درج کرده است غالبًا وقوع آن در غلبۂ حال و استغراق وقت بوده باشد سخنی چند از وی شیخ المحدثین دہلوی در اخبار الاخیار انتخابًا درج فرموده و آغاز تصنیف تفسیر مذکور ششم ربیع الثانی سال نہصد و یازده ہجری و اتمام آن بروز دوشنبه تاریخ ہفدہم ماه شوال سال مذکور بظہور پیوسته وی رحمۃ اللہ علیہ در سال نہصد و سی و دو ہجری وفات یافته که عدد عبارت شیخ حاجی موافق آنست و مقبره وے در جوار مقبره شاه عبداللہ در دہلی است و او را با شاه عبداللہ بحالت حیات نسبت محبت و نیاز چندان بود که آنچه میگویند که فنا فی الشیخ می باشد این چنین خواہد بود

میر عبدالوہاب منور آبادی ابن میر ہاشم عالم عامل و فقیه کامل متورع و متقی بود تمام عمر شریف بذکر قال اللہ و قال الرسول بسر کرده عمر ہشتاد سالگی در سن یازده صد و پنجاه و دو ہجری رحلت فرمود (ح)

شیخ عبدالوہاب قنوجی المخاطب بنواب منعم خان بهادر ساکن محله راجگیر منجملات بلده قنوج فاضل جلیل و عالم نبیل در علوم متعارفه ید طولی داشت تصانیف مفیده بعلوم درسیه دارد از انجمله مفتاح الفصاحت و بحر المذاهب در علم کلام و کتاب الصدره در عقائد نشان می دهند

سید عبدالوهاب سالوری ابن سید عبدالمجید گویند و بیر اعلم وهبی بود بمطالعه کتب و تدریس علم اشتغال داشت در سال نهصد و شصت و پنج هجری وفات یافته در سالوره مدفون گشت

شیخ عبدالوهاب متقی ابن شیخ ولی الله مندوی برهانپوری در صغر سن والدین شان درگذشتند از همان زمان قائد توفیق الهی رفیق حال ایشان شده در طلب حق براه فقر و تجرید مسافرت و سیر عالم کشید غالب سیر ایشان در نواحی گجرات و اکناف ولایت دکن و سیلان و سرندیب بود و زیاده از سه روز در هیچ مقام اقامت نمی کرد مگر در بعضی بلاد که بجهت تحصیل علم و تقریب صحبت مشایخ و صلحا بمقدار استیفای غرض و انقراض حاجت اختیار اقامت ضرورت می افتاد و در عنفوان شباب بماه جمادی الاولے سن نهصد و شصت و سه هجری بمکه معظمه آمد شیخ علی متقی باستماع خبر آمدنش بسابقه تعارف که بوالد ماجد ایشان داشتند پیش ایشان آمده مهربانیها کردند و استدعای صحبت نمودند وی رحمة الله علیه بمقتضای استغنای ذاتی او لا گفتند انشاءالله ببینیم تا نصیب چیست در آخر بمشاهده فضل و کمال شیخ اختیار صحبت نمودند و بکتابت تالیفات شیخ و تصحیح و مقابله آنها مشغول شدند و تا دوازده سال مصاحبت شیخ در فقه و حدیث و غیره علوم شرعیه مهارت کامل حاصل کرده از کاملین اولیاء الله شدند و بعد وفات شیخ تا سی و شش سال بمکه معظمه نشر علوم ظاهر و باطن میکرد در ایام اقامت حجی فوت نشده شیخ عبدالحق دهلوی بمکه معظمه از ایشان سند صحاح سته حاصل کرده مرید شان شد ندوی رحمة الله علیه بسال هزار و یک هجری ازین دار فانی بعالم جاودانی شتافت مسند و سابقاً دار الخلافه سلاطین مالوه بود و اکنون زیر حکومت ریاست دهار است و بمانڈوگڑه شهرت دارد

شیخ عزیز الله تلنبی صاحب ارشاد و هدایت دانشمند متبحر در عهد سلطان سکندر لودی از ملتان در سنبھل آمده رخت اقامت انداخت طبعی فیاض و استحضاری غریب داشت که متعلم متفطن هر طور کتابی مشکل منتهیان را که می خواند بی مطالعه درس می گفت و میگویند بارها بامتحان پیش آمده که اسوله لا مدفع لا آورده اند و شیخ آنرا در وقت افاده مشاغل ساخته میان حاتم سنبھلی از ارشد تلامذه او بود

اند تصانیف رایقہ مشہورہ اند از انجملہ رسالہ عینیہ ہست کہ بمقابلہ رسالہ غیریہ شیخ امان اللہ پانی پتی نوشتہ در سن نہصد و ہفتاد و پنج ہجری رخت ہستی از نجہان بعالم جاودان برد انا للہ وانا الیہ راجعون

تلنبہ بضم تای مثناۃ فوقانی و فتح لام و سکون نون و فتح بای موحدہ بآخرہا ہای ہوز شہری ہست قریب ملتان

مولوی عسکر علی سندیلی خلف اکبر مولوی محمد اللہ سندیلی از والد ماجد خود تحصیل علوم نمودہ فراغ حاصل کرد و بتوسل وی باریاب بارگاہ شاہ دہلی شد و از دربار شاہی بخطاب خیر اللہ خان مباہی گردید و چند مواضع بجاگیر یافتہ بنابر تعمیر مدرسہ مامور شد و تعمیر مدرسہ مذکور حسب الحکم شاہی باہتمام نواب ابو المنصور خان صوبہ دار اودہ در سن یازدہ صد و چہل و شش ہجری باتمام رسیدہ بمدرسہ منصوریہ شہرت یافتہ و تاریخ تعمیرش در لفظ خیر المدارس بمناسبت خیر اللہ خان یافتہ اند ہمدران مدرسہ بدرس و افادہ طلبہ مشغول بود کہ باواخر صدی دوازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی رخت ہستی بربست علیہ الرحمۃ والغفران

ملا عصمۃ اللہ سہارنپوری از مشاہیر علمای ہندوستان ہست اگرچہ بظاہر بینائی نداشت اما در باطن چشم بصیرتش روشن بود تمام عمر خود در خدمت علم و تدریس بسر کردہ تصانیف رائقہ دارد از انجملہ شرح خلاصۃ الحساب و حاشیہ فوائد ضیائیہ یعنی شرح ملای جامی است در سن ہزار و سی و نہ ہجری برحمت حق پیوست

مولوی عصمت اللہ لکھنوی خلف اکبر مولوی عبد القادر و مرید شیخ پیر محمد سلونے وی حافظ قرآن و عالم علوم غریبہ بود و در علم و عمل از برادران خود فوقیت داشت لباس سپاہانہ را غشاوۂ حال خود ساختہ بصورت اغنیا در صحبت بادشاہ وقت مستور بود دوم رجب سال یکہزار و یکصد و سیزدہ ہجری شب شنبہ براہ دکن در موضع پربندہ وفات یافتہ و ہفتدہم شوال سن مذکور بروز جمعہ در موضع بہرانوہ متصل بلدہ لکھنؤ مدفون کردندش خلد اللہ دار النعیم تاریخ رحلت و لیست

مولانا علاء الدین نیلی از علماے اودہ بود روشنی باکیزہ و صفای تمام داشت پیش شیخ اللغا فرید الدین شافعی کہ شیخ الاسلام اودہ بود تفسیر کشاف می خواند و مولانا شمس الدین یحیی اودہی و دیگر علمای اودہ سامع بودند زیں علما داشت اما باوصاف تصوف موصوف بودی اگرچہ از سلطان المشائخ نظام الدین اولیا مجاز مطلق بود اما یک مرید ہم نگرفت و از خدمت پیر خود غایت محبت بود

قبرش در دہلی نزدیک چبوترہ یاران است رحمۃ اللہ علیہ

ملا علاء الدین لاہوری پسر شیخ منصور لاہوری از دانشمندان مشہور و مدرس است مدتے درصحبت خانخانان معزز و مکرم بود چون بملازمت محمد اکبر شاہ رسید نیز خیلی اعتبار یافت و ہرچند تکلیف سپاہگری نمودند قبول نکردہ بدرس و افادہ مشغول ماند و ہرچہ از جاگیر حاصل می شد ہمہ صرف طلبہ می کرد و حاشیہ مشہورہ بر شرح عقاید از تصنیفات معتبرۂ اوست بزیارت حج مشرف شدہ ہمانجا داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ جان بجان آفرین سپرد

ملا علاء الدین فرنگی محلی برادر عینی ملا نور الحق ابن ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق تحصیل علم چندے بخدمت ملا محمد مبین فرنگی محلی نمودہ نان بعد از عم خود ملا احمد ازہار الحق در بانس بریلی استفادہ برداشتہ ہنگامیکہ ملا عبد العلی بحر العلوم در بہار بمدرسہ منشی صدر الدین مدرس بود ہمراہی عم خود ملا ازہار الحق در آنجا رفتہ فاتحہ فراغ خواندہ بوطن مراجعت نمود و از والد خود بیعت حاصل کردہ باشتغال باطن می کوشید و اندکی درس و تدریس نیز می کرد چون مولانا عبد العلی بحر العلوم بمدراس رفت وی ہم در آنجا بخدمتش پیوست و تا حیات مولانا در حضورش تکمیل علوم می نمود بعد وفات مولانا بوجہ دامادیش بسرکار نواب مدراس مدرس مقرر گشت و بخطاب ملک العلماء ممتاز گردید از تصانیف او شرح فصول اکبری است دہم شوال سال دوازدہ صد و چہل و دو ہجری در مدراس وفات یافتہ آنجا مدفون گشت

مولانا علاء الدین لاری صاحب حاشیہ بر عقاید نسفی است پیشتر خلع زمان با گرہ آمدہ اشتغال بدرس علوم نمود و مدرسہ از خس ساخت و مدرسہ خس تاریخ آن یافتند در سال نہصد و شصت و نہ ہجری بحج رفتہ و ہمدران سفر رخت سفر آخرت بربست رحمۃ اللہ علیہ

مولوی علی اصغر قنوجی ابن مولوی عبد الصمد از اکابر علمای قنوج در سال ہزار و پنجاہ و یک ہجری متولد شدہ از ملا محمد قنوجی و ملا عصمۃ اللہ سہارنپوری مختصرات و متوسطات و مطولات خواندہ فاتحہ فراغ بخدمت ملا محمد زمان کاکوروی خواند جامع علوم عقلیہ و نقلیہ و امام تصوف و سلوک مرید و خلیفہ شاہ پیر محمد لکھنوی بود تا شصت سال عمر شریف خود در تدریس طلبہ گذرانیدہ جم غفیر از علما و فضلا زیر دامن تربیتش بمرتبۂ فضیلت رسیدند تصانیف ذیل از و یادگار ماند اللطائف العلیہ فی المعارف الالہیہ ۔ تبصرۃ المدارج در سلوک ۔ القصیدۃ المیمیۃ فی النفحۃ المحمدیۃ ۔ شرح قصیدہ

مذکورۃ النفایس العلیہ فی کشف اسرار المیمیہ تفسیر نواقب التنزیل کہ در اختصار و ایجاز ہم پلہ جلالین است و در علوم ادبیہ و مسائل شرعیہ بر کشاف و بیضاوی تفوق میخواہد، شرح فصوص الحکم وے بسال یازدہ صد و چہل ہجری رحلت فرمود غلام علی آزاد بلگرامی تاریخ وفاتش بنظم آوردہ ــــہ مولوی زمان علی اصغر

از وفاتش کمال شد معدوم ٭ سال تاریخ او نوشت خرد ٭ شد نہان آفتاب صبح علوم

قاضی علی اکبر چریاکوٹی ابن قاضی عطار رسول ابن قاضی غلام مخدوم عباسی در سال بست و نہم صدی سیزدہم متولد شدہ ہر چند سلسلہ تحصیل وار از اوستاد باتمام نرسیدہ و سرمایۂ اکتسابش از فوائد ضیائیہ جامی متجاوز نگردیدہ مگر ازانجا کہ جودت ذہن و قوت حافظہ اش آیتے بود از آیات الٰہی و موجی بود از بحر فیض نامتناہی بذکر بعض حالاتش می پردازم و آیہ کریمہ ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء ورد زبان مے سازم والد ماجدش قاضی عطار رسول گو صاحب علم و استعداد بود و در فرائض و فقہ مہارتے معتد بہ داشت مگر چونکہ از حکومت انگلشیہ گاہی بہ منصب منصفی و گاہی بعہدۂ تحصیلداری مامور بودہ در تعلیم صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ نظر توجہ نمی گماشت وی بشوق جبلی خود کہ از مبدأ فیاض بدلش ودیعت بود کتاب گلستان از اوستاد باتمام رسانید انگاہ استعدادے و قوتے فراہم آورد کہ بدان جملہ کتب متداولہ فارسی را بے مدد اوستاد حل میکرد بعد ازان بتحصیل صرف و نحو عربی پرداخت و از مقامات مختلفہ مختصرات ابتدائی را حاصل کردہ بنا ر قوت مطالعہ را استوار ساخت از ہمسالانش منقول است کہ او را ہنگام تحصیل بہ بذل جہد مشغول ندیدیم مگر جواب ہر سوال از وے بے تامل می شنیدیم کتاب کافیہ محشی بدستش افتاد شبہا بمطالعہ آن سیری کرد تا آنکہ کتاب مذکور را بزور حواشی باتمام رسانید سپس آن فوائد ضیائیہ از مولوی احمد علی چریاکوٹی کہ رابطۂ مصاہرت یزنہ داشت قریب چہل سبق ازان کتاب آموخت و مابقی را بمطالعہ خود بآخر رسانید ہمچنین از جاہای عدیدہ نبذی از منطق و کلام خواندہ باین قلت تحصیل استعداد سخن فہمی را بمرتبہ رسانید کہ مسائل دقیقہ فلسفہ و کلام از شرح مواقف و صدرا وغیرہ می گرفت و از رائے نادرہ رائے خود داد تحقیقات انیقہ میداد و گرہ از معضلات فن می کشاد ہر بحثے کہ می گرفت گاہے از دست نمی داد و ہر کتابیکہ یکبار از ابتدا تا انتہا مطالعہ کردے در ہیچ باب بعد ازان حاجت بمراجعتش نمی افتاد منقول ہست کہ روزی صاحب ترجمہ با وستاد و مولائے مشہور مولانا محمد شکور مغفور مچھلی شہرے در بحث جوہر فرد بمناظرہ در آمد مولائے ممدوح

بابطال ترکیب اجسام از امثال این اجزا در گفتگو بکشاد و وی از جانب متکلمان سلف مسلک منع و مناقضہ در راہ می نہاد بالجملہ تا ہفتہ درین باب مکالمہ فیمابین جاری ماند و گفتگوی طرفین و بطوالت کشید در انجام کار مولای ممدوح لب بتحسین وی کشاد و داد جوہر شناسی داد کہ در مسئلہ مختلف فیہا کہ بجانب منع آن تسلیم دلیلی نبود تقریر ابجای رسانید کہ متاخرین متکلمین از ان اغماض کردہ اند۔ قاضی مشار الیہ صاحب ثروت و مال و ہم مطرح انظار عزو وقار حکام انگلشیہ بود بایام غدر ہندوستان بصلہ خیر سگالی از سرکار انگریزی وظیفہ و انعام و منشور برات اخذ اسلحہ بدست آوردہ بانہمہ ہمیشہ تحصیل کمال رامی پسندید حصول جاہ و منال را بدیدۂ اعتماد و طلب نمی دید و بفرزندان خود مولوی عنایت رسول و مولوی محمد فاروق کہ ہر یکے ان مرات کمال پدر اند تاکید تحصیل علم و ہنر می فرمود و گاہی تحریص اکتساب سیم و زر نمی نمود بہ تصانیف و تالیف رغبتی نداشت دو رسالہ از مصنفاتش موجود اند یکے در رد بعض مزعومات اہل فرنگ یعنی مسئلہ جذب و انجذاب دوم در رد بعض اعتراضات شیعہ وی رح بسال ہشتاد و سوم از صدی سیزدہم رحلت فرمود ادخلہ اللہ فے اعلے علیین

مولوی علی احمد دختر زادہ حافظ شاہ ابو اسحاق سجادہ نشین آستانہ بھیرا ضلع اعظم گڑھ در ورع و زہد چون جد خود یگانہ روزگار ہست ولادت با سعادت وی در سال دوازدہ صد و بست و نہ ہجری بظہور پیوستہ اکثر کتب درسیہ از فاضل ادیب مولوی محمد سلیم مچھلی شہری مرحوم آموختہ و بندی از ان از مولوی احمد علی عباسی چریا کوٹی رحمۃ اللہ علیہ گرفتہ فاضلے ذوی الحفظ والادراک از ثقات آن دیار است مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی سلمہ اللہ در مراسلہ مدانہ زیب رقم فرمودہ کہ راقم سطور بیش از سی سال بخدمت سراپا برکتش طرف سعادت می بندد تا ایندم کلامیکہ وال بر ذم کسی باشد از زبانش نشنید و مجلسش را گاہی خالی از ذکر الٰہی ندید تا این زمان بہ صلاح حال و محمودیت السنہ رجال و بہ التزام و مداومت محاسن اعمال مقرون ہست ادام اللہ برکاتہ

مولوی علی بخش خان بدایونی از عمائد علما و روسای بلدۂ بدایون ہست تلمذ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی و شرف بیعت بخدمت مولوی شاہ عبد الحمید عین الحق بدایونی داشت با وجود تعلق منصب صدر الصدوری کہ از سرکار انگریزی بدان مباہی بود در تعلیم طلبہ و تالیف کتب دینیہ مشغول می ماند رسالہ شہاب ثاقب و رسالہ تائید الاسلام در رد فرقہ نیچریہ و رسالہ در رد مذہب شیعہ

از تالیف وی مطبوع شدہ شائع و مطبوع طبع حق پسندان اند بقیہ تو الیف مفیدہ اش ہنوز زیر طبع نرسیدند
در سال سیزدہ صد و سہ ہجری رحلت فرمودہ بعالم جاودانی شتافت علیہ الرحمۃ والرضوان ۔

مولوی علی عباس چریاکوٹی ابن شیخ امام علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد اللہ برادر زادہ مولوی احمد علی عباسی است و از جانب مادر با فاضل باب اللہ جونپوری می پیوند داز افاضل دہر و اذکیای عصر بود کتاب میبذی از مولوی ابو الحسن منطقی گرفتہ و بقیہ کتب درسیہ از عم اکرم ممدوح الصدر آموختہ قوت حافظہ اش بغایت عتیق بود و ذہن و فطنتش بمرتبہ اعلی انیق بالجملہ این فاضل جلیل المنازل ہم ذکا و جودت داشت و ہم فطانت و حدت لاجرم در عہد تحصیل بمناظرہ و جدل مدام بر حریف بیچر بید و در میزان بحث کسی با وبرابر نمی سنجید ہر کتابی کہ میخواند با استاد مجارات در مناظرت میراند تا آنکہ تحصیلش بترتیب نظامی چون بحواشی زاہدیہ متعلقہ رسالہ قطبیہ رسید استعدادش بمطالعہ کتاب و تنقید مضامین ہر باب تام و کامل گردید پس دست از تحصیل باز کشید و بمطالعہ کتب قدما و ہم متاخرین بجدیکہ زود در نشیب می کشید و شبش بروز میرسید در چند سال بجودت حافظہ و حسن فطانت بر مسائل اکثر کتب درسیہ و غیر درسیہ حاوی گشتہ و از کتب مشہورہ کمتر بود کہ از نگاہش نگذشتہ اکثر کتب درسیہ را بی مراجعت بحواشی طالبان را محققانہ می آموخت ہرگاہ بر مسائل درس نظامیہ واقف گردید عنان عزیمت بسوی تکمیل ادب و حفظ لغات عرب گردانید تا آنکہ برادای مضامین ہم نظم و ہم نثر خلی وافی بدست آورد و اکثر مسائل منطقیہ و نحویہ را منظوم کرد بحث و جدل جبلیتش غالب بود و ہر سخنی کہ بر زبان آوردی ہر چند دران بر سر خطا بودی اگر خصم را بند رجدال ساکت کردی روزی در مثال جئت زیدًا لفظ جئت را فعل متعدی و زید را مفعول بہ فرمودہ یکے از اذکیای مصلین دران باب با ادراہ مخالفت پیمودہ و دیگر معاصران ہم بالحصل بمذکور موافقت کردند تا آنکہ سلسلہ جدل درازی کشید و بعد اختتام جہد زبان نوبت تکمیل کلک بیان رسید پس مولوی ممدوح دران باب رسالہ ترتیب ساخت آنگاہ کسے از مصلان بہ تحریر جوابش نپرداخت و مولوی ممدوح در قضیہ شرطیہ کہ انقسامش بتقسیم غیر حاضر متصلہ و منفصلہ مشہور است قسمی جدید پدید آورد و نامش شرطیہ عباسیہ کرد و مثال قام زید ثم قعد عمرو فرمودہ بالجملہ فاضل ممدوح بقوت نقادہ خود مسائل ہر علم را بمیزان نظرے سنجید و در تحقیق نفس الامر حکیمانہ می کوشید چنانچہ نقض احکام او در مسائل متداولہ بسیار اند این مختصر

ذکر آنها برنتابد، از فنون متداوله در فن تواریخ و سیر کامل بود و بفن ادب و انشا و نظم و نثر بطور عرب
هم مهارتی معتد به داشت و از علوم دیگر هم بی بهره نبود، در اوائل حال برسم سیاحت به حیدرآباد دکن
رفته و بمدح امرای دولت قصائد غرا انشا کرده مگر حظی برنداشت و طرفی نه بست، از آنجا واپس آمده
قصیده مشتمل بر هجو آن مرز و بوم بقلم آورده، و از اشعار همان قصیده است ؎ من حیدرآباد اهجو
والقوم فیها فواد اولی المکارم یصدع، بعد از آن بریاست بهوپال شتافته در آنجا بالتفات نواب سکندر بیگم
والیه ریاست جائزه ها برداشته و سالی چند در آنجا اقامت داشت، بسببی بر بنیا مد کرنجا الفت بعضی
ارکان آن دولت بوطن باز آمد و روزگاری چند در وطن به بیکاری بسر برد، از آنجا که شهره
کمالش آفتاب وار بر جهانی تافته، والی حیدرآباد بمشاورت ارباب دولت او را بعزت و جلالت
تمام بخوانده و بمنصب و پایگاه بلندش نشانده، روزی چند بعمل منصبی خود مقیم بوده بعد از آن ترک
عمل کرده بر دو صد ماهانه وظیفه بلا شرط خدمت قناعت نموده تا آنکه در سن دوم صدی چهاردهم هجرت
بوطن رسیده باواخر ذیحجه سال مذکور رحلت فرموده، ولادتش بگمان غالب سال سی ام صدی
سیزدهم است، از اشعار اوست ؎ لو کان ندی فی الزمان فهاته واخبر انکان فی میقاته اکمین
قصیده در مدح شمس الامرا گوید ؎ ولم یکن شمس السماء سمیه ما بدری لخصوصاته و نیز از اشعار اوست
؎ تنورک والحواجب المحیاة ستمار بالالات ثریا انتهی، فقیر مؤلف بسالی دوازده صد و شصت و
هجری بزمره طلبه علوم وارد بیت السرور غازیپور شده، دوران هنگام بفرودگاه مولوی محمد ظهور مچهلی شهری
صدر الصدور شهر مذکور خدمت صاحب ترجمه که بپاس بقیه مولوی ابو الحسن صاحب سندیله تشریف
آورده بود دریافت، در حقیقت همان اوصاف در و موجود بودند مگر با وجود این همه قابلیت بعجلت
حدت طبع وقاد و جودت قریحه نقاد بقبولیت نه پیوسته و از مقبولیت اقران ذو رسا فتاده، و من فاقد
الاستعداد آن وقت حاشیه عبدالغفور بر شرح جامی و شرح تهذیب یزدی پیش مولانا مولوی ابو الحسن
مزبور میگذاردم، همدران زمان کتاب نبراس الفطانه مصنفه صاحب ترجمه بنظر گذشته الحق که در آن داد
قابلیت داده عامله الله بلطفه انتهی

مفتی علی کبیر مچهلی شهری شاگرد سید تفضل حسین خان کشمیری است، مدتی بمنصب قضا بحکم
ولایت سارن بسرکار انگریزی سرفراز بوده هم از آن منصب بحق تقاعد حاصل نموده خانه نشین گردید

جامع الاوراق ہرگاہ در سن دوازدہ صد و شصت ہجری بحجر گہ تلامذہ مولانا محمد شکور مرحوم و مغفور مچھلی شہری کہ ہمشیرہ زادہ وی بودند بمچھلی شہر رسید ویرا دیدکہ ضعیف و نحیف شدہ محض استخوانی و پوستی داشت و قد شریفش بکثرت پشتی بچو جسم رابع گشتہ غالباً بنود سالگی دران زمان رسیدہ باشد گاہی ما طلبہ کہ بخدمتش میرسیدیم تمامی اخلاق حمیدہ در پرسش حال پیش می آمد تا بیکہ می طلبیدیم بہمون ہیئت کہ داشت برخاستہ از الماری برآوردہ می داد و میگفت ــــہ کہ تا کہ ہم میدہم لاکن باین شوق اطیل و بوق صندوقش نسلی

قاضی علی محمد بیجاپوری از اکابر علمای عہد سلطان ابراہیم عادل شاہ محدث و مفسر و فقیہ بود بہ لقب اوستاد الاولیا شہرت داشت از گجرات بہ بیجاپور آمدہ دران بلدہ افتتاح مدرسہ نمود کہ اکثر از طلبہ علوم ازو مستفیض شدند بمجملہ تلامذہ وے شاہ برہان و شیخ ابوتراب مدراسی و سید محمد مدراسی و قاضی ابراہیم زبیری مشہور اند در عہد سلطان سابق الذکر منصب قضای بیجاپور امتیازے داشت چہارم ماہ ذیحجہ سن ہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمودہ در بیجاپور مدفون گشت

ملا علی محدث سمرقندی برادر ملا صادق حلوای علم حدیث در عرب تحصیل کردہ بغایت متقی و پرہیزگار بود ہندوستان آمدہ در سال نہصد و ہشتاد و یک ہجری بجوار رحمت ایزدی پیوست ملا عالم کابلی این تاریخ یافت **قطعہ** دریغا کہ ناگاہ ملا علی راہ رو دار میان و ستبر حوادث و بلی
سال تاریخ او سال دیگرہ بگو مرد ملا علی محدث

شیخ علی متقی برہان پوری ابن حسام الدین بن عبد الملک بن قاضی خان المتقی لقباً القادری الشاذلی المدینی الچشتی مشرباً الجونپوری وطناً البرہانپوری مولداً المکی منزلاً در سال ہشتصد و ہشتاد و پنج ہجری در برہانپور دکن متولد شدہ حالات بابرکات شان شیخ عبد الحق محدث دہلوی در اخبار الاخیار تفصیل تمام تحریر فرمودہ ملخص آن اینست کہ وی رحمۃ اللہ علیہ در ہفت و ہشت سالگی پدرش بخدمت شاہ باجن برہانپوری مرید ساختہ خود بسفر آخرت خرامید وے بعد وفات پدر چندی بصحبت امرا و سلاطین وقت بسر بردہ در عین شباب بہ مقتضای جاذبہ ازلی بخدمت شیخ عبد الحکیم بن شاہ باجن رسیدہ خرقہ خلافت سلسلہ چشتیہ پوشید از برہانپور بملتان متوجہ سفر گشاید و بخدمت شیخ حسام الدین متقی ملتانی رسیدہ تفسیر بیضاوی و عین العلم را بخدمت ایشان مطالعہ نمود و سلوک طریقہ ورع و تقوی را بامداد برکات صحبتش پیش گرفتہ ہمراہ زاد تقوے

راحلهٔ ورع و توفیق عزیمت حرمین شریفین یافته بخدمت شیخ ابوالحسن بکری شرف تلمذ حاصل نموده و دیگر علمای عصر آن دیار را دریافت و مستفید گشت و از شیخ محمد بن محمد بن محمد السخاوی خرقهٔ خلافت قادریه و شاذلیه در بر کشیده بمکهٔ معظمه رخت اقامت انداخت و عالمی را بانوار طاعات و مجاهدات و بآثار افاضات و افادات علوم دینی و فنون یقینی منور و مستفید ساخت و بجمع و تصنیف کتب و رسائل علم حدیث و تصوف پرداخت از انجمله جامع صغیر و جمع الجوامع شیخ جلال الدین سیوطی را که ترتیب بحروف هجا بود مبوب بابواب فقهیه فرموده بار دیگر از آن منتخبی گرفته آنهم بنهایت مهذب و منقح آمده و رسالهٔ تبیین الطرق و مجموعهٔ حکم کبیر در تصوف از تصانیف وی است و مجموع تصانیفش از صغیر و کبیر عربی و فارسی از صد متجاوز است. تاریخ دوم جمادی الاولی سال نهصد و هفتاد و پنج هجری بمکه معظمه رحلت فرمود علیه رحمة ربه الودود در لفظ تقی عجب تاریخ رحلتش یافته اند

ملا علی مهائمی ابن شیخ احمد از قوم نوائت بروزن ثوابت از نحاریر زمان صاحب عرفان متم توحید وجودی بود مصنفات متبرکه معتبره دارد از انجمله تفسیر رحمانی که آنرا تفسیر مهائمی نیز گویند و زوارف شرح عوارف المعارف و شرح فصوص الحکم و شرح نصوص مصنفهٔ شیخ صدر الدین قونوی و ادلة التوحید و رساله در بیان وجوه اعراب قوله تعالی الم ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین که دوازده کرور و هشتاد و سه لک و چهل و چهار هزار و پانصد و بست و چهار وجه بیان نموده صورتش در هندسه اینست ۱۲۸۳۴۴۵۲۴ بماه جمادی الاولی سال هشتصد و سی و پنج هجری وفات یافت بمهائم مدفون شد قدس سره مهائم بروزن عظائم بندریست از بنادر کوکن که نام ملکی است در دکن بر کنار سمندر. نوائت بروزن ثوابت قومیست در بلاد کوکن می گویند که هرگاه حجاج بن یوسف ثقفی پنجاه هزار سادات و علماء وغیره بکشت گروهی از قریش مدینه طیبه جلا وطن شده بساحل بحر هند رسیده و سکونت ورزیدند از اولاد آنها فرقهٔ نوائت است ۔

سید علیم الله جالندهری جامع علوم ظاهر و باطن مرید شاه ابو المعالی و خلیفه سید بهیکه بود انهار الاسرار و نزهة السالکین و شرح اخلاق ناصری و زبدة الروایات و نثر الجواهر ترجمهٔ فارسی نظم الدرر و المرجان عربی مؤلفه مرزا جان بیگ محدث از تصانیف مشهوره وی اند در سال یکهزار و دو صد و دو هجری وفات یافت

مولوی حافظ علیم اللہ نگرامی صاحب علم و فضل متقی بود از نواسۂ مولانا شاہ عبدالرحمن نزیل لکھنؤ بود چون ہمتش ہموارہ بحصول اشتغال داشت بنابران بجز ترجمہ رسالہ مرشد خود مسماۃ بجمع المتفق تالیفی نکردہ در سال ہزار و دو صد و پنجاہ و پنج ہجری از دار فنا بعالم بقا شتافت روح اللہ روحہ

مولوی علیم اللہ قنوجی ابن مولوی فصیح الدین قنوجی در فضائل نمونہ سلف صلحا و در عربیت یادگار عرب عربا تلمیذ مولوی عبد الباسط قنوجی بود از تصانیف لطیفہ اوست کتاب دار الفضائل فی شرح الشمائل و چند رسائل در منطق و کتاب عین الہدی شرح قطر الندا کہ بسال دوازدہ صد یازدہ ہجری تالیف نمود سال رحلتش معلوم نیست

امیر کبیر سید علی ہمدانی ابن سید شہاب الدین دوازدہم رجب روز دوشنبہ سال ہفتصد و چہاردہ ہجری متولد شدہ مخزن علوم ظاہر و باطن مظہر تجلیات ربانی و مرید علاء الدولہ سمنانی بود اکثر ممالک دنیا را سیر کردہ و بخدمت ہزار و چہار صد اولیاء اللہ رسیدہ مستفید گشت و در سن ہفتصد و ہشتاد و یک ہجری از ہمدان با ہفتصد کس سادات و رفقا بخطۂ کشمیر تشریف آوردہ بمحلہ علاء الدین پورہ کہ در آنجا خانقاہ والیست رخت اقامت انداخت و رفقا مقدم شریفش را تاریخ قدومش یافتہ اند قطب الدین شاہ والی کشمیر بکمال ارادت بوی پیوستہ وی رحمۃ اللہ علیہ بغایت سرگرمی اشاعت اسلام بخطۂ کشمیر فرمودہ بعمر ہفتاد و سہ سالگی بمیان کبیر کہ نام مقامی است بتاریخ ششم ذیحجہ سال ہفتصد و ہشتاد و شش ہجری وفات فرمودہ نعشش در ختلان مدفون کردند چون کہ وقت انقطاع روح بسم اللہ الرحمن الرحیم از دہان مبارکش بر آمدہ بود ہمین کلام اخیر تاریخ فوتش یافتہ اند رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ **تصانیف** جمع الاحادیث - شرح اسماء حسنی - ذخیرۃ الملوک - شرح فصوص الحکم - مراۃ التائبین - شرح قصیدہ خمریہ فارضیہ - آداب المریدین - اوراد فتحیہ وغیرہ اند

شیخ علی کشمیری رفیقی بن یحیی بن معین الدین بروز سہ شنبہ چہارم رمضان سال یازدہ صد و پنجاہ و دو ہجری ولادت یافتہ از پدر بزرگوار و برادر کلان خود شیخ اسلم اخذ علوم کردہ فقیہ و محدث گشت و ہر سہ پسران خود یعنی عبد الاحد و بہاء الدین و شیخ سنا و برادران عم زاد خود یعنی ابو الطیب احمد و عبد اللہ و اخوند عبد الرسول را تعلیم علوم نمود عامل و عارف زاہد و متورع بود بتاریخ دہم محرم الحرام سال دوازدہ صد و چہاردہ رحلت فرمود

شیخ علای مہدوی بیانوی بن شیخ حسن از مشائخ کبار بنگاله بود و برادر خرد ش شیخ نصر اللہ که از فحول علما بود از بنگاله بزیارت مکه معظمه رسیده و از انجا بهند آمده در خطه بیانه رحل اقامت انداختند جار نصر الله و الفتح تاریخ قدوم ایشان یافتند شیخ حسن بارشاد و هدایت و شیخ نصر الله بفتوی و درس قیام داشت شیخ علاے که ارشد اولاد شیخ حسن و از عهد صبا اثر نجابت و صلاح بر لوح پیشانی او عیان بود در ملازمت پدر خود کسب علوم ظاهری و باطنی و تهذیب اخلاق نموده در اندک زمانی کتب متداوله را مطالعه کرده بتدریس و افاده مشغول شد بعد وفات پدر ترک تدریس گفته بر جاده طاعت و نهج ریاضت و سجاده مشیخت استقرار گرفته طالبان راه را تلقین و ارشاد مینمود لیکن هنوز بقیه اثار نفس اماره داشت و می خواست که بوے شیخی دیگر دران شهر شرکت مکانی نداشته باشد آخر طریق آبا و اجداد خود ترک داده بخدمت عبد الله نیازی مرید و خلیفه سید محمد جونپوری موجد طریق مهدویه آمده روش وی آموخت و جمعی کثیر بادی شدند و راه سلوک بقدم توکل سپردند و با این همه اسلحه و آلات حرب برای دفع مخالفان همیشه با خود وے داشتند و هر جا در شهر و بازار نامشروعی دیدند که میدیدند جبرا و قهرا گرفته احتساب میکردند و خوف حاکم نداشتند و حکام موافق امدادش میکردند هرگاه سلیم شاه پسر شیر شاه سور بر سریر سلطنت هند جلوس نمود آوازه شیخ علاے بسمع او رسید میر سید رفیع الدین محدث و میان ابو الفتح تهانیسری و دیگر علماے آگره را احضار فرموده باغواى مخدوم الملک ملا عبد الله سلطانپوری شیخ علای را از بیانه طلب داشت او با جمعی از اصحاب مخصوص که همه یکتا پوش و مسلح بودند بدرگاه آمده بر سوے که در مجلس ملوک می یافتند مقید نا شده بوجه مسنون بر همه اهل مجلس سلام کرد سلیم شاه جواب بکره گفته بر مقربان او و طبع شیخ بسیار گران آمد و مخدوم الملک پیشتر این خاطر نشان سلیم ساخته بود که این مبتدع دعوے مهدویت میکند و سر خروج دارد واجب القتل است آخر و از بسفارش عیسی خان نجات ازان یافته سلیم شاه حکم باخراج شیخ علاے نموده بهنڈیه رفته که بسرحد دکن است و اعظم همایون حاکم آنجا و اوراچندی پیش خود داشت در انجا هم خلائق بدو گرویدند مخبران این خبر بسلیم شاه رسانیدند تا که بار ثانی طلب وی حکم صادر فرمود چون وی حاضر آمد سلیم شاه بوی گفت که توا از عقیده خود توبه کن شیخ سخن شاه گوش نکرد سلیم بستای تازیانه حکم فرمود شیخ که از بیشتر ناتوان بود در تازیانه

سوم جان بجان آفرین سپرد و نعش او بپای فیل بسته در اُردوی معلی گردانیدند و حکم کردند که هیر اُفن نکنند این واقعه بسال نجاه و هفتم صدی دهم روداد **اردوے معلی** بازاریکه پیش دروازه شاهی باشد

معتمد الملوک سید علویخان حکیم دہلوی اصل اش محمد هاشم بن حکیم محمد هادی قلندر بن سید مظفر الدین علوی از اولاد محمد بن حنفیه هست ولادت او بماه رمضان سن هزار و هشتاد هجری در دار العلم شیراز شده و در سن یازده صد و یازده هجری بهند آمده در پای قلعه ستاره بملازمت عالمگیر بادشاه به خلعت و منصب سرفراز گردیده بخدمت شاهزاده محمد اعظم تعین گردید و در عهد شاه عالم بهادر شاه بخطاب علویخان و اضافه منصب جاگیر امتیاز یافت و محمد شاه بادشاه را معالجات خوب کرده بادشاه موصوف وی را به نقره سنجیده بمنصب شش هزاری و نقدی سه هزار روپیه ماهوار و بخطاب معتمد الملوک سرفراز فرمود نادر شاه باعزاز تمام همراه خود برد و از انجا به حج بیت الله رفته در سن یازده صد و پنجاه و شش هجری به شاهجهان آباد واپس آمد از تصنیفات او کتابی هست جامع الجوامع در علم طب کاسم با مسمی هست بتاریخ بست و پنجم رجب سن یازده صد و شصت هجری در شاهجهان آباد بمرض استسقا فوت شده وی را حسب وصیتش در حوالی درگاه حضرت نظام الدین اولیاء دفن کردند

ملا عماد الدین عثمانی لبکنی عالم متبحر ذہانت جبلی و ذکاوت طبعی داشت شاگرد رشید ملا عبد العلی بحر العلوم بود هرگاه ملا موصوف بحرمین شریفین رفت ملا عماد الدین بقیه شرح چغمینی پیش ملا محمد حسن خوانده از تصانیف او عقده دقیقه در بیان چند مباحث معقولیه عسیره و عشره کامله مبحث علم مع منهیه آن و رساله مقوله عشره در شرح ابیات محقق طوسی متضمن بیان مقولات عشره بر سرمایه علمی او گواه اند **لبکن** بفتح لام و سکون بای موحده و کاف عربی مفتوح و نون نام دهی است در ضلع بانس بریلی ملک روهیل کهند

مولانا عماد الدین غوری از اکابر مشائخ دیار نارنول و از اولاد مولانا عماد هست که در عهد محمد تغلق بود آبا و اجداد وی از عرب بغور آمدند و از انجا بعض از بزرگانش همراه سلطان شهاب الدین غوری بهندوستان رسید میگویند که وی در عنفوان شباب در کسب علم نکوشیده بود و بسیار زور بازو داشت در هنگامها با پهلوانان کشتی گرفتی روزی پهلوانی مشهور را که از وی قوی تر بود بزمین آورده بود مست و مغرور نشسته بود که یکے از علمای عصر او را باین حالت دیده تاسف خورد و او را بدین حال

طعنہ زد تمیتی و غیرتی بحال او راہ یافت و آنان وضع کہ داشت پشیمان شد و خواست کہ تحصیل علم کند اما چون در خردی اینکار نکردہ بود سعی وی درین باب بے فائدہ نمود ناچار ملازمت روضہ شیخ محمد ترک نارنولے اختیار کرد و شب و روز در انجا با طہارت افتادہ بودے نوافل خواندی و ذکر و تلاوت قرآن کردے چون از طہارت بدن فارغ آمدی و از روحانیت شیخ برای حصول علم استمداد کردی دوازدہ سال ہمبرین منوال گذرانید تا شبی براے طہارت بدر می آمد شخصی پیدا شد و او را از عقب در گرفت و گفت بخواہ ہر چہ خواہی وے طالب طریقہ اجداد خود بود و علم و تقوے درخواست آن مرد گفت برو کتاب بخانہ بزرگان خود پیش گیر و بردم درس بگو حق سبحانہ تعالے ابواب علوم دینیہ بروی فتح کردے رحمۃ اللہ علیہ مردے بزرگ بود کمال اتباع داشت کہ ہیچ سنتی از سنن سید المرسلین صلعم ترک نمی کرد و فقر و فقرا را بسیار دوست مے داشت رحمۃ اللہ علیہ

شیخ عماد الدین رفیقی کشمیری بن عبد الرسول بن اسلم بن یحیٰی رفیقی کشمیری در دوازدہ صد و چہل و نہ ہجری ولادت یافتہ علوم متعارفہ از اساتذہ وقت حاصل کرد و صحیح بخاری پیش شیخ محمد واعظ گذرانیدہ مرید شیخ احمد تاریلی بود و بعزم زیارت بیت اللہ سفر اختیار کردہ و اکثر بلاد را سیر و سیاحت نمودہ بحج بیت اللہ مشرف گشت شیخ نظام الدین و شیخ حمزہ مغنی اعمام او از و مستفید شدند بروز جمعہ وقت عصر ہشتم رمضان سال سیزدہ صد ہجری جان بجان آفرین سپرد۔

عمر غزنوی بن اسحاق بن احمد ہندی غزنوی کنیت او ابو حفص و لقب سراج الدین بود علم فقہ را از امام زاہد وجیہ الدین دہلوی و شمس الدین خطیب دہلوی و ملک العلما سراج الدین ثقفی دہلوی و رکن الدین بدایونی اغرہ تلامذہ ابو القاسم تنوخی شاگرد حمید الدین ضریر حاصل کردہ و بمصر رفتہ قاضی القضاۃ شد بسیاری از تصانیف عمدہ و معتبرہ یادگار وے اند از انجملہ توشیح شرح ہدایہ و زبدۃ الاحکام فی اختلاف الائمۃ الاعلام و شامل در فقہ و شرح بدیع الاصول و شرح مغنی و غرۃ المنیفہ فی ترجیح مذہب ابی حنیفہ و شرح زیادات و شرح جامع صغیر و شرح جامع کبیر نا مکمل و شرح ماتہ ابن الفارض و کتاب الخلافت و کتاب التصوف و شرح منار و شرح المختار و لوائح الانوار و لطائف الاسرار و عمدۃ الناسک فی المناسک و شرح عقیدۃ الطحاوی و اللوامع فی شرح جمع الجوامع مشہور اند بقول کفوے در سال ہفت صد و ہفتاد و سہ ہجری و بقول سیوطی و صاحب

کشف الظنون در سال هفتصد و هفتاد و سه هجری وفات یافته والله اعلم بالصواب ـ

عنایت الله قادری لاهوری قصوری ثم اللاهوری الشطاری کنیت وی ابو المعارف جامع علوم ظاهر و باطن بود غایة الحواشی حاشیه شرح وقایه در دو جلد متضمن فروع کثیره و ملتقط الحقائق شرح کنز الدقائق که در آن سنونیت اشارهٔ سبابه را ترجیح داده از تصانیف او یادگار ماند وفاتش بسال یازده صد و چهل و یک هجری بظهور آمده

ملا عنایت الله سال کشمیری از علمای کشمیر فقیه و محدث و متقی و متورع بود اکتساب علوم از مولوی ابو الفتح و ملا عبد الرشید زرگر و فرزندان خواجه حید رچرخی کرده باندک زمانی فائق الاقران شد سی و شش مرتبه مذاکرهٔ صحیح بخاری از اول تا آخر نمود و مثنوی مولانا روم بکمال ذوق و شوق میخواند از مشائخ وقت خرقهٔ خلافت یافته و تمام عمر گرامی بتدریس و تذکیر بسر برد طبع موزون داشت اشعار صوفیانه میگفت بعمر شصت و هشت سالگی آخر ماه شعبان سال یازده صد و بست و پنج هجری رحلت فرمود

مولوی عنایت رسول چریاکوٹی از علمای فحول ماهر معقول و منقول واقف اسرار نفوس و عقول نافذ انظار فروع و اصول ابن قاضی علی اکبر بن قاضی عطاء رسول است بسال چهل و چهارم از صدی سیزدهم هجرت در مرز بوم یوسف آباد چریاکوٹ بعائلهٔ بنی عباس متولد شده در صغر سن رسائل ابتدائی از صرف و نحو بخدمت والد بزرگوار خود و دیگر اکابر گذرانید چون بکافیه ابن حاجب رسید بذیل تعلیم مولوی احمد علی چریاکوٹی متمسک گردید وی بحکم صلهٔ رحم بمهر و کرم تمام بتعلیمش میکوشید و در سفر و حضر با پور رنگین مولوی نجم الدین بسلک مرافقت می کشید باجمله چون از تکمیل تحصیل هندسه و حساب و مناظره و هیئات و دیگر علوم ریاضیه و حکمیه فراغتی بدست آورد رو بجانب احادیث نبی علیه السلام کرده بخدمت مولوی حیدر علی مرحوم بریاست محمد آباد ٹونک پیوسته در انجا از تحقیقات مسائل نقلیه و هم عقلیه طرفی ببست و بوطن باز آمد روزی چند بوطن مالوف مقیم شده بشوق آموختن زبان عبری بکلکته رفته و در انجا سالی چند پا بند اقامت گشته از احبار یهود زبان عبری را بجمیع الوجوه آموخت و از آیات تورات و زبور و غیره زبر اولین بشارات و پیشین گوئیها نبوت حضرت سید المرسلین بپایهٔ اثبات رسانید و بسال هفتاد و یکم از صدی سیزدهم هجرت از آن دیار مراجعت وطن فرمود باز قدم رهنوردی بجانبے نفرسود و به تعلیم ستے چند از طلبه

علوم میکوشید کثرت و هجوم طلبه گاهی نه پسندید با این همه انزوا و استغنا آوازه کمالش بگوش سید احمد خان نجم الدوله رسید کرد همه تن بدید ارش کوشید و دست بدامن استفاده او آویخت و موصوف الترجمه جرعهٔ افاده خود بجام طلبش ریخت و راز پوشیده کتب قدیمه در کیسهٔ خیالش نهاد و نجم الدوله عفی الله عنه داد گوهر شناسی داد. مولوی مرحوم از چند سال به تهذیب و تسهیل علوم متعارفه بدل متوجه هست نخستین علم صرف را به تهذیب لطیف و تحقیق دقیق درسی جزو مرتب نموده گره معضلاتش بناخن فکرت کشود بعد ازان به تحریر تنقیح هندسه و حساب و مساحت پرداخت و جمله اشکال و مسائل فنون مذکوره بدلائل سابقه و افکار لاحقه مرتب ساخت و اعمال حسابیه و هندسیه و مسائل مناظر و انعکاس را باسلوب خوب و طریق مرغوب از پردهٔ السنهٔ غیر بزبان مروجه هند جلوه ظهور و بروز داد و این کتاب را بخدمت والی حیدرآباد فرستاد که مهر ها عنون بچشم قبول دیدند و مرتبه نهایت پسندیدند طمه الله تعالیٰ

ملا عیاض رامپوری تلمیذ مفتی شرف الدین رامپوری مردے بحاث بود که از هر کسی بحث و مناظره میکرد او را کتابے هست موسوم دستور المنتهی در صرف که بمقابله دستور المبتدی تالیف کرده بجاے سوال و جواب لفظ شک فک دران اختیار کرده

شاه عیسی جند الله برهانپوری از اکابر علمای و اعاظم عرفای برهانپور بود انوار الاسرار تفسیر قرآن مجید بزبان عرب در چهار مجلد از تصانیف شهیرهٔ اوست برد الله مضجعه

حرف الغین المعجمة

مولوی غلام الله لاهوری فاضل اجل و عالم اکمل از علمای لاهور بود فیض علی از ذات بابرکاتش شرقا و غربا رسیده مفتی غلام سرور لاهوری مصنف گنج تاریخ وغیره از تلامذه اوست احمد دین و حمید دین دو عقب گذاشته در سال دوازده صد و هفتاد و دو هجری در گذشت

مولوی غلام حسنین قنوجی ابن مولوی حسین علی بن مولوی رستم علی قنوجی در سال دوازده صد و بست و یک هجری متولد شده غلام علیم نامش تاریخی است شاگرد مولوی محمد سعادت خان فرخ آبادی و مولوی ولی الله فرخ آبادی بود در سال دوازده صد و پنجاه و پنج هجری از حج بیت الله الحرام مشرف شده بمدینه منوره از شیخ محمد عابد سندهی اجازت کتب صحاح و سنن یافت مطالعه کتب تصوف اکثر اوقات خودش صرف نمود حاشیه کتاب المنازل الاثنا عشر مولفه

مولوی رستم علی جدش از تالیفات اوست درا واخر عمر مرتبہ دوم کہ سفر بیت اللہ اختیار کردہ بعد فراغ حج ہنگام مراجعت در بندر بمبئی سفر آخرت اختیار نمودہ داعی اجل را لبیک اجابت گفت در ابجد العلوم مطبوعہ در سال وفاتش حرف ہندسہ دوازدہ نوشتہ از صفر ہم صفر ست ندانم بکدام سال وفات یافت

مفتی غلام حضرت لکھنوی علامہ زمان فقیہ دوران مفتی عدالت بلدہ لکھنؤ بود بسال دوازدہ صد وسی وچہار ہجری وفات یافتہ شاعری تاریخ فوتش بنظم گفتہ وہو ہذا ــــــ مرد مفتی غلام حضرت افسوس کہ بود بشہر لکھنؤ حاکم شرع ، بسال تاریخ رحلت آن مرحوم ، فرمود کہ بود او حاکم شرع ۔

مولوی غلام رسول لاہوری از عمدہ ترین افاضل لاہور شاگرد وپسر مولوی غلام فرید لاہوری بود علماے پنجاب بہ تلمذ وی فخر میکردند بسال دوازدہ صد وپنجاہ وفات یافتہ ۔

مولوی غلام رسول پنجابی از علماے پنجاب در فقہ وحدیث وتفسیر فاضل کامل اکثر اوقات وعظ میگفت مرید شیخ محمد نصیر مجددی بود بسیاری از تصانیف او بزبان پنجابی اند در سال دوازدہ صد ونود و یک ہجری در گذشت

حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی ابن سید نوح حسینی نسبا واسطی اصلا حنفی مذہبا وچشتی مشربا وبلگرامی مولدا ومنشاء تاریخ بست وپنجم صفر روز یکشنبہ سال یکہزار ویکصد وشانزدہ ہجری در بلگرام متولد شدہ کتب درسیہ از اول تا آخر از سید طفیل محمد اترولوی خواند ولغت وسیر نبویہ صلعم وسند احادیث شریفہ واشعار عربیہ وفارسیہ از جد مادری خود سید عبد الجلیل بلگرامی گرفتہ وعروض وقوافی ودیگر فنون ادبیہ از خال خود سید محمد بن سید عبد الجلیل استفادہ نمودہ ومرید سید لطف اللہ بلگرامی بود بزیارت حرمین شریفین فائز گشتہ وصحیح بخاری از شیخ محمد حیات سندہی در مدینہ منورہ قراءت کردہ اجازت صحاح ستہ ازو گرفت وبہندوستان واپس آمدہ بمصاحبت نواب نظام الدولہ ناصر جنگ ابن نواب نظام الملک آصف جاہ حیدر آبادی رسید منجملہ تصانیف عربیہ او ضوء الدراری شرح صحیح بخاری تا کتاب الزکوۃ وتسلیۃ الفواد در قصائد خود وتراجم علما وده دیوان عربی کہ در ہر دہ دیوان سہ ہزار اشعار اند وہفت صد اشعار عربی کہ در کتاب سبحۃ المرجان بطور مثال درج کردہ وسبحۃ المرجان فی آثار ہندوستان واز تصانیف فارسیہ او ید بیضا وسرو آزاد وخزانہ عامرہ در تذکرۂ شعراو روضۃ الاولیا تذکرہ بعض اولیا ومآثر الکرام تاریخ بلگرام در ذکر اولیا

و فضلا و شعرای بلگرام و سند السادات فی حسن خاتمة السادات و دیوان فارسی و مظهر البرکات و سبعه
سیاره وغیره ازو یادگار ماند در سال یکهزار و دو صد هجری ازین جهان رحلت نمود نور الله ضریحه

حافظ غلام علی چریاکوٹی ابن شیخ نجابت الله عباسی از سلائل مولوی محمد احسن عباسی است
و ماوائل حال یکے از سلحشوران عساکر بود روزی یکے از بزرگانش فرمود ای کاش در خاندان ما کسی
بودی که بجای فن تیغ و تبر سرمایه علم و هنر بدست آوردی و بجای دشنه و سپر کسب احادیث و خبر کردی
بسماع این کلام بعض غیرتش در حرکت آمد تا آنکه ردای رهنوردی بر شانه امل بسته و بطلب گوهر علم
براحله عجل نشسته از یار و دیار بریده آستانه فیض کاشانه مولانا شاه عبد العزیز دہلوی پیوسته و در انجا
تا دیر باز قیام ورزیده از علم درسیه فراغتی بدست آورده بوطن رسید و بتعلیم برادران قوم کوشید
طرز تعلیم مفید و پسندیده داشت و در صرف و نحو رسائل نغز و دلکش دارد صاحب خرد ستوده اخلاق
کریمه بود در سال چهل و هشتم صدی سیزدهم جهان فانی را وداع نمود

مولانا غلام علی دہلوی از سادات علوی و مریدان مرزا مظهر جانجانان عارفے بود کامل
جامع علوم ظاهر و باطن ولادتش در سن یازده صد و پنجاه و شش هجری بوقوع آمده چنانچه شاعری
تاریخ میلاد شریفش چنین یافته ؎ چو نجم چرخ هدی حضرت غلام علی ٭ شده ظهور نگین در جهان جهان
بشگفت ٭ سن ولاد شریفش چو جست رافت دل ٭ مه سپهر هدایت شده طلوع بگفت ٭ و بتاریخ بست
۱۱۵۶
و دوم صفر سن دوازده صد و چهل هجری ازین جهان فانی رحلت فرموده در پہلوی مرشد خود مدفون
گشت از عبارت نور الله مضجعه سال وفاتش برمی آید مسود اوراق که تاریخ رحلتش تخرجه منظوم ساخته
۱۲۴۰
اینست ؎ چو ماه چرخ هدی حضرت غلام علی ٭ برخ کشید ز ابر عدم نقاب و نهفت ٭ گزیده
سپهر غروب بحسرت و افسوس ٭ مه سپهر هدایت نهفت سال گفت
۱۲۴۰

قاضی غلام غوث گوپاموی فاضل افضل و فقیه اکمل از احفاد قاضی مبارک شارح سلم بود
بخدمت ارتضا علی خان اکتساب علوم نموده مدام بدرس و تدریس مشغول بودی چندی در ضلع گنتور
ملک مدراس بر وساده قضای آنجا رونق بخش بوده دو جلد فتاوی از تصانیف وے مشهور اند در
سال دوازده صد و سی و دو هجری بحیدرآباد رخت هستی بسوی عدم بربسته همدرانجا مدفون شد

مولوی غلام فرید لاهوری سهروردی عالم اجل فاضل اکمل جامع کمالات ظاهر و باطن

عابد زاہد ذاکر شاغل بود تمام عمر بتدریس و تعلیم طلبہ علوم بسر بردہ و از دنیا و اہل آن سروکارے نداشت تجرید و تفرید بر طبع گرامیش غالب بود بسال دوازدہ صد و شانزدہ ہجری جان بجان آفرین سپرد

شاہ غلام قطب الدین الہ آبادی مصیب تخلص ابن شاہ محمد فاخر زائر ابن شیخ خوب اللہ الہ آبادی مرید و خلیفہ پدر خود بود تولد او بغرہ محرم سال یکہزار و یکصد و سی و ہشت ہجری بود تاریخ ولادتش از نیک بخت ازلی بادامی برآید تکمیل علوم ظاہر بخدمت مولوی برکت اللہ الہ آبادی کرد در ایام حداثت سن ہنگامیکہ والد ماجدش بمکہ معظمہ رفت مسند آرای خلافت شدہ از تصانیف او دیوان فارسی کہ نہایت مطول و مضبوط است و مثنوی نان و قلیہ در جواب نان و حلوا و بستان الحقیقہ یادگار علم وی اند در آخر عمر خود جہت حج بیت اللہ رفتہ بتاریخ سلخ ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد و ہشتاد و ہفت ہجری در بلد الحرام وفات یافتہ در قبہ ام المومنین خدیجہ کبری جانب راست مدفون گشت تاریخ فوتش منشی جوگل کشور شاگردش بتعمیہ گفتہ و ہو ہذا ؎ ذات پاک غلام قطب الدین رفت بربست زین جہان افسوس ٭ دل سخندان من سوال نمود ٭ سال این غم ز نوحہ خوان افسوس

با دل زار سوختہ گفتم ٭ قطب الدین رفت زین جہان افسوس

۱۱۸۷

مفتی غلام محمد لاہوری از اولاد و امجاد شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی و پدر مفتی غلام سرور لاہوری جامع علوم و فنون بود مدام بکار تدریس و طبابت سرگرم می ماند و قوت حلال از کتابت قرآن مجید حاصل میکرد در سال دوازدہ صد و ہفتاد و شش ہجری وفات یافت

مولوی غلام محمد خان ساکن کوٹ ولد رحمت خان عرف خان محمد از گروہ کھوکران ساکن کوٹ بخدمت بابرکت مولانا محمد سلامت اللہ کشفی کانپوری رسیدہ اکتساب علوم متعارفہ کردہ ورع و تقوی شعار و دثار خود ساختہ و تنہا نشینی مطبوع طبع شریفش بود بعد فراغ علمی اعزہ و اکابر موضع مذکور مستدعی قدومش بدان قریہ شدند وی گفت تا وقتیکہ ہمقوم ما ترک سود خواری و احتجاب نسوان از نامحرمان اختیار نخواہند کرد بدان موضع قدم نخواہم نہاد ہرگاہ مردم ہمقوم او ہر دو شرط را بتلقی بقبول کردند وی بوطن آمدہ تا حیات خود ہمہ را بپابندی شریعت غرا ہدایات نمود و مسجدی دران موضع تعمیر کردہ آخر کار بحکم کل نفس ذائقۃ الموت واقع چہاردہم ربیع الاول روز یکشنبہ سال اول صدی چہاردہم ہجرت رحلت فرمودہ بمسکن خود مدفون گشت علیہ الرحمۃ والغفران

کھو کھر بکاف تازی مضموم مخلوط بہا و واو ساکن و فتح کاف تازی مخلوط بہا و رای مہملہ ساکنہ گروہی است از اہل اسلام کہ لقب خانی دارند و اصل شان از پنجاب است چنانکہ از تاریخ فرشتہ وغیرہ مستنبط میشود و ایشان خود را شیخ میدانند و لفظ خان بر خود خطاب می انگارند و ہمہ سنی مذہب اند کوٹ بضم کاف تازی و واو ساکن مجہول و تای ہندی دیہی است در دوابہ گنگ و جمن متصل جانب چپ دریای جمن اکنون بضلع فتحپور ہسوہ تعلق دارد

قاضی غلام مخدوم چریاکوٹی ابن قاضی عبد الصمد عباسی بفطانت و ذکا چون پدر مشہور بود بکرم و سماحت بالسنہ مردم مذکور بعد تکمیل علوم متداولہ شوق تعلم زبان سنسکرت در دلش پدید آمد تا آنکہ در تحصیل زبان مذکور حظی وافی برگرفت و بمقام بنارس کہ معدن مہرۂ زبان مرقوم است میان ماہران این فن امتیازی کافی یافت طبعی سخن سنج داشت بزبان فارسی دیوانی ترتیب داد چون زمان وداع دنیا نزدیکش رسید ہمہ را بجوہیہ دمہ آتش سوزان نہاد اشعارش کہ بر صفحہ السنہ مردم ملفوظ بودند اندکی از انجملہ اینست ؎ بباغ دہر نہ گل ماند و نی سمن باقیست ٭ ز عندلیب بری چند در چمن باقیست ٭ دلم بسوخت تنم سوخت و استخوان ہم سوخت ٭ تمام سوختم و ذوق سوختن باقیست ٭ فیض خان مکرم خوشم نیم محتاج ٭ درون سینہ دلی حسرت وطن باقیست ٭ صدیق الصدوق مولوی محمد فاروق چریاکوٹی کہ سلسلۂ نسبتش بیدو واسطہ بصاحب ترجمہ میرسد غزلی بجواب غزل مذکور انشا فرمودہ برای تربیت ناظرین سخنور بزبان قلم سپردہ می آید **غزل** ؎ نہ آن پیالہ نہ آن می نہ آن چمن باقیست ٭ مگر ز بیخودیم قصۂ کہن باقیست ٭ بہ پیچان گدا اختتام من کہ بغیر یاد تو نیست ٭ ز من ہرانچہ در آغوش پیرہن باقیست ٭ بہر چہ داد خداوند شادم ولیکن ٭ درون دل ہوس طائف و یمن باقیست ٭ خجل ز منت دشنام توشدم ای جان ٭ کہ بر زبان تو زین حیلہ یاد من باقیست ۔ الغرض موصوف الترجمہ بجای پدر بزرگوارش بعہدہ قضا مامور بودہ بسال نہم از صدی سیزدہم ہجرت بعمر ہجاو سالگی جہان فانی را پدرود فرمود غفرلہ اللہ تعالے ۔

مولوی غلام محی الدین بگوی ابن حافظ نور حیات بن حافظ محمد شفا بن حافظ نور محمد بگوی عالم اجل فاضل اکمل فقیہ و محدث جامع کمالات صوری و معنوی بود بروز دوشنبہ ماہ محرم سال دوازدہ صد و سہ ہجری متولد شدہ قرآن شریف از حافظ حسن نظراً قرات کردہ بعدہ بماہ مبارک رمضان یک پارہ روزانہ حفظ کردہ بشب در تراویح میخواند تا اینکہ در یکماہ حافل

قرآن گشت و بتحصیل علوم متوجه شد چونکه ذهن و ذکای کامل داشت بملک پنجاب کسی درا تعلیم داده نتوانست بالآخر او مع برادر خرد مولوی احمد الدین که هشت ساله بود بدهلی قدوم آورده از علماے دهلی علوم معقول و منقول خوانده علم حدیث بخدمت مولوی محمد اسحاق تحصیل نموده سند آن از مولانا شاه عبد العزیز یافته هرگاه فارغ التحصیل گشت بلاهور رسیده در لال مسجد تا سی سال بتدریس طلبه علوم اشتغال داشت پس بوجه بیماری استرخا بمسکن خود موضع بگا متعلقه بهیره مضاف لاهور آمده تا چهارده سال بیمار ماند و هم دران حالت باب تدریس و تعلیم مفتوح داشت بشب دوشنبه ماه شوال سال دوازده صد و هفتاد و سه هجری وفات یافته در موضع بگا مدفون شد دو فرزند خلف الصدق عقب خود گذاشت یکی حاجی مولوی غلام محمد که امام جامع مسجد لاهور است دوم مولوی عبد العزیز که امام جامع مسجد بهیره است سلمهما الله تعالی

حافظ سید غلام میر سندیلی ابن سید قلندر بخش بن مولوی عبد الله ابن سید زین العابدین مخدوم زاده سندیله بخدمت مولوی حیدر علی سندیلی و مولوی ظهور الله لکهنوی و مولوی عبد الواجد خیرآبادی تحصیل علوم کرده اکثر بنواح کلکته تا چند بسری برد باز بسندیله مراجعت نموده بدرس طلبه پرداخت سوم ذیقعده سال دوازده صد و شصت و چهار هجری وفات یافته بمقابر امرهره واقع قصبه سندیله مدفون گشت

مولوی غلام نجف حقانی سندیلی ولد احمد شاه ولد حافظ عنایت الله حقانی از شیوخ قصبه سندیله دانشمند کثیر الدرس و حامل قرآن سریع التلاوة بود و اکثر ماه رمضان المبارک بیک شب ختم نمودی در سال دوازده صد و پانزده هجری رحلت نمود

شیخ غلام نقشبند لکهنوی ابن شیخ عطاء الله یگانه روزگار جامع شریعت و طریقت بود وی رحمة الله علیه تلمیذ میر محمد شفیع دهلوی شاگرد شیخ عطاء الله مذکور است و شیخ عطاء الله شاگرد شیخ پیر محمد لکهنوی بود لاکن شیخ غلام نقشبند فاتحه فراغ بدست شیخ پیر محمد لکهنوی که استاد پدرش بود خوانده و تمام عمر گرامی خود بافاده و تدریس طلبه علوم بسر برده جمعی کثیر از افاضل بمدارج نهایت براد خود رسیدند و سلسله تعلیم اکثر علمای هندوستان بدومی پیوندد شاه عالم ابن اورنگ زیب عالمگیر پادشاه شهره کمالش استماع کرده او را نجود طلبید و باعزاز و اکرام تمام پیش آمده منجمله تلامذه

استادو سید عبدالجلیل بلگرامی است که ذکرش گذشت تفسیر ربع قرآن مجید مع حاشیه آن و نیز تفسیر چند سور قرآنی و فرقان الانوار و رساله لامعه عرشیه در وحدت وجود و شرح قصیده غزجیه وغیره از تصانیف معتبره وستنده وی بود واقع سلخ رجب سال یکهزار و یکصد و بست و شش هجری این جهان بی بود را پدرود فرمود و به لکهنؤ مدفون گشت نور الله مرقده

مولوی غلام یحیی بهاری مسقط راس او موضع اکبر متصل قصبه نگرنهسه از توابع بهار است که از بهار بفاصله هشت کروه مابین پتنه و بهار واقع شده دانشمند متبحر و سرآمد علمای روزگار بود در ذهانت و منطق دانی گوی سبقت بر اماثل و اقران خود ربوده از تصانیف او حاشیه بر میرزا هد رساله متداول علمای زمان است در سال یازده صد و بست و هشت هجری وفات یافته در بهار بیرون احاطه درگاه مخدوم شرف الدین قدس سره مدفون گشت رحمة الله علیه اکبر بکسر اول و فتح کاف عربی و سکون بای تحتانی معروف و رای هندی در آخر نگرنهسه بفتح نون و کاف فارسی و سکون را و نون مضموم و های ساکنه و سین مفتوحه در آخر های مختفی

میر غیاث الدین محمد قزوینی ابن میر عبداللطیف قزوینی از عمده ترین افاضل عهد جلال الدین اکبر بادشاه بود در علم سیر و تواریخ و اسمار الرجال و سائر محاضرات آیتی بود از آیات پروردگار و برکتی بود از برکات روزگار در قوت حافظه و یرا ثانی لوح محفوظ باید شمرد در خدمت بادشاه بخواندن علم تاریخ و سائر کتب نظم و نثر شبانه روز اشتغال داشت بخطاب نقیب خان ممتاز بود

حرف الفاء

ملا فتح الله اوده‌ی در اوائل حال از علمای نامور دهلی بود سالها در مسجد جامع دهلی که پایین منار شمسی است بر مسند درس و افاده جا داشت و در آخر مرید و خلیفه شیخ صدر الدین حکیم شد و بسلوک این طریق مشغول گشت گویند که وی ریاضات بسیار کشید ولیکن نفحات بمشام جانش نرسید شکایت این حال پیش پیر خود برد فرمود که ترک درس کن و کتب از ملک خود بدر کن او همچنان کرد مگر کتابی چند که بسمت لفاست و لطافت موسوم بودند نزد خود نگاه داشت هنوز فتح باب معرفت در توقف بود تا بقیه کتب را نیز از خود جدا کرد و او را دیدند که بر لب آبی نشسته اجزا را می شست و آب از چشم او میرفت تا لوح ضمیرش از نقش ماسوی الله پاک شد و دل

بدل آن علم باطن نسبت یافت شیخ قاسم او دہی دہلوی از مریدان اوست رسالۂ دارد مسمے
بآداب السالکین رحمۃ اللہ علیہما

میر فتح اللہ شیرازی شیعی مذہب از سادات شیراز اعلم العلمای زمان بود جمیع علوم عقلی و نقلی و حکمت و ہیئت و ہندسہ و نجوم و رمل و حساب و طلسمات و نیرنجات و جرّ اثقال نیکو میدانست و لیاقت رصد بندی داشت و در علوم عربیت و حدیث و تفسیر و کلام نیز نسبت او مسلّم است شاگرد غیاث الحکما و دو تصانیف خوب دارد میر موصوف اگرچه در مجالس بغایت خلیق و متواضع نیک نفس بود لیکن آن ساعت که بدرس اشتغال داشتی بشاگردان غیراز فحش و الفاظ رکیکه دیگر بزبانش نرفتی ازین جهت کم مردم بدرس او میرفتند و شاگردے رشید هم از و بر نخاسته چند سال در دکن پیش علاول خان حاکم آنجا بود چون در سن نهصد و نود هجرے بملازمت اکبر شاهی آمد بعضد الملک مخاطب گردیده بملک کشمیر در نهصد و نود و هفت هجری وفات یافته بمقام تخت سلیمان مدفون شد

از مصنوعات او آسیائی بود که خود حرکت میکرد و آرد سائیده می شد و آئینۂ که از دور و نزدیک اشکال غریبه در و مرئی میگشت و بندوقیکه بیک گردش دوازده آوازے دادے

بابا فتح محمد برہانپوری عالم علوم عقلیه و نقلیه محدث و عارف باللہ مدام در برہانپور درس دادی علم فقه حدیث و تفسیر از والد ماجد خود مولانا عین العرفا شاہ محمد عیسی جند اللہ برہانپوری اکتساب نموده جداو شیخ محمد قاسم سندہی بلقب رئیس المحدثین شہرت داشت و قدش بکه معظمه ساکن بود

مولوی فخرالدین زرادی بزرگی بود جامع علوم و تقوی و در امر دین صلابتی تمام و عظمتے وافر داشت در اوائل حال پیش مولانا فخرالدین ہانسوی در شهر دہلی تعلیم میکرد و بجوش طبع و دقت سخن و فصاحت عبارت از ممتازان اہل شہر بود عاقبت مرید و خلیفہ سلطان المشائخ حضرت نظام الدین اولیا قدس سرہ شده از میان سلطان برآمد و در سلک درویشان منسلک گشت و بیشتر احوال در سفر بودی و در صحاری و بیابانها عبادت خدا کردی و صوم دائم داشتی و زمانیکه در عهد محمد تغلق شاه بادشاه دہلی مردم دہلی را بدیوگیر فرستادند او نیز رفت از انجا بزیارت خانه کعبه رفت و از انجا به بغداد رفته علم حدیث بحث کرد هنگام بازگشت مرکب

غرق آب شد و مولانا بدرجهٔ شهادت رسید در صرف کتابی از وی مشهور است رحمة الله علیه
مولوی فخر الدین احمد الٰه آبادی از اولاد امجاد شاه رفیع الزمان مرحوم الٰه آبادی که یک دائره
منجملهٔ دوائر دوازده گانهٔ الٰه آباد بنام نامی شان به محلهٔ یحیی پور مشهور است رکنی بود از شرفای شهر الٰه آباد
بشهر لکهنؤ در خدمت علمای عصر یعنی مفتی محمد یوسف و مولوی نعمت الله و مفتی محمد اصغر و مولوی حسین احمد
محدث لکهنوی فرنگی محلی و آخون شیر محمد ولایتی تحصیل علوم متعارفهٔ متداوله نموده بعد فراغ علمی مراجعت
به الٰه آباد وطن خود فرموده وساده آرای مسند ارشاد حسب خاندان خود گردیده و بحج بیت الله الحرام
شرف اندوز شد علاوه آن افادهٔ درس بطلبه و افاضهٔ معالجه بمرضی نیز میفرمود بوجه حذاقت و شهرت معالجه
ملقب بحکیم بادشاه شد اکثری از خلفای طریقت و تلامذهٔ علوم به برکت فیض شان نامی و گرامی شدند
مثل مولوی مسیح الدین احمد خلف و خلیفه موصوف الذکر و مولوی محمد عبد السبحان ساکن احمد آباد و نواره
و برادر زادهٔ شان مولوی حافظ عبد الکافی وغیرهم منجمله تصانیف ممدوح الذکر رسالهٔ تفرقة البدعة
والسنة و کف الالسنة عن تکفیر الفرقة الرفضة و رسالهٔ التبشیر و نذیر و رسالهٔ مولد شریف و رسالهٔ مناسک الحج
و رسالهٔ ازالة الشکوک والاوهام بجواب تقویة الایمان و فاتحه فی جواز الفاتحه مشهور اند بالجمله بمصداق
آیهٔ کریمه کل من علیها فان بعمر هفتاد و دو سالگی بتاریخ بست و سوم ربیع الثانی یوم جمعه سال یکهزار و
سه صد و سه هجری از دار فنا بدار بقا رحلت فرموده بمحلهٔ یحیی پور محلات شهر الٰه آباد مدفون شد علیه الرحمة والغفران
فرید واحد العین از شاگردان سید شاه میر سامانه بود و او را چنان نشان میدهند که با آنکه تحصیل
چندان نکرده بود اما هر مسئلهٔ مشکل و بحث دقیق و غامض را از هر کتاب مستفتیانه که از وی می پرسیدند
در لحظه قلم و دوات گرفته در سلک تحریر کشیده حل می ساخت اما توجه بتقریر بلکه قرأت آنچه خود می نوشت نداشت
مولوی فرید الدین احمد بن سید محمد راجی بن مولوی سید یاد علی مشهدی کرّوی ذهن و ذکای
جبلی دارد با وایل در خدمت مولانا محمد سلامت الله کشفی کانپوری و دیگر علمای وقت اکتساب علوم
متداوله نموده متوجه به تعلم قوانین انگریزی شد و در قانون دانی و معاملات فهمی مشار الیه امائل و اقران
و مورد عنایات حکام والاشان گشت چندی بوکالت هائی کوٹ زمان بعده بعهدهٔ سب جج امتیاز
داشت الحق اگرچه تحصیل علوم بخدمت علمی کمر بستی کم از ملا حسن سهالوی و ملا عماد الکهنوی نبودے
در بحالت هم متاع و عقار که وی دارد دیگر همچشمان را کم داده اند با این همه اغره و اقربا پروری

شعار خاص اوست بتقریب جوبلی ملکہ انگلستان وقیصر ہند او نیز بخطاب خان بہادر امتیاز یافتہ سلمہ اللہ تعالےٰ

مولوی فضل امام خیرآبادی شیخ فاروقی شاگرد رشید مولوی سید عبد الواجد خیرآبادی بمنصب صدر الصدوری شاہجہان آباد از سرکار انگریزی عزت و امتیاز داشت بر میر زاہد رسالہ و میر زاہد ملا جلال حواشی متینہ نوشتہ و در علوم عقلیہ گوی سبقت ربودہ آمدنامہ کہ در ان قواعد فارسی بیان کردہ و نیز ترجمہ چند علمای جوار لکھنؤ تحریر فرمودہ بس مفید مبتدیان ست پنجم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بفردوس بریں شتافت

مولوی فضل اللہ سندیلی ابن سید شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ در اوائل از مولوی زین العابدین سندیلی تحصیل علوم کردہ تکمیل آن در قصبۂ گوپامؤ بخدمت علمای عصر آنجا نمودہ مرید و سجادہ نشین والد خود بود بہدایت و ارشاد طالبین میپرداخت باواخر صدی دوازدہم وفات یافتہ بمقبرہ کریم باغ اندرون روضۂ پدر خود واقع قصبۂ سندیلہ مدفون گشت

مولوی فقیہ اللہ سندیلی ابن سید صلح اللہ بن سید غلام علاء الدین مخدوم زادۂ سندیلہ در سال دوازدہ صد و سہ ہجری متولد شدہ بخدمت مولوی احمد بخش سندیلی و مولوی ہادی ساکن دیوا و مولوی غلام حسین بنگالی و مولوی اسلم بلگرامی و مولوی نور الحق لکھنوی و مولوی محمد حیدر فرنگی محلی لکھنوی و مولوی سراج الحق فرنگی محلی لکھنوی و مفتی محمد اصغر فرنگی محلی و مولوی محمد جعفر ساکن کسمنڈی اکتساب علوم نمودہ و بیعت ارادت از والد خود حاصل کردہ ہموارہ درس میداد و وعظ میفرمود بتاریخ بست و دوم صفر سال دوازدہ صد و پنجاہ و نہ ہجری وفات کرد بصحن مسجد مخدوم صاحب واقع قصبۂ سندیلہ مدفون گردید

شاہ فضل اللہ برہانپوری بہ لقب نائب رسول اللہ شہرت داشت اصلش از جونپور است و بر برہانپور وطن اقامت اوست کہ در انجا متوطن شدہ مدرسہ بنہاد و مدام بدرس فقہ تفسیر و حدیث و تصوف مشغول می بود مصارف مدرسہ و طلبہ بادشاہ وقت خود میداد وفات وی در سن ہزار و پنج ہجری در برہانپور وقوع یافتہ ہمدرانجا مدفون گشت

مولانا فضل رحمن اوصاف حمیدہ و خصائص پسندیدۂ شان بحد اند کہ قلم مقطوع اللسان

شمہ ازان بر صفحۂ قرطاس بی اساس برنگارد و انسان ضعیف البنیان را چه یارا که عشر عشیر آن بعرض بیان آرد ع لا یدرک الواصف المطری خصائصه وان یک سابقا فی کل ما وصفا ه بالجملہ نام والد ماجد شان اہل اللہ بن محمد فیاض متوطن قدیم قصبۂ ملانوان ضلع اونام ممالک اوده از اولاد امجاد مخدوم شیخ محمد ملانوان مصباح العاشقین است حضرت شان بذات خود قصبۂ مراد آباد ضلع اونام را که از ملانوان سه کروہی فاصله دارد بقدوم سکونت رونق بخشیده اند و بعض اولاد شان ہنوز بقصبۂ ملانوان مقیم اند حضرت موصوف الالقاب در سال دوازده صد و ہشت ہجری ولادت یافته چنانچه فضل رحمن بدون الف ولام تعریف با الف بعد میم نام تاریخی وشان است بدین حساب عمر شریف تا سال سیزده صد و پنج ہجری که زمانۂ تالیف مجموعۂ ہذا است نود و ہفت سال می شود اللہم متع المسلمین بطول بقائه تحصیل علوم درسیۂ رسمیه بخدمت اساتذۂ وقت که مشهور ترین آنهاست مولانا شاه عبد العزیز دہلوی و مرزا حسن علی کبیر محدث لکهنوی و مولوی محمد اسحاق دہلوی اند فرمودند ورع و تقوی و اتباع فقه و حدیث شعار و دثار او شان است ارادت بیعت و اجازت خلافت از حضرت شاه محمد آفاق دہلوی و نیز از حضرت شاه غلام علی دہلوی قدس اللہ سرہما دارند چون از بدو سن شعور طبع گرامی بشغل باطن مجبول شده اتفاق تدریس و تصنیف نه افتاد در اوائل حال گاہی به تذکیر و موعظت می پرداختند الحال بوجه ضعف جسمی که لازمۂ این عمر است آنهم نمی شود مگر تاہم فی زماننا مرجع خلائق اند صغیر و کبیر و توانگر و فقیر مشهور و غیر مشهور از نزدیک و دور می آیند و بشرف بیعت بہره یاب می شوند ادام اللہ فیضه علی رؤس المسترشدین مؤلف اوراق بماه ذیحجه سال سیزده صد ہجری از وطن مالوف باراده استلام سدۂ منیفه تا لکهنؤ رفته در انجا دریافت آمد که از اونام تا مراد آباد آب باران سر طغیانی دارد که عبور بسواری عرابه و پالکی وغیره دشوار است ناچار بزبان حال شعر مشهور آورده بریان واپس آمدم ع تہی دستان

قسمت را چه سود از رہبر کامل که خضر از آب حیوان تشنه می آرد سکندر را

مولوی **فضل رسول بدایونی** ابن مولوی شاه عبد المجید قدس سرہما بماه صفر سن دوازده صد و سیزده ہجری متولد شده نام تاریخی وی ظہور محمد است تکمیل و تحصیل کتب درسیه متعارفه بخدمت مولوی نور الحق فرنگی محلی خلف مولوی انوار الحق شاگرد ملک العلما بحر العلوم ملا عبد العلی

نموده بقصبۂ رودلی پیشگاه مزار پر انوار مخدوم شاه عبد الحق قدس سره وا کابر علمای وقت مثل مولوی عبد الواسع و مولوی عبد الواجد خیرآبادی و مولوی ظهور اللہ فرنگی محلی وغیرہم رسم دستار بندی ادا فرمودند زان بعد علم طب از حکیم سید ببر علی خان موہانی و علم حدیث و تفسیر از شیخ المکه عبد اللہ سراج و شیخ المدینه شیخ عابد مدنی و علم تصوف از والد ماجد خودش حاصل نموده و نیز بیعت و خلافت در سلسلۂ قادریه چشتیه از والد خود یافته چند بار بحرمین شریفین رفته از حج و زیارت مشرف گشت یکبار از دہلی احرام بسته پیاده تا بمبئی رسیده و از انجا بسواری جهاز بجده فرود آمد واز جده بمدینه پیاده رفته ہمچنین بکمال جذب و ارادت به بغداد خیر البلاد رفته سجاده نشین و سادۂ غوثیه حضرت سید علی ہم از خود اجازت خاص بوی عطا فرموده بالجمله ہمواره بہدایت و تعلیم خلائق و تدریس می پرداخت و در ترویج کتب دینیه کوشش بلیغ می نمود بسیاری از علماء و فضلای ملکی بسایۂ تربیتش نشو و نما یافتند از انجمله مولوی فیض احمد بدایونی و مولوی سخاوت علی جونپوری و مفتی اسد اللہ آله آبادی و مولوی شاه احمد سعید رامپوری و مولوی عنایت رسول چریاکوٹی هستند سوم جمادی الثانی سال دوازده صد و ہشتاد و نه ہجری روز پنجشنبه بعد نماز ظہر بعمر ہفتاد و ہفت سالگی جہان فانی را پدرود فرموده در بدایون مدفون گشت برادر زاده مغفور مولوی عبد السلام مراد آبادی تاریخ وفاتش در فقرۂ آنا فضل الرسول یافته تصانیفه المشهورة بوارق محمدیه۔ تصحیح المسائل معتقد منتقد سیف الجبار۔ فوز المومنین تلخیص الحق۔ احقاق الحق شرح فصوص الحکم۔ رساله طریقت حاشیه میر زاہد۔ حاشیه ملا جلال۔ طب الغریب رسائل و دیگر مسائل شتی

مولوی فضل حق خیرآبادی عمری حنفی ماتریدی چشتی در سال دوازده صد و دوازده ہجری ولادت یافته شاگرد پدر خود مولوی فضل امام است حدیث از مولانا عبد القادر دہلوی اخذ کرده و قرآن مجید در چهار ماه یاد گرفته و فراغ علمی بعمر سیزده سالگی حاصل نمود مرید شاه دہومن دہلوی بود در علوم منطق و حکمت و فلسفه و ادب و کلام و اصول و شعر فائق الاقران و استحضار سے فوق البیان داشت لغلش زائد بر چهار ہزار اشعار شاہد بود از بلاد بعیده طلبه علوم آمده از و مستفید می شدند بسال دوازده صد و شصت و چهار ہجری مولف ہیچمدان بمقام لکھنؤ بخدمتش رسیده دید که در عین حقه کشی و شطرنج بازی تلمیذی را سبق افق المبین میداد و مطالب کتاب بلا

بمتعلم با حسن بیانی و دلنشین می نمود تالیفات رائقه و اسعا نگویزان اورا بزمانه فساد ہند قید کرده بجزیرهٔ رنگون فرستادند همدرانجا بتاریخ دوازدہم صفر سال دوازده صد و هفتاد و هشت هجری وفات یافته **تصانیفه** الجنس الغالی فی شرح الجواهر العالی حاشیه شرح سلم قاضی مبارک حاشیه افق المبین حاشیه تلخیص الشفا - الهدیة السعیدیة در حکمت طبعی - رسالہ تحقیق العلم والمعلوم - الروض المجود فی تحقیق حقیقة الوجود - رسالہ تحقیق الاجسام - رسالہ تحقیق کلی طبعی و تشکیک در ماهیات و تاریخ غدر ہندوستان خلف رشید وی مولوی عبدالحق که آئینه کمال پدر است بریاست رامپور تعلق دارد

شیخ فضیل کالپوی پسر کلان شیخ جلال واصل کالپوی در وادی عربیت دستگاهی غریب داشت اشعار و قصائد عربیه بفصاحت تامه ازوست این مطلع قصیده ویست که در جواب معین الدین طنطرانی گفته ؎ یا جمیل الوجه وجهی عن قدیم الحال حال ؛ راح ردی بالنوی والدمع کالسلسال سال ؛ و مطلع قصیده طنطرانی اینست ؎ یا خلی البال قد بلبلت بالبلبال بال ؛ بالنوی زلزلت قلبی فهو بالزلزال زال ؛ در شیخ فضیل موصوف توقیع نثر و نظم عربی که بر تفسیر شیخ فیضی نوشته دلالت بر کمال او دارد

مولوی فقیر محمد جهلمی بن حافظ محمد سفارش بموضع چتن که از شهر جهلم بفاصله دو میل جانب غرب است بروز پنجشنبه در دوازده صد و شصت هجری متولد شده تحصیل علوم عربی درسی بخدمت میان قطب الدین ساکن تالیان واله و میان غلام محمد ساکن موضع باده و نوسے نور احمد ساکن موضع کهائی و تلی وغیره علمای عهد تحصیل کرده رفته رفته بسلک تلامذه مفتی صدر الدین خان صدر الصدور دہلی منسلک گشته باندک زمانی فارغ التحصیل گشت و بوطن مالوف واپس آمد و در رد مذہب نصاری کوشش بلیغ دارد و الحال مالک و مربی مطبع سراج المطابع واقع جهلم است ترجمه تصدیق المسیح و حاشیه صبابة الانسان عن وسوسة الشیطان و حدائق الحنفیه در تذکرهٔ علمای حنفی و زبدة الاقاویل فی ترجیح القرآن علی الاناجیل و رساله آفتاب محمدی از تصانیف ویست سلمه الله تعالی

مولوی فیض احمد بدایونی بن حافظ غلام احمد بن مولوی شمس الدین ابن مولانا محمد علی بدایونی ولادت وی در هزار و دوصد و بیست و سه هجری رو داد جمله علوم عقلی و نقلی بخدمت خال خود مولوی شاه فضل رسول بدایونی بکمال تحقیق و تدقیق تحصیل نمود و مرید مولانا شاه

عبدالمجید جد مادری خود بود تشریح کمالات علمیہ وحالات قدسیہ وی درین مختصر گنجائش ندارد ونجملہ تالیف او حاشیہ صدرا وحواشی فصوص فارابی ودو دواوین ثلثہ عربی وفارسی دارد ودر مناقب حضرت غوث الاعظم قدس سرہ بودند کہ اکثر از انہا در فتنہ عامہ ہند ضائع شد ندوی رحمۃ اللہ علیہ درحدود سال دوازدہ صدو ہفتاد وچہار ہجری رحلت فرمود

ملا فیروز کشمیری معروف بہ بچاگنائی والد بابا نونی گنائی بعنفوان شباب از زیارت حرمین شریفین مشرف شدہ واپس بہندوستان آمدہ در بدایون باکتساب علوم کوشش نمود لیکن بے سود بود آخر بہ ہنمونی طالع بخضر علیہ السلام دوچار گشت از و استدعای علم کردہ وی ورا تعلیم علوم نمود صاحب ترجمہ بفقہ وحدیث وتفسیر وغیرہ فائق اقران گشتہ بعہدہ افتای کشمیر عز امتیاز یافت ومرید میر حمزہ کشمیری شدہ در عہد حسین شاہ والی کشمیر بسال نہصد وہفتاد وسہ ہجری بعمر ہفتاد سالگی از دست اہل تشیع کشتہ شد شیخ یعقوب صیرفی در تاریخ فوت او فرمود ؎ انسپے تاریخ در دین وحید گفت شد از بہر دین ملا شہید از فرزندانش ملا عبدالوہاب دانشمندی صاحب تالیف بود بر حاشیہ تو تی و شرح مواقف وشرح شمسیہ حواشی نوشتہ

حرف القاف

قاضی خان ظفرآبادی نامش یوسف نا دبوم ظفرآباد مرید خلیفہ شیخ حسن ابن طاہر جونپوری جامع علوم ظاہری باطن وبصفت قناعت موصوف بود نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ہرچند از وی التماس قبول نذری کردوی قبول نکرد وگفت ؎ از خدا خواہم واز غیر نخواہم بخدا × کہ نیم بندۂ غیرہ نہ خدای دگر است × چون فرمان معافی پیش شیخ عبداللہ کہ اکبر اولاد او بود بردند وے نیز قبول نکرد وگفت پسر باید کہ بمتابعت پدر رود وفات قاضی خان پانزدہم صفر سال نہصد وہفتاد بود مرقدش در ظفرآباد سواد جونپور است

قاضی قاضن بھکری ابن قاضی ابوسعید بن قاضی زین الدین بھکری سرآمد علمای وقت باتواع فضائل حفظ قرآن وعلم قرات نکو آراستہ بود در فقہ وتفسیر وحدیث وتصوف وعربیت انشا مہارتی کافی داشت ودر اوای سلوک سبے ریاضات کشیدہ وبزیارت حرمین شریفین رسیدہ سیر وسفر بسیار کردہ بالآخر در سلک مریدان سید محمد جونپوری مدعی مہدویت منسلک گردید

لہذا علمای وقت بروطعن داشتند از ذا شاہ حسن حاکم سند قضای بھکر یافتہ بجای ہو روقتی نشست و کبر سن از دا استعفا جستہ برادرش قاضی نصر اللہ سپرد ندوی بسال نہصد و پنجاہ و ہشت ہجری در گذشت بھکر بہ بای موحدہ مفتوح مخلوط بہا و کاف عربی مشدد مفتوح مخلوط بہای ہوز و رای مہملہ نام شہریست از مضافات سند

ملا قاسم کاہی تخلص از علم تفسیر و ہیأت و کلام تصوف دیرا بہرہ تمام بود و ہم در موسیقی تصنیف دارد اگرچہ صحبت مشائخ متقدمین و زمانہ مولانا جامی قدس سرہ السامی و غیر ایشان دریافتہ اما تمام عمر بالحاد و زندقہ صرف کردہ مع ذلک صفت وارستگی و آزادگی و بذل و ایثار بر وجہ اتم داشت دیوان اشعار او مشہور ہست و گل افشان نام مثنوی در جواب بوستان سعدی قافیہ بقافیہ گفتہ مطلع نعتیہ اش ؎ جہان آفرین را بجان آفرین * بجان آفرین صد جہان آفرین * از عہد ہمایون شاہ تا عہد اکبر شاہ زندہ بود تاریخ فوتش بدریافت نرسید

سید قطب الدین محمد بن الحسنی الکروی ابن سید رشید الدین احمد بن المغزوی کہ سلسلۂ نسب پدری وی بحضرت امام حسن بن امیر المومنین علی رضی اللہ عنہما می پیوند د عالم متبحر و فقیہ نحریر صاحب ولایت و مجاہد فی سبیل اللہ بود در پانصد و ہشتاد و یک ہجری متولد شدہ بعہد سلطان قطب الدین التمش از غزنی بدہلی قدوم آوردہ و از انجا بموضع کڑا بالضم کاف عربی و رای مہملہ مشددہ مفتوحہ در آخر الف کہ قریب قصبہ ہسوہ بمسافت نیم فرسنگ واقع ہست و بہ کڑا سادات شہرت دارد رخت اقامت انداخت پس از ان بہ نیت غزاو جہاد بخطہ کڑا بفتح کاف عربی و رای ہندی و الف کہ مقابیست برلب گنگ محاذی مانک پور رونق افروز شدہ با راجہ جی چند کڑا فرمودہ غالب آمد بعمر نود و شش سالگی بمقام کڑا سوم رمضان سال ششصد و ہفتاد و ہفت ہجری رحلت فرمود سہ پسر عقب خو گذاشت سید نظام الدین سید قوام الدین مقیم دہلی سید تاج الدین قاضی بدایون اولاد امجاد سید موصوف الرحمۃ در قصبات کڑا و نصیر آباد و ردولی و کوندہن پٹی و اجھوا و رسول پور و کرولی و منعم آباد در اجو پور و گوالیار و کرتی و جیز اور دہلی و بدایون و ہسوہ و غیرہ سکونت دارند بسادات قطبیہ مشہور اند۔

ملا قطب الدین شہید سہالوی از شیوخ انصاری ہست کہ نسبش بسید نا ایوب انصاری رضی اللہ عنہ صاحب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم می پیوندیکی از بزرگانش از مدینہ طیبہ بہرات آمدہ

متوطن شد و اولاد امجادش خواجه عبدالله انصاری مشهور و معروف در هرات مدفون است از
احفاد خواجه موصوف شیخ علاء الدین انصاری بهند آمده بجوار دهلی سکونت ورزیده وفات یافت
از احفاد علاء الدین صدر الذکر ملا نظام الدین بقصبه سهالی مضافات اوده رخت اقامت انداخت
وی به پشت هشتم از ملا قطب الدین شهید بود و ملای صاحب ترجمه امام الاساتذه و مقدام الجهابذه معدن
علوم عقلیه مخزن فنون نقلیه بود اخذ علوم از ملا دانیال چورسی شاگرد ملا عبد السلام ساکن دیوه و
از قاضی گهاسی شاگرد شیخ محب الله اله آبادی کرده عمر عزیزش بشغل درس بسر برد گوی ریاست
علمی بجوار لکهنو برد ختم شد و سلسله تلمذ اکثر علمای هند بدو منتهی می شود - در قصبه سهالی دو فریق از شیوخ
یکے عثمانی دوم انصاری مقیم و فائض بودند هر دو فریق بوجه مشارکت زمینداری قصبه سهالی باهم نزاع
موروثی داشتند در سال یازده صد و سه هجری شیوخ عثمانی وقت شب بخانه ملا قطب الدین انصاری
هجوم کرده او را از جان کشتند و مکانش سوختند مسوده حاشیه شرح عقائد دوانی مصنفه وی همان
هنگامه تلف شد و کتاب تلویحات از تصانیف اوست و او چهار فرزند ارجمند عقب خود گذاشت
که اولاد آن هر چهار تا تحریر کتاب هذا در فرنگی محل واقع لکهنو و ضلاع بنارس و مرزاپور موجود اند ابقاهم الله
الی ماشاء و اولاد هر یکے از فرزندانش صاحب علم و عمل بوده اند بقول شخصی ع اینخانه تمام
آفتاب است - در تمامی هندوستان اینچنین خاندان که دران علم موروثی اباً عن جد باشد یافته نمی شود
بجز خاندان ملای شهید برخی از احفاد امجادش که بوفور علم و کثرت درس و تصانیف خود شهره آفاق
بودند ذکر شان درین اوراق ثبت کرده شده سهالی بکسر سین مهمله و های هوز و الف و لام مکسور
و یای تحتانی معروف قصبه ایست از توابع لکهنو چوراس بفتح الجیم الفارسی و سکون الواو و رای
مهمله مفتوحه و الف و سین مهمله قصبه ایست از قصبات ملک اوده دیوه بکسر دال مهمله و
سکون یای تحتانی و فتح واو و های هوز در آخر قصبه ایست از قصبات ملک اوده فرنگی محل
اکنون محله ایست از محلات شهر لکهنو دار الاماره صوبه اوده سابق قطعه زمین بود که دران تاجری
از فرنگستان سکونت داشت ازین وجه آن قطعه زمین بفرنگی محل شهرت گرفت بعد مرور ایام
بوجه نماندن اعقاب تاجر فرنگی زمین مذکوره در تحویل شاهی در آمد بعد قتل ملای شهید
اولاد شان جهت قیام خود جای مذکور معاف یافتند و در انجا هنوز اولاد شریفش قیام پذیر اند

واں موقع بہ فرنگی محل شہرت دارد

مولوی قطب الدین شمس آبادی اصلش از سادات اٹھیی است از انجا بشمس آباد آمده اقامت ورزید اعلم علمای زمان بود اولاً از علمای زمانہ خود اکتساب علوم کرده بعده بزمره تلامذه ملا قطب الدین سہالوی داخل شده فراغ علمی حاصل کرد و تمام عمر بشمس آباد بر مسند افاده و درس متکی بوده بعمر ہفتاد سالگی در سال یکہزار و یکصد و بست و یک ہجری درگذشت نور اللہ مرقده ۔ اٹھیی بفتح ہمزه وکسر میم ویای تحتانی ساکن مجہول و تای ہندی مخلوط بہای ہوز و یای تحتانی معروف قصبہ ہست از قصبات لکھنو شمس آباد قصبہ از نواح قنوج

نواب قطب الدین خان بہادر محدث دہلوی در دوازده صد و نوزده ہجری ولادت یافتہ فقیہ و محدث و مفسر قامع شرک و بدعت بود علوم دینیہ خصوصاً حدیث و اصولش از مولوی محمد اسحاق دہلوی حاصل نمود و نیز از فیض علمای حرمین شریفین مشرف گشتہ در دوازده صد و ہفتاد و نہ ہجری بمکہ معظمہ وفات یافتہ **تصانیفہ** مظاہر حق ترجمہ اردو و شرح اردو مشکوة جامع التفاسیر ظفر جلیل ترجمہ اردو حصن حصین ۔ مظہر جمیل ۔ مجمع الخیر ۔ جامع الحسنات ۔ خلاصہ جامع صغیر ۔ ہادی الناظرین ۔ فقہ سلطان ۔ معدن الجواہر ۔ وظیفہ مسنونہ ۔ تحفۃ الزوجین ۔ احکام الضحی ۔ فلاح دارین ۔ تنویر الحق ۔ توفیر الحق ۔ تحفۃ العرب و العجم ۔ احکام العیدین ۔ رسالہ مناسک ۔ خلاصۃ النصائح ۔ گلزار جنت تنبیہ النسا ۔ حقیقۃ الایمان ۔ مراد المعاد ۔ تذکرۃ الصیام ۔ تذکرۃ الزاد و غیر ذلک

مولوی قطب الہدی ساکن رای بریلی بن سید محمد واضح بن سید محمد صابر بن سید آیۃ اللہ بن سید شاه علم اللہ قدس اللہ اسرارہم از اکابر علمای وقت متشرع و متدین بود کتب درسیہ از افاضل لکھنو خوانده و حدیث و تفسیر و جز آن از دینیات بخدمت مولانا شاه عبد العزیز دہلوی و برادران ایشان واز شاه عبد القادر مصنف موضح القرآن قرأت و سند کرده دستگاه شہودی عالی در دین علوم حاصل فرموده اخذ معارف و لطائف بخدمت شاه غلام علی دہلوی نموده بعد از تکمیل تحصیل معاودت بوطن مالوف گوشہ عزلت اختیار کرده در تدریس دینیات و تربیت طالبان مولی تعالی می پرداخت و وفاتش در چہل سالگی بتاریخ نوزدہم ربیع الآخر سن دوازده صد و بست و شش ہجری واقع شده از تصانیف وی رحمہ اللہ غیر از رسالہ موسومہ بجانب الشرقی فی اثبات کفر

فرعون الغرقی یافته نه شد

سید قمر الدین حسین اورنگ آبادی بن سید منیب الله بن سید عنایت الله اصل او از سادات نجفیه است در سال یکهزار و یکصد و بست و سه هجری متولد شده علوم عقلیه نقلیه از علمای نامدار آن دیار حاصل کرده بحفظ قرآن مجید توفیق یافت و خرقهٔ نقشبندیه از پدر خود پوشید عالم با عمل و فاضل اجل بود تاریخ بستم جمادی الاولی سال یکهزار و یکصد و هفتاد و چهار هجری باراده زیارت حرمین شریفین از اورنگ آباد مع دو فرزندان خود میر نور الهدی و میر نور العلی روانه شده اولاً بمدینه طیبه از جده متوجه شده هفته هم ذیقعده سال مذکور بمدینه سکنه داخل گردید بزیارت نبوی صلعم شرف یاب گشت و تاریخ چهارم ذیحجه سن مذکور بمکهٔ معظمه رسیده مناسک حج ادا کرده بوطن خود اورنگ آباد واپس آمده کتاب مظهر النور در مبحث وجود از تصانیف اوست که در سال یکهزار و یکصد و شصت و چهار هجری تصنیف کرده تاریخ دوم سیع الاول یکهزار و یکصد و نود و سه هجری رحلت فرموده در اورنگ آباد مدفون گردید غلام علی آزاد تاریخ وفاتش در لفظ موت العلماء ثلمة یافته

سید قوام الدین دهلوی ابن اوسط سید قطب الدین محمد بن الحسنی عالم عامل و فاضل متدین و کامل بود بدختر سلطان التمش کدخدا شده و بدهلی اقامت ورزید ولادتش بسال ششصد و بست و هفت هجری بظهور پیوسته و بعمر هشتاد و سه سالگی در سال هفتصد و ده هجری رحلت فرمود از تلامذه او سید رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد بن الحسنی بود

مفتی قوام الدین محمد کشمیری بن مولوی سعد الدین صادق ابن مولوی معز الدین بن امان الله شهید بن مولوی خیر الدین چهارم شعبان سال دوازده صد و پنجاه و دو هجری ولادت یافته محدث و فقیه جامع کمالات ظاهر و باطن بود بعد ختم قرآن مجید بخدمت شیخ رحمه الله و ملا مقیم لسنة تو بیگرد بصغر سنی کسب علوم و فنون کرده محسود اقران گشت و اجازت حدیث از میر قاری تلمیذ شیخ القراء و حاجی عبد الولی طرخانی تلمیذ شیخ ابو الحسن سندهی مدنی و حاجی نعمت الله نوشهری و بابا محمد محسن بلچهری تلمیذ مولوی امان الله شهید یافته بخانقاه سید محمد امین اویسی هنگامه درس و تدریس گرم ساخت و رفته رفته بقضای کشمیر و شیخ الاسلامی آنجا رسیده و بصحبت شاه زین العابدین قادری و میان زکریا لاهوری و شیخ الاسلام احمد اکبرلی و خواجه عبد الرحیم بیگمان مدتها

مستفید و مستفیض شده کتاب صحائف سلطانی که مشتمل بر بیان شصت علوم از تصانیف
اوست نهم ماه ذیقعده سن دوازده صد و نود و ده این جهان را پدرود نمود۔

حرف الکاف

مولوی کرامت الله چریاکوٹی ابن احمد ملیح عباسی از ماهران علوم و نام آوران آن مرز و بوم بود بصغر سن بعد از مرگ پدر وطن را وداع نمود و بطلب علوم بجونپور ورود فرمود و آنجا بخدمت ملا محمد عسکری شیعی نبذی از کتب درسیه با تمام رسانید بعد از آن پیش ملا احمد الله سندیلی رسیده از کسب علوم و معارف بر تلید و طارف فارغ گردید و خواست تا برسم دستاربندی پردازد و غلغلهٔ شهرت خود باطراف ملک و چار سوی گیتی اندازد گویند مجلسی آراسته شد و قریب سی صد از علمای امصار و طلبه بر دیار گرد آمدند و هر کسی از آن انبوه مسئله از مسائل علوم مختلفه همی پرسید آن فاضل عالی پایگاه بجواب هر یکی از آن تحسین بیکران و آفرین بی پایان می شنید بعد تحصیل علوم بطلب دنیا کوشید و از بعض امرای لکهنؤ بوجه کفاف نسیقه که محاصلش دو هزار روپیه بود موظف گشت و تمام عمر بجاه و جلالت تمام و مرجعیت خواص و عوام بسر برده در سال پنجاه و یک از صدی سیزدهم هجرت بصد سالگی جهان فانی را پدرود فرمود

مولوی کرامت علی جونپوری صدیقی متشرع متورع واعظ کثیر التصانیف والدرس مرید سید احمد بریلوی در هدایت و ارشاد خلائق بغایت می کوشید خصوصاً مردم ممالک ڈھاکه و بنگاله از و مستفیض و مستفید شدند و در آن دیار طریق اسلام از یمن و برکت او شیوع یافته بتاریخ سوم ربیع الآخر روز جمعه وقت صبح صادق سن یکهزار و دو صد و نود هجری وفات فرموده بمقام رنگپور مدفون گشت شکر الله سعیه مولوی حافظ احمد فرزند ارجمند آن هدایت مآب و مولوی محمد محسن برادرزاده شان یادگار وی اند سلمهما الله تعالی **تصانیفه المفیده** مفتاح الجنة ـ زینة المصلی ـ دعوات مسنونه قرة العیون ـ تذکیة النسوان ـ زاد التقوی ـ راحت روح ـ نور علی نور ـ فیض عام ـ تزکیة العقاید ـ مراد المریدین ـ قوة الایمان ـ نسیم الحرمین ـ احقاق الحق ـ تنویر القلوب ـ حق الیقین ـ قول الحق ـ مراٰة الحق ـ رفیق السالکین ـ عکازة المومنین بطرد المعاندین ـ براهین قطعیه فی مولد خیر البریه ـ کرامة الحرمین فی ازالة شبهة الفریقین ـ ملخص القول الامین ـ اطمینان القلوب ـ هدایة الرافضین

برہان الاخوان مخارج الحروف۔ زینۃ القاری۔ شرح ہندی جزری۔ شرح شاطبی۔ ترجمہ مشکوۃ جلد اول۔
ترجمہ شمائل ترمذی۔ فتح باب صبیان۔ کوکب دری۔ نور الہدی حجب قاطعہ مکاشفات رحمت۔
دافع الوسواس۔ مصباح الظلام۔ رسالہ بیعت۔ قامع المبتدعین استقامت۔ رد البدعۃ۔ قوت
الروح سبیل الرشاد۔ القول الثابت۔ رسالہ محمودیہ وغیرہ

مولوی کرم اللہ محدث دہلوی پدرش از ہنود بود۔ بدست مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی خلعت اسلام پوشیدہ وی بعد تحصیل علوم ظاہر از شاہ غلام علی دہلوی خرقہ خلافت یافتا کثری از اہل دہلی بعد قرأت شاگردش بودند یک مرتبہ بحج مشرف شدہ بوطن الیس آمد و برای ایسی خود تاسفہا کردہ باز بزیارت حرمین شریفین شتافت و در اثنای راہ بسال دوازدہ صد و پنجاہ وہشت ہجری وفات یافتہ مورد آیہ کریمہ ومن یخرج من بیتہ مہاجرا الی اللہ الآیہ گشت روح اللہ روحہ

مولوی کریم اللہ دہلوی ابن مولوی لطف اللہ فاروقی بخدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی و مولانا رشید الدین خان دہلوی و مولوی محمد کاظم دہلوی اکتساب علوم رسمی نمودہ دست ارادت بدست سید آل احمد مارہروی عرف اچھے میان دادہ نقد خلافت بدست آوردہ کثیر الدرس والتصانیف بود چہارم شوال سال نود دیکم صدی سیزدہم ہجرت بعمر نود سالگی از دار فنا ہجرت فرمود

مولوی کریم الزمان سندیلی ابن خواجہ جمال الدین از خواجہ زادگان قصبہ سندیلہ کہ نسب وی بحضرت عبید اللہ احرار علیہ الرحمہ می پیوندد بماہ صفر سال دوازدہ صد وسی ہجری ولادت یافتہ بخدمت علمای عصر مثل مولوی تراب علی لکھنوی و مولوی سعد اللہ مرادآبادی تحصیل نمودہ بدرس و افادہ طلبہ علوم بسر می برد بتاریخ بست ونہم ربیع الثانی سال دوازدہ صد ونود ہفت ہجری بعرض فالج وفات یافتہ

مولوی کلیم اللہ جہان آبادی دانشمندی متبحر مرید شیخ یحیی مدنی بود کتب معتبرہ در علوم مختلفہ و علم حقائق تصنیف کردہ سواء السبیل و کشکول و مرقع از تصنیفات بدیعہ اوست در سن ہزار و یکصد و چہل ہجری جان بجان آفرین سپرد نور اللہ مرقدہ

ملا کمال الدین سہالوی از اجل تلامذۂ مولانا نظام الدین ابن ملا قطب الدین الشہید السہالوی بیست جامع معقول و منقول حاوی فروع و اصول افضل ترین اذکیای عصر بود تصانیف انیقہ بسیار دارد از انجملہ عروۃ الوثقی و شرح کبریت احمر و حاشیہ کمالیہ بر شرح عقاید جلالیہ بسوط و مشہور اند و تعلیقات

حاشیہ زاہدیہ کہ بر شرح تہذیب جلالی ہست نوشتہ وفات وی سیزدہم محرم الحرام سال ہزار و نہ صد و دوازدہم ہجرت وقوع یافتہ فقرہ بروالو بودمنعمہ مادہ تاریخ رحلتش یافتہ اند انعمہ اللہ بکمالہ۔

کمال الدین علامۂ دہلوی خواہرزادۂ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی و خلیفہ او بود سلسلہ نسبتش بہ سید نا حسن بن علی رضی اللہ عنہما می پیوندد و چونکہ وی بحدیث و تفسیر و فقہ و اصول یگانۂ روزگار بود ویرا علامہ می گفتند باحمد آباد گجرات قدوم آوردہ و مدتی بہ ہدایت و افادۂ خلائق بسر برد بسال ہفت صد و پنجاہ و شش ہجری وفات یافتہ در دہلی مدفون گشت نور اللہ مرقدہ

مولانا کمال الدین زاہد دہلوی دانشمند متبحر بکمال ورع و تقوی و دیانت موصوف بود شیخ نظام الدین اولیا مشارق الانوار کتاب حدیث را پیش او سند کردہ و او پیش مولانا برہان الدین بلخی و او پیش مصنف کتاب سلطان غیاث الدین بلبن آمدہ کردہ کہ مولانا کمال الدین زاہد سا امام خود فرماید مولانا انکار فرمود رحمۃ اللہ علیہ

ملا کمال الدین لاہوری برادر مولانا جمال الدین جامع علم و عمل و زہد و تقوی بود مدتی مدید در لاہور و سیالکوٹ بر مسند تدریس و تلقین متمکن بودہ افادہ و افاضہ خلائق می نمود شیخ احمد مجدد الف ثانی و ملا عبد الحکیم سیالکوٹی از ارشد تلامذہ ویند بسال ہزار و ہفدہ ہجری در بلدۂ لاہور وفات یافتہ مگر فی زماننا قبرش مفقود است تاریخ فوتش چنین است مصرعہ طوق حق قطب تاج اولیا ملا کمال

حرف اللام

مولوی لال محمد ساکن ہسوہ از سادات قطبیہ قصبہ ہسوہ ضلع فتحپور عالم متبحر جامع علوم عقلیہ و نقلیہ کثیر التصانیف بود بر اکثر کتب شروح و حواشی نوشتہ کتابی در نسب نامہ سادات عرب و عجم تحریر کردہ و تمام عمر بقصبہ ہسوہ بافادۂ علوم عقلی و نقلی بسر بردہ لاولد وفات یافت ملفوظات قطبیہ از تالیفات ویست نسب پدری وی بہ سید قطب الدین محمد المدنی الحسنی کہ ذکرش بحرف قاف ترتیب تحریر یافتہ بدین نہج می پیوندد سید لال محمد بن فیض اللہ بن سید ملوک ابن سید علی بن سید جان بن سید طاہر بن سید رکن الدین بن سید قطب الدین بن سید اخوند بن سید بڑا ابن سید قوام الدین بن سید صدر الدین بن رکن الدین بن سید نظام الدین بن سید قطب الدین محمد المدنی الحسنی المدنی الغزنوی الدہلوی الکڑوی ۔

شاہ لطف اللہ انبالوی مرید شاہ بھکھہ چشتی لاہوری صاحب علم و عمل بود ثمرۃ الفواد در ذکر کرامات و خرق عادات مرشد خود تالیف کردہ در سال یکہزار و یکصد و ہشتاد و شش ہجری وفات یافت نور اللہ مضجعہ

حرف المیم

قاضی مبارک گوپاموی مرید و شاگرد شیخ نظام الدین امیٹھوی قدس سرہ بود کسب علوم و تہذیب اخلاق در خدمت شیخ موصوف نمودہ علمی بدرجہ اتم و دیانتی و امانتی بمنصب قضا داشت و تا آخر عمر معزز و محترم و مکرم زیست و بجہان بجانب آخرت رحلت گزید انار شد تلامذۂ او میان مخدوم بداین میان ابوالفتح خراسانی است کہ اکثر نسخ درسیہ را درس میفرمود و دیگر سید محی الدین است کہ ہمین نسبت داشت کذا فی منتخب التواریخ لملا عبدالقادر البدایونی

شیخ مبارک ناگوری از فحول علمای روزگار بود در مبادی احوال پیش خطیب ابوالفضل کازرونی و مولانا عماد طارمی در گجرات کسب علوم نمودہ پیوستہ بدرس علوم دینیہ اشتغال داشت و فن شعر و معما وغیرہ سائر فضائل خصوصاً علم تصوف را خوب ورزیدہ و شاطبی را یاد گرفتہ درس می گفت و قرآن مجید را بقرآت عشرہ حفظ کردہ در آخر عمر تفسیر قرآن مجید بچہار مجلد موسوم بہ منبع العلوم نوشتہ و جز آن نیز مؤلفات شریفہ دارد قریب پنجاہ سال در آگرہ بافادہ و افاضہ طلبہ علوم گذرانیدہ فرزندانش شیخ ابوالفضل علامی و ملک الشعرا شیخ ابوالفیض فیضی فیاضی و شیخ ابوالخیر وغیرہ فخر زمانہ بودند ہفتدہم ذیقعدہ سال ہزار و یک ہجری در لاہور برحمت حق پیوست

سید مبارک بلگرامی حسینی واسطی شاگرد شیخ نور الحق فرزند و تلمیذ شیخ المحدثین شیخ عبدالحق محدث دہلوی بود عمر عزیزش در افادۂ علوم دینی خاصۃً فن حدیث و درس طلبہ صرف نمودہ بسال یکہزار و صد و یازدہ ہجری طائر روحش از قفس عنصری پریدہ بشاخسار روضۂ رضوان نشیمن گرفت رضی اللہ عنہ

قاضی مبارک گوپاموی شارح سلم العلوم ابن شیخ محمد دائم و ہمی فاروقی کہ بہ منطقیست و شرح سلم گواہ عدیل است معاصر مولوی حمد اللہ سندیلی و مولوی قاضی احمد علی سندیلی بود و بہر دو قاضی مناظرہ و مباحثہ علمی بظہور آمدہ بسال یازدہ صد و شصت و دو ہجری رحلت فرمودہ کذا فی بحر زخار قاضی بخاتمہ شرح خود عبارتی نوشتہ است بجنسہ منقول می شود قد تم الشرح بفضل من اللہ تعالی و تبارک من عبدہ

محمد مبارک فی سنہ الف و مایۃ واربعین وثلث من الہجرۃ النبویۃ فی سلخ شہر ربیع الاول یوم الخمیس فی بلدۃ شاہجہان آباد والحمد للہ رب العالمین حمدا کثیرا طیبا مبارکا فیہ والصلوٰۃ علی نبینا محمد خیر البریۃ وعلی آلہ وازواجہ واصحابہ المومنین والمومنات برحمتک یا ارحم الراحمین

مولانا شیخ محب اللہ الہ آبادی دانشمند متبحر از مشاہیر علمای صوفیہ در علوم ظاہر و باطن سرخیل امثال و اقران خود بود وطن اصلی او قصبہ صدپور از توابع خیرآباد و مضافات اودھ ست نسبتش بحضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ بوساطت شیخ فرید شکر گنج می پیوند و دست ارادت بشیخ ابوسعید گنگوہی دادہ خرقۂ خلافت حاصل فرمود تحقیقات و تدقیقاتش در علم تصوف بمرتبۂ اجتہاد رسیدہ بلکہ می سزد کہ شیخ محی الدین عربی را شیخ اکبر و دیرا شیخ کبیر گویند ادرا تصانیف عمدہ در حقائق و توحید بسیار اند کہ آن را خزینۂ دقائق و گنجینۂ حقائق اسرار الٰہی توان شمرد از جملہ تصانیف او کہ مشہور اند بذیل مذکور می شوند شرح فصوص عربی۔ شرح فصوص فارسی۔ رسالہ ہفت احکام۔ غایۃ الغایات۔ مغالیط عامہ۔ سر الخواص۔ عبادۃ الخواص۔ طرق الخواص۔ عبادۃ اخص الخواص۔ مناظر اخص الخواص۔ رسالہ تسویۃ رسالہ سہ رکنی۔ رسالۂ وجود مطلق۔ نہم رجب سال ہزار و پنجاہ و ہشت ہجری قریب غروب آفتاب آن آفتاب عالمتاب در پردۂ عدم متواری گشت مزار شریفش در الہ آباد زیارت گاہ ارباب بصیرت است و اولاد امجادش بدائرہ شاہ حجۃ اللہ قدس سرہٗ رونق افروز اند از انجملہ مولائی و مرشدی مولانا حافظ حکیم حاج الحرمین الشریفین مولوی محمد حسین سلمہ اللہ رب المشرقین چراغ این دودمان عالی است و از ارشد تلامذہ و خلفای شیخ محب اللہ قدس سرہٗ قاضی گھاسی الہ آبادی و میر سید کبیر قنوجی و میر سید محمدی فیاضی امروہی بودند رحمۃ اللہ علیہم و علی اسلافہم و اخلافہ

قاضی محب اللہ بہاری ابن عبد الشکور بموضع کڑا متعلقہ محب علی پور مضاف بہار در قبیلہ ملک متولد شد بحری بود از بحار علوم و بدری بود بین النجوم در اوائل کتب درسیہ از علمای عصر خواندہ آخر بزمرۂ تلامذۂ ملا قطب الدین شمس آبادی منسلک شدہ فراغ حاصل کرد بعدہ بدکن رفتہ بملازمت عالمگیر بادشاہ بعہدہای قضای لکھنؤ و حیدرآباد از یکی بعد دیگری مباہی گشت بعدہ بتعلیم نبیرہ بادشاہ موصوف یعنی رفیع القدر بن شاہزادہ محمد معظم ملقب بشاہ عالم مامور گردید و در عہد محمد معظم شاہ عالم بعہدۂ صدارت ممالک ہند و خطاب فاضل خان ممتاز شد آخر کار در سال یازدہ صد و نوزدہ

ہجری وفات یافتہ اندرون احاطۂ مزار شاہ فریدالدین طویلہ بخش بہ محلہ چاندپورہ محلات شہر بہار مدفون شد تاریخ فوت او از مصرعہ قاضی مولوی محب اللہ و نیز از مصرعہ رفتہ سوی ارم محب اللہ برمی آید سلم العلوم و افادات در منطق و مسلم الثبوت در اصول فقہ مع منہیۂ آن و الجوہر الفرد در بیان جزو لایتجزی در رسالہ مغالطہ عامۃ الورود از تصانیف او مقبول و متداول علما اند از لفظ مسلم الثبوت تاریخ تالیفش برمی آید یعنی یازدہ صد و نہ ہجری بہار بکسر بای موحدہ و ہای ہوز مفتوح و الف و رای مہملہ شہریست در ممالک شرقی ہندوستان بعہد شاہان عائلۂ تیموریہ بنام صوبہ بہار مشہور بود کرا بفتح کاف عربی و رای مہملہ و الف مقصورہ نام دیہی است از توابع محب علی پور علاقہ بہار

انتباہ

سید غلام علی آزاد بلگرامی در سبحۃ المرجان نوشتہ کہ محب اللہ بہاری شاگرد ملا قطب الدین شمس آبادی بود و مولوی عبد الحلیم لکھنوی در حاشیۂ شرح ملا حسن نوشتہ تلمذ او بہ ملا قطب الدین شہید سہالوی بیان کردہ اند و اللہ اعلم بحقیقۃ الحال

مولوی محمد احسن عباسی چریاکوٹی از عمدہ ترین اذکیای دہر و گرانمایگان عصر بود برای تکملہ علوم عقلیہ و فنون نقلیہ بخدمت جامع علوم اولین و آخرین ملا نظام الدین لکھنوی فرنگی محلی شتافتہ و در انجا از معارف عقلیہ و دقائق نقلیہ نصیبی وافی یافتہ قوت حافظہ و صفائی ذہنش بمرتبہ بود کہ ہر کتابیکہ می خواند عبارت آن بجمیع الفاظہ و معانی ہنگام مطالعہ بلوح حافظہ وی محفوظ مے بود و گرہ ہمہ نکات و دقائق متعلقہ سبق ناخن فکرش می کشود لاجرم پیش استاد سبق خود ہر روز کتاب ناکشودہ می خواند و در بحث دقائق و کشف معضلات دقیقہ در لغزش مخفی نمی ماند ہمہ دانستند کہ کتاب ناخواندہ نمی خواند بلکہ مضامین با جملہ ابحاث دقیقہ و تحقیقات انیقہ از پیشتر می داند **لطیفہ** روزی شارح سلم العلوم ملا محمد حسن مرحوم بدو گفت کہ از تو غبی تر کیست کہ کتاب خواندہ میخوانی وی بجوابش گفت کہ تولئی زیرا کہ من نادانی خود را دانستم تا باصلاحش کوشیدم و تو این ہم ندانستی کہ من نادانم لاجرم بہجنان در تیرگی نادانی ماندی بالجملہ وی بعد تکمیل علوم بدہلی در آمدہ بخدمت ارکان دولت شاہی عزتے عظیم و قدرے فخیم بدست آورد علماے شہر باو طرح جدال انداختند و علم منازعت افراختند عاقبت ہمہ سپر انداختند و بہ خجالت و ندم ساختند انجا کہ ذات والا تیش

اعجوبۂ روزگار و نادرۂ اعصار بود آوازۂ بوالعجبیش بوالی شہر رسید و آن قہرمان حدیث کمالش بگوش دل بشنید و خواست تا بحضرتش خواند و از خاک مذلتش برگرفته بر کرسی دولتش نشاند چون حاسدان شنیدند بہلاکش کوشیدند خون جگر خوردند و زہر در طعامش کردند کارش تمام گردید **مصرعہ** ای روشنی طبع تو برمن بلا شدی ؛ میگویند ہرگاہ زہر قاتل برگ و پی آن مظلوم سرکشید نامہ از دو طلبش رسید وی دہان کشاکش سوی فتوح در جوابش باین شعر کفایت ورزید و بر بید روحش بپای رضا و تسلیم بحضرت عزت سرمدی و دولت ابدی دوید **فرد** از حیاتم رمقی بود کہ یادم کردی ؛ بہر تشخیص

نفس آئینہ شد نامۂ تو

مولوی محمد احمد فرنگی محلی پسر جانشین مولوی احمد انوار الحق ہر چند اتمام تحصیل کتب درسیہ چنانکہ باید نکردہ لاکن کسب اذکار و اوراد از والد خود نمودہ مدام بعبادت الہی مشغول بود بیازدہم صفر روز یکشنبہ سال دوازدہ صد و شصت و نہ ہجری بجلد برین شتافت **مصرعہ** نور انوار رفت

از دنیا ؛ مادۂ تاریخ وفات اوست

مولوی محمد ادریس نگرامی ابن مولوی حافظ عبد العلی نگرامی شاگرد و خلیفہ پدر خود ست بحکم الولد سر لابیہ ہمچو والد ماجد خود تدریس و ہدایت و ارشاد مردمان می کند خداوند کریم او را بحفظ و امان خود نگاہداشتہ بر جادۂ استقامت و ہدایت مستقیم دارد کتب مفصلۂ ذیل از تصانیف او القدوی اند۔ ابراز الکتمان من تکمیل الایمان۔ تحفۃ النبلا فی آداب الخلفا۔ القول المتین فی التامین الکلام الموطا فی تحقیق الصلوٰۃ الوسطی سواہب القدوس فی احکام الجلوس طریق الفلاح الی الاضطجاع بعد رکعتی الصباح تحصیل الطرائق تبویب مسند الامام اربعین من مرویات نعمان سید المجتہدین الکلام النفیس فی ترجمۃ محمد ادریس تحفۃ الحبیب فی تحقیق الصلوٰۃ والکلام بین یدی الخطیب الکلام المبین فی تحقیق مجددی الاین المختار الصلوٰت باقامۃ الصلوٰت قرۃ العیون عن سکی الغافلین فی مخلوق

ملا محمد سعد سہالوی خلف اکبر ملا قطب الدین الشہید السہالوی شاگرد پدر خود علامۂ عصر از حین حیات پدر بپیشگاہ محی الدین اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ حاضر بودہ خدمت صدر الصدور صوبہ برہانپور حاصل نمودہ سربلند بود بعد ازان اشاعت فیض بمثل ملا قطب الدین را شیوخ عثمانی سکنۂ سہالی از جان گشتندوی رحمۃ اللہ علیہ در دکن وفات یافتہ

مولانا شیخ محمد اسعد حنفی مکی از تلامذۂ شیخ تاج الدین مالکی نزیل آرکاٹ علامۂ وقت بود از مکہ معظمہ بہندوستان آمدہ زمانی برفاقت نواب نظام الدولہ ناصر جنگ بسر برد نواب موصوف تعظیم وتکریم او میکرد بعد قتل نظام الدولہ ناصر جنگ ہمشیرہ زادہ او مظفر جنگ مالک ملک شد شیخ محمد اسعد بزمرۂ رفقای مظفر جنگ منسلک گردید پس ازان درمیان مظفر جنگ والفاغنہ قاتلین ناصر جنگ نفاق پیدا شدہ نوبت بجنگ طرفین رسید مظفر جنگ ورؤسای افاغنہ مقتول شدند ہمدران معرکہ شیخ محمد اسعد بتاریخ ہفدہم ربیع الاول روز یکشنبہ وقت ظہر سال یکہزار ویکصد و شصت وچہار ہجری بقتل رسیدہ بمیدان جنگ سرزمین کرپت مدفون شد غلام علی آزاد بلگرامی کہ دران معرکہ حاضر بود تاریخ فوتش چنین گفتہ ؎ مضی خیرنا اسعد الاتقیا ٭ الا لا یری مثلہ واحد
لقد الہم اللہ تاریخہ ٭ قضی نحبہ عالم ماجد ٭

مولانا محمد اسحاق دہلوی کنیتش ابوسلیمان دخترزادۂ مولانا شاہ عبدالعزیز دہلوی شاگرد و جانشین جد مادری خود بود در حدیث وتفسیر وفقہ مہارتی تام داشت مؤلفاتے چند مجموعہ مسائل اربعین وافتای ہندی از و یادگار اند از ہند بمکہ معظمہ ہجرت فرمودہ ہمدرانجا بسال دوازدہ صد وشصت ودو ہجری برحمت حق پیوست رحمۃ اللہ علیہ

قاضی محمد اسلم ہروی از احفاد ملا خواجہ کوہی خراسانی است بہرات متولد شدہ درکابل نشوونما یافت واکتساب علوم متعارفہ بخدمت شیخ بہلول لاہوری نمودہ بعد از فراغ علمی پیش نورالدین محمد جہانگیر بادشاہ آمدہ چون قاضی از اقربای میرکلان محدث استاد جہانگیر بود بادشاہ بسفارش پیش آمدہ ویرا بمنصب قضای کابل نامزد فرمود قاضی عہدۂ خود را بامانت ودیانت تمام انجام داد جہانگیر او را بحضور خود طلبیدہ وقضای اردوی معلی بدو سپرد در عہد شاہجہان ابن جہانگیر نیز بہمان منصب مستقل بودہ بمنصب ہزاری سرفراز گردید تا سی سال بعہدۂ قضای لشکر سرفراز ماندہ مورد مراحم سلطانی بود روزی شاہجہان ویرا بروپیہ وزن فرمود شش ہزار و پانصد روپیہ کہ ہم پلہ قاضی شدند بدو بخشید قاضی علاوہ علوفہ قضا جاگیر دہ ہزار روپیہ سالانہ از بارگاہ سلطانی می یافت وبسال شصت ویکم صدی یازدہم ہجری بلاہور وفات یافت پسرش محمد زاہد صاحب زواہد ثلاثہ است

محمد اسمعیل محدث لاہوری از سادات عظام بخاراست در عہد سلطان مسعود غزنوی باواخر سال سہ صد و نود و نہ ہجری بلاہور آمدہ متوطن شد ماہر علوم فقہ و حدیث و تفسیر و جامع ظاہر و باطن بود وی اول واعظان اسلام است کہ در لاہور بہ تذکیر و موعظت لب کشادہ و از تاثیر وعظ وی ہزارہا کفار بشرف باسلام شدند در سال چہار صد و چہل و ہشت ہجری وفات یافت بیرون بلدۂ لاہور جانب جنوب مدفون گشت

مولوی محمد اسمعیل دہلوی ابن مولوی عبد الغنی بن مولانا شاہ ولی اللہ در دیانت و رسائی فکر یگانۂ روزگار و مشار الیہ علمای کبار بود ہمراہ سید احمد مجاہد ساکن رای بریلی رحمۃ اللہ علیہ نام غزا فی سبیل اللہ بدست گرفتہ مساعی جمیلہ بظہور آوردہ بتاریخ بست و چہارم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و چہل و شش ہجری متصل بالاکوٹ ملک پنجاب شربت شہادت چشیدہ بریاض رضوان خرامید رسالۂ اصول فقہ و رسالۂ توحید و صراط مستقیم و تنویر العینین و تقویۃ الایمان از مصنفات مشہور اوست طاب اللہ ثراہ

مولوی محمد اسمعیل لندنی ساکن قدیم مرادآباد از چندی سکونت لکھنؤ اختیار کردہ مردی ذہین و ذکی الطبع بود خصوصاً در علم ادب استعداد کامل داشت مولوی تراب علی لکھنوی از تلامذۂ اوست وجہ شہرتش بلندنی اینست کہ نصیر الدین حیدر فرمان روای لکھنؤ برسم سفارت او را بپیشگاہ شاہ لندن فرستادہ بود و در لندن با زنی عیسائی کہ آنرا مس ڈف می گفتند نکاح کردہ بلکھنؤ باز آمد چونکہ طبع آزاد داشت ہرگاہ بعدن رسید زوجہ عیسائیش گفت بزیارت بیت اللہ کہ از اینجا قریب است چرا نمی روی بجوابش گفت مرا بدیوار ہای سنگین اعتقادی نیست اعوذ باللہ من سوء الاعتقاد منجملۂ تصانیفش حاشیۂ شرح تہذیب یزدی و حاشیۂ میبذی مشہور است ہیجدہم ربیع الاول سن دوازدہ صد و پنجاہ و سہ ہجری فوت شدہ تجاوز اللہ عنہ

ملا محمد اشرف تتنو کشمیری خلف خواجہ محمد طیب از احفاد خواجہ حیدر کشمیری ذہین و ذکی بود از اطفال انرگان خود اکتساب کمالات نمودہ بخدمت ملا محمد محسن فقہ وغیرہ تعلیم کردہ دانشمند متبحر گشت تصانیف رائقہ در علم قرات و در تشیعہ و دیگر فنون از و یادگار ماند کتاب جواہر الحکم منجملۂ آن شہرت دارد بسال یازدہ صد و بست و سہ ہجری وفات یافت

مولانا محمد اشرف لکھنوی ابن قاضی نعمت الله خوشنویس ولد محمد معظم ولد احمد علی صدیقی بزرگی از اسلافش از لاہور آمده مقیم لکھنؤ شد وے رحمۃ الله شاگرد مولوی نور الحق لکھنوی فرنگی محلی و مولوی سید مخدوم لکھنوی و مرید سید احمد مجاہد بریلوی بود بتدریس و تصنیف عمر عزیزش بسر برده در تالیف تاج اللغات که بحکم والی لکھنؤ مؤلف شده او ہم شرکت داشت اشتول راسخه و شرحش در وجه شامخه و قسطاس اصرف و تفسیر قرآن مجید عربی و تاریخ علماء و مشائخ و سلاطین ہند ناتمام که مسوده آن بخط شریفش بنظر مؤلف کتاب ہذا گذشته از تصانیف او بستند مولانا ثابت علی مرحوم ساکن موضع بہکا ضلع الہ آباد از تلامذهٔ او و از اساتذه جامع الاوراق اند صاحب الترجمه بتاریخ ہفتدہم صفر سن دوازده صد چہل و چہار ہجری بمرض ہیضه رحلت فرموده در حجره مسجد خود واقع جہوائی توله محلات لکھنؤ مدفون گردید شرفه الله بتشریف الغفران

مولوی محمد اصغر فرنگی محلی ابن مفتی احمد ابوالرحم ابن مفتی محمد یعقوب عالم و حافظ قرآن و بتدریس طلبه اشتغال داشت و بمنصب افتای عدالت دیوانی شہر لکھنؤ سرفراز بود بتاریخ نوزدہم رجب بسال دوازده صد و پنجاه و پنج ہجری وفات فرمود

مولوی محمد اعلم سندیلی قاضی زاده قصبهٔ سندیله از اولاد عمر فاروق رضه شاگرد ملا کمال الدین سہالوی بود و فاتحه فراغ بخدمت مولوی حمد الله سندیلی خوانده بتدریس و تصنیف مشغول گشت از تلامذهٔ او مولوی سید عبد الواحد خیر آبادی و ہمشیره زاده‌ش و مولوی محمد ...‌ان کاکروی اند حاشیه دایره شرح منار و سه حاشیه بر صدرا صغیر و کبیر و اکبر و رساله تشکیک از تصانیف او مشہور و مستند باد اخر صدی دوازدہم رحلت فرموده بمحله ملکانه محلات قصبهٔ سندیله مدفون گشت

خواجه محمد اعظم ڈوہری ابن خیر الزمان کشمیری مجددی از علمای نامدار و مشائخ کبار کشمیر بود از ملا عبد الله شہید و مرزا بیگ کامل بیگ میر ہاشم وغیرہم کسب علوم کرده و دست ارادت بدست شیخ محمد مراد مجددی داده در شعر گوئی و تاریخ نویسی مہارت کامل داشت تاریخ اعظمی معروف به تواریخ ڈوہری در حالات بادشاہان و مشائخ و علما و شعراء کشمیر بسال یازده صد و چہل و ہشت ہجری تالیف نموده و اوقات کشمیر نظم تاریخی آن کتاب ہست و نیز کتاب فیض مراد در حالات و مقالات پیر خود و فوائد المشائخ در بیان نقد و رساله اثبات الجہر و تجرته الطالبین و اشجار الخلد و ثمرات الاشجار

و شرح کبریت احمر از و یادگار ماند در سن یازده صد و هشتاد و پنج هجری رحلت فرمود

مولوی محمد اعظم عباسی ابن مولوی نجم الدین عباسی چریاکوٹی ولادت با سعادت وی در سال دوازده صد و شصت و شش هجری بظهور پیوسته اکثر کتب درسیه رسمیه از عم خود مولوی محمد فاروق عباسی چریاکوٹی و نیز از مولوی علی عباس عباسی خوانده و بقیه از مقامات مختلفه باتمام رسانیده اکنون بخدمتی معتد بها بحیدرآباد دکن مامور است سلمه الله و بقاه الی ما یتمناه

مولانا شیخ افضل جونپوری افضل الفضلای عصر و اعلم العلمای دهر جامع علوم عقلیه و نقلیه متشرع و متقی خوش خلق سلیم المزاج بود اوقات عزیزش دایما در خدمت علم صرف میکرد چون ملا محمود جونپوری که ارشد تلامذهٔ او بود رحلت عالم بقا کرد مولانا را از مرگش حزنی عظیم و اندوهی بحد دامنگیر شد که تا چهل روز بآن غم تبسم نفرمود و بعد چهل روز بهمان رنج و الم در سال هزار و شصت و دو هجری جان بجان آفرین سپرد انا لله و انا الیه راجعون

شیخ محمد افضل الهٔ آبادی ولادت او شب دهم ربیع الاول سال سی و هشتم از صدی یازدهم بوطن اصلیش قصبه سیه پور تابع غازیپور زمانیه بظهور پیوسته در اوایل حال بجونپور آمده و از ملا نور الدین تحصیل علوم متعارفه را بانجام رسانیده تا شش ماه بدرس و تدریس علوم اشتغال داشت و دفعةً جذبهٔ عشق الهی برو غالب آمد ترک آن وادی نموده بکالپی رفت و بخدمت میر سید محمد قدس سره مشرف شده شرف بیعت و اجازت سلسلهٔ چشتیه و قادریه و سهروردیه و مداریه و نقشبندیه یافته با اینهمه بحکم شیخ خود تمام عمر متبع سنت نبویه علی صاحبها التحیه و پیرو طریق نقشبندیه ماند حسب ایمای مرشد خود رحل اقامت باله آباد انداخته بکمال توکل بر مسند هدایت و ارشاد نشسته مرجع انام گشت در سال هزار و هشتاد هجری مسجدی باله آباد تعمیر فرموده تاریخ آن بقعهٔ افضل یافته اند و تاریخ بنای خانقاهش که در سن هزار و نود و دو بنا نهاده مقام افضل است باوجود مشاغل هدایت و ارشاد بسیارے از تصانیف عمده بعبارت عربی و فارسی دارد از انجمله شرح گلستان - شرح بوستان - شرح زلیخا - تذکیر دلپذیر - شرح فصوص الحکم مسمی بشرح الفصوص علی وفق النصوص - فتح الاغلاق - رسالهٔ عربیه و فارسیه در بحث ایمان فرعون - شرح قصاید خاقانی - سیر منظوم شرح مثنوی معنوی وغیره اند که از انجمله جلد مجلد و تر باشند وی رحمة الله علیه بعمر هشتاد و هفت یا نود و دو سالگی پانزدهم ذیحجه روز جمعه

سال یازده صد و بست و چہار ہجری جان بمشاہدۂ جانان تسلیم نموده این جہان بی بنیان بدرود فرمود سال وفاتش از کان الشیخ قطعا بر می آید مدفنش بالہ آباد است یزار و یتبرک بعدش شیخ محمد یحیی عرف شاه خوب اللہ برادرزادۂ او زینت بخش وساده ارشاد گردید

شیخ محمد آفاق لکھنوی حاوی مجدد محقق بلند ہمت در فضیلت علوم ظاہر و باطن آراستہ و در طریقت و مجاہدات صادق دم و راسخ قدم بود و وی از اکابر زادگان صوبۂ بہار ساکن موضع تلاده مضاف پٹنہ بود در اوائل کتب متداولہ بخدمت شیخ وجیہ الدین گوپاموی گذرانید و بعد از ان قدم بکوی فقر و فنا نہاد اسم و رسم سود و زیان بباد فنا بر باد داده و بصحبت شریف شیخ پیر محمد لکھنوی مشرف شده دست ارادت بدست وی داده بسیاری از مشائخ وقت را دریافتہ و از خدمت شاه مجاہد پوری نیز استفاده علوم طریقت نموده و رسالہ مصباح الطالبین شیخ عبد الرسول گھسدی کہ خلیفہ شاه مجاہد بود تکمیل و تعریب نموده و در ان رسالہ جمیع اذکار و افکار مشرب علیہ قلندریہ مندرج است ہمہ را شیخ محمد آفاق بعمل آورده بود الغرض بعد وفات شیخ پیر محمد قدس سرہ چند سال جانشین او بوده و از تکلفات رسم و عادات مبرا بود و از تعلق تزویج معرا قبرش در لکھنؤ پایان پیر خود است یزار و یتبرک بہ

حاجی محمد افضل سہرندی ابن شیخ محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد سہرندی دانشمند متبحر و محدث بود بعد تحصیل علوم ظاہر مرید شیخ حجۃ اللہ نقشبندی شده زان بعد از شیخ عبد الاحد خلیفہ شیخ احمد سعید مستفید گشت و بزیارت حرمین شریفین مستفیض شده از انجا با فیوضات و برکات بی شمار واپس آمده بتدریس علوم دینی و تلقین اسرار باطنی می پرداخت مولانا شاه ولی اللہ دہلوی سند حدیث از وی یافتہ بہر جا از فتوحات بوی میرسید از ان کتب ہر فن خریده وقف می نمود وفاتش در یازده صد و چہل و شش ہجری بظہور پیوست

مولوی محمد اکبر کشمیری از اکابر علمای وقت بود تا سی سال در مدرسہ محمدیہ متعلقہ جامع مسجد بمبئی درس میداد و بسیار از تلامذۂ وی بممالک کوکن ہنوز موجود اند از انجملہ مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی و مولوی سید عماد الدین و مفتی عبد اللطیف نامی و گرامی ہستند در سال دوازده صد و ہفتاد و دو ہجری رحلت فرموده بہ بندر بمبئی مدفون شد

ملا محمد امین کشمیری دانشمند متبحر کثیر الدرس و التصنیف بود و ملا عنایت اللہ شال و ملا محسن و غیره علمای کشمیر از تلامذۂ وی اند بر شرح تہذیب و غیره کتب متداولہ حواشی و شروح دارد بماه رمضان

بروز لیلة القدر سال نهم از صدی دوازدهم وفات یافت نوّر الله ضریحه

مولوی محمد امجد قنوجی از اکابر فضلا و اعظم علمای قنوج شاگرد رشید مولوی علی اصغر قنوجی کثیر الدرس والتالیف بود حاشیه صدرا در علم حکمت از تالیف شهرهٔ اوست تاریخ وفاتش معلوم نه شد

محمد بیرم خان خانخانان از اولاد میرزا جهان شاه است بوفور دانش و سخا و صدق و حسن نطق و نیاز و انکسار گوی سبقت از همگنان برده در ابتدای حال بخدمت بابر شاه و در وسط بملازمت همایون شاه نشو و نما یافته بخطاب خانخانانی سرفرازی یافت و در اخیر جلال الدین محمد اکبر شاه بایام سلطنت خود را اتالیقش فرمودی بنفسه درویش دوست علم و صاحب حال و نیک اندیش بود بهمین سعی و جلادت و حسن تدبیرش هندوستان در مرتبه ثانی مفتوح شد و فضلای جهان از اطراف و اکناف رو بدرگاه او آورده از کف بحر مثالش شاداب می رفتند و بارگاه آسمان جاهش قبلهٔ ارباب فضل و کمال زمانه را بوجود شریفش تفاخر بود لاکن ارباب نفاق مزاج بادشاه از و متغیر ساخته بودند ناچار وی بقصد زیارت حرمین شریفین با توابع از راه ناگور روانه گجرات گردیده براهی که در ان انبوهی از درخت مغیلان بود میگذشت ناگاه گوشهٔ دستارش بخاری بند شده از سر افتاد چون این را بشگون بدی شمارند خانخانان را فی الجمله تغیری در بشره پدید نمود حاجی محمد خان در بدیهه خواند ع در بیابان چون بشوق کعبه خواهی زد قدم ۞ سرزنشها گر کند خار مغیلان غم مخور ۞ آن قبض به بسط مبدل گشت چون به پتن گجرات رسید روزی در حوض سهس لنگ در کشتی نشسته سیر میکرد ناگاه مبارک خان افغان نام مبارک که در ابتدای فتح هندوستان خانخانان حکم به قتل پدر او فرموده بود موقع انتقام خیال کرده بوقت نماز شام که خانخانان از کشتی فرود می آمد با جمعی از اوباش به بهانه ملاقات آمده بیک ضربت خنجر آبدار شربت شهادتش چشانید این واقعه در سال نهصد و شصت و هشت هجری بظهور پیوسته عظام او را حسب وصیتش بمشهد بردند تاریخش چنین یافته اند **رباعی** بیرم بطواف کعبه چون بست احرام ۞ در راه شهید گشت تا یافته کام ۞ تاریخ شهادتش ز دل پرسیدم ۞ گفتا که شهید شد محمد بیرام ۞ خانخانان رقیق القلب و سخندان اکابر مشایخ رضی الله عنهم معتقد بود و همیشه در مجلس شریفش سخن از قال الله و قال الرسول می راندند روزی درویشی بدیدن درویشی گوشه نشین رفت و از معنی آیه کریمه تعز من تشاء و تذل من تشاء پرسید چون درویش تفسیر نا خوانده بود جواب نداد خانخانان خود گفت تعز من تشاء بالقناعة

وتنزل سن کشتار با سوال نماز جمعہ و جماعت از خانخانان فوت نمی شد لیکن بتفضیل مائل بود بحافظ محمد امین خطیب میگفت کہ در القاب حضرت امیر کرم اللہ وجہہ کلمہ تسویہ بیشتر از دیگر اصحاب بیفزاے

لطیفہ — شبے ہمایون شاہ مخاطبہ با بیرم خان داشت و او در الظاہر غنودگی دست داد بادشاہ او را متنبہ فرمودند کہ ہان بیرم با تو میگویم وی گفت بلی بادشاہم حاضرم اما چون شنیدہ ام کہ بملازمت بادشاہان محافظت چشم و پیش درویشان نگاہداشت دل و نزد عالمان حفظ زبان باید کرد بنا بران درین فکر بودم کہ چون حضرت ہم بادشاہ و ہم درویش و ہم عالمند کدام را نگاہ خواہم داشت بادشاہ را این ادا از و خوش آمد و تحسین فرمود ویرا دیوان اشعار بزبان فارسی و ترکیست و در منقبت حضرت امیر کرم اللہ وجہہ قصیدہ گفتہ کہ مطلعش اینست — شہی کہ بگذرد از نہ سپہر افسر او، اگر غلام علی نیست خاک بر سر او، بمحبت شہ مردان مجو زبی پدری، کہ دست غیر گرفتست پای مادر او

مولوی محمد جعفر سندیلی ابن شاہ ولی اللہ بن شاہ غلام علاء الدین بن سید روح اللہ مخدوم زادہ سندیلہ بخدمت مولوی اظہر علی سندیلی و مولوی وارث علی سندیلی و مولوی فقیہ اللہ سندیلی و مولوی انعام اللہ سندیلی و مولوی تراب علی لکھنوی تلمذ نمودہ بنوبت تدریس و تصنیف برسیدہ تاریخ سیزدہم رمضان سن دوازدہ صد و شصت و یک ہجری در لکھنؤ رحلت فرمود نعشش را بقصبہ سندیلہ آوردہ در کریم باغ دفن کردند

مولوی محمد جونپوری خلف اکبر مولوی سخاوت علی عمری جونپوری مہاجر و مقیم مکہ معظمہ بآبیاری تعلیم پدر خود سرو علمش بالیدگی و تازگی یافتہ در علم و فضل و زہد و تقوی و ورع و حفظ و اتقا و بدیہہ گوئی و حاضر جوابی و تحریر لیدیر و تقریر پر تاثیر یگانہ آوان و ممتاز بین الامثال والاقران بود تحریریکہ در تعریف بیع املا نمودہ یادگار قابلیتش میدہد در عین شباب ازین عالم اسباب بحیات سابق الالقاب تاریخ دوم شوال سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری رخت ہستی بسوی روضۂ رضوان کشید اللہم اغفر لہ ولوالدیہ

مولوی حکیم محمد جنید جونپوری خلف دوم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری ہمراہ والد بزرگوار بملک حجاز تشریف فرما شدہ و تا حیات پدر از فیضان علمی و عملی وی مستفیض بود بعد رحلت پدر بجونپور آمدہ بخدمت مولوی عبد الحلیم فرنگی محلی کہ مدرس مدرسہ حاجی امام بخش جونپوری بود

بعض کتب درسیہ خواندہ بخدمت مفتی محمد یوسف فرنگی محلی فراغ علمی حاصل نمودہ متوجہ بتحصیل فن طبابت گشت ونبیش حکیم اولادعلی کاہش مطلب کردہ دران فن مہارتی وحذاقتی اکتساب نمود معہذا بدرس وتدریس امداد طلبہ وافتاد نداوی مرضی مشغول می بود درعین جوانی ازین جہان فانی بسال دوازدہ صد وہشتاد یک ہجری بعالم جاودانی شتافت خلفی بنام مولوی محمد معروف گذاشت وی بخدمت مولوی عبداللہ ساکن چھپرا کتب درسیہ گذرانیدہ فارغ است سلمہ ربہ

قاضی محمد جمیل برہانپوری عالم کامل وفاضل باجل مدرس مدرسہ حیدرآباد دکن بود در سال دوازدہ صد وہفتاد وچہار ہجری وفات یافتہ غفراللہ لہ جمیل

مولوی محمد حامد فرنگی محلی پسر وجانشین مولوی احمد در ماہ رجب سال دوازدہ صد وہشتاد وسہ ہجری رحلت فرمودہ بجایش مولوی بلعان الحق پسر مولوی برہان الحق بجادہ نشین گردید

شیخ محمد حسن جونپوری بن شیخ محسن بن طاہر جونپوری از عرفای روزگار جامع بود میان حال اتصال وبظاہر صوریہ نیز تعلقی داشت حصول نسبتش نخانب پدر بسلسلہ چشتیہ بود لیکن ابتلاء او بسلسلہ علیہ قادریہ بر ہمہ غالب آمدہ سالہا در حرم مدینہ منورہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ مجاورت کردہ از مشائخ قادریہ بیعت واجازت یافتہ از خوارق او مشہور است کہ چون از خلوت می برآمد ہندو ومسلمان ہر کہ نظر بر روی او فتادی بیساختہ صدای تکبیر برآوردی وتعجب کردی او را مکتوبات ورسائل مریدان بسیار اند اولاد نسش بجونپور وافاتش باگرہ بود بتاریخ بست وہفتم رجب سال نصد وچہل وچہار ہجری وفات یافتہ در دہلی زیر بجی منڈل برابر مرقد والد ماجد خود مدفون گشت قدس سرہٗ

ملا محمد حسن بن قاضی غلام مصطفی بن ملا محمد اسعد خلف اکبر ملا قطب الدین الشہید السہالوی تلمیذ ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین شہید در ذہن وذکا بر برادران خود سبقت بردہ در تحقیقات معقول ومنقول نظیر وشبیل خود نداشت کثیر الدرس والتصانیف بود شرح مسلم الثبوت تا مبادی الاحکام ومعارج العلوم در منطق وغایۃ العلوم در طبعی وحاشیہ بر شرح ہدایۃ الحکمۃ صدرالدین شیرازی وحاشیہ شمس بازغہ وحواشی زواہد ثلثہ وشرح سلم العلوم از تصانیف انیقۂ وی مشہور اند بعد مراجعت از دہلی بفرنگی محل استقامت ورزیدہ تدریس علوم میکرد مگر بوجہ بعضی حوادث کہ مفسدۂ عظیم بدداد قیام وطن مالوف مناسب ندانستہ جانب روہیل کھنڈ رخت غربت بست در عہد نواب فیض اللہ خان

برام پور رفته در محله موسومه مدرسه اقامت گزید و در انجا نکاح ثانی بزنی غیر کفو کرده از بطن او مولوی
عبد الله و عبد الرزاق بوجود آمدند چنانچه اولادشان از زوجه ثانیه رام پور موجود اند زوجه سوم دختر
صفی پور بود از و پسری موسوم غلام دوست محمد متولد شده که پسرانش مولوی غلام یحیی و مولوی غلام محمد
و مولوی غلام زکریا مقیم بنارس بسرکار انگریزی بر عهدهای جلیله ممتاز بودند بالجمله ملا حسن در رام پور
وفات یافته همانجا مدفون است تاریخ وفاتش به دریافت نرسیده از شاگردانش مولوی محمد مبین لکهنوی
و مولوی عماد الدین لبکنی مشهور اند

مولوی محمد حیدر لکهنوی بن ملا محمد مبین بن ملا محب الله فرنگی محلی تحصیل علم بخدمت پدر بزرگوار
خود نموده بتدریس مشغول بود و بتذکیر و هدایت خلق اشتغال ورزیده و از شاه نجابت الله مرحوم
بیعت نموده همچو والد خود مقبول خلایق بود از سرکار نواب سعادت علیخان سه روپیه یومیه کفاف
می یافت بعزم حج بیت الله روانه شده بعد قطع تکالیف سفر بتاریخ دوم جمادی الاول سال دوازدهم
صد و چهل هجری بمکه معظمه رسیده از سید یوسف بطاح یمنی و شیخ عمر مکی تحصیل صحیحین کرده بماه جمادی الثانی
سوی مدینه طیبه رخت سفر بسته در انجا از علمای وقت سند حدیث حاصل نموده در آخر ماه شعبان باز
بمکه آمد و قرآن شریف که در اثنای راه حفظ نموده بود بماه رمضان در بیت الله خواند و بعد ادای ارکان
حج بتاریخ بست و هفتم ذیحجه سن مذکور از مکه معظمه روانه شده بهزار خرابی بعد نوزده روز به بمبئی رسیده
قصد وطن نمود چون بحیدر آباد بتقریبی داخل شد هزار روپیه ماهوار از سرکار نواب نظام برای وی
مقرر شده احفادش مولوی ظهور حسن و مولوی فضل حسن هنوز در حیدر آباد دکن موجود بودند و جاگیر
چهار هزار روپیه سالانه از سرکار نظام مے یابند کذا فی الاغصان الاربعه

شیخ محمد حیات سندهی از علمای ربانیین و عظمای محدثین عالم با عمل بود نام پدرش ملا فلاریه
از قبیله جاجر ساکن اطراف عادل پور محروسه ملک سنده شیخ محمد حیات از وطن خود بحرمین شریفین
در عنفوان شباب رفته مناسک بیت حرام دریافت و بمدینه طیبه رخت اقامت انداخت و سوای
توکل اسباب معیشت ذخیره نساخت و همان حالت موجوده بتحصیل علوم پرداخت و بشاگردی
مولانا ابو الحسن سندهی مقیم مدینه سکینه برداشت و علم علوم دینیه بمیامن او برافراخت و اجازت
حدیث از مولانا عبد الله بن سالم بصری یافت و تمام سرمایه عمر خود بدرس حدیث نبوی در باخت

بروز چہار شنبہ تاریخ بست وششم صفر سال یکہزار ویکصد وشصت وسہ ہجری رخت ہستی از دار فنا بدار بقا برداشت وطائر روح جسد پاکش را جنۃ البقیع سپردہ بروضۂ رضوان نشیمن ساخت اعطاہ اللہ الحسنات ۔ فلاریہ بفای مفتوحہ اسم سندھی است چاچر بدو جیم فارسی مفتوح درمیان آن الف ودر آخر رای مہملہ تو نیست در ملک سندھ عادل پور شہریست خرد از توابع بھکر

مولوی محمد رضا لکھنوی خلف اصغر مولوی عبدالقادر لکھنوی در اوایل حال بخدمت شیخ پیر محمد لکھنوی و نیز برادر کلان خود قاضی محمد وارث تلمذ کردہ وبعد فراغ از تحصیل علم ضروری بتصفیہ قلب مشغول شد وریاضتہای شاقہ از اربعین نشینی واسفار بعیدہ برخود گوارا فرمودہ از مشائخ وفقرای وقت مستفید میشد درصحراہا وبیابانہا بعبادت مولی پرداختی وآخر بقدم تجرد وتفرد براہ خشکی بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ در بلدہ مصر بست ودوم رمضان سن یازدہ صد وہفت ہجری رحلت نمودہ ہمانجا مدفون گردید۔

ملا محمد رضا سہالوی پسر چہارم ملا قطب الدین الشہید بعد والد خود بخدمت ملا نظام الدین برادر کلان خود تعلیم وتربیت یافتہ فراغ حاصل نمودہ در جنب برادر خود تدریس طلبہ میکرد از حضرت سید شاہ عبد الرزاق بانسوی بیعت کردہ روانہ مدینہ منورہ گشت وبعد زیارت روضۂ شریفہ بحج بیت اللہ مشرف شدہ ببغداد آمدہ ہم در انجا جان بجان آفرین سپرد

شیخ محمد رفیق کشمیری بن مصطفی بن معین الدین رفیقی کنیت وی ابو الرضا بود بسال ہزار ویک صد وپنجاہ وچہارم ہجری متولد شدہ فقیہ ومحدث ومفسر صوفی مشرب بود ہم معقول ہم منقول از پدر بزرگوار خود مقیم السنۃ ٹوپیگر وخال خود علامہ نور الہدی ٹوپیگر اخذ نمود وحدیث از عم وپدر بزرگوار خود شنیدہ وکتاب عوارف بہ پیش نعمت اللہ بن رضا ٹوپیگر وانگذرانیدہ وبسی مردان بحد تحریر مستفید شدند در تصوف رسائل متعدد دارد یادگار اند بروز چہار شنبہ شانزدہم جمادی الاخری سال بست وششم از صدی سیزدہم وفات یافت

میر محمد زاہد ہروی ابن قاضی محمد اسلم ہروی کابلی در ہند متولد شدہ تربیت یافتہ از پدر خود و دیگر علمای ہندوستان اکتساب علوم کردہ ذہن ثاقب وفکر صائب داشت در تحقیق وتدقیق گوی سبقت از سابقین ربودہ ودر حاضرین ولاحقین متفرد بود شاہجہان بادشاہ اورا بنصب

وقائع نگارے کابل منصوب فرمود در عہد عالمگیر بادشاہ محتسب اُردوی معلے شد زمان بعد عالمگیر بادشاہ حسب خواہش او مشار الیہ را بصدارت کابل مامور گردانیدہ در انجا علاوہ منصب خود افادہ علوم میداد تصانیف غرا دارد ازانجملہ شرح مواقف و حاشیہ شرح تہذیب علامہ دوانی و حاشیہ رسالۂ تصور و تصدیق مصنفہ ملا قطب الدین رازی و حاشیہ شرح الہیاکل اند بشہور سال یازدہ صد و یک ہجری بکابل وفات یافت

مولوی محمد باقر مدراسی تخلص باگاہ صلش از بیجاپور است بسال پنجاہ و ہشتم از صدے دوازدہم ہجرت در ویلور متولد شدہ بمدراس نشو و نما یافتہ پیش مولانا سید ابو الحسن قربی علوم ظاہر اکتساب نمودہ عالم علوم عجیبہ ماہر فنون غریبہ گشت در شعر گوئی و ادب عرب ید طولی داشت گوئید شافعی المذہب بود ممالک مدراس و کرناٹک بفیوض ظاہر و باطن او بہرہ یافت بست و چہارم ذیحجہ سال دوازدہ صد و بست ہجری رحلت فرمودہ بخاک مدراس مدفون گشت **تصانیفش** تنویر البصیر نفائس النکات القول المبین الدر النفیس دیوان اشعار عربی النفحۃ العنبریہ کشف الغطا اتحاف السالک جلاء البصایر تبیین الانصاف النقول البدیعۃ الحجۃ البدیعۃ ریاض الجنان روضۃ الاسلام وغیرہا

مولوی محمد زمان خان شاہجہانپوری جامع الفضائل والکمالات عامل الاحادیث والآیات محی السنن مجمع الحسنات ماحی الشرک والبدعات ابو رجا محمد زمان خان تغمدہ اللہ بالرحمۃ والغفران مدرس مدرسہ حیدرآباد و استاد سید محبوب علیخان نظام الملک رئیس حال بود با فرقہ مہدویہ عصوبتی داشت فرقہ مہدویہ پیروی سید محمد جونپوری مدعی مہدویت میکنند و بملک ڈھونڈھار و گجرات و حیدرآباد دکن اکثری ازین فرقہ ضالہ سکونت ورزیدہ بفرق دیگر اسلام تعصب دارند تا اینکہ مرتکب خونریزیہای مسلمانان شدند القصہ مسمی سید عیسی عرف عالم میان مہدوی حیدرآبادی سرگروہ آن فرقہ رسالہ کشف الحجب دلیل متین و مثلاثیہ سہ رسائل مؤلفہ خود بسال دوازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری و رسالہ رد شبہات العقائد در رد فتوی ابن حجر مکی وغیرہ ائمہ مذاہب اربعہ و رسالہ معارضۃ الروایات بعد از یکسال طبع کنانیدہ باطراف و اقطار ہندوستان مشتہر و منتشر کرد پر آنہم قانع نماند رسائل مذکورہ و رسالہ دیگر متضمن معتقدات و معمولات خود تالیف نمودہ

مع رقعہ بخدمت قاضی دلاور علی حاکم دار القضای حیدرآباد از دست خود پیش کردہ مضمون رقعہ اینست کہ ما رسائل مذکورہ محض بنابر دریافت حق باطراف بلاد منتشر کردیم و بخدمت علمای آفاق رسانیدیم و مدتی انتظار کشیدیم لیکن ہنوز علمای وقت از جواب ساکت اند لہذا بخدمت سامی پیش نمودہ اگر خطای بنظر آید جستہ جستہ ما را مطلع باید فرمود کہ مایان رجوع بحق نمایم ورنہ اعانت ما امداد تصدیق واقرار مایان نمایند فقط قاضی موصوف رقعہ در رسائل مذکورہ بمعیت عالم میان مسطور پیش مولوی محمد زمان خان فرستاد ہرچند کہ وی علیہ الرحمۃ والغفران از ہجو منازعات ومناقشات کنارہ کشی میکرد تاہم نظر بہ حمیت اسلامی وغیرت ایمانی اشہب قلم حقیقت رقم را در میدان رد وقدح رسائل مذکورہ جولان داد ونیز از اقوال مسلمہ آن فرقہ دعاوی باطلہ اوشان را مردود ومطرود فرمود کہ مجتہدان آن فرقہ بجوابش سر بزانوی سکوت نہادہ غریق لجۂ ندامت شدند نام آن رسالہ ہدیہ مہدویہ است ہرگاہ رسالۂ مذکور بعالم میان مجتہد مہدویہ مصنف رسائل مردودہ رسید بحواریان خود گفتہ ہر کسیکہ مولوی محمد زمان خان را قتل خواہد کرد او را دو مکان مروارید وچہار درخت خرما در بہشت خواہم داد بشنیدن کلام ابلہ فریب جوانی بست ودو سالہ از آن فرقہ منتظر موقع بود ہرگاہ نواب مختار الملک بہادر بتقریب ملاقات پرنس آف ویلز روانہ کلکتہ شد بدان بی مغز شہر حیدرآباد را از حاکم بیدار مغز بیچ و باغ خود خالی یافتہ ہرگاہ وقت شام روز سہ شنبہ ششم ذیحجہ سال دوازدہ صد ونود ودو ہجری مولوی صدر الذکر حسب معمول خود بمسجد تشریف آوردند وبعد ادای نماز مغرب دو زانو نشستہ آغاز تلاوت قرآن مجید کردند آن شقی ممدوح الذکر را اسلام کردہ از پس پشت بضربۂ کنار مجروح ساخت کہ آن مرحوم سر بہ مصحف مجید نہادہ شربت شہادت چشید خون آن جانباز راہ خدا برآیۂ کریمہ فانظر کیف کان عاقبۃ المفسدین چکید بہ چند تجسس نمودند سراغ قاتل نرسید سرخیل مہدویان بکونسل سفارت انگریزی خزید وبر جنازۂ آن مہرو انبوہی کثیر از مسلمانان وجم غفیر از دینداران گرد آمدند کہ چہار دہ جماعت متفرق نماز جنازہ ادا کردہ بصحن مدرسہ او بحیدرآباد مدفون کردند سرای وقت قطعات تواریخ این واقعہ بنظم آوردند ازان جملہ قطعہ تاریخ نوک ریز خامۂ مکرمی محمد عبدالرحمن خان شاکر تخلص و مالک مطبع نظامی زیب ترقیم می یابد وہو ہذا محمد زمان خان رحکلم قضا بجز شہادت چو شد آشنا ٭ ہمین مصرعۂ سال شاکر نوشت ٭ عبای شہادت رحق شد عطا

ایضاً لہٗ گو چون علی شد بسجدہ شہید ۔ از منشی عنایت حسین برون رفت از جسم چون جان جان
عنایت بگو شد چو عثمان شہید

سرہندی شیخ محمد سعید سرہندی ابن مولانا شیخ احمد مجدد الف ثانی ابن عبد الاحد سرہندی لقب وی
خازن الرحمۃ دانشمند متبحر فقیہ و محدث بود علوم ظاہر و باطن از والد ماجد خود آموختہ حاشیہ
بر مشکوٰۃ المصابیح نوشتہ در یکہزار و ہفتاد ہجری رحلت فرمود

ملا محمد سعید سہالوی پسر دوم ملا قطب الدین شہید بعد شہادت پدر خود با محضر مظلومی جہت
استغاثہ و دادرسی بحضور محی الدین اورنگ زیب عالمگیر بادشاہ بملک دکن رفتہ از بارگاہ شاہ موصوف
فرمان معافی فرنگی محل کہ از امکنہ مشہورۂ بلدۂ لکھنؤ بود حاصل نمودہ مراجعت بوطن کردہ بذریعۂ اہالیان
نزول تعمیل فرمان مذکور بر فرنگی محل قبضہ نمودہ ہمہ فرزندان ملای شہید را در آنجا مقیم ساخت بعد
چندی مرۃً بعد اولی بغرض استحکام فرمان معافی فرنگی محل وغیرہ بخدمت بادشاہ روانہ شدہ بحصول
اسناد دیگر کامیاب شدہ آنرا روانہ وطن کردہ بمکہ معظمہ رفتہ بلحوق عوارض جسمانی ازین عالم فانی بملک جاودانی
خرامیدہ نزول امکنہ لاوارث و منضبطہ را بہ محاورہ اہل نثر لکھنؤ گویند

مولانا محمد سعید بدایونی ابن محمد شریف بن محمد شفیع بدایونی وی از اجلہ علمای وقت و اکابر
اولیای بدایون بود بیعت بخدمت شاہ کلیم اللہ جہان آبادی کہ مزار پر انوارش در دہلی است داشت
و از فیض ظاہر و باطن وی عالی کامیاب بود چہارم ذیقعدہ سن یازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری
رحلت فرمود از وی و خلف الصدق مولوی محمد حبیب مولوی عبد الحمید عقب ماند قدس اللہ سرہ السامی

حکیم محمد سرور ساکن احمد آباد نارہ تخلص سرور ابن حکیم حضور احمد طبع سلیم و ذہن مستقیم داشت
تعلیم رسمی پیش مؤلف اوراق یافتہ اکثر اشعار نعتیہ میگفت قصہ اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ منظوم از وی
یادگار است فتوح الشام را بہ بحر متقارب می نوشت کہ پیغام اجلش در رسید و بعنفوان شباب
بسال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری ازین جہان درگذشت چند اشعار نعتیہ بتضمین کلام سعدی
کہ خاتمہ منظومات اوست بطور یادگار حوالہ قلم مے شوند در حقیقت نام و نشان خود بجز عشق
نبوی صلعم دیگر نگذاشت

وهو هذا

ای نور خدا عجب حسینی رحمت ز براے عالمینی
محبوب زمان وہم زمینی اللہ اللہ چہ مہ جبینی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

آگہ ز علوم اولینے واقف ز رموز آخرینی
کحل از پئے دیدۂ یقینے اے نعبت مکی و مدنی

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

واللیل ز گیسوے تو تعبیر والشمس ز روی تست تفسیر
نون از پئے ابروی تو تقریر ای مہر سپہر عز و توقیر

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای باعث خلقت دو عالم وی موجب فخر نوح و آدم
منظور نگاہِ رب اکرم ہستی پے ریش سینہ مرہم

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای سرمۂ دیدۂ تو لاشہ ای غازۂ چہرۂ تمناشہ
بر روے تو دیدۂ تماشا باز است تو نیز دیدہ بکشا

گر بر سر چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

ای حجلہ نشین محمل نور ای شمع ضیاے شعلۂ طور
از نور تو عالم است معمور ای مردمک دو دیدۂ حور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلفت پیٔ عاشقان جانباز
زنجیر بلاست اے ہمہ ناز
ہیئت ہمہ دلبران طناز
ہستند برین ترانہ دمساز

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

زلف تو بلاے جان سرور
درد تو دواے جان سرور
عشقت نام و نشان سرور
نامت ورد زبان سرور

گر بر سر و چشم من نشینی
نازت بکشم کہ نازنینی

اوستادی مولانا محمد شکور مچھلی شہری ابن شیخ امانت علی جعفری در علوم عقلیہ و ادبیہ شاگرد مولانا رشید الدین خان دہلوی و در حدیث و تفسیر مستفید خدمت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی بودند ہموارہ بمناصب جلیلہ از سرکار انگریزی عز امتیاز داشتند ہنگامیکہ بفتح پور ہنسوہ رونق افروز عہدۂ صدر الصدور بودند مؤلف ہیچمدان بدولت برداری تلامذۂ مولانا کامیاب حاصل کرد بسال شصتم از صدی سیزدہم مولانای ممدوح حق تقاعد قبول فرمودہ بوطن مالوف مراجعت فرمودند این حقیر نیز ہمراہ رکاب مچھلی شہر رفتہ کتب متوسطہ درسیہ بخدمت فیضدرجت می گذرانید مولانا ممدوح تمام عمر شریف بدرس علوم صرف فرمودند کتب درسیہ بلا مطالعۂ کتابی بحالت چہل قدمی درس میدادند بتالیف و تصنیف توجہ نداشتند دو مرتبہ بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ بست و یکم ذیحجہ یوم سہ شنبہ سال سیزدہ صد ہجری از دار فنا بدار بقا شتافتند انا للہ وانا الیہ راجعون ولادت ممدوح بسال دوازدہ صد و یازدہ ہجری بظہور پیوستہ از لفظ تاریخ سال ولادت برمی آید از ین حساب عمر شریف بہ ازدو نہ سال رسیدہ باشد

غفر اللہ لہ مچھلی شہر قصبہ ایست از توابع جونپور

مولوی محمد شبلی اعظم گڈھی مصنف رسالہ اسکات المعتدی فی انصات المقتدی

وحل النمام وغیرہا اسعد علا کتب درسیہ متداولہ پیش مولوی محمد فاروق عباسی چڑیاکوٹی گذرانیدہ اکنون بمدرسۃ العلوم علی گڈھ بمنصب مدرس اول قیام وارد سلمہ اللہ تعالی تصانیفہ المامون تاریخ زمانہ مامون الرشید خلیفہ عباسیہ بغداد الجزیہ دربیان حقیقۃ جزیہ گذشتہ تعلیم و اظہار کیفیت تدوین علوم مسلمانان سلف و اسامی مدارس قدیمہ شان تصحیح امید دربیان حالت موجود اسلام سیرۃ النعمان تاریخ عمری امام ابوحنیفہ قصاید و غزلیات عربی فارسی

مولوی محمد شبلی جونپوری خلف سوم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری بست و نہم شعبان سال دوازدہ صد و شصت و سہ ہجری تولد یافتہ ہنگام ہجرت فرمودن پدر بزرگوار خود نہایت صغیر السن بود بدینوجہ از رفتن مکہ معظمہ قاصر ماندہ پیش جد مادری خود قاضی ضیاء اللہ صدر الصدور مرحوم بناز و نعمت تعلیم و تربیت یافتہ بمقام جونپور از حافظ نعمت اللہ ساکن سرای میر حفظ قرآن مجید نمودہ کتب درسیہ فارسیہ از بعض اعیان جونپور خواندہ تحصیل علوم عربیہ عنان عزیمت تافتہ مختصرات صرف و نحو وغیرہ از تلامذہ مفتی محمد یوسف فرنگی محلی تحصیل کردہ باندک زمانے بخدمت مفتی موصوف الذکر تمامی کتب درسیہ متداولہ خاندان نظامیہ بتحقیق و تدقیق تمام کردہ دستہ فضیلت مفتی محمد یوسف از دست خاص بوے عطا فرمودہ و علم باطن بخدمت مولوی سید خواجہ احمد نصیر آبادی کہ از تلامذۂ پدر بزرگوار وی بود آموختہ و اجازت کتب احادیث از مولوی سید نذیر حسین تلمیذ مولانا محمد اسحاق دہلوی یافتہ بحصول سند ممتاز گشت و بسال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری بمعیت جد مادری و مربی خود قاضی ضیاء اللہ از زیارت حرمین شریفین مشرف گشتہ بوطن مالوف معاودت فرمودہ جانشین پدر خود ہست و باساتذہ مدرسہ قرآنیہ جامع جونپور وتذکیر خلائق می پردازند سلمہ اللہ وابقاہ واوصلہ الی ما یتمناہ۔

مولوی محمد شفیع بدایونی از اجلہ علمای عہد سلطنت محی الدین محمد اورنگزیب عالمگیر بادشاہ است سلسلہ نسبش بامیر المومنین سیدنا عثمان ابن عفان رضی اللہ عنہ منتہی شود و ہو مولوی محمد شفیع ابن شیخ مصطفے بن عبد الغفور بن عزت اللہ بن کریم الدین بن قاضی محمد بن شیخ معروف بن شیخ وود و بن عبد الشکور بن محمد راجی بن قاضی سعد الدین بن قاضی القضاۃ قاضی رکن الدین الملقب بہ شمس الحق بن قاضی دانیال ابن شیخ شہید بن شیخ ابراہیم بن شیخ اسحاق ابن عبد الکریم بن

شیخ شریف بن نور اللہ بن عبد الحی بن شیخ محمد فردوس بن شیخ انیس بن شیخ رافع بن شیخ عبد الکریم بن عبد الرحیم بن عبد الرحمن بن ابان بن سیدنا عثمان بن عفان الاموی القرشی رضوان اللہ علی من اتبع الہدی منہم قاضی دانیال از عراق بہند قدم آوردہ بقضای بدایون مباہات یافتہ بہدر انجا سکونت پذیرفتہ از اولاد امجادش شیخ مصطفیٰ است کہ در علم تصوف یگانۂ روزگار خصوصًا در حل غوامضات کتب شیخ محی الدین عربی مشار الیہ علمای کرام بود پسرش مولوی محمد شفیع از ارشد تلامذہ ویست کہ عمر گرانمایہ خود بدرس و تدریس بسر بردہ بعمر ہفتاد و نہ سالگی روز جمعہ بست و دوم شوال اواخر صدی یازدہم یا اوائل صدی دوازدہم ہجری رحلت فرمود و دو خلف الصدق عقب خود گذاشت یکے مولوی محمد شریف دوم خطیب عبد اللطیف

محمد صدیق لاہوری ابن محمد حنیف بن محمد لطیف فقیہ و محدث و ادیب بود والد ماجد وی از کابل بلاہور آمدہ امامت مسجد وزیر خان میکرد صاحب ترجمہ بروز دوشنبہ تاریخ بست و نہم محرم سال یازدہ صد و بست و ہشت ہجری در لاہور متولد شدہ چون بپنج سالگی رسید مولانا محمد عابد صاحب تعلیقات تفسیر بیضاوی رسم تسمیہ خوانی وی ادا کرد و بعد حفظ قرآن مجید بخدمت مولانا محمد عابد و مرزا مہر اللہ و ملا حفیظ اللہ و مولوی عبد اللہ و ملا ظہور اللہ و ملا شہریار و غیرہم علوم متداولہ تحصیل کردہ و سند حدیث از شیخ یحیی ابن صالح مکی مدرس مسجد الحرام و شیخ ابو الحسن سندھی مدنی مدرس مدینہ منورہ بسال یازدہ صد و ہفتاد یافتہ تصانیف بسیار دارد در یازدہ صد و نود و دو ہجری رحلت نمود۔ **تصانیفہ**۔ سلک الدرر بصنعت اہمال در سیرت نبویہ علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ۔ مدار الاسلام فی علم الکلام۔ شروط الایمان۔ القول الحق فی بیان ترک الشعر والحلق۔ نور التعسف۔ ہدم الطاغوت فی قصۃ ہاروت و ماروت۔ نور حدقۃ الثقلین فی تمثال النعلین۔ شرح النفحات الباہرہ فی جواز القول بالخمسۃ الطاہرہ۔ ازالۃ الفسادات فی شرح مناقب السادات۔ تبییض الرق فی تبیین الحق۔ جامع الوظائف۔ نقطۃ المطلب۔ مزیل الاحزان۔ زبدۃ الفرح۔ جامع طب احمدی۔ ترجمۂ فقہ محمدی۔ ہدیۂ انام و غیرہ

محمد صدیق برہانپوری از علمای دکن کہ نیشش از یکی تصنیف وی محی الدین بن حبیب اللہ الحمیدی البرہانپوری است از تصانیف او رسالہ فقہ حمایت است کہ در ان یک تقیید در اردو

وخاتمہ ترتیب دادہ مسائل احتضار و تجہیز و تکفین و غیرہ متعلقات میت بیان کردہ دیدہ شد کہ خالی
از زوائد نیست زمانۂ وفاتش بدریافت نرسید

شیخ محمد طاہر پٹنی نامش جمال الدین محمد ابن طاہر است و بہ محمد طاہر شہرت دارد بسال نہصد و
چہاردہ ہجری در بلدۂ نہروالہ گجرات متولد شدہ اولاً از مولانا ناگہ و مولانا شیخ ناگوری و مولانا برہان الدین
سمہوی و مولانا یداللہ سوہی اکتساب علوم کردہ فارغ التحصیل شد من بعد در سنہ نہصد و چہل و چہار
ہجری بسوی حجاز رخت سفر بربست و بشرف زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تشریفاً و تعظیماً مباہات
اندوختہ در ان دیار بہ انوار از شیخ عبداللہ زبیدی و سید عبداللہ عدنی و شیخ عبید اللہ حضرمی و شیخ
جار اللہ مکی و شیخ ابن حجر مصری ثم المکی صاحب صواعق محرقہ و شیخ علی مدنی و شیخ برخوردار سندہی
و شیخ علی بن حسام الدین المتقی و شیخ ابوالحسن بکری مکی و غیرہ تحقیقات و استفادۂ فن حدیث نمودہ
دست ارادت بدست شیخ علی متقی دادہ در فضل و کمال کامل و مکمل گشت و از انجا بخیر و برکت بوطن
مالوف باز آمدہ بافادہ و تدریس مرجع طلبہ علوم شد چون ذات شریفش آمر بالمعروف و ناہی عن المنکر
بود در قلع و قمع بیخ بدعت و منکرات عموماً بغایت سعی کوشید خصوصاً در ازالہ بدعات ہم قوم خود کہ
ہمہ بوہرہ بودند و مذہب مہدویہ اسمٰعیلیہ داشتند ہمہ تن مستعد بود و نیز عہد کردہ تا وقتیکہ نقش
بدعت و ضلالت از قوم خود زائل نگرداند عمامہ بر سر خود نہ بندد و حسب وصیت مرشد خود
شیخ علی متقی مداد از دست خود حل کردہ با مداد کتب نویسی طلبہ امداد دہالت درس نیز و سعتش
از حل نمودن سیاہی بازنمی ماند چون جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بسال نہصد و ہشتاد ہجری مرز بوم
گجرات را مخیم سرادقات خود ساخت شیخ ہم بشمول علمای وقت ببارگاہ شاہی تقرب یافت
بادشاہ سبب ترک عمامہ بستن پرسید وی رحمۃ اللہ علیہ سبب آنچنانکہ گذشت بیان نمود اکبر بادشاہ
از دست خاص عمامہ بر سرش بست و فرمود کہ نصرت دین متین بذمۂ من است شما در ازالہ بدعت
کوشید خان اعظم مرزا عزیز کوکہ برادر رضاعی اکبر شاہ کہ حاکم گجرات بود تا ایام حکومت خود
ہمہ تن مددگار شیخ بود ہر گاہ مرزا عزیز کوکہ معزول شدہ بجایش عبدالرحیم خان خانان شیعی منصوب
گردید فرقہ بواہیر اسمٰعیلیہ کہ مجانست بمذہب اہل تشیع دارند قوی بازو شدند شیخ مایوس شدہ
عمامہ از سر خود جدا کردہ جہت عرض حال بپیشگاہ بادشاہ جانب آگرہ روانہ شد گروہی از بواہیر

اسمٰعیلیہ درپے او روان شدند ہرگاہ شیخ بمحلہ ادجین بمنزلی کہ مابین ادجین و سارنگ پور واقع است رسیدہ گروہ اشقیا فرصت یافتہ او را شہید کردند این سانحہ بسال نہصد و ہشتاد و شش ہجری وقوع یافتہ ہمراہیان شیخ نعش وی را بہ پٹن آوردہ در مقابر بزرگانش بخاک سپردند شکر اللہ سعیہ و جزاہ عنہ جزاء شیخ علیہ الرحمۃ در فن حدیث تالیف مفیدہ دارد ازانجملہ کتاب مجمع بحار الانوار است در لغت حدیث کہ فی الحقیقۃ بجای خود شرح صحاح ستہ می تواند شد دیگر مغنی در تصحیح اسماء الرجال بلا تعرض بیان احوال بغایۃ مختصر نوشتہ و تذکرۃ الموضوعات در بیان احادیث موضوعہ و قانون الموضوعات فی ذکر الضعفاء والوضاعین نیز از تصانیف وی اند بوہرہ بروزن جوہرہ لفظ ہندی بمعنی تاجر مشتق از بیوہار بہای موحدہ مکسورہ و یای مثناۃ تحتانی مجہولہ ساکن مخلوط بواو و ہای ہوز و الف و رای مہملہ بمعنی تجارت قومی است در دکن کہ ہمہ تجارت پیشہ اند با خود ہا رابطہ معاضدت و اتحاد دارند اغنیاء شان فقرای خود را اعانت کنند رئیس شان ودیعی فی زماننا ملا نجم الدین است کہ شفقت پدرانہ بر جمیع بوہرہا مرعی دارد این گروہ مہدویہ اسمٰعیلیہ اند و خود را پیرو محمد المہدی بن عبداللہ ابن احمد بن محمد بن اسمٰعیل بن جعفر صادق رضی اللہ عنہ دانند و محمد بن عبداللہ را مہدی آخر الزمان گویند و بغایت تعصب مذہبی دارند و اسمٰعیلیہ چند فرقہ ہستند داؤدیہ و اسحاقیہ کہ سوای دکن ہندوستان در ممالک یمن و الموت و مغرب و ایران و قہستان یافتہ می شوند مگر بوہرہای اسمٰعیلیہ بالخصوص بدکن ہند سکونت دارند فرقہ مہدویہ کہ خود را پیرو محمد جونپوری گویند اکثر اہل این مذہب بممالک می بودند حیدرآباد دکن قیام پذیرا اند و فرق درمیان مہدویہ اسمٰعیلیہ و مہدویہ جونپوریہ اینست کہ مہدویہ اسمٰعیلیہ میلان بہ تشیع دارند و مہدویہ جونپوریہ مائل بہ مذہب اند نہر والہ معروف انہلوارہ نام سابق شہر پٹن است پٹن بفتح بای فارسی و تای ہندی مفتوح مشددہ و در آخر نون بلاد

گجرات دکن شہریست کہ بزبان باستان مقر حکومت راجگان ہنود بود

مولوی محمد ظاہر بن سید غلام جیلانی بن سید محمود شیخ بن سید محمد صابر بن سید محمد آیت اللہ بن سید شاہ محمد علم اللہ حسنی الحسینی القطبی النقشبندی از اولاد امام ہمام حسن المثنی بن سبط الاکبر الامام حسن ابن علی ابن ابی طالب عم رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم اصل آبای کرامش از مدینہ طیبہ مولد و مسکنش تکیہ شاہ علم اللہ متعلقات رای بریلی ملک اودہ است ولادت باسعادت بسال یازدہم

صد ونود و ہشت ہجری واقع شدہ وی رحمۃ اللہ علیہ کتب درسیا ثم بندگان خود مولوی سید قطب الہدی تلمیذ رشید مولانا شاہ عبدالعزیز محدث دہلوی خواندہ تکمیل علوم محمدت مولوی عبدالجامع سید نپوری نمودہ جامع کمالات گشت وبیعت طریقہ بردست سید احمد مجاہد کردکہ ذکر پیش ازین ثبت اوراق شدہ ونیز باتحصال خرقہ خلافت طریقہ چشتیہ و قادریہ ونقشبندیہ مجددیہ محمدیہ مستفیض گردید واز ہدایت بارشاد وتعلیم طریقہ وتصنیف وتالیف عالمے رامنور فرمود تصانیف شریف او در تصوف وعقائد ومحاکمات سنت وبدعت مثل خیر المسالک و تحریم الحرام وقاطع البدعۃ ورسالہ دربیان وحدت وجود ووحدت شہود وکتابی دربیان فتوحات شام وغیرذلک بزبان فارسی دارد بکمال متانت وسلالت نافع ومفید بہ ترتیب احسن واقع شدہ اند حضرت ایشان باوجود مشغلہ تصنیف وتالیف وافتا وتدریس ووعظ وہدایت ومواظبت و ظائف گاہ گاہ بہ نظم نیز می پرداختند شعر ایشان در ہر زبان فارسی واردو وہندی خیلی خوب و ذوقی مرغوب دارد ہنگامیکہ صاحب ترجمہ علیہ الرحمۃ بنا بر تعلیم پسران پاندی دین بندہ بہادر دیوان ریاست ریوان بمقام ریوان رونق افروز بود مسودہ اوراق اکثر اوقات شرف قدمبوسیش مے یافت درحقیقۃ حضرت ایشان یادگار سلف صالحین بودند چندی از سکنہ ریوان دست ارادت بدامان بیعتش دادہ اند وبرخی از شہری وہولی طبع نادش بابیت بعض سرود سرایان ریوان محفوظ ہست مولوی سید فخرالدین احمد سلمہ ربہ ابن البنت حضرت ایشان در کتاب مہر جہانتاب اکثری ازان نقل فرمودہ وباقی حالات شان مولوی سید عبدالحی خلف الصدق مولوی سید قمرالدین احمد صدر سالذکور در نزہۃ الناظر شرحا تحریر فرمودہ مولوی ولی الدین نصیرآبادی مرید ایشان بودند ومولوی محمد صادق غازی پوری ومولوی لطف اللہ مناظر صاحب تفسیر مظہر العجائب ومولوی فخرالدین احمد ابن البنت حضرت ایشان ازایشان اخذ علوم کردہ اند وفات شریفش درسن دوازدہ صد وہفتاد وہشت ہجری بعارضۂ فالج در رای بریلی وقوع یافتہ آہ سید محمد ظاہر مادہ تاریخ وفاتش یافتند رضوان اللہ علیہ وعلی اسلافہ

محمد جونپوری مدعے مہدویت در سیادت وشیختش ارباب تواریخ اختلاف کردہ اند مولف سیر المتاخرین ناقل ہست کہ سید محمد جونپوری ابن سید بڈہ اویسی از فرادان روحانیت

فیض برگرفته و در صوری و معنوی علوم حاوی بود از شوریدگی دعوی مهدویت کرد بسیاری مردم بمعتقد گردیدند و بسا خوارق از وی بر گزارند انتهی مولوی محمد زمان شاهجهانپوری در هدیهٔ مهدویه از مطلع الولایت و شواهد الولایت و پنج فضائل و تذکرة الصالحین وغیره کتب معتبره فرقه مهدویه نقل کرده شیخ جونپور که وی را مهدویان میران سید محمد مهدی موعود میگویند ابتدای حالش چنین است که در بلده جونپور شخصی سید خان نام داشت او دو فرزند بوجود آمدند یکی احمد دوم محمد همان شیخ جونپور است که بسال هشتصد و چهل و هفت هجری متولد شده نام مادرش بی بی آغا ملک بود مهدویان بجهت ادعای مهدویت نام والدین او را میان عبدالله و بی بی آمنه مقرر کردند چون عمرش بچهار سال و چهار ماه و چهار روز رسید سید خان پدرش اشراف و اعیان جونپور را به تکلف تمام ضیافت کرده از زبان شیخ دانیال جونپوری که از مشائخ وقت بود رسم تسمیه خوانی ادا کنانیده وی را جهت تعلیم بشیخ دانیال مرحوم بسپرد شیخ جونپور و برادر کلانش احمد بخدمت شیخ دانیال حاضر بوده باکتساب علوم می پرداختند چون شیخ جونپور طبع بلند و ذهن دل پسند داشت بعمر هفت سالگی از حفظ قرآن مجید و بدوازده سالگی از علوم درسیه فراغ حاصل کرده و از آنجا که در موشگافی دقائق علمیه دلیر و در مباحثه بحوصله بود شیخ دانیال جونپوری و علمای دانا پور وی را بلقب اسد العلما یاد میکردند شیخ جونپور اولاً بسلسله چشتیه بیعت ارادت بشیخ دانیال داده هنگام شباب قدم در ساحت فقر نهاد مردم زمانه باعتقاد تمام بوی گرویدند سلطان حسین حاکم دانا پور که باجگزار دلیپ رائے مرزبان گوڑ بود برابطه اعتقاد بوی پیوسته و دمبدم وی را بخود می برد بالجمله شیخ جونپور سلطان حسین را از اطاعت دلیپ رای باز داشته مستعد جنگ و جدال گردانید سلطان حسین بجمعیت سی هزار سوار جنگی مع شیخ جونپور روانه جانب گوڑ شد و یکهزار و پانصد سواران مجرد که بفوج بیراگیان نامزد بودند در رکاب شیخ داشته دلیپ رائے بمجرد شنیدن خبر خروج بسلطان حسین مقابل گشت سلطان حسین بوجه کمی فوج خود منهزم شده پس پا گردید لیکن شیخ جونپور قدم استقلال از انجا نجنبانید و با پانزده صد سواران بیراگیان بر دلیپ رائے حمله آورده بیک تیغ او را دو پاره کرد دلش از تنوره بدن بدر افتاد و میگویند که بر دلش صورت بتی که او را دلیپ رای می پرستید منقوش بود این واقعه موجب ازدیاد جذبهٔ شیخ گشت که هرگاه معبود باطل را همچنین اثر است معبود حق را چه خواهد بود شیخ جونپور تا دوازده سال دران

جذبه بیهوش ماند چون ازآن افاقه یافت ترک وطن کرده مع زن و فرزند و مریدان چند از راه نیستان
دانا پور بجهان گردی رو نهاد در این سفر بی بی الهدینی زوجه شیخ و سید محمود فرزندش و شیخ بهیک
و میان دلاور نو مسلم همشیر زاده ولیپ رای مقتول همراه شیخ بودند بمهدران نیستان الامامت
مهدویت خود مرتبه اول ظاهر کرده که رفقایش تصدیق آن کردند رفته رفته بشهر چندیری رسید
درانجا مردم آن مرز و بوم بتذکیر و بیانش هجوم آوردند و مشایخ آن دیار بر وحسد بردند و جبراً ازانجا
او را بدر کردند شیخ با تبعه خود بشهر مندو دار السلطنت مالوه آمده غلغله وعظ او گوش زد عالمیان گشت
سلطان غیاث الدین بادشاه مالوه که دران هنگام بحکم پسر خود سلطان نصیر الدین بجولانه زرین
مقید بود شیخ را بعطای انعام کثیر مرفه الحال ساخت و یکی از امرای سلطان غیاث الدین الهداد
نام که بفضیلت علمی و شعرگوئی شهرت داشت ترک دنیا کرده همراه شیخ گشت مهدویان او را
خلیفه ششم میدانند مرثیه شیخ جونپوری و دیوان مهمل و رساله با سامانت و رساله ثبوت مهدویت
از تصانیف اوست و صاحب دیوان مهری ابن خواجه طه شاگرد همین الهداد است بالجمله شیخ
جونپور از مندو تختگاه مالوه بشهر چاپانیر عاصمه گجرات دکن آمده بمسجد جامع فرود آمد شهره وعظ و ترک
و تجردش آفاق را بر گرفت سلطان محمود بیگڈهه بیای موحده مکسوره و یای تحتانی مجهول و کاف
فارسی و دال هندی مخلوطه ها لقب سلطان محمود گجراتی است و در تلقب سلطان مذکور بدین
لقب دو وجه بیان کرده اند یکی آنکه بروتهای سلطان مانند دو شاخ گاو سطبر و پیچدار بودند
بزبان گجراتی این چنین گاو را بیگڈهه گویند دوم بزبان گجرات عدد دو را گویند و گڈه قلعه را چون
فتح قلعه جوناگڈهه و چانپانیر بدست سلطان روی نمود بنابران و یرا بیگڈه می گفتند مرات احمدی
مرزبان گجرات خواست که حاضر مجلس شیخ شود مگر بممانعت علمای وقت از ان اراده باز ماند
میان نظام که بمسجد اسلام خان طالبعلی بود بحلقه مریدانش در آمده همراهش گردید و همانجا بی بی الهدینی
زوجه کلان شیخ مذکور وفات یافته زیر قلعه مدفون گشت شیخ جونپور ازانجا براه برهانپور و دولت آباد
بشهر احمد نگر مطیه سفر خود نشاند احمد نظام الملک بادشاه آن دیار باعتقاد تمام پیش آمده از ان بعد
بزمانه شاهی ملک برید شهر بیدر سید شیخ مومن و ملا ضیاء و قاضی علاء الدین دست ارادت
بوی دادند شیخ جونپوری ازانجا بگلبرگه رسیده بعد زیارت سید گیسو دراز قدس سره براه رای باگ

برسلی ما پہول رسید بسواری مرکب تیکا عازم بیت اللہ شد بسرگاہ بحرم محترم رسید بنادش آمدکہ
در میان رکن و مقام ابراہیم خلائق بر دست مہدی موعود بیعت خواہد کرد زبان خود را بہ کلمہ من اتبعنی
فہو مومن گویا ساخت میان نظام و قاضی علاء الدین آشنا گفتہ دست بہ بیعت دادہ گفتند کہ ما دو گواہ
ہستیم این واقعہ بسال نہصد و یک ہجری بظہور پیوست و بعد معاودت از مکہ معظمہ بمسجد تاج خان
سالار واقع احمدآباد گجرات رخت اقامت انداخت بتذکر و دعوت پرداخت ملک برہان الدین و
ملک گوہر داخل حلقہ مریدانش شدند و ہمدرین مسجد بسال نہصد و سہ ہجری بمجمع عام دعوے
مہدویت کردہ این دعوی دوم است علما و مشائخ گجرات بسلطان محمود گفتند کہ شیخ جونپوری بوعظ
خود حقایق و معارف خلاف شرع شریف بیان می نماید سلطان حکم اخراجش صادر فرمود شیخ
ازانجا بدیہہ سولا سانج منزل گزین گشت میان نعمت کہ رہزنی سفاک بود بجرم قتل یکے
حبشی گریختہ بدو پیوستہ دست ارادت بدست شیخ دادہ بجرگہ رفقائش در آمد بالجملہ شیخ
جونپوری از سولا سانج بشہر نہروالہ گجرات کہ آنرا پٹن ہم گویند بر لب حوض خان سرور فرود آمدہ
میان خوندمیر و اقربایش در آن مقام بسلک ارادت منسلک شدند و در انجا نیز ہمان آش کاسہ
پیش آمد یعنی فرمان ثانی از بارگاہ سلطانی جہت اخراج او صادر یافتہ شیخ مع توابعین بقصبہ
بدلی کہ از پٹن سہ کروہی فاصلہ داشت رخت اقامت انداخت میان خوندمیر کہ در ابتدا ازالملک
بوجہ بدعقیدگی محبوس نمودہ بود از حبس گریختہ بشیخ پیوست بمقام بدلی مذکور جملہ مریدانش دست
استبداد بدامنش زدند کہ باز دعوی مہدویت کند شیخ زبان خود بدین کلمہ گویا ساخت انا مہدی
مبین مراد اللہ و پوست جسم خود بدو انگشت گرفتہ گفت ہر کہ از مہدویت این ذات منکر شود
کافر است و من از خدا بے واسطہ احکام میگیرم خدا میفرماید کہ علم اولین و آخرین و بیان معنی قرآن و
کلید خزاین ایمان بتو دادم پذیرندہ تو مومن و منکر تو کافر است خوندمیر و تمامی یارانش کہ سہ صد و شصت
بودند صداے آمنا و صدقنا در دادند این دعوے سوم است کہ در سال نہصد و پنج ہجری
از بطون رو بہ بروز آوردہ و تا دم مرگ ہمان دعوے قائم ماند این دعوی را مہدیان
دعوی موکدی نامند بشنیدن این دعوی تنی چند از علماے شہر نہروالہ بقصبہ بدلی آمدہ مباحثہ
بدو پیوستند مگر شیخ از خیالات خود باز نیامد علماے وقت سلطان گجرات را مطلع کردند سلطان

حکم اخراج وی صادر فرمود شیخ با مریدان خود بسوی ملک سنده نهضت نمود و از راه جالور و ناگور و نصیر پور
بشهر ٹھٹه دار الحکومت سنده فرود آمد و در انجا هم چند کسان مصدق مهدویت او پیدا شدند چون
اهل اسلام سنده بر عقاید شیخ آگاه شدند شاه سنده حکم قتل شیخ مع مریدانش صادر فرمود
در بانیان مصاحب شاه سنده بسعی تمام حکم قتل ملتوی کنانیده از محروسه سنده وی را بدر کرد
شیخ با مریدان خود که هشت صد مردم بودند بخراسان شتافت منجمله مردم همراهی شیخ سه صد و شصت
نفر ملقب باصحاب و مهاجرین بودند چون بقندهار رسید حاکم قندهار مرزا شاه بیگ بعد آگاهی
بر حالات شیخ فرمود که بروز جمعه هندی را بمسجد جامع پیش علماے اسلام حاضر آرند ملازمان باشتمال
امر حاکم شیخ را گرفتار کرده پیش علمای اسلام بمسجد جامع حاضر آوردند علمای وقت بسختی کلام بروے پیش
آمدند شیخ تحمل بکار برده وعظ قرآنی آغاز نمود مرزا شاه بیگ که نوجوان بود بر سحر بیانش فریفته شد
که آن گرمی بسردی مبدل گشت شیخ ازان مهلکه نجات یافته بعد طے منازل بشهر فراه رسید ناگاه
یکے از عهده داران آن شهر آمده اسلحه شیخ و رفقایش گرفته هریکان را از گوشه کمان خود شمار کرد و گفت
فردا همه بزندان خواهید رفت بعده امیر ذوالنون حاکم فراه بنا بر دریافت ماجرا بذات خاص
نزد شیخ جونپوری رسیده گرویده او شد و علمای وقت را فرمود تا امتحانش در مهدویت بگیرند علما
باب مباحثه و مناظره وا نمودند امیر ذوالنون صورت حال به پیشگاه مرزا حسین بادشاه خراسان
معروض داشت بانتظار جواب تا نه ماه بشهر فراه قیام ورزیده بعمر شصت و سه سال در سن
نهصد و ده هجری یوم پنجشنبه داعی اجل را لبیک اجابت گفته سفر آخرت اختیار کرد و در میان فراه
و زرد خون گشت آمد او بن جنید که ذکرش گذشت مرثیه شیخ بر قبرش خواند از جمله اشعار مرثیه
اینست سه فضلش که بر جمیع پیمبر شد از خدا ؛ بادا بروز حشر شفاعت گر از خدا ؛

اعوذ بالله من سوء الاعتقاد

مولانا محمد عابد لاهوری از اولاد ابوبکر صدیق رضی الله عنه فقیه مفسر زنده دل عالم
کثیر العبادة بود در حلقه مجلس وی روزانه قریب دو صد علما و صلحای نشستند از لاهور پیاده
بحرمین شریفین رفته و بعد ادای مناسک حج و زیارت روضه منوره بلاهور مراجعت فرموده
بتاریخ هیزدهم رمضان سال یازده صد و شصت هجری ازین جهان رحلت فرمود

تصانیفہ حاشیہ تفسیر بیضاوی ناتمام۔ شرح خلاصہ کیدانی بزبان فارسی شرح قصیدہ بانت سعاد رسالہ وجوہ اعجاز قرآن۔ رسالہ فی الاربعۃ الاحتیاطیۃ بعد صلوۃ الجمعۃ۔ العشرۃ المبشرۃ فی فضائل الائمۃ المرحومۃ

شیخ محمد عابد سندھی ابن احمد علی بن یعقوب سندھی فقیہ محدث جامع علوم عقلیہ و نقلیہ حامی مذہب حنفیہ بود در شہر سیون کہ متصل شہر بوبک بر کنارہ شمالی نہر حیدرآباد سندہ واقع است متولد شدہ وی در زبید ملک یمن از علماے وقت مستفید شدہ و از انجا بصنعاے یمن رسیدہ بدرجہ وزیر کتخدا گشت و منجانب امام صنعا بطور سفیر بمصر رفتہ و از انجا بوطن مالوف معاودت کردہ بقصبہ نواھی کہ بملک سندہ قریب کراچی بندر ہست رخت اقامت انداخت باز بمدینہ طیبہ آمدہ والی مصر وی را رئیس العلماے مدینہ منورہ مقرر فرمود کتاب مواہب اللطیفہ علی مسند الامام ابی حنیفہ و طوالع الانوار علی الدر المختار و شرح تیسیر الوصول الے احادیث الرسول و شرح بلوغ المرام از تصانیف وی مشہور اند بروز دوشنبہ ماہ ربیع الاول سال دوازدہ صد و پنجاہ و ہفت ہجری وفات یافتہ در بقیع مدفون گشت۔

میر محمد عسکری جونپوری از سادات عظام بلدہ جونپور شیعی مذہب بود ہر چند تحصیل کتب متداولہ چنانکہ معمول علماے ہندوستان ہست نکردہ مگر بذکای طبعی و زور کتب بینی بجمیع فنون معقول و منقول و فروع و اصول تبحر تام داشت و در حسن بیانی و طلاقت لسانی مشار الیہ اقران بود تا مدتے افادہ علوم می داد و بر قلیل معاش قانع ماند مؤلف سیر المتاخرین می نویسد کہ بر شیخ صدر جہان عرف انگنون سیان کہ سنی المذہب از فضلاے وقت بود بمسئلہ فضیلت ابوبکر صدیق و علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہما چیرہ دست آمد و اللہ اعلم بالصواب وے بعمر ہفتاد سالگی بسال یازدہ صد و نود رحلت فرمود

حافظ محمد عظیم پشاوری میگویند کہ وی در اوائل نہایت غبی بود بدعای خضر علیہ السلام ذہین گشت و در اندک زمانی علوم عقلیہ و نقلیہ فرا گرفتہ عالم نبیل و فاضل جلیل و واعظ بے عدیل گشت وعظ وی نہایت پر تاثیر و بامذاق بود بزبان عربی و فارسی و پشتو و پنجابی ماہر و مقرر بود بعضی طالب العلم یا سامع وعظ ہر زبانے کہ از زبانہای مذکور می فہمید آنرا ہمان زبان تعلیم مے داد

نیز چند تصانیف بطرز نصاب وار دبسال دوازده صد و پنجاه و ہشت ہجری بہ ٹونک قدم آورد بجرگہ ملازمان وزیرالدولہ امیرالملک نواب وزیر محمد خان بہادر نصرت جنگ منسلک گردیدہ بمصاحبت و مجالست فرزندان رئیس موصوف مخصوص گشت و تا عمر اخیر بملازمت یمین الدولہ وزیرالملک نواب محمد علی خان بہادر صولت جنگ خلف نواب سابق الالقاب بسر بردہ بتاریخ پانزدہم رجب سال دوازدہ صد و ہشتاد و نہ ہجری ہنگام نیم شب پنجشنبہ از عالم فانی بملک جاودانی روان گردید مولوی محمد حسن تاریخ رحلتش صوری و معنوی این چنین گفتہ ؎ دریغا کہ آن عالم حق پرست ٭ محمد علی فضل و دانش انیس ٭ ز عیش جہان دل بہ پرداختہ ٭ بگردید با ملاء اعلیٰ جلیس ٭ محمد حسن صوری و معنوی ٭ رقم کرد تاریخ طرز نفیس ٭ بفردوس رفت آن معلی جناب ٭ ز ماہ رجب نصف لیل الخمیس ٭ **تصانیفہ** آثار محشر در احوال قیامت ۔ دلبر واعظین ۔ تسلی الناظرین در نکاح بیوگان ۔ رہینو نظیر در قصص بزرگان ۔ ہدیۃ الاخیار قصہ عاد اولیٰ و عاد اخریٰ ۔ وقائع احمدیہ در حالات سید احمد مجاہد رای بریلی ۔ ترجمہ حقیقۃ الاسلام مصنفہ قاضی ثناء اللہ پانی پتی ۔ نصاب گوہر منظوم ۔ نصاب سلک گہر ۔ نصاب مصدر الفیوض ۔ نصاب مفتاح الخزائن ۔ نصاب درج جواہر ۔ نصاب عنا قید الاثمار ۔ نصاب کنز المصادر ۔ مثنوی تحفۃ الاخیار ۔ مثنوی تحفۃ الاحباب قصائد در حمد و نعت ۔ رکاز الہدایت در فقہ ۔ مثنوی عبرت افزا قصہ زن دیندار عابدہ

مولوی شاہ محمد علی ساکن بھیرا ابن شاہ عبدالعلیم ابن شاہ ابو الغوث کرم دیوان ساکن موضع بھیرا ضلع اعظم گڈھ برادر زادہ حافظ شاہ ابو اسحاق قدس سرہٗ بشوق تحصیل علوم پای ارادت در جادۂ غربت نہادہ بعد طے منازل و قطع مراحل در مدراس بخدمت ابو العیاش ملا عبد العلی بحر العلوم فرنگی محلی پیوستہ دران مرزبوم مدتے قیام ورزیدہ از تحصیل علوم درسیہ متداولہ نقد فراغ بدست آوردہ بدیار عرب رو آوردہ تا سہ سال بمدینہ طیبہ علیٰ صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ رخت اقامت انداختہ علم حدیث و اسماء الرجال و اسانید را بہ تکمیل رسانید و بعد مرور بست و سہ سال بوطن مالوف مراجعت فرمود و بوظیفہ دولت مدراس کہ باو میرسید قانع بودہ روزے چند بوطن بسر بردہ جہان فانی را پدرود فرمود انا للہ و انا الیہ راجعون ۱۲۶۳

ملا محمد عمران رام پوری ابن ملا محمد غفران رام پوری شاگرد والد ماجد خود و نیز بخدمت مولوی حیدر علی رام پوری مستفید شده در فقاهت مشار الیہ اقران خود بود و تمام عمر شریفش در افاده تعلیم طلبہ علوم بسر برده رسالۂ تجہیز و تکفین میت از مصنفاتش مشہور و مطبوع است ہنگامیکہ بمعیت والد خود سمت کلکتہ تشریف مے برد بمقام فتح پور ہسوه فقیر حقیر خدمت ہر دو بزرگوار در یافتہ پدر و پسر نہایت مسن بودند کہ شخص ناواقف ہر دو را برادر یکدیگر مے شمرد بعمر ہفتاد و دو سالہ بسال ہفتاد و یکم از صدی سیزدہم داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بریاض رضوان پیوست

مولوی محمد عمر رام پوری دانشمند متبحر جامع معقول و منقول ذکی الطبع مناظر غالب شاعر فصیح واعظ طلیق اللسان تخلص صولت میکرد حاشیہ عینی شرح ہدایہ و رسالہ طنطنہ صولت در باب سماع از و یادگار اند سوالات عشرہ کہ مولوی محمد حسین لاہوری سرخیل غیر مقلدین مشتہر کرده بود بجواب ہر یک سوال اجوبہ متعددہ تحریر فرموده نامش عشرہ بشرہ نہاد آن رسالہ نیز از تصانیف شریفش شہرتی دارد وی رحمۃ اللہ علیہ بعمر بیست و شش سالگی واقع سیزدہم رمضان المبارک سال دوازده صد و نود و پنج ہجری رحلت فرمود

شیخ محمد عیسیٰ جونپوری ابن شیخ احمد عیسیٰ دہلوی در فترتیکہ از آمدن امیر تیمور بصوب دہلی افتاد اکثری از اکابر بجونپور رفتند شیخ احمد عیسیٰ نیز دران میان بود و محمد عیسیٰ دران زمان ہفت یا ہشت سالہ بود وہم در صغر سن بمقتضای سعادت ازلی و استعداد جبلی مرید شیخ فتح اللہ اودہی شد و باشارت پیر بدتی پیش ملک العلما قاضی شہاب الدین دولت آبادی تلمذ کرده شرح اصول بزدوی کہ قاضی موصوف تا بحث امر و ارد بتقریب وی نوشتہ است وی بعد فراغ از تحصیل علم ظاہر در خدمت شیخ فتح اللہ بتصفیۂ باطن مشغول شد تا آنکہ از کبار مشائخ جونپور شہرت پذیرفت وہم در انجا مدفون است

ملا محمد غفران رام پوری ابن ملا تائب آخون ابن حافظ سعد اللہ خان رامپوری از افاغنہ شاہی خیل مرید و تلمیذ ملا فقیر آخون ولایتی بود و نیز بخدمت بعض علمای وقت مستفید شده فتاوای فقہ در صد جزو نوشتہ کہ بجنگ موسوم و بکتب خانہ رئیس رامپور موجود است علمای نامور از سایہ دامن تربیت و تعلیم او برخاستہ اند بعمر صد سالہ بسال ششم از صدی سیزدہم ہجری

رحلت فرمود مصنف ابجد العلوم وی را بلقب روایت کش یاد کرده العلم عند الله تائب بروزن صائب با دال تای شناه فوقانیه بعد ش الف بعد ش همزه مبدله بکسوره و در آخر بای موحده بمعنی توبه کننده آخون بالف ممدوده و خای معجمه مضمومه و واو معدوله و نون ساکن بمعنی استاد و معلم جنگ بجیم تازی مضموم و سکون نون و کاف فارسی بیاض بزرگ را گویند

شیخ محمد غوث گوالیاری بسلسله شطاریه مرید حاجی حمید ست در ابتدای حال تا دوازده سال در دامن کوه چنار ریاضت شاقه کشیده در غارها مسکن و از برگ اشجار غذا میداشت د علم دعوت رہنما و مقتدا و صاحب تصرف بود همایون بادشاه با و عقیدتی کامل داشت بعد انهزام همایون شیر شاه افغان در سپے آزار شیخ گردید شیخ سفر دکن اختیار کرد سلاطین آن دیار بحلقهٔ اعتقادش در آمدند شیخ وجیه الدین گجراتی که عالم ربانی و فاضل متبحر بود مطیع و منقادش گشت بسال نهصد و شصت و شش هجری شیخ از گجرات باگره آمده اکبر بادشاه را در سلک ارادت خود کشیده مگر بادشاه زود منحرف شد و نیز صحبتش به بیرم خان و شیخ گدائی راست نه آمد رنجیده بگوالیار رفت و خانقاهی تعمیر کرد یک کرد تنگ معاش داشت و نهایت منکسر مزاج بود هر کرا میدید تعظیما قیام مے نمود رساله معراج نامه در عروج حال خود و جواهر خمسه و اوراد غوثیه و بحر الحیات از تصانیف او یادگار ام هرگز لفظ من بزبان او نگذشتی همواره تعبیر از خود بفقیر کردی تا اینکه در وقت تقسیم غله سیگفت کہ اینقدر سیم و نون غله بفلان بدهید بعمر هشتاد سالگی در سال نهصد و هفتاد هجری رحلت فرموده رحمة الله علیه

شاه محمد فاخر آله آبادی زایر تخلص بن شاه محب الله آله آبادی جامع علوم ظاهر و باطن بود اکتساب علوم ظاهر بخدمت برادر کلان خود شیخ محمد ظاهر کرده حق سبحانه تعالی شانه او را شانے عظیم داده بود بعمر بست و یک سالگی بجاے پدر بزرگوار و سجاده آرای خلافت شده بعمر بیست و هشت سال بزیارت بیت الله مشرف گشت و بمدینه طیبه سند حدیث از شیخ محمد حیات سندی مدنی حاصل نمود چون مرتبه سوم عزم حج کرده در برهانپور داعی اجل را لبیک گفت بتاریخ یازدهم ذیحجه روز یکشنبه سال یازده صد و شصت و چهار هجری جان بجان آفرین سپرد تاریخ ولادتش خورشید و تاریخ فوتش زوال خورشید یافته اند مزارش در برهانپور به پہلوی شاه عبد اللطیف برهانپوری است زیارتگاه و متبرک دیر التصانیف بسیار اند از انجمله قرة العینین سے فی رفع الیدین

نورالسنۃ و درۃ التحقیق وغیرہ مشہور مستند شکر اللہ سعیہ

مولوی محمد فاروق چریاکوٹی فرزند خرد قاضی علی اکبر ابن قاضی عطاء رسول عباسی است کہ بفضل و کمال در اقران و امثال گوی سبقت ربودہ و ساحت علوم عقلیہ و نقلیہ را بگام تحقیق و تدقیق فرسودہ کتب درسیہ فارسیہ و صرف نحو عربیہ و علوم عقلیہ و نقلیہ از ہمین برادر خود مولوی عنایت رسول اکتساب نمودہ و علم ہیات از مولوی رحمت اللہ فرنگی محلی و ہدایہ و اصول فقہ از مفتی محمد یوسف فرنگی محلی و حاشیہ زاہدیہ بر شرح ملا جلال از مولوی ابوالحسن منطقی آموختہ بالجملہ ہر دانہ کمال از خرمن اساتذہ نامی اندوختہ سطیہ سفر بملک حجاز کشید و بزیارت حرمین شریفین بہرہ اندوز گردید و بدیدار علماے اسلام و اکتساب فیوض از فقرای اہل اسلام بدعا دلی رسید در علوم ادبیہ فارسیہ و عربیہ ید طولی وارد و تعلیم طلبہ علوم می پردازد وی را رسایل بعلوم مختلفہ و اشعار عرب و مکاتیب و خطب اندازا بجملہ اندکے از بسیار و مشتی از خرواری نگارم از قصائد فارسی داورا گوہر شناسا اینکم در بزم تو ٭ بحر معنی در دل و گنج سخن در آستین ٭ اطلس افلاک را دانم چو نقش بوریا ٭ جامۂ عریانیم رو دارد از دیباے چین ٭ ہستم از گنج قناعت مایہ دار خرمی ٭ نیستم دریوزہ گردی بر در تاش و نگین ٭ مثنوی کہ بمدح استاد خود مفتی محمد یوسف فرنگی محلی در سال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری بسلک نظم کشید و بسمع قبول ممدوح رسید بندی ازان اینست ؎ دلم در شوق زلفش نالہ ساز است ٭ چہ می نالم غم زلفش دراز است ٭ بدل چون دیگ منعم گرم جوشم ٭ بصورت صورت نبض خموشم ٭ دلی دارم مشعبد شیشہ بازی ٭ زبانی جادوی افسون طرازی ٭ حدیث من فسون جان گداز یست ٭ دو چشم صورت خون نابہ ساز یست ٭ نوای من صفیر ہر نشیمن ٭ حدیثم قصۂ ہر کوی و برزن ٭ بسے این خامۂ سحر آور تذرف ٭ برآرد جادو یہا از نہ حرف ٭ گہی شب آورد گہ روز بیرون ٭ گہی تا قم نماید گاہ اکسون ٭ گہی این خامہ در لبہای ناشاد ٭ با فسون خندہ جوش طرب زاد ٭ گہی اندیدۂ دلہای خرم ٭ برآرد چشمہای اشک ماتم ٭ صفا شمعی ہست در بزم خیالم ٭ سخن یک نغمۂ ساز کمالم ٭ نمی بینی کہ طرفہ بلبلم من ٭ کزین اعجوبۂ ہر محفلم من ٭ بہر میدان نمودم ترکتازی ٭ بخواندم نامہ ترکی و تازی ٭ گہی از لوح رازی خواندہ ام حرف ٭ گہی از زرف تازی لستہ ام طرف ٭ گہے اندر مقام لحن شیراز ٭ شدم با اہلی و سعدی ہم آواز ٭ گہی در بزمگاہ نغمہ سازی ٭

سخن راندم بآہنگ حجازی ؛ حسود آن فرزان گوہر من ؛ که شمع من بهر بزمے ہست روشن ؛
قلم چون در لغات و حرف راندم ؛ سخن برکرسی اعلی نشاندم ؛ بہ نحو ہم بلاغت خامۂ من ؛ بسے
شمع معانی کرد روشن ؛ ز موجودات عالم جستم اسرار ؛ بخواندم دفتر اعداد مقدار ؛ بسی خار عناد در
پا شکستم ؛ ز راز چرخ و انجم طرف بستم ؛ چو کردم راز ستر حج ظاہر ؛ سخن راندم ز اعراض و جواہر ؛ ز سخ
معلول و علت وانمودم ؛ گره از وحدت و کثرت کشودم ؛ باحکام عقول و بحث امواج ؛ بدست
شرع احمد کردم اصلاح ؛ ز طاب نور آن مہر دل افروز ؛ بسے شبہای ظلمت کرده ام روز ؛
سوی آبای علوی یافتم راه ؛ شدم از امہات سفلی آگاه ؛ بنور دیدۂ اہل بصائر ؛ نظر کردم بگلزار
عناصر ؛ بسے بگماشتم ناظور دل را ؛ تماشای بہار آب و گل را ؛ فنا را دست در ہر صورتی دید ؛
ز ہر یک لاجرم رخ باز پیچید ؛ ز فکر این و آن خود را تہی کرد ؛ بسوی ملت بیچون رخ آورد ؛ خیالم
رفت از مہ تا بماہی ؛ پے اسرار آیات الٰہی ؛ بسا جہد طلب آورد در کار ؛ ربودم از بعت
گنج اسرار ؛ چو گردیدم ز راز شرع آگاه ؛ ندیدم در میان جز نقش الله ؛ بمدح ممدوح
می پردازد ۔ چو بر اوج کمال خود رسیدم ؛ ز سنگ آستانی بوسه چیدم ؛ چه سنگی سنگ ایوان
شه دین ؛ که دارد راز شریعت ملک و آئین ؛ جناب اوستاد کعبہ جاه ؛ دلیل راه مردان حق آگاه ؛
سحاب ساکب جود النوال ؛ ہمام صامد طود الکمال ؛ کمی فی الوغا لیث الاعادی ؛ کریم فی الندی
غیث الایادی ؛ کریمی یوسف مصر معانی ؛ غزال مرتع فضلش غزالی ؛ چه یوسف مصر معنی را عزیزی ؛
نیز ز ملک جم پیشش بر چیزی ؛ بصورت شمع بزم یوسف آمد ؛ بمعنی غیرت بو یوسف آمد ؛
بگیتی در کمال ہمسرش نیست ؛ جبینی خالی از خاک درش نیست ؛ بشوق مکتب درسش
فلاطون منولی دارد چه جام باده پر خون ؛ ادب گیرد بہ بستانش رسطو ؛ بہ پیشش بوعلی تہ کرد زانو ؛
الی آخرہ بقیہ اشعار آبدارش بحیز تحریر نہ آوردم کہ بجز نغار رابکوزه آوردن کارے دارد دی را
ماسوای تصانیف رائقہ و خطبہا ادبیہ بزبان عربیہ اندکہ داد فصاحت میدہند و بر کمال بلاغتش
دلیلے اند لامع یکے عنوان خطب جمعہ کہ کتابیست مشتمل بر خطب منظومہ و منثوره صورتہا
الحمد لله القاسم الالآء الجاسم اللادار ؛ المعلی الاسمار ؛ والصلوٰة والسلام علی سید الانبیاء ؛
محمد منقذ الاسراء ؛ المخصوص بلا اسرار و علی آله الطاہرین بالابسار ؛ واصحابه القاہرین للاعداء ؛

اما بعد فیقول العبد الخاطی الناسی ؞ محمد فاروق الحنفی العباسی ؞ جعله الله من حماة ذمار دینه ؞ و اعطی کتابه بیمینه ؞ انه قد سالنی بعض من یحبنی و احبه ؞ و استعیدنی وده و یتمنی حبه ؞ آن انشی خطبا ادبیه ؞ و اجلی للعیون عربا عربیه ؞ و مع ذلک استسقی زلالا ؞ ممزوجا بالعسل الفکری ؞ من کاس ادارها ابن بناتة المصری ؞ لکن لم یسعنی الاجابه ؞ لما عن لی بهموم ناصبه ؞ و کان لی ید عن الاعمال خائبه ؞ و رجلی للبلاد رجسائبه ؞ و نفس من معاقرة العثار ذائبه ؞ لا کدوب کتب ادرکه اللاظ ؞ و دنفت طال به الجواظ ؞ او بر دمه اشواظ ؞ حتی علمت ان الارض منزل کل هول و عنا ؞ و ذهب کل نزع و نکبا ؞ و رأیت العلم قد نضب الیوم مائه ؞ و خزن بالامکار نوائه ؞ و خفیت من النواظر اضوائه ؞ و نسیت من الضمائر رسمائه ؞ و الجهل قد ملے للناس انائه ؞ و رفع فی العراض لوائه ؞ و دارد سے الجسوم اروائه ؞ و عفی الرسوم نکبائه ؞ حتی غدا خمائله ذاویه ؞ و منازله علی عروشها خاویه ؞ فالناس ینکرون مالم یسمع اذانهم ؞ و یکرهون مالم یسمع آذانهم ؞ فمن صمت فقد ربح فی هذه البلاد ؞ و من نطق وقع مسائله فی الکساد ؞ ثم بعد ما مضی من الایام واللیال ؞ الح لدی فی السوال ؞ و کثر الحاحه و طال ؞ حتی لم یسعنی الا الانجاح ؞ فاجبت دعوته متوکلا علی المولی المناح ؞

دوم خطبہ نکاح مسٹر محمود جج ہائیکورٹ ممالک مغربی و شمالی خلف الصدق سر سید احمد خان نجم الدولہ بصنعت اہمال زیب ترقیم فرمودہ **و ہی ہذہ** الحمد لله الصمد الودود ؞ الحکم العدل المحمود ؞ مالک العهد الموعود ؞ موسع العطا الممدود ؞ و مرسل هود ؞ و امر آل داؤد ؞ و لا عدد عاد لعطائه ؞ و لا احد حاولا لآلائه ؞ لا اله الا الله و لا مالوه للاحد سواه ؞ اللهم صل سلاما ؞ و کملها دواما رسولک محمد اکرم الرسل ؞ مکمل الملل ماکل الامل ؞ مومل المرمل والارمل ؞ و هو سمک العلوا ؞ و سامع الاسراء ؞ و صعد السماء ؞ و ساد الرسل الکرما ؞ و اعلی محل آدم و حوا ؞ و ارحم اللهم آله الصلحاء ؞ و او دائه الرحماء ؞ ما همر السماء ؞ و او هم الماء ؞ اعملوا اهل الاسلام ؞ رحمکم الله السلام ؞ عمل الکرام ؞ اعلموا امر الله مامور الحمام ؞ و ما له اعدام ؞ و آماله احلام ؞ مراحله آسام ؞ و رواحله الام ؞ و مراطه لحد الحسام ؞ صلوا لله ؞ و اوعوا الموعود ؞ و اعبدوا العدد الامر المعهود ؞ و اصلحوا امور الاهل والآل و راعوا محل العرس المولود ؞ کما امرکم رسولکم المکرم المسعود ؞ و هو رسول الله ؞ احمد الاوداه ؞ کما احکم امور المعاد ؞ و رسم امر الاصلاح الاهل والاولاد ؞ و حکم و عدد و دام ؞ صحابه الاحرار ؞

ودا صل لاطہار ؛ وداد کرام المولد ولاحم اہل الکرم واسوود ؛ وسلک مسلک رسولکم محمد کما عملہ
المولی العادل محمود ؛ ولد الحاصل الکامل احمد وہما کلو احد ہما علی الکر یار وساد ؛ وسرور ودہما
السرور والرساد ؛ سما ر الکرم ؛ ودا ما ر الہم اسار الکلام ؛ واس المکلوم ؛ اللہم اعط المحمود عمر اطال عہدا
وعالا ما حصر عداد ؛ وا ولہ وعرسہ کل واحد ود اد ؛ واکرمہما مالا وولدا ؛ وسرہما سرورا ما احصاہ
احد امدا ؛ بجواب آن سید محمود مکتوبی بزبان اردو باظہار خرسندی طبع نوشتہ و دران
نامہ نگارش نمود کہ اگر مین ہنسی سے کہون کہ خوب بے نقط سنائی تو کچھ مضائقہ نہین ہے
شیخ محمد فاضل بٹالوی قادری مجددی از علمای نامدار پنجاب در شریعت و طریقت راسخ
قدم بود تمام عمر باشتغال تدریس وتعلیم طلبہ علوم بسر بردہ بسے مردم باکمال از دامن تربیت
او برخاستند بسال یازدہ صد و پنجاہ و یک ہجری وفات یافتہ در بٹالہ مدفون گشت
مولوی محمد قاسم نانوتوی ابن شیخ اسد علی بن غلام شاہ بن محمد بخش بن علاء الدین بن محمد
فتح بن محمد مفتی بن عبد السمیع بن مولوی ہاشم نانوتوی بہ دوازدہ صد و چہل وہشت ہجری ولادت
یافتہ نام تاریخی وی خورشید حسین است بر حدت طبع وجودت ذہن مجبول شدہ ابتدا از شیخ
نہال احمد نانوتوی و مولوی محمد نواز سہارنپوری کتب عربیہ وفارسیہ خواندہ بسال دوازدہ صد و
شصت ہجری بدہلی آمدہ کتب درسیہ متعارفہ پیش مولانا مملوک علی نانوتوی مدرس اول مدرسہ
دہلی گذرانیدہ واستناد حدیث بخدمت شاہ عبد الغنی محدث دہلوی کردہ بعد فراغ التحصیل علوم
چندی بمدرسہ انگریزی واقع دہلی تعلق گرفتہ وبعد ترک آن تعلق در مطبع احمدی تصحیح کتب مقرر شد
در سن دوازدہ صد وہفتاد وہفت ہجری بزیارت بیت اللہ مشرف شدہ دست ارادت
بدست ہدایت جناب مولوی وشیخ شیخی حضرت حاجی امداد اللہ تھانوی مہاجر ونزیل مکہ معظمہ
بسلسلہ چشتیہ صابریہ دادہ مراجعت فرمودہ سرپرستی مدرسہ اسلامیہ بذمہ خود گرفت زان بعد
در سال دوازدہ صد وہشتاد و پنج ہجری ثانیاً بزیارت بیت اللہ الحرام مباہات اندوختہ بوطن
مالوف باز آمدہ در دہلی بتدریس وتنشیر علوم پرداخت. پادری تارا چند را در مباحثہ مذہبی
ساکت نمود در سال دوازدہ صد ونود وسہ ہجری بمقام چاند پور ضلع شاہجہانپور مجمعے
بنام ز میلہ خدا شناسی فراہم شدہ علمای ہر مذہب دران مجمع بہم آمدہ بودند صاحب ترجمہ

علم ۱۲۹۷

علیہ الرحمۃ علی رؤس الاشہاد ابطال تثلیث و شرک و اثبات توحید بنوعی بیان فرمود کہ حاضرین جلسہ چہ موافق و چہ مخالف ہمہ مہر سکوت بر دہان خود ہا ثبت کردند بسال دوازدہ صد و نود و چہار ہجری با پنڈت دیانند سرستی مباحثہ وجود توحید و با عیسایان گنگوہی تحریف کردہ پنڈت مذکور سر بجیب سکوت فرو برد و پادریان عیسائی کتب خود گذاشتہ فرار را بر قرار ترجیح دادند رسالہ حجۃ الاسلام درینباب مشہور است و ہمدرین سال کرت ثالث بزیارت بیت اللہ الحرام شرف اندوز شدہ مراجعت فرمود بمرض تپ مبتلا گشت درعین بیماری پنڈت دیانند مذکور درباب استقبال قبلہ بہ مسلمانان اعتراض کردہ بجوابش رسالہ قبلہ نما تحریر فرمودند و بروز پنجشنبہ وقت ظہر چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و ہفت ہجری بمرض تپ و مرض ذات الجنب رحلت فرمودہ بقصبہ نانوتہ مدفون گردید از تلامذہ وے مولوی محمود حسن دیوبندی و مولوی فخر الحسن گنگوہی و مولوی احمد حسن امروہوی مشہور اند و از تصانیف شریفہ او کتب ذیل مطبوع شدہ شایع اند۔ مجموعہ رسایل قاسم العلوم۔ مصابیح التراویح۔ آب حیات تقریر دلپذیر۔ مباحثہ شاہجہانپور۔ ہدیۃ الشیعہ۔ قبلہ نما دیوبند و نانوتہ و قصبہ شاہجہانپور اند

مولوی محمد لبیب بدایونی ابن مولوی محمد سعید بدایونی علوم متداولہ از پدر بزرگوار خود تحصیل و تکمیل نمودہ جامع العلوم بود خصوصاً در فقہ و فرایض مہارت کامل داشت بعمر ہفتاد و چہار سالگی بماہ محرم سال دوازدہ صد و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدار الجنان پیوست رحمۃ اللہ علیہ و علی اسلافہ

مولانا محمد مبین لکھنوی ابن ملا محب احمد ابن ملا احمد عبد الحق ابن ملا محمد سعید پسر دوم ملا قطب الدین شہید سہالوی شاگرد رسید ملا حسن شارح سلم العلوم عالم علوم عقلی و نقلی واقف رموز خفی و جلی در جودت ذہن و ذکا و طلاقت معروف بود تصانیف لطیف دارد از انجملہ شرح سلم و شرح مسلم الثبوت و حاشیہ میرزاہد رسالہ و حاشیہ میرزاہد ملا جلال و حاشیہ میرزاہد شرح مواقف و وسیلۃ النجاۃ در حالات اہل بیت نبوی صلعم و ترجمہ حکایات الصالحین و شرح اسمای حسنی و شرح تبصرہ در تصوف و زبدۃ الفوائد در بیان سحر رمضان و کنز الحسنات فی ایتاء الزکوۃ وغیر ذلک اند بست و دوم ربیع الثانی سال ہزار و دو صد و بست و پنج ہجری

رحلتش سوی روضۂ رضوان وقوع یافته در بلغ مولانا احمد انوار الحق واقع بلده لکھنؤ مدفون گشت علیه الرحمة والغفران مصرعه ماه برج علوم پنهان گشت * ماده تاریخ فوت اوست

ملا محمد محسن کشمیری از علمای کبار خطه کشمیر شاگرد ملا محمد امین کانی کشمیری بود در علوم عقلیه دستگاهی کامل داشت او متعلمانش کسی بی بهره نماند بر هدایه ومطول حواشی وتعلیقات نوشته و بملا تارک دست ارادت داده بسال یازده صد و نوزده هجری وفات یافته بمقبره سید محمد کرمانی واقع تاشون مدفون شد

حافظ محمد محسن دهلوی مجددی نقشبندی از احفاد شیخ عبد الحق محدث دهلوی و خلفای شیخ محمد معصوم مجددی است جامع علوم عقلیه ونقلیه بود بسال یازده صد و چهل و هفت هجری وفات یافته

خواجه محمد معصوم سهرندی حضرت عروة الوثقی خواجه مجد الدین محمد معصوم خلف الصدق و خلیفه اعظم حضرت قیوم ربانی محبوب صمدانی شیخ احمد فاروقی سهرندی مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنهما ولادت آن جناب در سن هزار و نه هجری واقع شده بعمر شانزده سالگی بحضور پدر بزرگوار فارغ التحصیل گشتند آنحضرت جامع علوم عقلی ونقلی ومخزن کمالات صوری ومعنوی بودند به بشارت مقام قطبیت ومنصب قیومیت از پدر بزرگوار خود مشرف شدند نسبت طریقۂ احمدیه مجددیه بتوجهات ایشان در اطراف عالم شایع گردید وعالمی باحوال بلند ومقامات ارجمند رسیده کشف مقامات الٰهیه آنچنان بود که از ولایات بعیده منتسبان خود را اعلام میفرمودند که فلانی بولایت موسویه رسیده وفلانی بولایت محمدیه مشرف گردیده نه صد هزار کس بر دست ایشان مرید شدند وهفت هزار کس را آنجناب خلافت داده اند در خدمت ایشان طالب یک هفته بمرتبه فنا و به یک ماه بکمال ولایت میرسید وبعضی را در یک توجه بجمیع مقامات میرسانیدند وهمچنین فرزندان آنجناب اقطاب وقت بودند وهفت اقلیم را منور ساختند نهم ربیع الاول سال هفتاد از صدی یازدهم هجرت بریاض رضوان پیوستند

سید معصوم نقشبندی بالاپوری نبیرۂ اماثل واقران عمده مشائخ دوران بقصبۂ بالاپور مضاف صوبه برار سکونت پذیرد هر چند دیه معاف عطیه نظام حیدرآباد قابض بود شیوع علوم ظاهر بدان ممالک به توفیق ولیست واکثری از اسلاف او علمای کرام وفضلای

ذوی الاحترام گذشتہ اند وفاتش درسال نوزدہم صدی سیزدہم ہجری بظہور پیوستہ در قصبہ بالاپور مدفون گشت

مولوی محمد معظم ساکن بٹنہ ابن احمد صدیقی جد امجد مولوی محمد اشرف لکھنوی در بٹنہ تولد یافتہ از والد خود و ملا عبد الحکیم سیالکوٹی اخذ علوم کردہ و قرآن مجید مع تفسیر بیضاوی حفظ گرفتہ در علوم دینیہ فائق اقران گشت بہادر شاہ بن عالمگیر بادشاہ عہدہ قضای بٹنہ بدوارزانی فرمودہ چند دیہہ بجاگیرش داد مولوی مرحوم بقضا و تدریس مشغول بود از تصانیف او تفسیر قرآن بود کہ در استیلای سکہان سوختہ شد و نیز شرح مثنوی مولانا روم از وست درسن یکہزار و یکصد پنجاہ و ہشت ہجری وفات یافتہ در بٹنہ مدفون شد

مولانا محمد مفتی از اکابر علمای عہد جلال الدین محمد اکبر بادشاہ صاحب کمالات منجملہ مدرسین بلدہ لاہور بعہدہ افتا سر بلندی داشت و ہر باری کہ ختم صحیح بخاری و مشکوۃ المصابیح میکرد مجلسی عظیم ترتیب دادی و طبخ بغرا و حلویات میفرمود و بعلمای و صلحا خورانیدی غرض منزل وی مجمع اعیان افاضل زمان بود چون بنود سالگی رسیدہ و شیخی و ضعیف گشتہ اند رس باز ماند پسرانش ہمہ صاحب کمالات و فضائل بجو بد ربودند رحمہم اللہ

مولوی محمد مکی جونپوری خلف چہارم مولوی سخاوت علی عمری جونپوری کنیت وے ابو الخیر ست در بست و نہم جمادی الثانی سال دوازدہ صد و ہفتاد و چہار ہجری بکہ معظمہ ولادت یافتہ زیر دامن پرورش والدۂ خود یعنی صبیہ قاضی ضیاء اللہ مرحوم ہمراہی برادر علاتی خود مولوی محمد جنید بوطن واپس آمدند و باندک مدتے از حفظ قرآن مجید فراغ یافتہ بعد تحصیل کتب رسمیہ فارسیہ اکتساب علوم عربیہ بخدمت برادر خود مولوی محمد شبلی آغاز نمودہ بخدمت مولوے عبد اللہ ساکن موضع کوپا ضلع چھپرا تلمیذ مولوی مفتی محمد یوسف فرنگی محلی و نیز بخدمت مولوے سعادت حسین عظیم آبادی و مولوی علی اکرم آروی و مولوی محمد عبد الحی فرنگی محلی تکمیل نمودہ بدرس و تذکیر طلبہ و عامۂ خلائق و انتظام مدرسہ ربانیہ قرآنیہ جامع جونپور کہ قائم کردۂ والد ماجد شان است بسر می برند سلمہ اللہ و ابقاہ الی ما تمناہ

شیخ محمد مودود لاری مرید بابا نظام ابدال نزد مولانا عبد الغفور لاہوری لختی سعی دانش اندوخت

دانزفراوان د۔ ہادریوزہ گری نمودہ مراتب عیانی وبیانی نیکومیدانست وبرغرائب علوم چون
کیمیا دغیرہ آگاہی داشت شاہ نعمت اللہ ولی وشاہ قاسم انوار را دریافتہ بالجملہ ازماہران علم
توحید ومتبعان مشرب تجرید وتفرید بود درسال نہصد ہجری بہندوستان قدم آوردہ شیخ
امان پانی پتی پیش وی استفادہ علم توحید وتحقیق کتاب فصوص الحکم وغیرہ میکرد وی درحق شیخ
امان گفتی جوہری قابل یافتم لیکن حیف کہ یک چشم دارد ودر مخاطبات نیز اورا بلفظ کورک بخواندی
مدتہا درگرہ اقامت داشت بعدازان بعلاقہ محبت شیخ امان ورابطہ خدمت او در پانی پت
سکونت اختیار نمود وہمانجا بماہ رمضان سنین نہصد وہفت ہجری والپسین خوابش درگرفت
خوابگاہ او ہم بپہلوی شیخ امان است

شیخ محمد احمد آبادی بن شیخ حسن محمد چشتی احمد آبادی گجراتی شہرت دارد کنیتش ابو صالح فرزند ارجمند
شیخ احمد المعروف بشیخ میاںجی ابن شیخ نصیر الدین درعلوم ظاہر وباطن یگانہ روزگار بود درصغرسن
اکتساب کمالات نمودہ بحضور پدر شہرہ آفاق گشت دولت وثروت ظاہری ہم داشت
خرچ اعراس بزرگان وطعام درویشان بروجہ استیفا میکرد مسجدی کلان اندرون شہر احمد آباد
یک لکھ روپیہ صرف نمودہ بنا فرمود کہ بنای شیخ تاریخ آنست تفسیر محمدی وحاشیہ تفسیر بیضاوی
وغیرہ ازو یادگار اند چہل ویک سال بر مسند ارشاد متمکن بود بعمر پنجاہ ونہ سال بتاریخ بست وہشتم
ذی قعدہ یوم شنبہ سال نہصد وہشتاد ودو ہجری رحلت فرمودہ

سید محمد جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید جلال مقصود عالم قدس سرہما دوازدہم
شعبان سال ہزار وبست وسہ متولد شدہ ارادت وخلافت از پدر بزرگوار خود دارند درعلوم
ظاہر وباطن باکمال خصوصاً درحدیث وتفسیر فائق الاقران بودند ازایشان مصنفات کثیر
یادگار اند ازانجملہ روضات شاہی کہ مشتمل بر بست وچہار مجلد است متضمن احوال بزرگان وور
احادیث وتفسیر وغیرہ ودیگر مصنفات بسیار اند نہم ذیحجہ سال ہزار وہشتاد وپنج ہجری
رحلت فرمودہ در احمد آباد بپہلوی پدر خود مدفون اند

سید محمد ابو المجد محبوب عالم ابن سید جعفر بدر عالم احمد آبادی گجراتی دوم ربیع الاول سال ہزار و
چہل وہفت ہجری متولد شدہ از بدو فطرت وصل جبلت جاذبہ خداطلبی ومادۂ اکتساب علمی

درسر داشت از مشائخ و علمای صوفیہ احمد آباد گجرات است تصانیف کثیرہ دارد از انجملہ دو تفسیر
یکی فارسی بروایت اہلبیت دوم عربی بطور جلالین و در حدیث زینۃ النکات فی شرح المشکوۃ
بہ بیان تمسک ہر مذہب یادگار روی عادہ تدریس و مطالعہ کتب علمیہ بسی ریاضتہا و عبادتہا میکرد
نوزدہم جمادی الاخری سال ہزار و یکصد و یازدہ ہجری رحلت فرمودہ در احمد آباد مدفون گشت

سید محمد یٰسین گجراتی عرف سید خدا بخش بن سید حسین از ملتان بہ پٹن قدم آوردہ واکتساب
علوم صوری و معنوی از خدمت والد بزرگوار کردہ فقیہ کامل و محدث عامل و ارادت خانوادہ
چشتیہ بخدمت برہان الدین قطب العالم داشت بتاریخ پنجم جمادی الثانی سال ہشتصد و چہل و
ہفت ہجری رحلت فرمود قبرش در پٹن بزار و تبرک بہ

شیخ محمد صالح احمد آبادی گجراتی عرف پیر بابا ابن شیخ نور الدین بن شیخ محمد گجراتی صالح
مادرزاد صاحب علم و حلم و تقوی و سخا مرید و شاگرد و جانشین والد ماجد خود بود از ابتدا تا انتہا
پیش پدر خود تحصیل علوم ظاہری و باطنی نمود در عمر ہفت سالگی تمام قرآن مجید با تجوید یاد گرفتہ
محمد اعظم شاہ ہنگام صوبہ داری گجرات ویرا بحضور خود طلبیدہ سورۂ الرحمن شنیدہ خلعت و نقد و جمع
تا جیور عملہ پرگنہ بیرم گام از جاگیر خود مرحمت فرمود و فرمان از حضور اورنگ زیب طلبیدہ داد
در عہد فرخ سیر و محمد شاہ بادشاہ بدہلی مطلوب شدہ رفتہ از ہر یک شاہ دو ہزار روپیہ زادراہ
یافتہ و اعزاز و اکرام و ملازمت با اختیار حاصل کردہ مورد عنایات شاہانہ گردیدہ نقد و خلعت
و فیل یافتہ اکثر امرا و فضلای گجرات دکن بر فضیلت و قابلیت شان مقر و معترف بودند و
بر امثال و اقران مقدم میدانستند بالجملہ بتاریخ شانزدہم جمادی الثانی سال یکہزار و یکصد و چہل
و ہفت ہجری در شاہجہان آباد بحیات پدر بزرگوار سفر آخرت اختیار کردہ نعش او از
شاہجہان آباد آوردہ در مقبرہ جد بزرگوارش مدفون کردند تاریخ وفات او از مراد بخش بر می آید

میر سید محمد قنوجی ہموارہ بدرس علوم دینی و نشر معارف یقینی باشتغال و ہمت شاہجہان
بادشاہ در آخر ایام سلطنت بخواہش و اعزاز تمام طلبیدہ بقربت خویش اختصاص داد بعدش
عالمگیر بکمال نیاز از اکبر آباد طلبیدہ بشرف تخصیص اعزاز مختص فرمود مصنفات حجۃ الاسلام
غزالی خصوص احیاء العلوم پیش وے دیدہ در ہفتہ سہ روز بمذاکرہ علوم در خدمت

شاہی مجلس افادہ گرم داشتی و در تالیف فتاواے عالمگیری مساعیٔ جمیلہ بکار برد۔

حاجی محمد قائم سندھی عالم اکمل و فاضل افضل مجموعہ علم معقول و منقول مہبط فیوض مکتسبی و وہبی شاگرد مخدوم رحمہ اللہ سندھی قرین حاجی ہاشم بود دیرا با علما در مباحث علمی صحبتہا واقع شدہ بجودت ذہن بر اکثر اقران خود فائق برآمدہ ہر روز وقت عصر بیان حدیث نبوی علیہ السلام کردی و بسا اہل توفیق را بسبیل ہدایت سلوک دادی یکبار بحج رفتہ مراجعت نمود کرت ثانی مع اہل و عیال رفتہ آنجا متوطن شد و بدرس حدیث دران مکان میمون مشار الیہ سائر علما گردیدہ بسال ہزار و صد و پنجاہ و ہفت ہجری درگذشت از تلامذہ وی ملا محمد باقر داعظ و مخدوم نور محمد مشہور وقت بودند۔

سید جلال مقصود عالم احمد آبادی گجراتی ابن سید محمد مقبول عالم قدس سرہما شب شنبہ یازدہم شہر جمادی الثانی سال ہزار و سہ ہجری ولادت یافتہ کلمہ وارث رسول تاریخ ولادتش یافتہ اند در یازدہ سالگی قرآن مجید حفظ نمودہ بہ تحصیل علوم مشغول گشت و ابتداے تحصیلش پیش مولانا حسین بیستانی بود و اتمام آن نزد شیخ عبد العزیز مرید و شاگرد پدر خود کردہ و تحصیل علوم باطن از خدمت پدر بزرگوار نمودہ منصب شش ہزاری و خدمت صدارت از حضور شاہجہان بادشاہ داشت باآنہمہ درخلوت بریاضت و مجاہدہ میکوشید و تمام شب بہ بیداری و مناجات می بود ہشتم ربیع الثانی سال ہزار و پنجاہ و نہ ہجری در لاہور رحلت فرمود نعش وی باحمد آباد آوردہ در مقبرہ پدرش مدفون کردند

سید محمد مقبول عالم احمد آبادی گجراتی بن سید جلال الدین ابو محمد ماہ عالم قدس سرہما از مشائخ و علماے صوفیہ گجرات دکن است بچہاردہم رجب سال نہصد و ہشتاد و نہ ہجری متولد شدہ جامع کمالات صوری و معنوی حاوی علوم ظاہری و باطنی بود خرقۂ خلافت سلسلہ مغربیہ از پدر بزرگوار خود یافتہ بارشاد و ہدایت عالم را منور فرمود تالیف و تصانیف بسیار دارد از انجملہ جمعات شاہی مشتمل بر اوراد شبانہ روزے مشہور است دوازدہم رجب سال ہزار و چہل و پنج ہجری رحلت فرمودہ مرقدش در احمد آباد زیارت گاہ است

مخدوم محمد معین سندھی ولد مخدوم محمد امین بن مخدوم طالب اللہ سندھی شاگرد مخدوم

عنایت اللہ جامع جمیع فنون حاوی معقول و منقول نحریر عصر علامہ دہر بود با وجود کمالات علمی آشنا بحر معرفت شدہ بصحبت بسیاری از بزرگان دین رسیدہ بخدمت میان ابوالقاسم نقشبندی ارادت اتم یافت و در اواخر ایام بخدمت سید عبداللطیف تارک ارادتمندانہ خلاص پیدا کرد میان وی و حاجی محمد ہاشم ہموارہ مواد قال و مقال میرفتہ تصانیف کثیرہ دارد حکام وقت بدیدنش بکمال تعظیم میرسیدندوی نیز باایشان ملاقاتہا نیکو کردی چون سماع دوست بود در عین سماع رحلت فرمود اشعار محققانہ گفتی در فارسی تسلیم و در ہندی بیراگی تخلص کرفتی بسال ہزار و صد و شصت و یک ہجری بحالت سماع رحلت فرمود۔

میرک محمود سبزواری ٹھٹوی بزیور فضیلت و تقوی و تحلی زہد موصوف بود سالہا بلوازم منصب جلیل شیخ الاسلامی علم نیکنامی برافراختہ بسیاری از طلبہ علوم رافیض وافی بخشیدہ در خط نستعلیق ید بیضا نمودی وفاتش در محرم سن نہصد و شصت و دو ہجری وقوع یافتہ رفت میرک آہ تاریخ رحلتش یافتہ اند پسرش میرک عبدالباقی در جمیع علوم کامل بود بتخصیص علم ہیئت و حکمت چنانچہ عبدالخالق گیلانی راکہ قرین مرزاجان و عدیل شاہ فتح اللہ بود بعض دقائق علی الرد حل شدی در اقلیدس دستگاہی پیدا کردہ اکثر اشکال از خود ایجاد نمود کہ پسند طبائع اوفتاد

میرک محمد ٹھٹوی پسر میرک محمود بفضائل انسانی منصب در سال نہصد و ہفتاد ہجری درگذشت فتاوی تورانی از و یادگار است۔

مخدوم میران ٹھٹوی ابن مولانا یعقوب جامع علوم معقول و منقول بود مرزا شاہ حسن را چندگاہ درس و افادہ دادہ و اکثر طلبہ علوم اقتباس انوار علم از مشکوۃ طبع منیرش میکردند فوتش در سال نہصد و چہل و نہ ہجری وقوع یافتہ علامہ وارث الانبیا تاریخ وفاتش یافتہ اند مدفنش کوہ منگلی است

شاہ محمد ناصر آلہ آبادی پسر دوم شاہ خوب اللہ الہ آبادی مرید شاہ محمد افضل آلہ آبادی و تلقین یافتہ پدر خود او ہم مثل برادر خود علم ظاہر از برادر کلان محمد طاہر و ملا کمال الدین خال خود تحصیل نمودہ از تصانیف او کتب منتخب الاعمال و جواہر نفیسہ و اذکار عشرہ مشہور اند تاریخ بست و یکم جمادی الاولی وقت مغرب روز پنجشنبہ سال یکہزار و یکصد و شصت و سہ ہجری

از عالم فنا بعالم بقا رخت رحلت بربست فقرۂ آه آلہ آباد ویرانہ شد تاریخ وفات اوست

مولوی محمد نافع فرنگی محلی خلف اوسط مولانا عبد العلی بحر العلوم کتب مختصرات بخدمت والد خود بشاہجہان پور استفادہ نمود رخشتی در بدر روپیہ پیدا شدہ بہ لکھنؤ آمدہ بقیہ کتب بخدمت مولوی محمد ولی ومولوی محمد یعقوب تحصیل کردہ ذہن رسا داشت لیکن بوجہ ناموافقت پدر بی معاشی داشت نوبت تدریس نرسیدہ ہموارہ بتلاش معاش دوادوش نمودی بجانب ٹونک بلشکرگاہ نواب امیر خان رفت از ناموافقت آب وہوا در انجا باستسقا مبتلا شدہ بتقی الدم منجر گردید بست وہشتم شعبان سال دوازدہ صد وبست ودو ہجری رحلت نمود شاعری تاریخ فوتش گفتہ

مولوی نافع آنکہ لیل ونہار ؛ بود مشغول طاعت یزدان ؛ باجیب خودش چو شد واصل ؛ بدزدہ بست وہشتم شعبان ؛ یا دل جیا کسال رحلت گفت ؛ محوفات آلہ ہاتف اذان

مولوی محمد نعیم فرنگی محلی پسر خرد مولوی عبد الحکیم بن مولوی عبد الرب بن مولوی عبد العلی بحر العلوم بعد حفظ قرآن مجید کتب درسیہ بخدمت والد ماجد خود تحصیل فرمودہ بطریق آباد اجداد خود درس وتدریس میکند ونامی برآورد وبزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ عابد وزاہد صاحب تصنیف ہست راقم حرف ویرا بحالت تحصیل پیش والدوی دیدہ بود دران عمرہم از حسن اخلاق وشائستگی خالی نبود. تالیف کتاب ہذا امدادے کہ از وی بمن رسید شکر گزارم سلمہ اللہ تعالی وابقاہ

مولانا محمد وارث رسول نما بنارسی وطن قدیم وی غازیپور ہست ولادتش در سال یکہزار ہشتاد وہفت ہجری واقع شدہ مادہ تاریخ آن خلیفہ رسول اللہ ہست پدرش در عہد عالمگیر بادشاہ خدمت قضای بنارس داشت اکثر اتفاق اقامت او باپدر بزرگوار در بنارس رعی نمودی از سید رفیع الدین ید خود بیعت بسلسلہ قادریہ داشت وبعلوم ظاہری تلمیذ ملا ابراہیم شاگرد مولوی محمد علی تلمیذ میرزاہد بود در دو سال از کتب علوم فقہ واصول وتفسیر وحدیث ومنطق وحکمت وہندسہ ودیگر علوم مروجہ فراغ حاصل ساختہ در بنارس بلباس علما بسر می برد وطلبہ علوم سادرس میداد بہدایت وتلقین باطن می کوشید تصانیف رائقہ دارد بالجملہ ذات پاکش منبع افادہ ظاہر وباطن بود تاریخ یازدہم ربیع الثانی سال یکہزار ویک صد و

شصت وشش ہجری رحلت فرمودہ بہ محلہ تیلیا نالہ محلات بنارس مدفون گردید

ملا محمد ولی فرنگی محلی ابن قاضی غلام مصطفےٰ ابن ملا محمد اسعد برادر خرد ملا محمد حسن مرحوم شاگرد ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین سہالوی بمنصب قضای پرگنہ ملاوان مضاف لکھنؤ ممتاز بود ازان منصب مستعفی شدہ پای استقامت بخانہ خود نہادہ بتدریس علوم تا آخر عمر اوقات بسر بردہ عالمی بخدمت وی تعلیم یافتہ بدرجہ تکمیل رسیدند شرح سلم وحواشی زواہد ثلثہ از تصانیف او متداول ومعروف اند سال وفاتش بدریافت نرسید

سید محمد ہمدانی فرزند ارجمند امیر کبیر سید علی ہمدانی بوفور علم وزہد وتقوی موصوف بود بعمر بست ودو سالگی با ششصد کس از رفقا وخدمہ در عہد سلطان سکندر بت شکن بکشمیر قدوم آوردہ سلطان بی تراخی وتردد دست ارادت بدامن ارشادش رسانیدہ بحلقہ مریدانش درآمد وسمی بسنت ہندی کہ وزیر وسپہ سالار سلطان بود با جمعی از خاص وعام مشرف باسلام شدہ بملک سیف الدین ملقب گشت ودختر خود بحبالہ نکاح سید موصوف دادوی رحمۃ اللہ علیہ تا دوازدہ سال بکشمیر رخت اقامت انداختہ بدفع بدعات وترویج سنن اسلامی میکوشید رسالہ در علم تصوف وشرح شمسیہ در منطق از تصانیف اوست سید محمد حصاری معاصر ومعارض او بود سلطان سکندر بت شکن برای سید محمد ہمدانی خانقاہی عالی درسن ہفتصد ونود وہشت ہجری بنا نہادہ کہ در نود ونہ باتمام رسید وہ دیہات بنابر مصارف خانقاہ مذکور مقرر فرمود سید موصوف بعد اتمام خانقاہ بقصد ادای مناسک حج سفر حجاز اختیار فرمودہ بعد ادای حج بکولاب معاودت نمودہ رحلت فرمودہ بجوار سید علی ہمدانی بر آسود۔

ملا محمد ہروی از ارشد تلامذہ ملا مرزاجان در علوم عقلیہ ممتاز اقران بود علم تواریخ نیکو دانستی درسن نہصد وہشتاد وچہار ہجری بہند آمدہ مورد مراحم وعنایات جلال الدین محمد اکبر بادشاہ گشت وبسال نہصد ونود ہجری رخت سفر بآخرت برد

سید محمد یوسف بلگرامی ابن سید محمد اشرف الحسینی الواسطی بلگرامی دخترزادہ سید عبدالجلیل بلگرامی وبرادر خالہ زاد حسان الہند میر غلام علی آزاد جامع علوم عقلی ونقلی حاوی فروع واصول بود بست ویکم شوال یوم الاثنین سال شانزدہم از صدی دوازدہم ولادتش بظہور پیوستہ

کتب درسیہ پیش سید طفیل محمد بلگرامی اترولوی گذرانیدہ ولغت و سیر نبویہ صلی اللہ علیہ وسلم از جد مادری خود سید عبد الجلیل وعلوم ریاضیہ بخدمت بعض اساتذہ دہلی خواندہ کامل ومکمل گشت وعقد بیعت بدست سید لطف اللہ بلگرامی بست طبع موزون داشت اشعار عربی وفارسی میگفت کتاب الفرع النابت من الاصل الثابت در اثبات توحید شہودی از تصانیف رائقہ اوست کہ بسال شصت ودوم صدی دوازدہم تصنیف فرمود وسید غلام علی آزاد بلگرامی در تاریخ آن چنین گفتہ ؎ میر یوسف عزیز مصر کمال ؛ از خم معرفت کشید رحیق ؛ کرد در وحدت شہود رقم ؛ نسخہ تازۂ بفکر عمیق ؛ از احادیث در کلام اللہ ؛ کرد اثبات حق زہی توفیق ؛ ہست این نسخہ دلنشین الحق ؛ یادگاری زخامۂ توفیق ؛ سال تاریخ این کتاب خرد ؛ گفت شمع مجالس تحقیق ؛ و نیز تاریخی طویل در عربی نظم کردہ در نیجا صرف بمادہ تاریخ اکتفا میرود و ہو مطلق من ریاض القدس الہنی ؛ مورخا ہو فرع مثمر ہدی ؛ سید موصوف التر جمہ تاریخ دوم جمادی الآخر یوم الخمیس سال ہفتاد ودوم از صدی دوازدہم در بلگرام رحلت نمودہ بباغ محمود زیر زمین آسود میر اولاد محمد تخلص ذکا تاریخ رحلتش یافتہ قطعہ طراز آن عزیز چراغ دودۂ حیدر ؛ محیط علم وعقل ونقل صاحب نظرت دوران ؛ ذکا تاریخ فوت او عزیزی گفت در گوشم ؛ زفید ہستی موہوم آمد یوسفی بیرون ؛ حسان الہند آزاد بلگرامی تاریخ فوتش در عربی انشا فرمودہ وہو مات خیر الزمان یوسفنا ؛ ولہ راحۃ وریحان ؛ از نقاہیت عام رحلتہ ؛ قال قلبی علیہ رضوان ؛

مفتی محمد یعقوب فرنگی محلی بن ملا عبد العزیز بن ملا محمد سعید بن ملا قطب الدین شہید سہالوی وی تحصیل کتب درسیہ بخدمت ملا نظام الدین و نیز ملا محمد حسن نمودہ بپایہ تدریس علوم رسیدہ در سجادہ اسلاف خود قیام کردہ درس علوم دینی میداد و بدیانت و امانت نامے برآوردہ تا اینکہ خدمت افتای شہر لکھنو وزیر الممالک صفدر جنگ ابو المنصور خان باو دادند بعمر شصت وسہ سالگی بعارضہ استسقا ازین عالم درگذشت

مفتی محمد یوسف فرنگی محلی ابن مفتی محمد اصغر ابن مفتی احمد ابو الرحیم فاضل اجل ومدرس اکمل شب وروز بتعلیم طلبہ علوم مشغول بود بعد وفات والد خود بعہدہ افتاے عدالت

دیوانی شہر لکھنؤ مامور گردید وبکمال امانت ودیانت انجام عہدہ مفوضہ خود تا انقراض سلطنت لکھنؤ بسر برد و تقوی و زہد بجدی داشت بعدہ بمدرسہ جونپور مدرس مقرر گشت وچند سال در انجا بدرس اشتغال داشت درین اثنا ولولۂ شوق زیارت حرمین شریفین در دلش پیدا شدہ عازم بیت اللہ شد و بزیارت روضہ منورہ بمدینہ طیبہ رفت ودر انجا علیل شدہ بتاریخ نوزدہم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و ہشتاد و شش ہجری مسافر ملک بقا گردید و بجوار قبہ امام حسن رضی اللہ عنہ مدفون گشت آن ارشد تلامذہ او مولوی محمد فاروق چریاکوٹی است

ملا محمود جونپوری ابن شیخ محمد بن شاہ محمد فاروقی در علوم حکمیہ داد بسیر پایہ بلند داشت اگر بوجودش سرزمین جونپور بمرزبوم شیراز تفاخری جست روا بودی ملا ابتدا ازجد خود مولانا شاہ محمد اخذ علوم کردہ بعدہ بخدمت مولانا محمد افضل جونپوری بعمر ہفدہ سالگی تکمیل درس نمودہ از جونپور باکبرآباد رفتہ از آصف خان وزیر شاہجہان ملاقی شدہ بجونپور مراجعت فرمود و بافادہ ودرس علوم پرداخت تاریخ نہم ربیع الاول سال یکہزار و شصت و دو ہجری بحیات استاد خود مولانا محمد افضل وفات یافتہ استادش ازین سانحہ بجدی اندوہگین شدہ کہ تا چہل روز تبسم نکرد بعد چہل روز نہم رحلت فرمود رحمہما اللہ کتاب شمس بازغہ در حکمت وفرائد فی شرح الفوائد در معانی و بیان کہ سال تصنیف آن از لفظ بلیغ برمی آید مع حاشیہ آن و رسالہ مختصر چہار ورقی بزبان فارسی در بیان اقسام زمان از تصانیف او مشہور اند

قاضی محی الدین کاشانی از مریدان شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ ہست بوفور علم و زہد وتقوی موصوف وازدودمان علم و کرامت واستاد شہر دہلی مشہور بود در ابتدای ارادت از تعلقات دنیاوی دست برداشت وفقر ومجاہدہ پیش گرفت شیخ کاغذی بدست خود نوشت کہ نسخہ آن اینست می باید کہ تارک دنیا باشی بسوی دنیا وارباب دنیا مایل نشوی ودہ قبول نکنی وصلہ بادشاہان بگیری واگر مسافران بر تو رسند و بر تو چیزی نباشد این را نعمتی شمری از نعمتہای الہی فان فعلت ما امرتک ظنی بک ان تفعل تک فانت خلیفتی وان لم تفعل فاللہ خلیفتی چون شدت فقر وفاقہ بروی و بر اتباعش کہ کثیر بودند غلبہ کرد این معنی را یکی از آشنایان او بدرگاہ سلطان علاؤ الدین شاہ دہلی رسانید سلطان قضای اودہ کہ موروث وی بود

بہ مفوض داشت قاضی بخدمت شیخ آمد و عرض کرد کہ این معنی بغیر خواست چنین واقع شدہ است حکم مخدوم چہ باشد شیخ فرمود البتہ مثل این معنی بخاطر تو گذشتہ است انگاہ انیمعنی برای تو پیش آوردہ اند قاضی را بدین سبب تشویشی پیش آمد شیخ آن کاغذ نوشتہ خود از قاضی باز طلبید و تا سالی مزاج شیخ برو متغیر ماند بعد ازان قاضی تجدید ارادت مشرف شدہ و ہم در حیات شیخ در سال ہفتصد و نوزدہ ہجری رحلت کرد رحمۃ اللہ علیہ

مولوی محی الدین بدایونی فرزند اکبر مولوی شاہ فضل رسول بن مولوی عبد المجید بدایونی ولادتش در سال دوازدہ صد و چہل و سہ ہجری بظہور پیوستہ و مظہر محمود تاریخ میلادش یافتہ اند کتب متداولہ رسمی از معقول و منقول بخدمت پدر بزرگوار خود تحصیل نمودہ فائق الاقران گشت و بیعت ارادت بحضرت جد امجد خود کرد و تصانیف لطیفہ دارد از انجملہ حاشیہ میر زاہد رسالہ و حاشیہ کلیات قانون بو علی سینا و رسالہ شمس الایمان در رد وہابیہ وغیرہ رسائل مشہور اند بشتم ذیقعدہ سال دوازدہ صد و ہفتاد ہجری در بلدہ سہارنپور رہنورد عالم قدس گردید

سید شاہ محی الدین ویلوری در سال دوازدہ صد و ہفت ہجری متولد شدہ عارف بزرگ و عالم سترگ حافظ قرآن بود در فقہ و حدیث و تفسیر مہارت تامہ داشت در ویلور مدرسہ تعمیر نمودہ مدام بتدریس و تعلیم طلبہ علوم مشغول بودی الحال کہ بملک مدراس نور علم ساطع و لامع ہست پرتو فیض عام اوست تصانیف کثیرہ رائقہ دارد از انجملہ جواہر الحقائق و فصل الخطاب و جواہر السلوک وغیرہ مشہور و متعارف اند سوم محرم الحرام سن دوازدہ صد و ہشتاد و نہ ہجری بمدینہ طیبہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ رحلت فرمودہ فرزند اکبر وے مولوی سید رکن الدین سلمہ اللہ تعالی جانشین اوست

مخدوم متو ٹھٹوی نامش رکن الدین است از خلفای مخدوم بلال ساکن تلہٹی ممالک سند ہموارہ ہمت بلند بر ادای وظائف طاعات و عبادات می گماشت و در علم حدیث غایت مہارت داشت شرح اربعین و شرح گیلانی و رسائل دیگر از مصنفات او مشہور اند بسال نہصد و چہل و نہ ہجری بہ ٹھٹہ درگذشت مدفنش بر کوہ مکلی است

مخدوم اشرف بساوری از افاضل روزگار و جد مادری ملا عبد القادر بدایونی بود بتاریخ

بستم رمضان سال نہصد و ہفتاد ہجری وفات یافتہ ملای موصوف فاضل جہان تاریخ نوتش یافتہ
مولوی مخدوم لکھنوی ابن حافظ محمد نواز بن مولوی عبدالسمیع بن سید محی الدین المشہدی
جدش از مشہد مقدس بدہلی آمد وازانجا بہ لکھنؤ رخت اقامت انداخت تلمذ بخدمت
ملا نظام الدین بن ملا قطب الدین انسہالوی وارد ملا عبدالعلی بحرالعلوم دوی سماعۃً وقراۃً
ہر دو ہمتاش بودند ونیز بحضرت شاہ ولی اللہ محدث دہلوی مستفید شدہ مدام بدرس وتدریس
طلبہ علوم صارف الاوقات بودہ کہ بسے مردمان از و فیضیاب شدند در عمر اخیر کہ فقدان بصارت
بوی رو نمودہ ترک تدریس معقولات کردہ بافادہ کتب دینی میپرداخت کتاب گلستان و بوستان را
تصحیح نمودہ در سن دوازدہ صد و بست و نہ ہجری بمقام لکھنؤ رحلت فرمود شیخ امام بخش
ناسخ تاریخ وفاتش چنین گفتہ ع سید مخدوم از جہان رفت بگفتند بزرگ وخرد صد حیف

تاریخ وفات گفت ناسخ ؛ مخدوم زمانہ مرد صد حیف ؛

مولوی مخصوص اللہ ابن مولانا رفیع الدین دہلوی بعد وفات والد خود در وعظ مولانا
عبدالعزیز عم خود مقری بود در سال دوازدہ صد و ہفتاد و سہ ہجری وفات یافتہ خصہ اللہ بلطفہ
مولوی مراد اللہ تھانیسری فاروقی نسبا والمجددی المظہری مشربا خلیفہ وجانشین مولوی
نعم اللہ بہرائچی بودند در بلدۂ لکھنؤ نا یداز چہل سال ترویج طریقہ مجددیہ مظہریہ فرمودہ عالمی را از
ظلمات شرک و بدعت نجات بخشیدند و بہ ترک وتجرید واتباع سنت سنیہ وتزکیۂ نفس وتہذیب
باطن رہنمونی فرمود کہ عرفای زمان وصلحای وقت بجلالت منزلت شان متفق بودند بعمر ہشتاد
و دو سالگی در دوازدہ صد و چہل و ہشت ہجری ازین سرای فانی رحلت فرمود از اجل خلفای

شان مولوی ابوالحسن نصیرآبادی بودند قدس اسرارہم

میر مرتضی شریفی شیرازی نبیرہ میر سید شریف جرجانی است فاضل افضل منتبع طبع شعر داشت
و در اشعار تخلص شریفی میکرد و در علوم ریاضی وحکمت ومنطق وکلام فائق براقران بود از شیراز
بمکہ معظمہ رفتہ علم حدیث بپیش ابن حجر مکی اخذ کردہ اجازت تدریس یافت وازانجا بدکن وازا
دکن بہ سال نہصد و ہفتاد و دو ہجری باکبرآباد آمدہ در بارگاہ جلال الدین محمد اکبرشاہ برا کثری
از علما و فضلای سابق ولاحق تقدم یافت و بتدریس علوم حکمیہ اشتغال داشت تا در سن

نصد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ اولاً وی را در دہلی بجوار مرقد امیر خسرو علیہ الرحمۃ مدفون
کردند و ثانیاً چون صدور و قاضی و شیخ الاسلام بعرض رسانیدند کہ امیر خسرو ہندی است
و سنی و میر مرتضی عراقی است و شیعہ در ینکہ روح ہر دو از صحبت یکدیگر متاذی باشند شکی نیست
کہ روح را صحبت ناجنس عذابیست الیم؛ پس بموجب حکم عالی نعش او از انجا کشیدہ بہ مشہد
بردند میر محسن رضوی تاریخ نعشش چنین گفتہ **قطعہ** رفت تا میر مرتضی اندہر؛ علم گویا ز نسل
آدم رفت؛ بہر تاریخ رحلتش محسن؛ گفت علامہ زعالم رفت؛

سید مرتضی حسینی زبیدی قادری حنفی نامش سید عبد الرزاق و لقب وی محی الدین
و کنیت او ابو الفیض است محدث و فقیہ و لغوی و ادیب جامع علوم عقلیہ و نقلیہ بود در
یازدہ صد و چہل و پنج ہجری بقصبہ بلگرام متولد گشتہ و در اوایل عمر بزیارت حرمین شریفین مشرف
شدہ و ہم دران دیار بعزم تحصیل علوم کرہمت بست از مشائخ و علماے زبید و مصر و حجاز وغیرہ
کسب کمالات ظاہر و باطن کردہ چنانچہ شیخ احمد علوی و عبد الخالق زبیدی و ابو العباس
احمد بن علی بینی دمشقی حنفی و جمال محمد بن احمد حنبلی و ابو عبد اللہ محمد ابن احمد عربانی و عبد الغنی
بن محمد بحرانی نزیل مخا و محمد بن زین باسمیط علوی حضرمی و محمد ابن ابراہیم طرابلسی نزیل حلب
و عبد القادر بن احمد شلعاوی و عمر بن عبد اللہ بن عمر قاضی و عیسی ابن سندیق و سید عبد القادر
بن احمد حسینی وغیرہم وی را اجازت حدیث و فقہ وغیرہ علوم دادند چونکہ وے بعد تحصیل
علوم تا مدت در زبید مقیم بود بزبیدی شہرت یافت تا اینکہ او را کسی ہندی نمی دانست
وانزبید بمصر قدم آوردہ افاضہ و افادہ علوم میداد و علاوہ دیگر مسترشدان عبد الحمید خان سلطان
روم و محمد پاشا صدر الوزارت از وی اجازت حدیث یافتند بالجملہ بوفور علم و نشر علوم بتوسط
کثرت تلامذہ و تصانیف کتب کہ بجایتش صیت وی اکناف عالم را در گرفتہ اگر وے را
مجدد صدی سیزدہم گویند رواست میگویند ہرگاہ شہرتش بنہایت رسید و از اقطار بلاد و امصار
مردمان کثیر بہجوم آوردند وے بگوشہ عزلت نشستہ باب ملاقات یاران مسدود کرد
و بماہ شعبان بسال دوازدہ صد و پنج ہجری بمرض طاعون وفات یافتہ بدرجہ شہادت
فائز گشت و بمزار سیدہ رقیہ رضی اللہ عنہا مدفون گردید **تصانیفہ** عقود الجواہر المنیفہ فی ادلۃ

امام ابی حنیفة الازہار المتناثرہ فی الاحادیث المتواترہ زہر الفرع فی حدیث ام زرع نفثة الغریب فی
مصطلح آثار الحبیب تخریج حدیث شیبتنی ہود المواہب الجلیہ فیما یتعلق بحدیث الاولیہ المرقاة الجلیہ
فی شرح الحدیث المسلسل بالاولیہ العروس المجلیہ فی طرق حدیث الاولیہ القول الصحیح فی
مراتب التعدیل والتجریح التحبیر فی الحدیث المسلسل بالتکبیر رسالہ اصول حدیث مناقب
اہل الحدیث تاج العروس فی شرح القاموس تکملة القاموس تخریج حدیث نعم الادام الخل
حدیقة الصفا فی والدی المصطفی الانتصار لوالدی النبی المختار الفیہ السند امالی حنیفہ مجالس
الشیخونیہ ایضاح المدارک فی الافصاح عن العواتک عقد الجمان فی بیان شعب الایمان
القول المسموع فی الفرق بین الکوع والکرسوع النفحة القدسیہ بواسطة البضعة العیدروسیہ
العقد الثمین فی طرق الالباس والتلقین حکمة الاشراق الی کتاب الآفاق شرح الصدر فی شرح
اسماء اہل بدر التفتیش فی معنی لفظ درویش رفع نقاب الخفا عمن انتہی الی وفا و ابی الوفا زہر الاکمام
المنشق عن جیوب الالہام بشرح صیغة سیدی عبد السلام رشفة المدام المختوم البکری من صفوة
زلال صیغ القطب البکری رشف سلاف الرحیق فی نسب حضرة الصدیق تنسیق قلائد المنن
فی تحقیق کلام المنن النواضح المسکیة علی الفوائح الکشکیہ ہدیة الاخوان فی حکم شرب الدخان
منح الفیوضات الوافیة فیما فی سورة الرحمن من اسرار الآیہ ارجوزہ فی اللغة طبقات الحفاظ
اسعاف الاشراف اتحاف السادة المتقین فی احیاء علوم الدین رفع الکلل عن العلل شرح
حزب الکبیر المسمی تنبیہ العارف البصیر علی اسرار الحزب الکبیر امالی المنی فی سر الکنی القول المثبوت
فی تحقیق لفظ التابوت حسن المحاضرہ فی آداب البحث والمناظرہ رسالہ فی اصول المعمات
کشف الغطا عن الصلوة الوسطی الاحتفال بصوم الست من شوال اقرار العین بذکر من
نسب الی الحسن والحسین الابتہاج بذکر الحاج التعریف بضروریات علم التصریف
اتحاف الاصفیا بسلاسل الاولیا اتحاف بنی الزمن فی حکم قہوة الیمن المعاقد العندیہ فی
المشاہد النقشبندیہ الدرة المضیئة فی الوصیة المرضیہ ارشاد الاخوان الی الاخلاق الحسان
شرح الفیة السند شرح صیغة ابن مشیش شرح صیغة السید البدوی شرح ثلاث صیغ لابی
الحسن البکری شرح سبع صیغ المسمی بدلائل القرب تحفة العبد تفسیر سورہ یونس لقطة العجلان

فیما لیس فی الامکان ابداع مما کان المنح العلیۃ فی الطریقۃ النقشبندیہ کشف الشام عن
آداب الایمان والاسلام

مسعود بیگ از اقربای سلطان فیروز نام اصلی وی شیر خان است از علمای صوفیہ کرام بود مدتی در لباس اغنیا واہل دول بسر برد ناگاہ جذبہ حق گریبان گیر حالش گشت وی مرید شیخ رکن الدین بن شیخ شہاب الدین شد بغایت حالت سکر داشت در علم تصوف و توحید تصنیفات بسیار داد آنا نجملہ کتاب تمہیدات است کہ بر طبق تمہیدات عین القضاۃ ہمدانی بسیاری از حقائق و دقائق دران نوشتہ و دیوان اشعارش قصائد و غزل وسائر اقسام سخن را شامل است واکثر اشعار و قصائد بجواب امیر خسرو علیہ الرحمۃ گفتہ مگر در بعض مقامات طریق شاعری نادری مانده ونیز تصنیفی دارد مسمی بمرآۃ العارفین در بیان حقائق و معارف قبرش در مقبرہ پیراوست قریب مقام خواجہ قطب الدین در دہلی قدس اللہ سرہ

مولانا مسعود لاہوری بن سعد بن سلیمان لاہوری اصل او از ہمدان است پدرش سعد ابن سلیمان از ہمدان در عہد سلاطین غزنویہ بلاہور آمدہ سکونت اختیار کردہ ملازم سلطان ابراہیم شدہ رفتہ رفتہ برتبہ عالی فائز گشت پسرش مولانا مسعود از علمای وقت باکتساب علوم فائق ولائق شد طبع موزون داشت اشعار آبدار میگفت وہمنشین سیف الدین محمود ابن ابراہیم بود تا سال پانصد و پانزدہ ہجری زندہ بود او صاحب دیوان عربی و فارسی و ہندی است دیوان فارسی در ہند و ایران یافتہ می شود مگر دیوان عربی و ہندی نایاب گردید

شیخ مصطفی رفیقی ابن طیب بن احمد بن مصطفے رفیقی کشمیری کنیت او ابو احمد است در دوازدہ صد و بست و شش ہجری پیدا شدہ عالم عامل فاضل کامل فقیہ و محدث حسن المحاضرہ بلیغ العبارت شاعر و مورخ بود صحاح ستہ وکتب تصوف از والد ماجد خود خواندہ وعلوم دیگر عقلی و نقلی از علمای وقت استفادہ کردہ ومدام بطاعت الٰہی مشتغل می بود شیخ بہاء الدین و شیخ احمد و شیخ احسن و شیخ عبد الشکور رفیقی از اشہر تلامذہ وی اند بروز جمعہ چہاردہم ربیع الاول سن دوازدہ صد و نود و چہار ہجری وفات یافت

مولانا مرزا مظہر جانجانان شمس الدین لقب علوی نسب حنفی مذہب مجددی مشرب المعروف

بہ مرزا مظہر جانجانان ابن مرزا جان نسب شان بنوزده واسطہ بتوسط محمد بن حنفیہ بجناب ولایت مآب علی رضی اللہ تعالیٰ عنہ می پیوندد والد ماجدوی مرزا جان از منصبداران محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود انڈکن ترک منصب نموده متوجه اکبرآباد شد در اثنای راه بمنزل کالاباغ حدود مالوہ شب جمعہ یازدہم رمضان سال یازده صد و یاز ده حضرت مولانا بوجود آمد چون این خبر بعالمگیر رسید فرمود کہ پسر جان پدر می باشد ازین وجہ نامش جان جانان مقرر کردیم بدین تقریب وے رحمۃ اللہ علیہ باین اسم موسوم گشت و مظہر تخلص ویست دانشمند متبحر جامع فضائل صوری و معنوی بود اکتساب علوم از علمای وقت نموده و حدیث از حاجی محمد افضل سیالکوٹی اخذ کرده و شرف ارادت و خلافت از حضرت سید نور محمد بدایونی مرید و خلیفہ شیخ سیف الدین سرہندی مرید و خلیفہ شیخ محمد معصوم عروۃ الوثقی مرید و خلیفہ شیخ احمد سرہندی مجدد الف ثانی یافتہ قدس اللہ اسرارہم اشعار بدیعہ و مکاتیب نافعہ ازو یادگار ماند این مختصر گنجائش تفصیل اوصاف حمیدہ او ندارد ہفتم محرم الحرام سال یازده صد و نود و پنج ہجری از دست یکی شیعی زخم بندقہ طپنچہ بر سینہ مبارکش رسید شام شب دہم محرم سال مذکور شربت شہادت چشید در مصرعہ عاش حمیداً مات شہیداً تاریخ رحلتش بر می آید۔

مولانا سید معز الدین خلف اکبر سید شاہ خیر العلی شہدی کروی متوطن احمد آباد نارہ بخدمت علمای لکھنؤ اکتساب علوم نموده فراغ حاصل نمود ذہن ثاقب و فہم کامل داشت در عین جوانی سال دوازده صد و پنجاه و پنج ہجری ازین جہان فانی بعالم جاودانی رحلت فرمود و سبقے بجز اعمال حسنہ نگذاشت مرقد شریفش در احمد آباد نارہ بمقابر بزرگانش زیارتگاه و متبرک شاعری در تاریخ فوت او قطعہ ذیل گفتہ **قطعہ** شفقی مولوی معز الدین ؛ کرد رحلت چو زین جہان بجنان ؛
سال فوتش چنین رقم کردم ؛ آه او بود بی نظیر جہان ؛

مولوی معشوق علی جونپوری دانشمند مستعد از تلامذه مولوی فتح علی جونپوری بود تصانیف انیقہ و رشیقہ نظماً و نثراً ازو یادگار ماند عمر شریفش باوجود تعلق عہدهٔ منصفی بدرس و تدریس گذرانیده بسال دوازده صد و شصت و ہشت ہجری بمقام باندا رحلت فرمود شاگردش منشی شیخ خادم علی سندیلی مؤلف تاریخ جدولیہ تاریخ فوت او چنین یافتہ۔ و ہو ہذا عاشق اللہ و معشوق علی ؛ ذکر حق

اسرجملۂ نقل محفلش ؛ شد از زین دار فنا بیزار و بست ؛ بهر سیر ملک عقبی محملش ؛ از دوی بگذشت ہم
گم شد و یکی ؛ بود وحدت بسکہ در آب و گلش ؛ زین سبب ہاتف سیکے کم کرد و گفت ؛

جنت الفردوس بادا منزلش ؛
۱۳۰۹

مولانا محمد معین لکھنوی ابن مولانا محمد مبین لکھنوی اکتساب علوم درسیہ از مولوی
محمد حیدر برادر کلان خود و مولوی ولی اللہ و مولانا ظہور اللہ لکھنوی کردہ و سند حدیث
از مولانا عبد الحفیظ مکی حنفی علیہ الرحمۃ حاصل نمودہ اشتغال بآن داشت تصنیفات اینقدار دارد
ازانجملہ غایۃ البیان فیما یتعلق بالحیوان و شرح رسالہ امام نووی و غایۃ الکلام فی القراۃ
خلف الامام و ابراز الکنوز فی احوال ارباب الرموز در بیان حالات اصحاب رموز کتاب
حصن حصین ناتمام و حاشیہ صدرا تا بحث ہیولی و نیز بر اکثر کتب درسیہ تعلیقات نوشتہ
بتاریخ دوم جمادی الثانی سال ہزار و سہ صد و پنجاہ و ہشت ہجری از مکتب دار فانی بمدرسہ
ملک جاودانی شتافتہ در باغ مولانا احمد انوار الحق مرحوم واقع لکھنؤ بخاکش سپردند ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان

شیخ معین نبیرہ مولانا معین واعظ صاحب معارج النبوت است ملکی بود بصورت بشری
چندی حسب فرمان اکبر بادشاہ بامر قضای بلدہ لاہور اشتغال داشت دران مدت ہرگز حکم بالزام
خصمی نکردہ مدعیان را بالطائف تمام ہدایت بمصالحہ میکرد و می گفت کہ شما ہر دو دانایید و تنہا کسی
نادان را با دو دانا کار افتادہ پس مرا شرمندہ درگاہ خدای تعالی می سازید و ہموارہ کتب
نفیسہ قیمتی می نویسانید و آنرا مقابلہ نمودہ و مجلد ساختہ بطالب علمان می بخشید و مدت
عمرش درین کار بسر شد و ہزارہا مجلد ازین قبیل بمردم بخشیدہ در سن نہصد و نود و پنج ہجری
از سرای محنت آباد دنیا بروضۂ عقبی خرامید نور اللہ مرقدہ

مولانا معین الدین عمرانی دہلوی در عہد سلطان محمد بن تغلق شاہ دانشمندی عظیم مدرس
شہر دہلی بود حواشی کنز و حسامی و مفتاح از تصانیف اوست میگویند وی را محمد ابن تغلق
شاہ دہلی بطلب قاضی عضد بشیراز فرستادہ بود چون بادشاہ شیراز از ماجرا واقف گشت
بجانب قاضی راضی نشد بلکہ از جمیع املاک سلطنت برآمدہ بخدمت قاضی آمدہ التماس نمود کہ شما
بر تخت سلطنت نشینید من خدمت شما کنم جز منکوحۂ خود ہرچہ دارم از آن شماست قاضی

چون این ہمہ مروت وہمت انوی بدید فسخ عزیمت دیار ہند نمود مولانا واپس ہندوستان آمد مولانا خواجگی مرید وخلیفہ شیخ نصیرالدین محمود از تلامذہ مولانا ہست وانکار مولانا شیخ نصیرالدین محمود قدس سرہٗ وزوال سرفہ مولانا از خوردن برنج وجغرات حسب فرمودۂ شیخ وتبدل انکار مولانا باعتقاد شیخ در اخبار الاخیار مذکور ہست

خواجہ معین الدین کشمیری ابن خواجہ محمود نقشبندی کشمیری از علمای کبار ومشائخ نامدار خطہ کشمیر متبع شریعت ومروج سنت وقامع البدعت بود ودر زہد وتقوی وورع بی نظیر مقبول علمای وصلحای وقت بود ہمچو ملا محمد طاہر خلف ملا حیدر وملا ابوالفتح کلو وملا یوسف مدرس ومفتی محمد طاہر ومولانا عبدالغنی ومفتی شیخ احمد وغیرہم علمای کشمیر بدو گرویدگی داشتند فتاوی نقشبندیہ وکنز السعادت در علم شریعت وطریقت ورسالہ رضوانیہ در خوارق والد بزرگوارش از تصانیف وی یادگار اند در سال ہزار وہشتاد وپنج ہجری رحلت نمود

مولانا سید معین الدین خلف اوسط سید شاہ خیرات علی مشہدی کڑوی متوطن وسجادہ نشین احمد آباد نارہ کنیت شریفش ابوالخیر ہست تحصیل علوم متعارفہ بخدمت مرزا حسن علی محدث لکھنوی ومولوی ظہور اللہ فرنگی محلی ودیگر علماے وقت نمودہ جامع علوم عقلیہ ونقلیہ خصوصاً در فن ریاضی شہرہ آفاق بود تمام عمر شریفش بہ تدریس وافادہ بسر برد وبسیاری علمای نامدار از زیر دامن تعلیمش برخاستند باواسط عمر خود باوجود کثرت درس حفظ قرآن مجید کردہ وبزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ سند کتب احادیث از علماے آن دیار یافتہ مسودا وراق را اجازت دلائل الخیرات وحصن حصین از آن جناب حاصل ہست سوم ربیع الاول سال سیزدہ صد وچہار ہجری با حمد آباد نارہ رحلت فرمودہ ہمدران جا بمقبرہ بزرگان خود مدفون گشت روح اللہ روحہ شاعری تاریخ رحلتش چنین یافتہ ؎ معین جہان کرد چون انتقال؂ فلک در غم او گریبان درید؂ فرشتہ خصال وحید الزمان؂ چنین عالمی کس ندید وشنید؂ بصیر این بگو مصرعۂ سال فوت؂ بروحش بود رحمت حق پدید؂ اند دو فرزند بوجود آمدند یکے مولوی سید شاہ نیام الدین کہ بعد فراغ تحصیل بحضور پدر رحلت فرمود دوم مولوی وحکیم سید شاہ صدر الدین فارغ العلم موجود اند سلمہ اللہ تعالی از مولانای موصوف الرحمہ تصانیف

ذیل مشہور اند تبیان فی شرب الدخان - ہدایۃ المومنین الی سلسلۃ الصالحین - آداب معینہ - مرقاۃ الاذہان فی علم المیزان - ہدایۃ الکونین فی شہادۃ الحسنین - رموز القرآن - تشناۃ بالتکریر حاشیہ صدرا - رسالہ علم باری تعالی - رسالہ علم ہیئت - قرابادین - طب مفردات - طب - رسالہ طہر تخلل -

مرزا مفلس اوزبک از شاگردان ملا احمد جُند ملای مستعد و مستحضر در علوم جدل و مناظرہ بود اما تقریر فصیح نداشت و در اثنای درس ادا ہای مضحک از و سر میزد مردی بد قیافہ و کوسہ بود صلاح و تقوی داشت از ما ورا النہر بہند آمدہ در اگرہ بمسجد جامع خواجہ معین الدین فرنخودی درس میگفت و توفیق زیارت حرمین شریفین یافتہ در مکہ معظمہ بعمر ہفتاد سالگی رحلت نمود۔

مولوی مقیم الدین ساکن ٹانک ابن سلطان محمد ڈبال بتی سوبہ خیل بن احمد ابن گل محمد ساکن علاقہ ٹانک یعنی موضع کوٹ ممرینا ابتداءً از مولوی دین محمد ساکن ٹانک از میزان الصرف تا بیبندی خواندہ پس ازان بخدمت علمای وقت اعنی مولوی محمد مظہر نانوتوی و مولوی عبد الحق شمس العلما خیرآبادی و مولوی احمد حسن پنجابی مدرس مدرسہ دار العلوم کانپور تکمیل دیگر درسیہ نمودہ بالفعل کہ عمر شریفش سی سال رسیدہ مدرس عربی درجہ اول بمدرسہ شوکت الاسلام سندیلہ مقرر اند سلمہ اللہ تعالی

ملوک شاہ بداونی از فاضل وقت مرید شیخ بجو سنبھلی بود تاریخ بست و ہفتم رجب سال نہصد و شصت و نہ ہجری بعارضہ اسہال کبدی وفات یافتہ در قصبہ بساور مدفون گردید پسرش ملا عبد القادر مؤلف منتخب التواریخ تاریخ وفاتش چنین یافتہ **قطعہ** سر دفتر افاضل دوران ملک شاہ ؛ آن بحر علم و معدن احسان و کان فضل ؛ چون بود در زمانہ جہانی ز فضل آن ؛ تاریخ سال فوت وی آمد جہان فضل ؛

مولانا میر کلان محدث اکبرآبادی نبیرۂ خواجہ کوہی خراسانی حاج الحرمین الشریفین مرید شیخ جلال الدین ہروی صاحب کمالات ظاہر و باطن و دانشمند متبحر بود خصوصًا در علم حدیث کہ اجازت آن از سید میرک شاہ شیرازی داشت و میرک شاہ از والد خود سید جمال الدین محدث مصنف روضۃ الاحباب و او از عم خود سید اصیل الدین شیرازی مجاز بود بالجملہ صلاحیت میر کلان مادرزاد و دانش مظہر اسمای حسنی بود جلال الدین محمد اکبر بادشاہ

اورا تعلیم شاہزادہ نورالدین محمد جہانگیر مقرر فرمودہ تعظیم و توقیر تمام پیش می آمد میر موصوف بعمر صد سالہ در سال نہصد و ہشتاد و سہ ہجری باکبر آباد رحلت فرمودہ ہمدرانجا مدفون گشت یکی از شاگردانش ملا علی قاری ست کہ از مصنفاتش اکثر طلبہ علم ہندوستان مستفید می شوند پس خواستم کہ این کتاب از ترجمہ شریفش بی بہرہ نباشد ملا علی قاری بن سلطان محمد ہروی حنفی در ہرات متولد شدہ علوم رسمیہ از علماے وقت و بعض احادیث مشکوٰۃ از مولانا میر کلان محدث اکبر آبادی خواندہ بمکہ معظمہ رسید و ہمانجا اقامت گزید و از ابوالحسن بکری و سید زکریا حسینی و شہاب احمد بن حجر ہیتمی و شیخ عبد اللہ سندی و قطب الدین مکی و غیرہم علمای آندیار اخذ علوم نمودہ جامع علوم عقلیہ و نقلیہ متبع سنت نبویہ یکتای زمانہ گشت در سال چہار دہم از صدی یازدہم بمکہ معظمہ رحلت فرمودہ کتب ذیل مصنفۂ او از و یادگار اند تفسیر قرآن مجید۔ مرقاۃ شرح مشکوٰۃ۔ شرح الشفاء۔ شرح الشمائل۔ شرح النخبہ۔ شرح الشاطبیہ۔ شرح الجزریہ۔ ناموس ملخص قاموس۔ الاثمار الجنیہ فی اسماء الحنفیہ۔ شرح ثلاثیات بخاری۔ نزہۃ الخاطر الفاتر فی ترجمۃ الشیخ عبد القادر۔ شرح فقہ اکبر۔ ضوء المعالی۔ شرح قصیدہ امالی۔ تخریج احادیث شرح عقائد نسفی۔ رسالہ تکفیر فرعون۔ رسالہ در بیان احوال والدین رسول الثقلین صلعم۔ المنہاج العلوی فی المعراج النبوی۔ الاہتدا فی الاقتدا۔ شرح قصیدہ بردہ۔ نور القاری شرح صحیح بخاری۔ شرح صحیح مسلم۔ حاشیہ تفسیر جلالین مسمی بجمالین۔ شرح شفای قاضی عیاض۔ جمع الرسائل۔ شرح شمائل۔ شرح جامع صغیر۔ حرز الثمین شرح حصن حصین۔ شرح اربعین نووی۔ شرح الوتریۃ والجزریۃ۔ شرح الشرح علی نخبۃ الفکر۔ شرح موطای امام محمد۔ سند الانام فی شرح مسند الامام۔ شرح مناسک الحج۔ تزئین العبارۃ لتحسین الاشارۃ۔ الحظ الاوفر فی الحج الاکبر۔ رسالہ عمامہ۔ رسالہ فی حت التربہ۔ رسالہ عصا۔ اربعین حدیث در نکاح۔ چہل حدیث فضائل القرآن رسالہ ترکیب لا الہ الا اللہ۔ رسالہ قراۃ بسملہ اول سورۃ البراۃ۔ المصنوع فی معرفۃ الموضوع کشف الخدر عن امر الخضر۔ معدن العدنی فی فضائل اویس القرنی۔ رسالہ در احکام سب الشیخین شم العوارض فی ذم الروافض۔ فتح باب العنایۃ فی شرح النقایۃ۔ الاحادیث القدسیہ والکلمات الانسیہ۔ اعراب القاری۔ تذکرۃ الموضوعات۔ تبعید العلماء عن تقریب الامراء۔

حرب الاعظم ۔ حاشیہ مواہب لدنیہ شرح عین العلم وغیرہا

میان مخدوم احمد آبادی نامش مولانا شیخ احمد بن شیخ برہان بن ابو محمد بن ابراہیم بن محمد خان غوری است محمد خان از اولاد سلطان معز الدین محمد المشہور بسلطان شہاب الدین محمد غوری بود بحکومت ناگور اتیان داشت مولانا احمد بدعای مستجاب شیخ احمد کھٹو احمد آبادی متولد شدہ بایمای شیخ موصوف بنام احمد موسوم گشت وی از علمای صوفیہ دیار گجرات است علوم ظاہر از مولانا صدر جہان گجراتی اکتساب نمودہ در دوازدہ سالگی بہ شرف ارادت حضرت سراج الدین ابو البرکات سید محمد المشہور بشاہ عالم قدس سرہ مشرف گشتہ و دوازدہ سال در خدمت ایشان صرف نمود و دوازدہ سال دیگر بامور ظاہر و باطن مشغول بودہ بتاریخ بست و دوم ربیع الثانی سال ہشتصد و ہشتاد ہجری بعد طی نمودن شصت و چہار مرحلہ زندگانی بعالم جاودانی ارتحال فرمودہ و بہ محلہ تاج پور منمحلات احمد آباد گجرات مدفون شد در لفظ آخر الاولیا تاریخ رحلتش یافتہ اند

حرف النون

مولوی سید ناصر الدین محمد ابو المنصور دہلوی امام فن مناظرہ اہل کتاب ابن سید محمد علی ابن سید فایق علی از علمای اعلام ہندوستان در فن مناظرہ مذہبی دستگاہی کامل دارد و پیا مانتش در فن مناظرہ علمای وقت متفق اند کہ تصدیق این بیان از رسالہ عین الیقین شدن می تواند با قسیسان نصاری بارہا در مناظرہ غالب آمدہ وی از اولاد سید عبد الغفور قاضی سکت پور کہ وطن قدیمش قصبۂ سید آباد عرف وای پور مضاف قنوج است پدرش سید محمد علی میر منشی زرید نسی ناگپور بود ہمدران جا سید ناصر الدین محمد ابو المنصور متولد شدہ اکتساب علوم از والد ماجد وجد امجد خود نمودہ توراۃ و انجیل با تفسیر عربی و یونانی از علماے اہل کتاب خواندہ بسیاری کتب بجواب علمای اہل کتاب تالیف فرمودہ گاہی ملازمت کسی نکردہ مگر چندی بمصاحبت نواب جہانگیر محمد خان رئیس بھوپال امتیازی داشت اکنون عمر شریفش شصت و چہار سال رسیدہ تفسیر قرآن مجید بزبان فارسی می نویسد و تفسیر آیۂ کریمہ با حادیث صحیحہ مطابق می نماید و شہادتش از توراۃ و انجیل سے آرد در حقیقت

کاریست اہم اللہم تمہ سید موصوف الالقاب بدختر مولوی محمد مہدی نزیل کانپور کہ بعلم و فضل خود
شہرۂ آفاق بود کدخدا شدہ دو فرزند نامی و گرامی دارد و یکے مولوے سید نصرت علی دوم سید
ناصر علی و بالفعل باہل و عیال بدہلی قیام پذیر است سلمہ و اولادہ **تصانیفہ العالیہ**
نوید جاوید بجواب سوالات مختلفہ عیسائیان دو کٹ فاروقی در تاریخ بیت المقدس عقوبۃ الضالین
جواب ہدایۃ المسلمین مصنفہ پادری عماد الدین استیصال جواب رسالہ مسیح الدجال مصنفہ
ماسٹر رام چندر رقیمۃ الوداد جواب نیاز نامہ پادری صفدر علی لحن داؤدی جواب نغمہ
طنبوری عماد الدین پادری انعام عام جواب آئینہ اسلام ساخت پادری یونس افحام الخصام
جواب تفتیش الاسلام مصنفہ پادری راجرس تصحیح التاویل جواب تفسیر مکاشفات پادری عماد الدین
اعجاز قرآن جواب اعجاز قرآن مسیح مصنفہ ماسٹر رام چندر میزان المیزان جواب میزان الحق پادری فنڈر
مجموعہ وعظ یادداشت شلاق فی رد تہذیب الاخلاق حرز جان جواب رسالہ اصلیت
قرآن مصنفہ عبد اللہ آتھم عیسائی بنیان بجواب سوالات دوازدہ گانہ نصاری مصباح الابرار
فی رد مفتاح الاسرار مصنفہ پادری فنڈر تادیب علوبہ تحریف تشویش القسیس محاکمہ
عقوبۃ الضالین و ہدایۃ المسلمین تصحیح التاویل تنقیح البیان در جواب تفسیر القرآن مصنفہ
سید احمد خان رسالہ الحق مر تجمیل التنزیل تفسیر قرآن زیر تالیف تنزیہ الکاملین انکشاف تریاق

مولوی شاہ محسن غازیپوری نامش شاہ محمود ابن مولانا شاہ حسام الدین مانکپوری
جامع علوم ظاہر و باطن بود بعد وفات والد ماجد خود در سال ہشت صد و پنجاہ و سہ ہجری
بطور سیاحت اتفاقیہ بغازیپور زمانیہ قدوم آورد و نصیر خان لوحانی حاکم غازیپور بمعاینہ
کمالات ظاہر و باطن وی معتقد شدہ دست ارادت بدامن بخشش زدہ و از بارگاہ دہلی دیرا
بعہدہ میر عدل غازیپور مامور کنانید تمامی عمرش بغازیپور بسر گشت و در سال نہصد و پنج ہجری
رحلت فرمودہ بغازیپور مدفون گردید اولادش بمحلہ قاضی ٹولہ منجملات غازیپور موجود اند۔

مولوی نجم الدین خان کاکوروی ابن مولوی حمید الدین از خاندان ملکزادگان علویہ قصبہ
کاکوریست عالم یگانہ جامع فضائل چہارگانہ بمنصب قضی القضاۃ کلکتہ ممتاز بود معہذا بتدریس و
افادہ طلبہ علوم بغایت می کوشید تصانیف و تالیف جلیلہ از دیادگار ماند منجملہ از سرمایہ

علی اوست کردی رحمہ اللہ تاریخی بدیع در وفات شاہ غلام قطب الدین الہ آبادی از آیۂ کریمہ ومن
یخرج من بیتہ الآیۃ بہ تعمیہ و تخرجہ برآوردہ خالی از لطافت نیست تقریش بلفظ بعبارت عربی
تفویض قلم سوانح نگار میشود کما نقل المولوی رضا حسن خان الکاکوروی فی رسالہ مطارح الاذکیا وہو
حامداً ومصلیاً ومسلماً توفی الادیب المحقق والاریب المدقق وحید دہرہ وفرید عصرہ سند الشعرا وابلغ
الفصحا صائغاً صوغ التبر الاحمر انشائہ الفائق المنیع ناظماً نظم الدرر والجواہر شعرہ الرائق البدیع
ناشراً لمن یخبرہ فی النوادی لآلی اشعارہ باللسان الفارسی والضادی الشیخ غلام قطب الدین
العباسی الالہ آبادی سلخ ذیقعدۃ المنسلکۃ فی شہور السنۃ السابعۃ والثمانین الواقعۃ فی المائۃ
الثانیۃ من الالف الثانی من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا الآف الصلوٰۃ والتحیۃ بعد ما خرج من
وطنہ المالوف مریداً لادراک حج بیت اللہ وزیارۃ قبر نبیہ ومصطفاہ فی رفقۃ صلحاء وتبعتہ القیادۃ
وطی مراحل البر الی ان قعد غارب مرکب البحر فلما وصل الی بلاد الحجاز ونزل من ظہر ذلک الجماز
ولم یکن حینئذ آوان الحج واد ارنسک الحج والعج فی المکۃ المعظمۃ لیعتمر فاقام فیہ شہوراً ثم سار فی الطیبۃ الطیبۃ
زادہا اللہ تعالیٰ بہار دورا حتے تشرف بتقبیل عتبۃ النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام وزیارۃ قبور بعض
صحابتہ واہل بیتہ المدفونین فی ذلک المقام فاذا قرب الموسم فرمی معاودا الی ام القری فلحقہ
فی بعض منازلہا المرض الوبیل وضرب علیہ طبل الرحیل الی ان اماتہ اللہ فی تلک البقعۃ المبارکۃ
ودفن ہناک اللہم ارض عنہ بنتہی کرمک ورضاک وصدرہ وعلیہ سبحانہ اجرہ حیث وقعت الآیۃ الکریمۃ
ومن یخرج من بیتہ مہاجراً الی اللہ ورسولہ ثم یدرکہ الموت فقد وقع علیہ اجرہ علی اللہ وکان اللہ غفوراً
رحیما التی نزلت فی جندب ابن حمزۃ حملہ بنوہ علی سریرہ متوجہا الی المدینۃ فلما بلغ التنعیم شرف علی الموت
فصفق بیمینہ علی شمالہ فقال اللہم ہذہ لک وہذہ لرسولک ابایعک علی ما بایع علیہ رسولک فمات حمیداً
کما ذکر فی البیضاوی وغیرہ من کتب التفاسیر مناسبۃ لشان ذلک العالم الہمام والحبر
القمقام بل یخرج منہا تاریخ عام وفاتہ بصنعۃ غریبۃ معجبۃ الافہام وطریقہ ان یقال فی معنی قولہ
تعالیٰ ومن یخرج من بیتہ ان لفظ من باعتبار عددہ الذی ہو تسعون ویخرج من عدد لفظ بیتہ
اربع مائۃ وسبعۃ عشر فیبقی ثلثمائۃ وسبعۃ وعشرون مہاجراً الی اللہ ورسولہ والحال انہ یہاجر مجموع
ذلک الی اللہ ورسولہ من جہۃ اعدادہ التی ہی اربعمائۃ واربعۃ عشر الی تلک الاعداد الباقیۃ

بعد

بعد الاخراج فتصیر سبعمایۃ وواحداً واربعین ثم یدرکہ الموت ای یصل عدد لفظ الموت وہو اربعمایۃ و
ستۃ واربعون فالمجموع الف ومایۃ وسبعۃ وثمانون الذی ہی سنۃ ارتحال ذلک العلام الے
دار السلام ولیعلم ان ذلک تقدیر العزیز العلیم حیث وقع سکانہ ہذا البدیع فی زوایا کلامۃ القدیم
لیستخرجہ المعتصم بحبلہ المتین عبدہ محمد نجم الدین غفر اللہ لہ ولابویہ واحسن الیہما والیہ انتہی نجم الدین
خان قضی القضاۃ بروز سہ شنبہ سیزدہم ربیع الثانی سال یکہزار ودو صد وبست وسہ ہجری
مولوی حکیم الدین صدر الصدور ومولوی علیم الدین صدر الصدور ومولوی خلیل الدین سفیر
شاہ اودھ را اعقاب سمو الالقاب گذاشتہ رحلت فرمود مولوی فتح علے جونپوری چینہ قطعہ
تاریخ فوتش بسلک نظم کشیدہ از انجملہ انیست **قطعہ** بحر حکمت شمس ملت نجم دین قاضی قضاۃ
چونکہ در باغ جہان با حور عین ہمدوش گشت ٭ سرفرو بردم پی تاریخ ودر گوشم رسید علم وفضل
ودرس وزہد ودین ہمہ روپوش گشت

میر نجم الدین بھکری ابن میر محمد رفیع رضوان شاگرد وہمشیرہ زادہ مخدوم محمد معین جامع
فضائل وکمالات بودہ در حیات استاد مدرسہ علمی بخوشایستہ آراستہ جمعی طلبہ را بکمال رسانیدہ
تصانیف غریبہ دارد منجملہ آن در تتبع رسالہ منطقیہ موسومہ بکردزی رسالہ بہ از دو بزرگ مشتمل علوم
شتے در یکروز تصنیف کردہ ودر فارسی طوطی نامہ را بداد نخشبی بقید نثر کشیدہ اشعار نیکو
می گفت وعزلت تخلص میکرد در سال ہزار صد وشصت درگذشت

مولوی نجم الدین چریاکوٹی ابن مولوی احمد علی ابن شیخ غلام حسین ابن شیخ سعد اللہ
عباسی چریاکوٹی تمام کتب درسیہ را باستعداد کاملی ومہارت تام از پدر بزرگوار آموخت ودر
تکمیل تحصیل داد داشت مضامین کتب وتوسیع دائرہ بحث مسائل واقامت حجج ودلائل نظیر
نبود در ابتدا شغل تعلیم داشت کنون بدان وادی توجہی ندارد ایشان نظم ونثر فارسے را
بطبع والایش رجحانی رودادہ چنانچہ نثر یگانہ ونظم نادر زمانہ است از تصانیف انیقہ
وے رسالہ ہفت اقسام حسینی در صرف واعراب اربعہ در نحو متداول ومتعارف آندیار
است مثنوی فیض الٰہی ہم پلہ نیرنگ عشق ومثنوی چہار ضرب بحالات مختلفہ وکتابے
در عروض وقافیہ وفسانہ سیلاب تاریخ طغیان آب کہ بسال ہشتاد وہشتم صدے

سیزدہم ہجرت بمقام اعظم گڈھ از جوش دریای تونس پدید آمده بود خمسه محمدیه در بیان میلاد رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم نیز از طبع زاد وی بند مطلع مثنوی فیض الٰہی اینست ؎ خداوند بجولان معانی ٭ کمیت خامه ام نازده روانی ٭ ہم در آن مثنوی بتوصیف قصبه چریاکوٹ گفته ؎ چریاکوٹ خوانندش عوامش ٭ ولیکن یوسف آبادست نامش ٭ فلک تا طرح این آباد بنهاد ٭ زخاک پاک جنت کرد بنیاد ٭ چراغ آسمان روشن ز دودش ٭ ز جنت میرسد ہر دم درودش ٭ وله از مثنوی چهارضرب ؎ سعی حمد ریزم بکام قلم ٭ بگردش در آورده جام قلم وله جنان تنگ شد عرصهٔ رزمگاه ٭ که از دیده بیرون نمی شد نگاه وله زنجا نجنبد و در گردش است قبله نما ٭ بجاے خویش غریبیم در وطن بی تو وله اگر ز نام من بی نشان چومی پرسی ٭ ہمین بس است که آواره خانمان ہستم ٭ سلمه الله

مولوی نجف علی جھجری سلمه الله المخاطب به تاج العلما محمد نجف علی خان ابن محمد عظیم الدین قاضی قصبه جهجر از اکابر فضلای روزگار ببارگاه نواب یمین الدوله وزیر الملک محمد علی خان بہادر صولت جنگ فرمانروای محمد آباد ٹونک بسلک ملازمان منسلک ووی قابلیت واستعداد علمی مشارالیه اقران است ذہن وقاد وطبع شاعرانه وتصانیف کثیره دارد از انجمله کافل الاسعاد و شرح قصیده بانت سعاد وتکملهٔ صولت فاروقی زائد از پنجاه ہزار شعر به بحر متقارب و سحر الکلام شرح مقامات حریری بزبان عربی بصنعت اہمال وتفسیر غریب وشرح دیوان متنبی و شرح حماسه وحاشیه مطول ودیگر اشرح دساتیر پازندی زبان وسفرنگ شرح دیگر دساتیر دری زبان وعلاوه ازین پنجاه رسائل بالسنه خمسه که دری و پازندی وعربی وفارسی واردو عبارت از آن است مصنفات مکلمه وی ہستند بسال دوازده صد ونود وپنج ہجری از بارگاه آقاے نامدار مامور شده است که قصائد ثلاثه یعنی بانت سعاد وقصیده برده وقصیده امالی بین الطول والاختصار ہر قصیده را سه سه شرح بزبان عربی وفارسی واردو بنگارد تا عموم افاده را ضمین وکفیل باشد اللهم یسر ولا تعسر

مولوی نجف علی سندیلی ابن روشن علی بن چودھری نصرت الله شاگرد مولوی حیدر علی سندیلی بود مذہب شیعی و پیشه نوکری داشت کتابی در تاریخ خاندان ساناںی معمول بود تصنیف

نمودہ بتاریخ بست و ہشتم ذیحجہ سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمرض فالج وفات یافتہ۔

مولوی نصراللہ خان ساکن خورجا از قبیلۂ افاغنہ خویشگی نامش عبدالحلیم بود تجدمت مولوی احمد علی چریاکوٹی وغیرہ علمای عصر اکتساب علوم متداولہ رسمیہ کردہ استعداد کامل حاصل نمود ومدام بمزاولت علمی می پرداخت در سرکار انگریزی بعہدۂ ڈپٹی کلکٹری معزز بودہ بعد تحصیل حق تقاعد از ان سرکار بسرکار نظام حیدرآباد بمنصب صدر تعلقہ دار سرفرازی یافتہ کتاب ارشاد البلید فی اثبات التقلید و شرح رباعیات یوسفی در طب و شرح خلاصہ کیدانی در فقہ وغیرہ رسائل از توالیف وی اند بسال دوازدہ صد و نود و نہ ہجری وفات یافتہ

مولوی نصرت علی خان دہلوی قیصر تخلص ابن مولوی ناصر الدین محمد ابو المنصور امام فن مناظرہ اہل کتاب بن سید محمد علی ہفدہم شوال سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری متولد شدہ علوم رسمی با ستعداد حاصل نمود ماہر زبان فارسی و عربی و ترکی و انگریزی و ہندیست مطبعی بنام نصرت المطابع اجرا فرمود کہ از ان نصرت الاخبار و ناصر الاسلام و مہر درخشان جرائد ہندیہ و عربیہ و فارسیہ شائع می شوند بالجملہ صاحب ترجمہ بلیاقت ذاتی خود شہرتے تمام در ممالک ہند و ایران و روم و مصر و فرنگستان پیدا کردہ و از بارگاہ سلطان روم بعطاے تمغای مجیدیہ فی زماننا بین الاقران ممتاز ہست تصانیفہ الشہیرۃ مفید عام در تعلیم زبان اردو و فارسی و عربی و انگریزی نصرت اللغات در لغات اردو و فارسی و عربی و انگریزی مرآت السلاطین در بیان حالات تاریخی سلاطین روی زمین مع تصویر ہر یک نقشہ عمارات مشہورہ جواہر بی بہا رسالہ خوشنویسی مشتمل بر خط نسخ و نستعلیق و تعلیق و کوفی و شکست و شفیعہ و جبنی و طغرا و گلزار وغیرہ سراب عالم اسباب در ذکر بی ثبات بودن دنیا و مافیہا تبصرۂ تاریخ سلطنت روم جواہر زواہر مشتمل بر قطعات مختلفہ ریختہ قلم خوشنویسان نامور احسن الدلیل فی معلومات التوراۃ والانجیل بطور فرہنگ ہر دو گلدستۂ شاداب در مناظرہ اہل کتاب کلمۃ الحق قصہ حضرت منصور بہ تطابق حالات عیسیٰ علیہ السلام رحمت عظیم در ذکر اولیاے کرام گلدستۂ روساد حالات تاریخی نوابان و راجگان ذخیرۂ حسنات مشتمل بر غزلیات شعرای عربی و فارسی و اردو در مدح سرور انبیا علیہم السلام تاریخ انگلستان صلاح فلاح در ترغیب نکاح ایامی تاریخ

مدینهٔ منوره ومکهٔ معظمه اتالیق درتعلیم زبان ترکی اردو فارسی عربی انگریزی انشاء نصرت بزبان فارسی واردو وعربی تعلیم بلامعلم معلم جیل زبان تحریف الخیل ضیاء النورین تخطیه معیار ذخیره نصرت نصرت العلوم والفنون۔

قاضی نصیر الدین گنبدی دانشمند متبحر ودرویش کامل بود چیزی از دنیا نداشت وبارباب دنیا التفاتی نمی کرد گویند که طلبه علوم ایشان زنجیر درخانقاه گرفته می ایستادند تا بسبب ضعف فاقه برزمین نیفتند منقول است وقتیکه قاضی شهاب الدین حاشیه کافیه نوشته بخدمت او فرستاده التماس نمود که ایشان این حاشیه را درس گویند تا قبول دیگر یابد وی بجهة غلبهٔ اشتغال باطن ما برای سدباب بحث ونزاع نظر اجمالی بران انداخت وگفت خوب نوشته اند احتیاج درس گفتن نیست قبرش در جونپور است

مولانا نصیر الدین محمود اودهی ابن یحیی بن عبد اللطیف یزدی در خطهٔ اوده ولادت یافته اولاً پیش مولانا عبد الکریم شروانی که از دانشمندان وقت بود تا هدایه وبزدوی تحصیل نموده بعد ازان پیش مولانا افتخار الدین محمد گیلانی از بهر علمی نصیبی بحصول آورده در بست وپنج سالگی ترک دنیا نموده تجرید اختیار کرده بریاضت وعبادت پرداخت وبعد چهل سالگی از دیار اوده بدهلی آمد بسعادت ارادت حضرت شیخ نظام الدین اولیا مشرف شده اشهر واعظم خلفای حضرت موصوف وصاحب ولایت دهلی گشت چنانچه حالات شگرف وی در اخبار الاخیار وتذکرة الاصفیا تفصیلاً مذکور اند تاریخ هیزدهم رمضان سن هفتصد وپنجاه وهفت هجری رحلت فرمود رحمة الله علیه

قاضی نصیر الدین برهانپوری ولد قاضی سراج الدین از مشاهیر فضلای عصر است در هیزده سالگی شاگرد الله خان مخاطب بافضل خان شیرازی را ملازم کرد شیخ علم الله که اعلم علمای آن وقت ونیز خسرش بود با دبر خیامدی چون قاضی بر قسم حدیث را ترجیح میداد وانکار قیاس می نمود وحدیث علمای امتی کانبیاء بنی اسرائیل را موضوع میگفت شیخ علم الله باوجود نسبت دامادیش فتوی بسوختن وکشتنش داده محضری نوشت غیر از شیخ محمد فضل الله وشیخ عیسی که از اعاظم مشایخ آنجا بودند همه علما بران مهر کردند چون خان خانان محمد قاضی بود وآن دو عالم

مہر نکردند مضرتش نرسیده پس وقتیکه جہانگیر بادشاه برخانخانان اعتراض فرموده و مدعیان آن ماجرا بعرض رسانیدند فرمان بطلب قاضی نصیر الدین و شیخ علم اسد رسید شیخ نزد ابراہیم عادل شاه به بیجاپور رفت و قاضی بعربستان شتافته بطوف حرمین و زیارت امکنه شریفه فائض شده بعد پنج سال عزم وطن نمود جہاز بدست فرنگیان رفت فرنگیان کمالات قاضی شنیده نزد بادشاه خود بردند آداب که می بایست بجانیاورد گفتندش چرا خدمت سلطان نکردی گفت آداب که شما بجا می آرید از ما نمی آید از انجا رہائی یافته به بیجاپور رسید ابراہیم عادل شاه دو سه کرده استقبالش کرده با خود برد جہانگیر بادشاه این ماجرا شنیده فرمان طلب فرستاد و حکیم خوشحال پسر حکیم ہمام را تاکید فرمود که ویرا روانه آرد و کند طوعاً و کرہاً از انجا روانه شده به برہانپور وطن خود رسید و عزم بالجزم کرد که از خانه بیرون نیاید درخلال این حال شاہجہان از طرف والد خود بصوبگی دکن سرفراز گشته وارد برہانپور شده قاضی را طلب فرمود قاضی انکار ابا نمود آخر بحیله حواله نزد شاہزاده شاہجہان آمد و آداب بجانیاورد شاہزاده آنرا بخاطر نسنجیده فرموده قاضی مشتاق تو بودیم گفت چه جہت فرمود کمالات ترا شنیده قاضی گفت آن حالت درمن نمانده با جمله صحبت بملال کشید قاضی را جبراً روانه درگاه نمودند چون بمستقر الخلافه آگره رسیده در راه که سواری بادشاه از باغ سوی دولتخانه میرفت ملازمت نمود اراده تسلیم کرد بادشاه دستش گرفته بآغوش کشید پس از چند روز رخصت برہانپور یافته

بقیه عمر در مرضیات الٰہی بسر برده درسن ہزار و سی و یک ہجری درگذشت

مولوی سید نصیر الدین برہانپوری الملقب بحبیب الله علیه رحمة الله جامع کمالات دینی و دنیوی ماہر علوم صوری و معنوی فاضل افضل و محدث اجل و فقیه اکمل خلف و تلمیذ سید جلال الدین عرف الله والی صاحب برہانپوری است و سید جلال الدین از اکابر عرفای عہد و اعاظم زہاد و شاگرد رشید مولانا شاه عبد العزیز دہلوی بود سید نصیر الدین فقه و حدیث و تفسیر از والد ماجد خود اخذ کرده کامل و مکمل گشت تصانیف کثیره دارد از انجمله کتب ذیل مشہور اند. ذریعة الاستشفاع فی سیر سید المطاع. مستوفی الحقوق فی ذم العقوق. روضة الریحان فی فضائل رمضان. صاعقة الرحمٰن علی الفرقة الوہابیة الکذابیه. ایضاح الارتداد. ساطع الانوار من کلام سید الابرار. تیسیر فی مہمات التفسیر. برہان الہدیٰ فی تفسیر الرحمٰن علی العرش استویٰ. لباب النقائح. براہین ساطعه

تنبیہ الاغبیا، کشف المعضلات، غالیہ، مقامتین، وغیرہا وفاتش بسال دوازدہ صد و نود و دو ہجری در برہانپور وقوع یافتہ رحمۃ اللہ علیہ

مولانا نظام الدین محمد بدایونی قدس سرہ نام نامیش محمد بن احمد بن علی البخاری لقب او سلطان المشائخ و نظام الدین اولیا است وی خلیفہ شیخ فریدالدین گنج شکر از محبوبان مقربان درگاہ الٰہی بود اوصاف حمیدہ او بدفاتر گنجایش ندارد جد او علی بخاری و جد مادریش خواجہ عرب ہر دو از بخارا آمدہ مدتی بلاہور بودند بعدہ در بدایون سکونت اختیار کردند پدر وی خواجہ احمد در صغر سن از سرش رفت مولانا چون بزرگ شد والدہ ماجدہ او را در مکتب سپرد کلام اللہ خواند دیگر کتب خواندن آغاز کرد در صغر سن کہ عمرش بدوازدہ سال رسیدہ بود کتب لغت می خواند بعدہ ازان بقصد تعلیم بدہلی آمد و تحصیل علم کرد و پیش شمس الملک کہ صدر ولایت بود تلمذ کردہ علم ادب و حدیث خواند طلبہ علوم وی را نظام الدین بحاث می گفتند زان بعد بشوق ارادت شیخ فریدالدین گنج شکر باجودھن رفت وی دران زمان بست سالہ بود شش سیپارہ قرآن مجید پیش شیخ فریدالدین تجوید کرد و شش باب از عوارف نیز سند کرد و تمہید ابوشکور سلمی و بعض کتب دیگر نیز پیش شیخ خواند بعدہ بانعمت خلافت مشرف شدہ بدہلی آمد و قبولیتی کہ وی را دست داد اظہر من الشمس است از تفصیل آن کتب سیر اولیا و ملفوظات و مکتوبات مشائخ کرام مملو اند بتاریخ سیزدہم ربیع الآخر سن ہفتصد و بست و پنج ہجری رحلت فرمودہ بدہلی مدفون گشت یزار و یتبرک

شیخ نظام الدین امیٹھوی در ابتدای حال تحصیل علوم متعارفہ مرجہ بخدمت شیخ معروف چشتی جونپوری نمودہ کہ مرید مولانا الہداد شارح کافیہ وغیرہ بود چونکہ فطرت عالی داشت ہموارہ چشم بر ورق بستہ و دل بحق پیوستہ بود سلوک و جذب در وے بہم پیوستہ از ملازمت ذکر و شغل باطن غافل نبود آخر مرید و خلیفہ شیخ معروف موصوف گشت و از شیخ رخصت ارشاد و تکمیل یافتہ بقصبۂ امیٹھی پا بدامن قناعت کشید جز بمسجد جامع حی جای نرفتی مگر گاہے بخیرآباد بنابر زیارت مزار مخدوم شیخ سعد و ملاقات شیخ اللہ دیا خیرآبادی یا بہ گوپاموٗ بتقریب آشنای قاضی مبارک گوپاموی قدم رنجہ فرمودی وی از سماع پرہیز کردی و مریدان را نیز ازان منع نمودی و فرمودی کہ در اختلاف چرا باید افتاد اگر تقلید کنند باید کہ تقلید اوائل و

کلان تران کنند مداروی در عبادات و معاملات بر کتاب احیاء العلوم و عوارف و رساله مکیه و آداب المریدین وامثال آن بود و بیش از نماز جمعه نماز ظهر با جماعت میگذارد بعد از ان نماز جمعه خواندی و در خطبه اصلا مدح پادشاهان نبودی مرید هم بسبیل ندرت گرفتی و شغل نگفتی و تلقین نکردی ملا عبد القادر بدایونی رحلت وی در سن نهصد و هفتاد و نه و شیخ عبد الحق محدث دہلوی وفاتش در سنه احدی و ثمانین و تسعمائة نوشته با آنکه هر دو معاصر اند و الله اعلم بالصواب

شیخ نظام الدین تهانیسری بن شیخ عبد الشکور عمری تهانیسری جامع علوم ظاهری و باطنی حاوی کمالات صوری و معنوی واقف رموز شریعت و طریقت و معرفت و حقیقت مرید و خلیفه شیخ جلال الدین تهانیسری بود غرائب علوم هیچو کیمیا وغیره می دانست چونکه مصارف او از آمدنی زاید بود بسعایت حاسدان اکبر شاه وی را دو بار از هند جلای وطن کرده در اخراج اوّل بحرمین شریفین رفته بعد شرف زیارت بهند واپس آمد چون به برهانپور رسید شیخ عیسیٰ سندهی مع اعیان خود با برهنه استقبال او کرد و از و مستفید و مستفیض گشت و در اخراج دوم به بلخ رفته و الی آنجا مرید او شد شرح سوانح امام غزالی و شرح لمعات و تفسیر نظامی و رساله حقیقت و رساله بلخیه وغیره از تصانیف وی یادگار اند بسال هزار و بست و چهار هجری رحلت فرموده مرقدش در بلخ است

ملا نظام الدین سهالوی فرزند سوم ملا قطب الدین شهید سهالوی است تحصیل علوم متعارفه بعد شهادت والد ماجد خود از حافظ امان الله بنارسی و مولوی قطب الدین شمس آبادی نموده فاتحه فراغ پیش مولوی غلام نقشبند لکهنوی خواند بالجمله وی در فرزندان مولانای شهید وحید عصر و فرید دهر جامع علوم ظاهر و باطن بود که بمقابله تدریس او گرمی تدریس همه مدرسین و فضلای دیار فرو نشست مردمان از اقطار و امصار بعیده از اطراف و جوانب مشارق و مغارب بر و آمده تعلیمش مستفید و بهره اندوز شدند تا اینکه در تمام هندوستان کسی باشد که از احاطه تلمذ وی و فرزندانش و شاگردانش بیرون افتد در معقولات و منقولات کتب مبسوطه تصنیف فرموده و بخدمت سید شاه عبد الرزاق بانسوی قدس سره شرف بیعت حاصل کرده استفاده کامل برداشت حضرت سید قدس سره وی را یکی از افراد ان الذین آمنوا وعملوا الصالحات می شمرد عالمی را از علوم [illegible] باطن خود مستفید گردانید و خلقی کثیر بحلقهٔ بیعت او در آمدند و جمّی غفیر از علما و فضلاے نامدار

از دامن تربیت و تعلیم وی برخاستند معہذا وی رحمہ اللہ تعالیٰ بفضل نفیس درپی نفسی نظیری نداشت دخود را تا چیز محض می انگاشت وشب و روز بعبادت و ریاضت می پرداخت نہم جمادی الاولی سال شصت و یکم بعد صدی یازدہم ازین جہان فانی بعالم جاودانی شتافت اکرمہ اللہ بنعیم الجنات تصانیفہ الرائقات حاشیہ شرح ہدایۃ الحکمۃ مصنفہ علامہ صدرالدین شیرازی شرح مسلم الثبوت صبح صادق شرح منار شرح میازریہ۔ حاشیہ شمس بازغہ۔ حاشیہ شرح عقاید دوانی ملفوظات شاہ عبدالرزاق بانسوی قدس سرہٗ

قاضی نظام الدین احمد آبادی گجراتی ابن مولانا نورالدین بن شیخ محمد حافظ قرآن فاضل محقق و مدقق در فن ریاضی دست رسا داشتہ بہمہ وجوہ لائق بود انشا و شعر از ہمہ فائق بود و بصحبت سلاطین و امرا رسیدہ از حصول خلاع فاخرہ و فیل مباہی شدہ در سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و یک ہجری بمنصب قضای احمد آباد از پیشگاہ شاہ دہلی سرفرازی یافتہ راجع وطن گردیدہ در اجراے احکام شرعیہ بذل جہد نمودہ در سن ہزار و یکصد و شصت و سہ ہجری بتخانہ کفار کہ اندرون شہر بمحلہ شاہ پور متصل مسجد احداث کردہ بودند وہنگام نماز و اذان ناقوس سے نواختند و مسلمانان را اذیت می رسانیدند با وجود غلبۂ کفار بلا اعانت صوبہ دار با جماعت مسلمین بران بتخانہ تاختہ مسمار ساخت از استماع این خبر احمد شاہ بادشاہ دہلی خوش گردیدہ خلعت خاصہ و فیل مادہ فرستاد و دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار و یکصد و شصت و پنج ہجری از عالم فانی بسرای جاودانی رحلت نمودہ در پہلوی پدر بطرف شرقی مدفون شد رسالہ تفضیلت عالم و رسالہ میزان الساعۃ و تفصیل الفصول و رسالہ قہوہ و رسائل دیگر از ایشان یادگار ماندہ

شیخ نظام برہانپوری تلمیذ قاضی نصیرالدین برہانپوری بمرتبہ اولی کہ عالمگیر بنظم صوبہ دکن بعالم شہزادگی متعین بود شیخ را با خود ملازم گرفتہ شیخ قریب چہل سال بخدمتش ماندہ بمنصب ہزار و پانصدی سرفرازی یافتہ در فتاوی عالمگیری سعی فراوان نمود از کورنش و دیگر تکالیف معفو بود با آنکہ سنین عمرش از ثمانین تجاوز کردہ در قوی تفاوت نداشت

قاضی نظام بدخشی اصلش از بدخشانست شاگرد ملا عصام الدین و نیز از ملا سعید مستفید شدہ اعلم علماے بدخشان و ماوراءالنہر بود در تصوف بہرہ وافی داشت و بخدمت شیخ حسین خوارزمی

بیعت نمودہ نہم جمادی الثانی سال نہصد وہشتاد ودو ہجری بمقام خان پور مضاف جونپور بملازمت جلال الدین محمد اکبر بادشاہ باریاب شدہ رعایت بی اندازہ یافت وبیلا اولا قاضی خان وثانیا غازی خان خطاب دادند فصیح زبان وخوش بیان بود تصانیف معتبرہ دارد ازانجملہ رسالہ در علم کلام وبیان ایمان تحقیقی وتصدیقی است وبر شرح عقائد حاشیہ نوشتہ ودر تصوف رسائل متعددہ تصنیف وتالیف کردہ وی اول کسی است کہ سجدہ تحیت پیش بادشاہ درفتح پور ادا نمود اعوذ باللہ من شرور انفسنا وبسن ہفتاد سالگی سال نہصد ونود ودو ہجری درادو دہ وفات یافت۔

مولوی نعمت اللہ فرنگی محلی بن ملا نور اللہ بن ملا محمد ولی بن قاضی غلام مصطفی تحصیل علوم رسمیہ بخدمت والد ماجد وعم خود ملا ظہور اللہ نمودہ در ابنای جنس سر برآوردہ بفنون عقلی ونقلی خصوصا در حل ریاضیات ید طولی داشت وی از بس خفیف الجثہ ونازک دماغ بود با آہستگی تمام تکلم می فرمود کہ جلیس قریبش سخن او بدقت می فہمید ابتدا بعہد شاہی منصب عدالت فیض آباد داشت بعدہ برای چندی بمقتضای اتحاد حکیم کاظم علی خان موہانی ونیز باستدعای رئیس سمت بردہ ملک گجرات تشریف بردہ درسن ہزار ودو صد ونود ہجری جہان بے بود را پدرود فرمود رضوان اللہ علیہ

مولوی نعیم اللہ بہرایچی علوی نسبا حنفی مذہبا محمدی مشربا بعد تکمیل علوم ظاہری بقصد اکتساب طریق باطن کر ہمت بستہ بر آستانہ فیض آشیانہ حضرت مرزا مظہر جان جانان قدس سرہ جبین نیاز سودہ در مدت چہار سال اکتساب برکات طریقہ علیہ مظہریہ نمودند وبمرتبہ کمال رسیدہ اجازت مطلقہ یافتہ بوطن مالوف مراجعت فرمودند ورع وتوکل وقناعت شعار شان بود در بلدہ لکھنو محلہ بنگالی ٹولہ برخی از ایام اقامت فرمودند ومسجدی بنا کردند وبہدایت طالبان حق می پرداختند از تالیفات اوشان کتاب معمولات مظہریہ مشہور ست وفات شان در بلدہ بہرایچ بسال دوازدہ صد وہجدہ ہجری اتفاق افتادہ ہمدرانجا مدفون شدند رحمۃ اللہ علیہ۔

مولوی نعیم اللہ فرنگی محلی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی برادر خورد مولوی ولی اللہ تحصیل کتب درسیہ بتکمیل رسانیدہ بعہدہ منشی بسر بردہ در علم حساب وفرائض مہارتی کامل داشت شانزدہم شوال شب شنبہ سال دوازدہ صد وہشتاد ودو ہجری داعی اجل را

لبیک اجابت گفتہ بخلد برین شتافت مولوی لطف اللہ مادۂ تاریخ وفاتش چنین یافتہ

مصرعہ بقصر جنت الماوایش دیدم

حاجی نعمت اللہ نوشہری از اولاد ملا مہدی علی کردی است شاگرد شیخ الاسلام امان اللہ شہید صاحب ورع و تقوی بود بسال یازدہ صد و ہشتاد و دو ہجری وفات یافت

مولوی نقی علیخان بریلوی ابن مولوی رضا علیخان ساکن بریلی روہیل کھنڈ غرۂ رجب سال چہل و ششم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ بخدمت والد ماجد خود تعلیم و تربیت یافتہ از استفادہ علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ ذہن ثاقب و رای صائب و ہشت خالق تعالی ویرا بعقل معاش و معاد ممتاز اقران آفریدہ بود علاوہ شجاعت جبلی بصفت سخاوت و تواضع و استغنا موصوف بود و عمر گرانمایہ خود باشاعت سنت و ازالۂ بدعت بسر بردہ اعلان مناظرۂ دینی مسمی بنام تاریخی اصلاح ذات بین ۱۲۹۳ بتاریخ بست و ششم شعبان سال دوازدہ صد و نود و سہ ہجری شائع فرمود و در مسئلۂ امتناع مماثلت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم سعی موفورہ بکار بردہ کہ رسالۂ تنبیہ الجہال بآن خبر میدہد و بسال نود و چہارم صدی سیزدہم بخدمت سید آل رسول مارہروی بیعت نمودہ مثال خلافت و اجازت جمیع سلاسل جدیدہ و قدیمہ و سند حدیث حاصل کرد و بسال نود و پنجم صدی سیزدہم بزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از سید احمد زینی دحلان وغیرہ علمای مکۂ معظمہ مکرراً علم حدیث را استناد کردہ سلخ ذیقعدہ سال نود و ہفتم صدی سیزدہم ہجرت داعی اجل را لبیک اجابت گفتہ بروضۂ رضوان پیوست روح اللہ روحہ و نور ضریحہ تصانیفہ الفائقة الکلام الاوضح فی تفسیر الم نشرح مجلد بیست ضخیم وسیلة النجاة در سیر سید عالم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم سرور القلوب فی ذکر المحبوب خلاصہ وسیلة النجاة است جواہر البیان فی اسرار الارکان در بیان صوم و صلوٰة وغیرہ ارکان دین اصول الرشاد لقمع مبانی الفساد در ابطال بدعت نجدی ہدایة البریہ الی الشریعة الاحمدیہ در رد فرق متعددہ کہ درین زمان بفساد انگریزی انگشت نما اند اذاقة الاثام لمانعی عمل المولد والقیام ازالة الاوہام برد فرقہ نجدیہ تزکیة الایقان فی رد تقویة الایمان فضل العلم والعلما الکواکب الزہرا فی فضائل العلم وآداب العلما الروایة الرویہ فی الاخلاق النبویہ النقادة النقویہ فی الخصائص النبویہ لمعة النبراس فی آداب الاکل و

اللهاس التمکین[۱۸] فی تحقیق مسائل التزئین[۱۹] احسن الدعا لآداب الدعا[۲۰] خیر المخاطبہ فی المحاسبۃ والمراقبہ[۲۱] ہدایۃ المشارق الی سیر الانفس والآفاق[۲۲] ارشاد الاحباب اسے آداب الاحتساب[۲۳] اجمل الفکر فی مباحث الذکر[۲۴] عین المشاہدہ لحسن المجاہدہ[۲۵] تشوق الاواة الی طرق محبۃ اللہ[۲۶] نہایۃ السعادہ فی تحقیق الہمۃ والارادہ[۲۷] اقوی الذریعہ الی تحقیق الطریقہ[۲۸] ترویح الارواح فی تفسیر سورۃ الانشراح

قاضی نور اللہ شوستری شیعی مذہب بصفت عدالت و نیک نفسی و حیا و تقوی و حلم و عفاف موصوف و بعلم و جودت فہم و حدت طبع و صفای قریحہ معروف بود صاحب تصانیف لائقہ از انجملہ کتاب مجالس المومنین است توقیعی بر تفسیر مہمل شیخ فیضی نوشتہ کہ از حیز تعریف و توصیف بیرون است طبع نظمی داشت بوسیلہ حکیم ابوالفتح بملازمت اکبر بادشاہ پیوست شیخ معین قاضی لاہور کہ بوجہ ضعف پیرانہ سالی معزول شدہ بجایش قاضی نور اللہ بعہدۂ قضاے لاہور از حضور اکبری منصوب گردید و انصرام آن عہدہ بدیانت و امانت کردہ در سن ہزار و نوزدہ ہجری وفات یافت

اخوند نور الہدی کشمیری ابن اخوند عبد اللہ مقیم السنۃ ملقب بہ علامۃ الوری در یازدہ صد و بست و نہ ہجری ولادت یافتہ از والد خود و ملا سعد الدین صادق و شیخ رحمۃ اللہ تحصیل علوم کردہ بمرتبۂ افادت رسید و مدام بنشر علوم و افادۂ طلاب بسر می برد ملا مقصود و متو و میر نظام الدین و بابا اسد اللہ و ملا محمد ولی و شیخ الاسلام مولوی قوام الدین محمد وغیرہ علمای کشمیر از تلامذہ و بیند ی رحمہ اللہ ملا عبد اللہ و ملا محمد انور را کہ ہر دو صاحب علم و فضیلت بودند عقب خود گذاشتہ بماہ جمادی الثانی سال یازدہ صد و نود و نہ ہجری رحلت کرد

مولوی نور احمد بدایونی ابن مولوی محمد شفیع ابن مولوی عبد المجید بدایونی از اکابر علماء صلحای بدایون است بسال سی و دوم صدی سیزدہم ہجرت متولد شدہ تحصیل و تکمیل علوم عقلیہ و نقلیہ بخدمت مولوی فیض احمد بدایونی نمودہ مرید شاہ عبد المجید بدایونی بود غیر از تدریس و تعلیم طلبہ کاری دیگر نداشت شمار تلامذۂ وی بالوف رسیدہ باشد وی صاحب برکت بود کسیکہ سبقی از وی برگرفتہ از علم محروم نماند امروز در بدایون و اطرافش کسی کم یافتہ مے شود کہ از سلسلہ تلمذ وی بیرون رود بماہ جمادی الاول سال دوم صدی چہاردہم ہجرت بخلد برین شتافت

ادخلہ اللہ بحبوحۃ الجنان۔

میر نور الہدی اورنگ آبادی ابن سید قمر الدین اورنگ آبادی تاریخ ہشتم ربیع الاول سال یکہزار و یکصد و پنجاہ و سہ ہجری در اورنگ آباد متولد شدہ شاگرد و مرید پدر خود بعمر شانزدہ سالگی از تحصیل علوم درسیہ فراغ حاصل کردہ قرآن مجید حفظ نمود و ہمراہ پدر بزرگوار بزیارت حرمین شریفین کامیاب شدہ بوطن مالوف واپس آمد عمر گرانمایہ بافادہ و تدریس گذرانیدہ و برکتاب مظہر النور مصنفۂ والد خود شرحی نوشتہ سال وفاتش علوم نیست احسن اللہ الیہ والی والدیہ

مولانا نور الحق دہلوی ابن مولانا الشیخ عبد الحق محدث دہلوی شاگرد والد خود و مرید خواجہ محمد معصوم مجددی است در عہد شاہجہان بادشاہ رونق بخش منصب قضای اکبرآباد بود وے را تصانیف بسیار اند از انجملہ تیسیر القاری فی شرح صحیح البخاری و شرح صحیح مسلم مشہور اند بعمر نود سالگی در سن ہزار و ہفتاد و سہ ہجری رحلت فرمودہ انا للہ وانا الیہ راجعون

ملا نور الحق فرنگی محلی خلف اکبر ملا احمد انوار الحق بن ملا احمد عبد الحق عالم ظاہر و باطن خلیفۂ خاص والد ماجد خود بود بتدریس علوم و یاد الٰہی مشغول می ماند و بپاسداری خاطر بندگان خدا و انکسار نفس شہرتی داشت بست و سوم ربیع الاول شب یکشنبہ سال دوازدہ صد و سی و ہشت ہجری رحلت فرمودہ شعرای وقت تاریخ فوتش بسلک نظم کشیدند از انجملہ بسمل گفتہ **قطعہ** پے تاریخ رحیلش چو بسمل ؛ در معنی بہ کلک فکر می سفت ؛ سروش غیب ناگہ با دل زار ؛ بسوی حق برفتہ نور حق گفت ؛ دیگری انچنین گفتہ **قطعہ** آن نور کہ بود نور انوار ؛ در نور چو آن ظہور پیوست ؛ دل کرد خبر ز نور پاکش ؛ در جلوۂ نور نور پیوست ؛ شاعرے دیگر گفت **قطعہ** علامۂ عصر مولوی نور الحق ؛ جا زاجل سپر دہیہات ایوای ؛ تاریخ وفات او نمودم مرقوم ؛ نور الانوار مرد ہیہات ایوای ؛

نور الدین محمد ترخان سفیدونی نوری تخلص جامع اقسام ہندسہ و ریاضی و نجوم و حکمت و کلام از جملہ مصاحبان ہمراز نصیر الدین محمد ہمایون شاہ بود بذل وجود و نثار و ایثار و خوش صحبتی داشت بنابران بخطاب ترخان مفاخرت یافت و راشعار دیوانی ترتیب دادہ چونکہ جاگیر دار پرگنہ سفیدون از توابع سرہند بود لہذا وی را سفیدونی می گفتند در اوائل عہد

جلال الدین محمد اکبر شاہ سال نہصد و ہفتاد و شش ہجری جوی آبی اندریای جمن کندہ از انجا
کوہ بجانب کرنال بردہ کہ مردم ازان آب زراعت کردند و باعث رفاہ عامہ رعایا گردید چون
آن نہر بقرب ہمان ایام کہ شاہزادہ سلیم بجانب شیخ سلیم چشتی تولد یافتہ باتمام رسیدہ و اکبر شاہ شاہزادہ
سلیم را شیخو بابا میگفت آن نہر را باسم شیخونی موسوم کردند کہ ازان سال تا امسال نیز بری آید و نی بکسر
نون و یای شناۃ تحتانی معروف بزبان ہندی جوی را گویند زمانیکہ اکبر شاہ بر سر حکیم مرزا در سن
نہصد و ہشتاد و نہ ہجری لشکر کشید خان مذکور تخلف نمودہ از پنجاب بازگشتہ بجاگیر خود رفت
این معنی موجب بدگمانی بر وشد بعد از مراجعت بفتح پور رسیدہ ویرا پای حساب کتاب کشید
چند سال آزارش کردند آخر شکستگی تمام از روزگار نادرست بحال ورہ یافتہ چون اکبر شاہ بسال
نہصد و نود و چہار ہجری جانب اٹک تشریف فرما شد وی را تولیت مقبرہ ہمایون نامزد فرمود
ہمانجا بہمان سال وفات یافت

مولانا شیخ نور الدین احمد آبادی گجراتی ابن حاج الحرمین الشریفین شیخ محمد قدس سرہما

ولادت ایشان دہم جمادی الاولی سال یکہزار و شصت و سہ ہجری وقوع یافتہ از بدو فطرت
و اصل جبلت داعیۂ خدا طلبی و طلب علمی در سر داشتہ چنانچہ کتاب گلستان سعدی علیہ الرحمۃ
در صغر سن بامعانی پیش والدہ ماجدہ خود در ہفت روز خواندہ بود و تحصیل اکثر علوم ظاہری از
اخوند مولانا احمد بن اخوند مولانا سلیمان نمودہ و علم باطنی و قرأت و حدیث در خدمت سید محمد
ابو المجد محبوب عالم باتمام رسانیدہ خلافت و ارادت سلسلۂ سہروردیہ و جمیع سلاسل از آنجناب
داشتند در علم عربیت یگانۂ آفاق بودند شہرۂ علم مولانا در تمام اطراف و اکناف عالم رسید و
مردمان دور و نزدیک از اطراف رسیدہ در مدرسۂ موسومۂ ہدایت بخش سکونت ورزیدہ تحصیل
علم از مولانا مے نمودند و فراخور خود موظف مے بودند ہزارہا مردم از صحبت کثیر البرکت
ایشان برتبۂ کمال رسیدند بالجملہ ذات شریفش نمونۂ بزرگان پیشین بود علاوہ اوراد و وظائف
مقررہ روزانہ یک ختم قرآن مجید میکردند و ہر شب دو بار صلوۃ اللیل میگذاردند و ہر بار کہ پہلو
میگردانیدند ہزار بار درود شریف مے خواندند و از عمر پانزدہ سالگی تا آخر ربعین اعتکاف
فوت نہ شدہ در ہزار و چہل و سہ ہجری بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفا

وتعلیماً مشرف شده بوطن خود مراجعت نمودند چون عمر گرامی بنود و یک سال کامل رسیده
بنصف النهار یوم سه شنبه نهم شعبان سال هزار و یکصد و پنجاه و پنج هجری بوصال ذو الجلال
پیوستند و بخانقاه خود متصل مدرسهٔ هدایت بخش زیر زمین آسودند اعظم الاقطاب تاریخ وفاتش
یافته اند نور الله مرقده تصانیف و تالیف در هر علم دارند که شمارش بیکصد و هفتاد و چند کتب
رسیده از انجمله تفسیر مختصر کلام الله و التفسیر النورانی للسبع المثانی دوازده هزار بیت و تفسیر
سورهٔ بقر مسمی به تفسیر ربانی سی هزار بیت و حاشیه بر اوایل تفسیر بیضاوی و نور القاری شرح صحیح
بخاری و حاشیه قویمه بر حاشیه قدیمه و حاشیه شرح مواقف و حل المعاقد لحاشیه شرح المقاصد و
حاشیه شرح مطالع و حاشیهٔ تلویح و حاشیه عضدی و معوّل حاشیهٔ مطول و حاشیهٔ شرح وقایه
و حاشیه شرح ملای جامی بر کافیه و حاشیهٔ منهل و حاشیهٔ شمسیه در منطق و حاشیه تهذیب المنطق
و طریق الامم شرح فصوص الحکم لابن العربی **مدرسه هدایت بخش** **محمد اکرم الدین** مخاطب
شیخ الاسلام خان صدر صوبهٔ احمد آباد که مرید و شاگرد مولانا بود بصرف یک لکه و چند هزار روپیه
برای مولانا موصوف در سن یکهزار و یکصد و دو هجری بنا نهاده و در سال یکهزار و یکصد و نه هجری باتمام رسید
شیخ نور الدین رفیقی کشمیری بن عبد الله بن مصطفی رفیقی کشمیری بسال دوازده صد و بست
و پنج هجری متولد شده و از عم زاد خود شیخ طیب بن احمد بن مصطفی علوم معارف اخذ کرده و
اکتساب دیگر علوم متعارفه بخدمت مولوی محمد حسن بن نظام الدین نمود و باکثر بلاد سیر و
سیاحت کرده بصحبت مشایخ وقت رسیده مستفید گشت و تمام عمر مجرد ماند و طبع موزون
داشت اشعار لطیفه و ابیات نیفه از و یادگار ماند نهم رجب سال دوازده صد و هفتاد
و هشت هجری رحلت کرد
ملا نور محمد کشمیری المشهور بنور بابا تیلو شاگرد ملا عبد الستار کشمیری بود و در دهلی از مولوی
حسام الدین محمد و قاضی مستعد خان و قاضی مبارک تحصیل علوم کرده بکشمیر آمده با فاده و افاضه
طلبهٔ علوم بسر می برد بر مطول و خیالی تعلیقات نوشته چهارم ربیع الاول سال یازده صد و
نود و پنج هجری رحلت فرموده در مقبرهٔ داتا گنج بخش واقع کشمیر مدفون گشت

حرف الواو

مولوی وارث علی سندیلی ابن شاہ امین اللہ بن شاہ وصف اللہ بن مولوی فضل اللہ بن شاہ غلام علاء الدین مخدوم زادہ سندیلہ بسال دوازدہ صد وچہار ہجری متولد شدہ ابتدائ از مولوی احمد بخش سندیلی تعلیم نمودہ زان بعد بخدمت مولوی نور الحق لکھنوی و مولوی سراج الحق لکھنوی و مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈی و مولوی مظہر علی سوداگر لکھنوی و حکیم ... زند حسین فرخ آبادی تلمذ کردہ بہرہ وافی برداشت و بتدریس طلبہ و مطب مرضی کوشش بلیغ داشت مرید و خلیفہ جد خود و سجادہ نشین درگاہ مخدوم صاحب بود دہم رمضان سال دوازدہ صد و چہل وہفت ہجری رحلت فرمودہ اندرون احاطہ درگاہ مخدوم صاحب واقع قصبہ سندیلہ بخاک تسپردند

شیخ وجیہ الدین علوی گجراتی بماہ محرم نہصد و یازدہ ہجری در جاپانیر مضاف گجرات متولد شدہ اکتساب علوم ظاہری بخدمت ملا عماد طارمی کردہ بحلقہ ارادت شیخ قاضی درآمدہ جامع کمالات ظاہر و باطن گردید حق سبحانہ وتعالیٰ ویرا مظہر اسم شافی گردانیدہ بود ہر روز جمعے کثیر و جمی غفیر مرضی بآستانۂ او آمدہ التماس دعامی نمودند و اثر آن زود می یافتند بالجملہ خلائق را پیوستہ از انفاس متبرکۂ فیض میرسید و منزل او مقصد اقصی اکابر و اخیار روزگار بود با این ہمہ مداومت تدریس و شغل زمام تصنیف از دست نمی داد و در وضع و لباس امتیاز از احاد الناس نداشتہ بجامہ درشت اکتفا میکرد و ہرچہ از فتوحات بدو میرسید بذل و ایثار می نمود چون بعہد سلطان محمود گجراتی شیخ محمد غوث گوالیاری مصنف جواہر خمسہ بگجرات وارد شدہ شیخ علی متقی کہ از مشائخ کبار و علمای بزرگوار آن دیار بود فتوی بقتل شیخ محمد غوث نوشت سلطان محمود گجراتی نفاذ آن موقوف بر امضای شیخ وجیہ الدین فرمودہ شیخ وجیہ الدین گفت تا کہ او را نمی بینم در باب این فتوی حرفی نزنم ہرگاہ شیخ وجیہ الدین با شیخ محمد غوث دوچار شدہ د فتۂ شیفتۂ جمال کمالش گردید استفتا را پارہ پارہ کرد شیخ محمد غوث از ان مہلکہ نجات یافتہ مرجع انام و معتقد علیہ حکام آنجا گشت شیخ وجیہ الدین تاریخ بست ونہم صفر روز یکشنبہ سن نہصد و نود وہشت ہجری رحلت فرمودہ با حمد آباد گجرات مدفون گردید در آیہ کریمہ ولہم جنات الفردوس نزلا تاریخ فوتش یافتہ **تصانیفہ العالیہ** حاشیہ تفسیر بیضاوی شرح النخبہ در اصول

حدیث۔ شرح عضدی۔ حاشیہ تلویح۔ حاشیہ بزدوی۔ حاشیہ ہدایت الفقہ۔ حاشیہ شرح وقایہ۔ حاشیہ مطول۔ حاشیہ مختصر۔ حاشیہ تجرید۔ حاشیہ اصفہانی۔ حاشیہ شرح عقاید تفتازانی۔ حاشیہ بر حاشیہ قدیمہ محقق دوانی۔ حاشیہ شرح مواقف۔ حاشیہ شرح چغمنی شرح تحفہ شاہیہ۔ شرح رسالہ ملا علی قوشجی۔ حاشیہ فواید ضیائیہ۔ شرح ارشاد قاضی شہاب الدین دولت آبادی۔ شرح ابیات سہل۔ شرح جام جہان نما در تصوف۔ شرح کلید مخازن۔ رسالہ حقیقۃ محمدیہ صلعم۔ جاپانیر بجیم عجمہ عربی و بای فارسی مفتوحہ بین الفین وکسر نون و یای تحتانی مجہول و در آخر رای مہملہ شہریست از بلاد گجرات دکن۔

مولانا وجیہ الدین پائلی دانشمند متبحر و استاد وقت در زہد و ورع ممتاز بود و در آخر مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہ شد وکمال اعتقاد باو داشت قبرش بر سر حوض شمسی در دہلی است بحظیرہ قاضی کمال الدین حیدر خان و قتلغ خان کہ نسبت تلمذ بمولانا داشتند رحمۃ اللہ علیہ

مولوی وزیر علی سندیلی ابن مولوی انور علی ابن مولوی اکبر علی ابن مولوی حمد اللہ سندیلی بمقام کلکتہ تحصیل علوم خصوصاً ادب عربی را کماحقہ بتکمیل رسانیدہ دستگاہی پیدا کرد و چند دیوان اشعار عربی دارد بمدرسہ کلکتہ دو صد و پنجاہ روپیہ مشاہرہ مے یافت و مدرس بود بزمانیکہ نصیر الدین حیدر ... فرمان روای لکھنو بود بکلکتہ رحلت نمود

سید شاہ ولی ... ابن سید ابو ... متصف بصفات بزرگی در فضیلت و حالت نیک شاگرد مخدوم رحمت اللہ مصطفوی بود در املا و انشا و شعر طبع صافی و ذکائی داشت از نتایج طبع وقادش نسخہ جامع تحفۃ المجالس متضمن چند علوم یادگار ست در ہزار و یک صد و پنجاہ ہجری بموضع جگت پور در گذشت

مولانا شاہ ولی اللہ دہلوی نام نامیش و لقب گرامیش ولی اللہ بن عبد الرحیم العمری الحنفی النقشبندی المحدث الدہلوی بروز چہارشنبہ وقت طلوع آفتاب تاریخ چہارم شوال سال یازدہ صد و چہاردہ ہجری متولد شدہ اسم تاریخی وی عظیم الدین قرار دادہ اند لاکن اعدادش یازدہ صد و پانزدہ می شوند بہ پنج سالگی بمکتب نشین شدہ بہفت سالگی قرآن شریف ختم نمود و ہمین سال والد ما جد ش ... و ... ماہ رمضان امر فرمود باجملہ کتب فارسیہ

مختصرات عربیہ خواند وبعمر دہ سالگی شرح جامی آغاز کردہ ودر چہاردہ سالگی متدرج شدہ وبہ پانزدہ سالگی شرف بیعت بسلسلۂ نقشبندیہ وخرقہ صوفیہ صافیہ وفراغ علمی از خدمت والد ماجد یافتہ مجاز درس گردید والد ماجدش بدین تقریب سامان ضیافت ہر خاص وعام اہل اسلام نمودہ طعام بسیر چشمی تمام خورانید وبہفتدہ سالگی وی والد بزرگوارش ازین جہان رحلت فرمود بعد وفاتش سالی چند بدرس وارشاد بسر برد کہ فضائل ظاہر وباطن ویرا دست داد وطریق فقہای محدثین اختیار فرمودہ ودرسن یازدہ صد وچہل وسہ ہجری بزیارت حرمین شریفین مشرف شدہ زمانی دران دیار فیض آثار رخت اقامت انداختہ از تلمذ شیخ ابو طاہر مدنی وغیرہ علما ومشائخ حرمین شریفین حظی وافر برداشتہ ودر سال یازدہ صد وچہل وپنج ہجری بعد ادای مناسک حج از خیر البلدان بہندوستان مراجعت فرمود وبہدایت وارشاد خلائق شبا روزی خود صرف می نمود کہ در سال یازدہ صد وہفتاد وشش ہجری چار فرزند ارجمند کہ ہر یکی اولد سر لابیہ بودند عقب خود گذاشتہ رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ وعلی اسلافہ

اولادہ العظام مولانا شاہ عبد العزیز مولانا رفیع الدین مولانا عبد القادر مولانا عبد الغنی قدس اللہ اسرارہم **تصانیفہ الشریفہ** فتح الرحمن ترجمہ فارسی قرآن۔ الفوز الکبیر فی اصول التفسیر المسوی شرح الموطا عربی۔ المصفی شرح الموطا فارسی۔ القول الجمیل۔ فیوض الحرمین۔ انسان العین فی مشائخ الحرمین۔ عقد الجید فی احکام الاجتہاد والتقلید۔ ہمعات۔ الطاف القدس۔ مقالہ وضیہ فی النصیحۃ والوصیۃ۔ الانصاف فی بیان سبب الاختلاف۔ لمعات۔ سطعات۔ المقدمۃ السنیہ فی انتصار الفرقۃ السنیہ۔ انفاس العارفین۔ شفاء القلوب۔ قرۃ العینین فی تفضیل الشیخین۔ البدور البازغہ۔ زہراوین۔ الخیر الکثیر۔ الانتباہ۔ الدر الثمین۔ حجۃ اللہ البالغہ ازالۃ الخفا عن خلافۃ الخلفا۔ تفہیمات۔ الجزء اللطیف فی ترجمۃ العبد الضعیف۔ وصیت نامہ۔ رسالہ دانشمندی۔ الفتح الخبیر فیما لا بد من حفظہ فی علم التفسیر۔ سرور المحزون۔ مکتوبات المعارف الاعتقاد الصحیح وغیرہا۔ وی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ دانشمندی استناد علم خود باین عبارت تحریر فرمود اما بعد فقیر ولی اللہ ابن عبد الرحیم فن دانشمندی از والد خود کسب نمودہ وایشان از میر محمد زاہد بن قاضی اسلم ہروی وایشان از ملا محمد فاضل وایشان از میرزا جان وایشان از

ملا محمود مشہور یوسف کوسج شیرازی و ایشان از ملا جلال الدین دوانی و ایشان از والد خود ملا
اسعد بن عبد الرحیم و از ملا مظہر الدین گازرونی و ایشان ہر دو از ملا سعد الدین تفتازانی
و از سید شریف جرجانی و ایشان از قطب الدین رازی و ایشان و ملا سعد الدین تفتازانی ہر دو
از قاضی عضد و ایشان از ملا زین الدین و ایشان از قاضی بیضاوی و ایشان را سند بیست
تا ابو الحسن اشعری در کتب تواریخ مشہور و معروف انتہی بلفظہ

مولوی ولی اللہ برہانپوری ابن مولوی غلام محمد ابتدا اکتساب علوم متعارفہ از
والد ماجد خود کردہ و استناد کتب احادیث بمکہ معظمہ از شیخ ابو الحسن آفندی محدث نمود و باز بوطن
خود برہانپور معاودت نمودہ تا حیات والد ہمدرانجا بتدریس و افادہ طلاب مشغول بودہ بعد
وفات پدر بہ بندر سورت قدم رنجہ فرمودہ متوطن گشت و بافادہ طالبین عمر گرانمایہ صرف
کردہ در سن دوازدہ صد و ہفت ہجری رحلت فرمودہ بمحلہ سید پور من محلات بلدہ سورت
صورت تدفین یافت

مولوی ولی اللہ فرخ آبادی ابن سید احمد علی عالم باعمل و فاضل اجل تفسیر نظم الجواہر در
سال دوازدہ صد و سی و شش ہجری تصنیف فرمودہ فی الحقیقۃ نظم جواہر است و از نامش
تاریخ تصنیف مفہوم می شود بسال چہل و نہم صدی سیزدہم رحلت فرمود بردا اللہ مضجعہ

مولوی ولی اللہ لکھنوی ابن ملا حبیب اللہ ابن ملا محب اللہ فرنگی محلی مختصرات نزد
والد ماجد خودش و از متوسطات تا مسلم الثبوت از عم بزرگوار ملا محمد مبین تحصیل نمودہ بعد فراغ
از تحصیل بتکمیل و تحقیق سعی بلیغ بکار بردہ عمر گرانمایہ بتدریس طلبہ علوم بسر بردہ کہ عالمے از و
فیضیاب شدی جامع علوم عقلی و نقلی و حاوی فنون فرعی و اصلی بود تصانیف کثیرہ لائقہ
از و یادگار ماند نہم صفر سال دوازدہ صد و ہفتاد ہجری از دار فانی بعالم جاودانی بعمر ہشتاد و
ہشت سالگی رحلت فرمود حکیم ظہیر الدین تخلص جواد فتحپوری تاریخ وفاتش چنین گفتہ

کز وفاتش شد نبی سرو باغ ورع و شرع و فضل و علم و عمل ۝ تصانیفہ نفائس الملکوت شرح
مسلم الثبوت - تفسیر معدن الجواہر - حاشیہ ہدایۃ الفقہ بر عبادات و معاملات - حاشیہ
بر حاشیہ کمالیہ شرح عقاید جلالیہ - حواشی زواہد ثلثہ - حاشیہ صدرا - شرح غایۃ العلوم و معارج العلوم

تذکرة المیزان۔ تکملہ شرح سلم ملا احمد عبدالحق۔ تکملہ شرح سلم ملاحسن۔ رسالہ تشکیک کشف الاسرار فی خصائص سید الابرار سعادة المومنین وتنبیہ الغافلین فی مناقب آل سید المرسلین آداب السلاطین۔ رسالہ عمدة الوسائل۔ رسالہ اغصان اربعہ

حافظ ولی اللہ لاہوری دانشمند متبحر فقیہ و مناظر واعظ معتبر در رد عقاید نصاری ید طولی داشت علوم متداولہ از مولوی غلام رسول قلعہ والا و مولوی نور احمد ساکن کہای کوٹلی و مولوی احمد الدین بگوی حاصل کردہ مرجع مستفتیان لاہور بود در جامع مسجد لاہور بہر آدینہ وعظ میگفت مباحثہ نفی وصیانة الانسان عن وسوسة الشیطان و ابحاث ضروری از تصانیف وی یادگار اند بروز جمعہ وقت ظہر بست و چہارم جمادی الاولی سال دوازدہ صد و نود و شش ہجری بمرض اسہال رحلت فرمود

حرف الہاء

ہمایون شاہ نامش نصیر الدین محمد بن بابر بادشاہ موسس بنیان سلطنة تیموریہ در ہندوستان بادشاہی بود بہ ملکی ملکات پیراستہ و بجمیع فضائل و کمالات صوری و معنوی آراستہ و در علوم ہیأت و نجوم و سائر علوم عربیہ بی نظیر و مربی اہل فضل و کمال و مرجع اہل تقوی و صلاح یکدم بی وضو نبودی و نام خدا و رسول صلعم بی طہارت بر زبان نراندی و فحش و دشنام بر زبانش نگذشتی و بحالت نہایت خشم معتوب را بگفتن ای سفیہ کفایت کردی در خانہ و مسجد ہرگز بہ نہادن پای چپ سبقت نکردی حیا و مروت تمام داشت الغرض تاریخ ہفتم ربیع الاول سال نہصد و شصت و سہ ہجری شاہ دین پناہ بالای بام کتب خانہ برآمد و در عین فرود آمدن موذن بانگ نماز بر زد بجہت تعظیم اذان بادشاہ بہ نشست و بوقت برخاستن عصا خطا کردہ پایش بلغزید و از چند زینہ پا غلطیدہ بزمین افتاد و بیازدہم ماہ مذکور این عالم بیوفا را پدرود فرمود مولانا قاسم کاہی تاریخ رحلتش چنین گفتہ **قطعہ** ہمایون بادشاہی ملک معنی ؛ ندارد کس چو او شاہنشہی یاد ؛ ز بام قصر خود افتاد ناگہ ؛ وزان عمر عزیزش رفت بر باد ؛ پی تاریخ او کاہی رقم زد ؛ ہمایون بادشاہ از بام افتاد ؛ سنین عمرش پنجاہ و یک سال و مدت سلطنت بست و پنج سال و کسری بود انار اللہ مرقدہ ؛

حاجی ہاشم سندھی ولد عبد الغفور شاگرد مخدوم ضیاء الدین اقدم و اشہر علما بر آمدہ بر اکثر علما

باقبال ونسق فائق گردیده هرچند بعلمای عصر مثل مخدوم محمد معین وغیره درمخالفت میرزا مادر تقویت دین سنت وجماعت واحیای سنن نادره زمان بود کارهای قوی که موجب پشتی دین مبین باشد در زمانش بسعی جستهٔ الله بانجاح میرسید بر مشرکین ومعاندین عملش خوب جریانی داشت بزمانش صدها مردم ازگروه ذمیان بشرف ایمان رسیدند وباسلاطین وقت مثل نادرشاه واحمد شاه راه رسل ورسائل مفتوح داشته احکام تقویت دین باستدعائش حسب دلخواه میرسیدند وحسن نفاذمی یافتند بالجمله ذاتش ازمغتنمات بود در هر علوم تصانیف کثیره دارد بسال هزار وصد وهفتاد وچهار هجری جهان فانی را پدرود فرمود

مولوی هادیعلی لکھنوی ابن شیخ حسین علی ولد شیخ مجیب الدین خلف شیخ غلام قادر از شیوخ لکھنؤ که به بجنوریان شهرت دارند ذی لغایت ذهین وزکی فارغ التحصیل بود وبکار تصحیح کتب در مطابع لکھنؤ امتیازی وافر داشت نسخهٔ گهر منظوم که اسم تاریخی هست دربیان خواص ابواب صرفیه ودیگر رسائل از تالیف اوست درسال شصت وچهارم صدی سیزدهم هجری جامع الاوراق بخدمتش رسیده رساله فوائد جلالیه منظومه خودبپیش کرد مستحسن افتاد

حرف الیاء التحتانیه

سید یاسین گجراتی ازبنی اعمام سید شاه میر اکثر کتب متداوله در گجرات بخدمت میان وجیه الدین خوانده مرید شان گشت وبزیارت حج اسلام مشرف گردید وعلم حدیث درانجا حاصل کرد واجازت یافت وبازگشته بهندوستان آمد وچندگاه درلاهور ماند پس بسر هند درلباس مشیخت گذرانیده خادمان کبودپوش خودرا تربیت میکرد وباز بجانب بنگاله رفته

مولانا یعقوب شافعی سنجری جامع معقول ومنقول صاحب تصانیف بود انولایت سنجر همراه الف خان سنجر در نهرواله گجرات تشریف آورده متوطن شد تفصیل این اجمال آنکه چون سلطان سنجر الف خان سنجر را باهفتاد هزار سوار وپیاده برای تسخیر پٹن نهرواله درزمان حکومت راجه بیر دهول باگهیله فرستاد وتامدت پنج سال ویازده ماه مقابله ومحاصره باو ماند الف خان درین مدت مقابل قلعه ارک مسجد سنگین ساخت هنوز کار باتمام نرسیده بود که خبر وفات سلطان سنجر رسید الف خان از راجه مبلغها گرفته بولایت خویش مراجعت نمود

۱۱۱۹

مولانا یعقوب کہ ہمراہ الف خان تشریف آوردہ بود ندہمیشہ درین مسجد درس مے فرمودند الف خان وقت رخصت دہ ہزار تنگہ بخدمت مولانا گذرانید و این مسجد منیف در سال ششصد و پنجاہ و پنج ہجری بماہ ذیقعدہ اتمام یافت

مولانا یعقوب چشتی بن خواجگی علوی مرید و خلیفہ قاضی زین الدین دولت آبادی چشتی بود کسب علوم ظاہر و باطن نمودہ و از برکت شیخ رجب فیض حاصل کردہ بتاریخ سیزدہم جمادی الثانی سال ہشتصد ہجری رحلت فرمود۔

قاضی یعقوب مانک پوری خویش قاضی فضیلت علم فقہ و اصول فقہ را خوب میدانست خوش طبع و شگفتہ بود اشعار عربی در بحور ہندی میگفت کہ خالی از مضحکہ نبود در عہد محمد اکبر بادشاہ قاضی القضاۃ ہند بود بعدہ علی سبیل التنزیل بمنصب قضای بنگالہ مامور شدہ در مخالفت با معصوم کابلی شریک بودہ بدین وجہ او را از بنگالہ طلبیدہ حکم حبس قلعہ گوالیار صادر شد در اثنای راہ گوالیار فوت گردید۔

شیخ یعقوب صرفی تخلص کشمیری خلف شیخ حسن گنای عاصمی از اکابر کشمیر بود در سن نہصد و ہفتاد و ہشت ہجری ولادت یافتہ در حداثت سن آثار فطانت و تیز فہمی و بزرگی از پیشانی انظاہر بود در ہفت سالگی فضیلت حفظ قرآن مجید دریافتہ علوم متعارفہ بخدمت مولانا محمد شاہ آنی تلمیذ مولانا عبد الرحمن جامی و نیز بخدمت ملا نصیر اکتساب نمودہ و بزیارت حرمین شریفین شرف اندوز شدہ از شیخ حسین خوارزمی تعلیم باطن و سند حدیث از شیخ ابن حجر مکی گرفتہ و در لباس مشیخت سفرہا کردہ و اکثری از عظمای مشائخ عرب و عجم را ملازمت نمودہ فوائد کثیر اندوختہ رخصت ارشاد و ہدایت یافت مریدان وی بسیار بودند شب پنجشنبہ دوازدہم ذیقعدہ سال یکہزار و سہ ہجری رحلت فرمود **تصانیفہ** تفسیر قرآن مجید ناتمام مسلک الاخیار۔ مثنوی وامق و عذرا۔ مثنوی لیلی مجنون۔ مغازی النبوت۔ مقامات مرشد۔ این ہر پنج کتب مقابل خمسہ مولانا جامی گفتہ۔ مناسک حج۔ شرح صحیح بخاری۔ حاشیہ توضیح تلویح۔ حاشیہ روایح۔ حاشیہ رباعیات۔ رسالہ اذکار و غیرہا

مفتی یعقوب علی ساکن راجمندری ابن مولوی فضل علی خان در سن دوازدہ

صد و ہفت ہجری متولد شدہ بخدمت قاضی ارتضا علی خان و مولوی تراب علی خیرآبادی علوم معقول و منقول اخذ کردہ چندی بعہدہ افتا از سرکار انگلشیہ نامور بود بعدہ ترک ملازمت نمودہ بشہر راجمندری محروسہ مدراس متوطن شدہ بافادہ طلبہ علوم می پرداخت اکثری از طلبہ مدراس بفیوض وی مستفیض شدند بستم رمضان سن دوازدہ صد و ہشتاد و سہ ہجری وفات یافتہ ببلدہ راجمندری مدفون گردید۔

شیخ یوسف دہلوی خلیفہ شیخ نصیر الدین محمود چراغ دہلی عالم ربانی و ماہر حدیث و تفسیر قرآنی بود کتابے موسوم بہ تحفۃ النصایح مشتمل بر احکام فرائض و سنن و آداب نظم کردہ کہ حرف روی او رای مہملہ است بسال ہفتصد و ہفتاد و چہار ہجری وفات یافتہ غریق رحمت گشت

سید یوسف ملتانی ابن سید جمال حسینی جامع معقول و منقول شاگرد مولانا جلال الدین رومی بلکہ از اجداد وی از مشہد بملتان آمدہ متوطن شد وی در عہد سلطان فیروز بلباس سپاہیگی از ملتان بدہلی قدم آوردہ سلطان مذکور قابلیت و استعداد او ملاحظہ کردہ وی را مدرس مدرسہ خود کہ بر حوض تعمیر کردہ بود مقرر ساخت وی تا چند سال بر مسند درس و افادہ متمکن بودہ عوام و خواص را مستفید گردانید و بر لب الالباب فی علم الاعراب مصنفہ قاضی ناصر الدین بیضاوی کہ متنی است بس متین در نحو شرحی بسیط بنام یوسفی نوشتہ و توجیہ الکلام شرح منار در علم اصول ہم از تصانیف وی است بسال ہفتصد و نود ہجری وفات یافتہ بر حوض مذکور مدفون گشت

شیخ یوسف بدہ ایرجی آبای کرام وی از خوارزم بوسائط بعض حوادث روزگار بممالک ہندوستان آمدہ در خطہ ایرج متوطن شدند وی شاگرد و مرید و خلیفہ خواجہ اختیار الدین است و از خدمت سید جلال بخاری و شیخ راجو قتال نیز بہ نعمت خلافت و اجازت مشرف گشتہ وی تالیفات انیقہ مثل ترجمہ منہاج العابدین مؤلفہ غزالی و اشعار نیز دارد و صاحب تاریخ محمدی کہ از مریدان اوست می نویسد کہ روزی در خانقاہ خود سماع می کرد ہم در آن حالت جان بحق تسلیم نمود این واقعہ در سن ہشتصد و سی و چہار ہجری بوقوع پیوستہ در صحن خانقاہ خود مدفون گشت سلطان علاء الدین مندوی گنبدی عالی بر مرقدش

تعمیر کردہ رحمۃ اللہ علیہ

مفتی یوسف چچک کشمیری در فقاہت بی ہمتا بود کہ ملا فاضل و ملا عبد الرزاق کشامی بکمال وے مقر بودند وی اکثر بخدمت خواجہ محمود کشمیری حاضر آمدہ دقایق فقہ و تفسیر حل می کرد

خاتمۃ الکتاب

در اسمائے کتب ماخذ کتاب ہذا و اسمای معاونین شکر اللہ سعیہم و احوال مؤلف

الکتب المأخذ

سبحۃ المرجان فی آثار ہندوستان مصنفہ حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی منتخب التواریخ ملا عبد القادر بدایونی اخبار الاخیار شیخ عبد الحق محدث دہلوی تاریخ جدولیہ منشی خادم علی سندیلی مفتاح التواریخ مسٹر بیل انگریز حدیقۃ الاقالیم اللہ یار عثمانی بلگرامی طبقات اکبری ملا نظام الدین احمد ہروی تاریخ فرشتہ محمد قاسم ہندوشاہ خزانہ عامرہ غلام علی آزاد بلگرامی طرب الاماثل فی تراجم الافاضل مولوی عبد الحی لکھنوی الاغصان الاربعۃ مولوی ولی اللہ لکھنوی آمد نامہ مولوی فضل امام خیر آبادی خزینۃ الاصفیا مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ الاولیا مولوی سید اشرف علی عرف مفتی عبد الفتاح ساکن گلشن آباد ناسک سفینۃ الاولیا سلطان دارا شکوہ گورگانے گنج تاریخ مفتی غلام سرور لاہوری تاریخ فیروز شاہی خواجہ ضیاء الدین برنی مسودہ مولوی محمد اشرف لکھنوی از کتب خانہ حافظ محمد شوکت علی رئیس سندیلہ ابجد العلوم مولوی سید صدیق حسن خان قنوجی بھوپالی تذکرۃ الکرام ابو الحسنات پھلواروی بحر زخار مولوی وجیہ الدین لکھنوی تذکرۃ الاصفیا شیخ رحمت اللہ عرف شیخ بری لکھنوی القول الجلی فی تذکرۃ المولوی سخاوت علی مؤلفہ مولوے محمد محفوظ ساکن بلیا حسرت العالم فی وفات مرجع العالم مؤلفہ مولوے عبد الحی لکھنوی کنز البرکات لمولنا ابی الحسنات مؤلفہ مولوی حفیظ اللہ اعظم گڈھی سیر المتاخرین غلام حسین طباطبائی حسنی حدائق الحنفیہ مولوی فقیر محمد جہلمی لاہوری واقعات کشمیر المعروف بتاریخ اعظمی مؤلفہ خواجہ محمد اعظم ابن خیر الزمان انوار الصفی مولوی حسین علی ردولوی آئینہ اودھ مؤلفہ سید شاہ ابو الحسن مانک پوری ہدیہ مہدویہ مؤلفہ مولوی محمد زمان خان شاہجہان پوری نجوم السماء فی تراجم العلماء از اہل تشیع انموذج الکملاء و مطارح الاذکیاء مصنفہ مولوی رضا حسن خان

کاکوروی عماد السعادت آثر اللطیف فی ترجمہ العبد الضعیف مصنفہٗ شاہ ولی اللہ دہلوی القول الجلی بذکر آثار الولی مؤلفہ شیخ محمد عاشق بارہوی مرآت احمدی تاریخ گجرات تحفۃ الکرام تاریخ سندھ

اسمای گرامی کسانیکہ در تالیف کتاب بذریعہ اجوبہ مراسلات خیر افادہ و امداد فرمودند شکر اللہ سعیہم

مولوی حافظ محمد شوکت علی رئیس اعظم قصبہ سندیلہ ضلع ہردوئی۔ مفتی سید عبد الفتاح عرف مولوی اشرف علی ساکن گلشن آباد ناسک۔ مولوی محمد ادریس نگرامی۔ مولوی شاہ عبد القادر بن شاہ فضل رسول بدایونے۔ مولوی محمد نعیم ابن مولانا عبد الحکیم فرنگی محلی۔ مولوے عبد الباقی فرنگی محلی مولوی محمد شبلی ابن مولانا سخاوت علی جونپوری۔ سید شاہ ابو البرکات چشتی بہاری۔ مولوی حافظ عبد الکافی احمد آبادی۔ مولوی سید شاہ صدر الدین کاظمی کڑوی احمد آبادی۔ مولوی محمد فاروق عباسی چڑیاکوٹی۔ مولوی سید محمد عبد الحی ابن مولوی سید فخر الدین احمد ساکن تکیہ رای بریلی مولوی شاہ محمد عادل شاگرد و جانشین مولانا محمد سلامت اللہؒ

احوال مؤلف

أُحِبُّ الصَّالِحِينَ وَلَسْتُ مِنْهُم		لَعَلَّ اللهَ يَرْزُقُنِي صَلَاحَا

فقیر حقیر راچہ یارا کہ از صف نعال ارباب علم تجاوز کردہ بہ پہلوی علما و فضلا نشیند وخود را در جرگہ مؤلفین و مصنفین برگزیند لیکن بامتثال اما بنعمۃ ربک فحدث تحریک قلم تدلیدہ نگار لازم آمد پس مخفی مباد کہ مؤلف اوراق محمد عبد الشکور عرف رحمان علی تجاوز اللہ عنہ ذنبہ الخفی والجلی بن حکیم الحکما حکیم شیر علی غفر اللہ لہ بروز جمعہ دوم ذیحجہ سال چہل وچہارم از صدی سیزدہم ہجرت از کتم عدم بعرصۂ وجود قدم نہادہ و بکنار رافت والد غفران مآب پرورش یافتہ بعد رسم تسمیہ خوانی کہ معمول مسلمانان ہندوستان است قرآن مجید ناظرانہ خواندہ کتب ابتدائے فارسے آغاز کردہ تا نصاب ابو النصر فراہی رسیدہ بود کہ سایۂ پدری از سرش رفت حکیم احسان علی خان کہ از برادران اعیانی کلان تر بودند بہ تربیت و تادیب من ہیچکارہ آمادہ شدہ بفتح پور مقر خود بردند درآنجا از ضروریات فارسی فارغ گشتہ بخدمت مولانا محمد شکور مچھلی شہرے صدر الصدور ضلع فتحپور و مولانا ثابت علی بہکوی و مولوی سید حسین علی فتحپوری و مولانا عبد اللہ نسید پوری و مولانا شاہ محمد سلامت اللہ بدایونی کانپوری و مولانا قاری عبد الرحمن پانی پتی استفادہ

کتب مدرسیہ نمودہ تاریخ بیستم ربیع الثانی سال دوازدہ صد و شصت و ہفت ہجری بدستگیری
برادر کلان خود مولوی حکیم امان علی خان مرحوم بریاست ریوان رسید چون بدربار بابو رگھوراج سنگھ
خلف الصدق وولی عہد مہاراجہ بشناتھ سنگھ والی ریوان آمدم معزی الیہ مستفسر نامم شدند
عرض کردم عبد الشکور فرمودند این لفظ بزبان ما ثقیل می آید نام شما رحمان علی ہمونن نام برادر
شما بہتر ہست تسلیمات بجا آوردم از ان روز بہمین نام مشہور شدم و درین ریاست بکار
سفارت جی پور و منصرمی فوج تعینہ تادیب باغیان کہ شاہراہ دکن را مسدود کردہ بودند
پیشی دیوان ریاست و منظمی ریسٹ و ڈپٹی مجسٹریٹی و سول ججی و مجسٹریٹی درجہ اول وقتاً فوقتاً
مامور بودم در سال ہیزدہ صد و ہشتاد و چہار عیسوی ممبر کونسل ریاست باختیارات سکرتری
مقرر شدہ بہمان عہدہ ممتاز ام شانزدہم فروری سال ہیزدہ صد و ہشتاد و ہفت عیسوی بتقریب
جوبلی قیصر ہند خطاب خان بہادر از بارگاہ گورنمنٹ ہند عطا شدہ میجر ڈی ڈبلیو کی بار صاحب
بہادر پولیٹکل اجنٹ و سپرنڈنٹ ریاست بمقام ریوان بتاریخ بست و دوم اپریل ۱۸۸۷ء
دربار عام منعقد فرمودہ بعد خواندن اسپیچ سند خطاب مہری گورنر جنرل بہادر ہند از طرف
گورنمنٹ ہند و عصاے نقرہ مع چوبدار و خلعت از ریاست بدست خاص عنایت فرمودند
درین قبل بسال دوازدہ صد و ہفتاد و ہشت ہجری مسجدی بمقام ریوان از سنگ بنا کردم کہ
مصارف آن از معائنہ مسجد ظاہر است و یہ معافی دو دہے کہ از ریاست یافتہ بودم بنا بر صرف
مسجد مذکور وقف کردم از آمدنی آن موضع تنخواہ موذن و پیش امام و صرفہ مرمت و جا نماز
وغیرہ متعلقہ مسجد می شود چند قطعات تواریخ بنای این مسجد کہ جناب مولانا ابو الخیر سید معین الدین
کاظمی منظومہ شعراے لکھنؤ فرستادہ بودند بنا بر ملاحظہ ناظرین زیب ترقیم مے یابند و ہو ہذا

قطعہ تاریخ

حبذا مسجد کہ صحنش چون رخ حور از نور — ہر ستونش ساق عرش کبریا یا ساق حور
بہر تاریخ بنائش منشی فکر رسا — در رقم مسجد بنای قبلہ عبد الشکور
۱۲۷۸ھ

دیگر در عربی

اسس العبد مسجد الفرق — تجزاہ المہیمن المطلق

ارخ الفکر ذاک مصراعـًا	ذلک المسجد الحرام بحق

وبرصدر دروازہ مسجد این آیہ کریمہ کندہ است کہ ازان تاریخ بنائش می برآید۔ لیعبدوا اللہ مخلصین لہ الدین حنفاء و اجازت بیعت وخلافت ہر چہار خاندان بسلسلہ چشتیہ صابریہ از حضرت مولائی وشیخی مولانا حافظ حاجی محمد حسین عمری محب اللہی الہ آبادی یافتم تالیفات خود را محط انظار اہل علم نمودن اتحاف مورہ وزنبیل است پیش خاقان بقول ؎ نم چشم قلم را شرم دارم ٭ کہ سوی چشمہ حیوان فرستم ٭ تاہم آنچہ از بضاعت مزجات باخود دارم سے نگارم

کتب مطبوعہ

فوائد جلالیہ منظومہ فارسی در اصول نحویہ ہموزن وقافیہ مائۃ عامل مطبوعہ دہلی تحفہ مقبول در فضائل رسول صلعم بزبان اردو مطبوعہ مطبع نظامی طریقۂ محسنہ درا بیات مولد وقیام بزبان اردو مطبوعۂ لکھنؤ۔ آداب احمدی در بیان سنن وعوائد بعبارت اردو مطبوعہ بنارس ریاض اللرا تاریخ امیران اندرونی وبیرونی ہند کہ از گورنمنٹ ہند سلامی اتواپ می یابند اردو مطبوعہ لکھنؤ تحفۃ البحرین در بیان حفظ صحت مشتمل بر قواعد مسلمہ اطبای یونان وہندوستان اردو مطبوعہ لکھنؤ ابنیۃ الاسلام عبارت عربی در بیان ابنیۂ خمسہ اسلام بطور شرح حدیث بنی الاسلام علی خمس الحدیث کہ بدار الخلافہ قسطنطنیہ مطبوع شدہ بحرمین شریفین وبغداد ومصر وبصرہ وشام وتونس وغیرہ تقسیم گشت۔ طب رحمانی بعبارت فارسی مشتمل بر معالجات قلیل الاجزا مطبوعہ آگرہ صحت جسمانی عبارت اردو مشتمل بر بیان فصول سگانہ وخواص ماکول ومشروب مطبوعۂ نظامی ہر ہفت در بیان اشیای ہفتگانہ عبارت اردو مطبوعہ میلوان۔ کفارۃ الذنوب در بیان ادای کفارہ روزہ ونماز میت وطریق اسقاط فدیہ مطبوعۂ آگرہ عجالہ نافعہ متضمن اقوال نصیحت آمیز بعبارت اردو مطبوعۂ دہلی تحفۂ خان بہادر در بیان کرسی نامہ قوم بگیل مطبوعہ الہ آباد

کتب غیر مطبوعہ

منیۃ اللبیب فیما لیسر بہ الادیب نثر عربی۔ دریاے لطافت لطائف وظرائف اردو۔ آفتاب حکمت اقوال حکمای سلف اردو۔ تواریخ بگیل کھنڈ اردو

کتب زیر تالیف اللہم تممہا

تاریخ التواریخ ۔ میزان الموازین ۔ جغرافیہ عرب ۔ تعلیم رحمانیہ ۔ ندیم الاطبا

تکملۃ الکتاب

آگاہ جلوہ ظہور پذیرد کہ تراجم کامل اعیان افاضل ذیل بحیز تحریر درآید اسمای شریفہ آنہا بجمعی دیگر
کہ بعد ازین قدم بر وز در ساحت وجود ہند حوالہ نمودہ مے آید تا کسی موافق بہ تکمیل آن گردد
و باللہ التوفیق و بیدہ ازمۃ التحقیق ۔ قاضی ابراہیم سندی ساکن دربیلہ مضاف سوستان
ملک سند از اکابر علما بود ۔ قاضی ابراہیم ٹھٹوی نبیرۂ مخدوم فیروز جامع کمالات صوری
معنوی برآمدہ در عہد شاہجہان بادشاہ افتای شاہجہان آباد و قضاے عسکر داشت
میر ابو البقا صاحب تصانیف کثیرہ معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ۔ ابو جعفر عمر لاہوری
ابن اسحاق لاہوری بفضل و دانش طاق و در زہد و تقوی شہرۂ آفاق بود ۔ مولوی ابو الحسن
ساکن کاندہلہ ۔ ملا ابو الحسن کشمیری معروف بشاہم بابا معاصر شہاب الدین محمد شاہجہان بادشاہ
بود ۔ قاضی ابو الخیر بھکری ۔ محمد ابو الخیر ٹھٹوی در فتاوای عالمگیری شریک استنباط مسائل بود ۔
قاضی ابو سعید بھکری ولد قاضی زین الدین بوفور فضیلت و حضور قریحت از ممتازان روزگار
بود ۔ ابو الفتح ولد شیخ الہداد خیرآبادی معاصر سلیم شاہ ابن شیر شاہ سور ۔ قاضی ابو القاسم بن ملا
جمال الدین سیالکوٹی معاصر نور الدین محمد جہانگیر شاہ ۔ امیر ابو المعالی برادر امیر علاء الملک تفسیر
سورۂ اخلاص و رسالۂ عدالت و الموضح العلم از مصنفات اوست در سال ہزار و چہل و شش
ہجری بملک بنگالہ وفات یافتہ ۔ ملا احمد مفتی گجراتی ۔ ملا احمد ٹھٹوی شاگرد شاہ فتح اللہ در عہد
جلال الدین محمد اکبر بادشاہ بود ۔ مولوی احمد حسن مصنف صراط الاہتدا وغیرہ ۔ مولوی احمد گل
نائب مفتی بھوپال ۔ مولوی احمد شاہ سندی ۔ مولوی احمد کبیر ساکن قصبہ پھلواری ۔ مولوی
سید ارشاد حسین ساکن پٹنہ ۔ مولوی ارشاد حسین رامپوری ۔ ملا اسحاق رامپوری ولد ملا احمد
ولایتی ۔ ملا اسحاق بھکری ۔ مولوی اسد اللہ ساکن پٹنہ ۔ قاضی اسمعیل اصفہانی گجراتی معاصر
سلطان محمود بیگڑہ ۔ قاضی اشرف حسین ساکن [illegible] لکھنؤ ۔ مولوی اعزاز الدین [illegible]
ابن سید غلام اولیا مخدوم زادہ قصبہ [illegible] شاگرد مولوی [illegible] علی سندیلی [illegible] صفر

سال دوازده صد و پنجاه و شش ہجری فوت شد — مولانا افتخار الدین برنی معاصر علاء الدین خلجی
مولانا افتخار الدین گیلانی معاصر غیاث الدین تغلق — ملا افضل ٹٹو کشمیری بن ملا حیدر چرخے
در عہد محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بادشاه بود — مولوی اکبر علی پشاوری — مولوی آل محمد
ساکن قصبہ پھلواری ضلع پٹنہ — مولوی آل حسن موہانی مصنف رسالہ استفسار در رد عقاید
نصاری — مولوی الفت حسین شیعی مصنف معجزه فرقان وغیره — ملا الہداد سہرندی معاصر
بہلول لودی — مولوی الہداد ساکن کلکتہ — مولوی الہی بخش فیض آبادی مصنف عمدة المرام
فی تحقیق الجملة والکلام — الیاس منجم اردبیلی استاد ہمایون بادشاه جاگیردار پرگنہ موہان مضاف
لکھنؤ — ملا امام الدین دہلوی در اصل لاہوری است ریاضی دان بود کہ بدہلی توطن گرفتہ شرحی
مختصر بر تشریح الافلاک مصنفہ بہاء الدین آملی در سال یازده صد و سہ ہجری نوشتہ کہ بنام التصریح
فی شرح التشریح شہرت وارد — مولوی امام الدین ساکن ٹونک — سید امان قنوجی معاصر
بہلول لودی — مولوی امین اللہ ساکن پھلواری — مولوی امین اللہ مدرس کلکتہ کہ قصیده
غرا در نعت رسول مکرم صلعم ازو مشہور است — مولوی امین احمد بہاری — سید امیر احمد نقوی
سہسوانی — مولوی امیر حسن سہسوانی — مولوی امیر الدین ساکن کاری ضلع گیا — مولوی
انوار الحق بنگلوری — مولوی انور علی لکھنوی مصنف انوار الحواشی — بابا خواجہ قاضی اوجین در
در عہد اکبر شاه بود — مولوی باب اللہ جونپوری — ملا باقر صباغ کشمیری شاگرد ملا باقر داماد —
ملا باقر للو کشمیری شاگرد ملا باقر صباغ — شیخ بایزید برہانپوری عالم متورع و فاضل متشرع بود
خرقہ خلافت از شیخ محمد معصوم سہرندی قدس سره داشت — مولانا بایزید مفتی لاہور در عہد
اکبر شاه بود — مولوی بدر الدین ساکن قصبہ پھلواری — مولانا بدر الدین واعظ در عہد علاء الدین
خلجی از اوده بدہلی آمدی و تذکیر گفتی زاہد و متقی بود در تذکیر او جمعیت بسیار شدی و وعظ او در
دلہا کار کردی و از بکا وقت تذکیر او گرم شدی — بدر الدین بن شیخ ابراہیم سہرندی شارح
خلاصۂ کیدانی — بدر قوام نہروالی بہروچی — شیخ بده ساکن لکھنوتی کہ آنرا گور نیز گویند معاصر
بہلول لودی — مولوی برکت اللہ آبادی — مولانا برہان الدین بہکری در عہد علاء الدین خلجی بود
مولانا برہان الدین بزاز معاصر سلطان غیاث الدین بلبن بود — مولوی بشارت حسین مدرس

مدرسہ رام پور = مولوی بشیر الدین قنوجی = مولوی بشیر الدین دہلوی = حکیم بقاء اللہ خان سندیلی شاگرد حکیم بہر علیخان موہانی ہفتدہم شوال سال دوازدہ صد و شصت و چہار ہجری وفات یافت طبیب حاذق و نباض صادق بود = مخدوم بلال سندھی ساکن تلہی از مضافات سوستان ملک سندھ در علم ظاہر شانی عظیم داشت = سید بندگی حسن بلگرامی از سادات ترمذی بلگرام ست در عربی و فارسی و ہندی استعداد کلی داشت ایمان تخلص میکرد شاگرد میر عظمت اللہ بیخبر بود = ملا بدھن اٹیھوی برادر ملا جیون = قاضی پیارہ ساکن لکھنوتی معاصر بہلول لودی = ملک تاج الدین گرامی در عہد جلال الدین خلجی بود = تاج الدین کلاہی و سید تاج الدین قاضی اودھ در عہد جلال الدین خلجی بودند = شیخ تاج الدین دہلوی در عہد اکبر شاہ بود = ملا تقیا از فضلای عصر بود در تاریخ مہارتی کامل داشت کتابی در ہیئت از مصنفات اوست اولا ملازم عبد الرحیم خانخانان بود بعد ازان منظور نظر اکبر بادشاہ شدہ در عہد جہانگیر ترقی نمودہ بصدارت رسید مورخ خان خطاب یافت در سال ہزار و بست ہجری درگذشت = تقی الدین واعظ معاصر فیروز شاہ بود = میر جان محمد بلگرامی عالم و فاضل و حافظ و قاری بی نظیر صاحب فکر رنگین بود بسال ہزار و یکصد و چہل بزیارت حرمین شریفین و عتبات عالیہ شتافت = مولوی جعفر علی ساکن کسمنڈے ناظم نظم الفرائض = مولوی جعفر علی رام پوری = ملا جلال الدین معاصر سلطان شمس الدین التمش = قاضی جلال الدین کاشانی ولد قاضی قطب معاصر سلطان غیاث الدین بلبن = خواجہ جلال الدین امیر چہ و نائب وزیر = مولانا جلال الدین بہکری در عہد جلال الدین خلجی بودند = مولانا جلال حسام درویش واعظ عہد علاء الدین خلجی تذکرش ممزوج خوف و خشیہ بودی و ہم سخنہای ظریف گفتی = قاضی جلال الدین ولوالجی در عہد علاء الدین خلجی قاضی ممالک بود = مولوی جلال الدین رام پوری مولانا جمال الدین ساطبی از علمای قرأت در عہد علاء الدین خلجی بود = مولوی جمال الدین مونگیری مولوی جمال الدین مدراسی = ملا جمال ملتانی دانشمند مستعد معاصر جلال الدین محمد اکبر شاہ ملا جمال لاہوری بسی مردم نیک در شاگردی وی بکمال رسیدند = مولوی جمال شاہ صرفی رامپوری مولوی جمیل احمد سہسوانی = مولوی جمیل احمد بلگرامی = ملا حاجی پانڈی کشمیری شاگرد یعقوب صرفی در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ بود = ملا حاجی گنائی کشمیری عرف ملا رضوی ...

چون بایام شاہزادگی عالمگیر قصد خروج بر شاہجہان نمود فتوای آن از علمای آردوی معلے خواست
ہمہ تصدیق خروج کردند مگر ملا حاجی مذکور کنارہ کشی نمودہ گفت ہرچند فسق و فجور از سلطان بظہور آید
خروج کہ باعث فتنہ ہست خاصۃً بمقابلہ پدر جائز نیست ۔ ملا حامد جونپوری اکثر کتب متداولہ نزد
محمد زاہد دیدہ و بعض علم در خدمت دانشمند خان استفادہ نمودہ در عہد شاہجہان بسلک
روزینہ داران منسلک بود و در عہد عالمگیر داخل مؤلفین فتاوای شدہ بتعلیم شاہزادہ محمد اکبر سرفرازی یافت
ملا حبیب در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس بود ۔ ملا حبیب کشمیری در عہد نور الدین محمد جہانگیر شاہ
میر عدل بود ۔ مولانا حجت ملتانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ ملا حسام الدین سرخ لاہوری معاصر
جلال الدین محمد اکبر شاہ ۔ مولانا حسام الدین اندرپتی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولانا حسام الدین
سرخ و مولانا حسام الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ مولانا حسام الدین متقی ملتانی
از اجلۂ روزگار و کملای آن دیار در پاس آداب شرع نہایت اہتمام می ورزید اکثر اوقاتش در عبادات
و افادہ طلبہ مصروف بود مرقدش بقریہ حسام پور مضافات ملتان واقع است ۔ مولوی حسن جان
سندیلی پیش علمای سندیلہ و نیز بخدمت حافظ محمد شوکت علی مختصرات و مطولات گذرانیدہ
قریب الفراغ است اللہم بلغہ الی مامولہ ۔ شیخ حسین تبریزی در عہد جلال الدین محمد اکبر شاہ مدرس
دہلی بود ۔ مولانا حمید الدین مخلص و مولانا حمید مقری از علمای قرأت معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔
مولانا حمید مفسر سنبھلی معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ ۔ شیخ حمید احمد آبادی معاصر جلال الدین محمد
اکبر شاہ ۔ شیخ حمید سندی برادر شیخ رحمت اللہ ولد قاضی عبد اللہ بن قاضی ابراہیم ساکن دربیلہ
بحامد والا موصوف و در علوم عقلی و نقلی حظ وافی و در حدیث و تفسیر ید طولیٰ داشت ہمراہ خان اعظم کوکہ
بمکہ معظمہ رفتہ مقتدای اہل حدیث شد ۔ قاضی حماد عباسی ٹھٹوی در فضیلت و کمال اتم
و در تقوی و ورع اکرم بود ۔ حمید الدین مسعود لاہوری ابن سعد لاہوری حمید دہر و فرید عصر بود
مولوی خادم حسین سندیلی عرف بوعلی ابن حکیم بقاء اللہ خان سندیلی بست و نہم ذیقعدہ سال
دوازدہ صد و شصت و پنج ہجری بمقام بھوپال رحلت کرد ۔ مولوی خدا بخش پنجابی ۔ مولوی
خلیل الرحمن رامپوری محشی دائر الاصول ۔ خواجہ علی دانشمند از ماوراء النہر در عہد جلال الدین محمد
اکبر شاہ بہ ہندوستان قدم آوردہ مورد مراسم خسروانہ شد ۔ مولوی سید خواجہ احمد نصیر آبادی

از تلامذہ مولوی سخاوت علی درصورت وسیرت یادگار صلحای سلف بود وے را در بانداد دیدم رحمتہ اللہ علیہما - خواند میر مورخ مصنف تاریخ حبیب السیر وخلاصۃ الاخبار ودستور الوزرا در عہد ظہیر الدین محمد بابر شاہ بود - مخدوم خیر الدین برہانپوری - مولوی خیر الدین مدراسی - ملا داؤد سوستانی صاحب فضل وعلم بود - ملا داؤد مشکوتی کشمیری شاگرد خواجہ حیدر چرخی معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود - ملا دانیال چوراسی شاگرد ملا عبد السلام ساکن دیوہ بود - شیخ دانیال جونپوری - ملا دراز پشاوری - قاضی دنا سوستانی ولد قاضی شرف الدین المشہور بمخدوم راہوا از علماے نامدار قاضی القضاۃ بود بصحبت بسیاری از علمای باطن رسیدہ نظر فیض یافتہ ودر کی بخدمت پدر کسب فضائل نمودہ علم حدیث از مخدوم بلال آموختہ واکثر علوم از خدمت مخدوم محمود لنگر بہرہ ومخدوم عبد العزیز ہروی یافتہ ہیژدہ تفسیر قرآن مجید بمطالعہ آوردہ معانی ودقائق آن مستحضر ساختہ واز علم جفر وغیرہ علوم عربیہ نصیبی کامل اندوختہ حافظ چندان داشت کہ اکثر کتب را ظہر الغیب خواندی مرزا حسن شاہ از دقائقہا یافتہ ومخدوم عثمان وی را استاد لقب دادہ بعد وفات بقریہ باغبان مدفون گشت - سوستان از توابع سندھ ست - ملا دوست محمد کابلی ابن ملا محمد امیر مؤلف رسالہ عین الاصابہ فی رفع السبابہ - مولوی ذو الفقار علی ساکن دیوہ - مولوی ذو الفقار علی ساکن کلکتہ - مولوی ذو الفقار احمد ساکن بھوپال - ملا ذہب گنائی کشمیری در عہد محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود - شیخ رحمۃ اللہ سندی ولد قاضی عبد اللہ ولد قاضی ابراہیم ساکن دربیلہ بفنون فضل وکمال آراستہ بی نظیر وقت بود سہ رسالہ مناسک حج از وی یادگار اند -
مولوی رحمت اللہ کرانوی مناظر پادری فنڈر مصنف ازالۃ الاوہام واعجاز عیسوی واظہار الحق وغیرہ نزیل مکہ معظمہ زادہا اللہ شرفا وتعظیما - مولوی رستم علی رامپوری محشی میر زاہد رسالہ - مولوی رشید احمد گنگوہی - مولوی رضی الدین الہ آبادی ابن مولوی برکت - رضی الدین احمد ساکن پھلواری - مولانا رفیع الدین گازرونی معاصر سلطان غیاث الدین بلبن - قاضی رکن الدین سامانہ معاصر سلطان غیاث الدین بلبن - مولانا رکن الدین سنامی معاصر علاء الدین خلجی - سید رکن الدین قاضی کڑا در عہد سلطان علاء الدین خلجی بود - مخدوم روح اللہ بھکری - ملا رہنور لاہوری از علماے اعلام وقت خود گذشتہ - مولوی ریاضت حسین مؤلف

دال مہملہ

ذال معجمہ

رائے مہملہ

ریاض العرفان ۔ شیخ زین الدین حوالی معاصر ظہیر الدین محمد بابر شاہ ۔ مولوی زین العابدین قاضی بھوپال ۔ مولانا سراج الدین سنجری معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سراج الدین اکبر آبادی شارح زبدۃ الصرف ۔ قاضی سراج الدین علی خان اقضی القضاۃ کلکتہ بسال دوازدہ صد و بست ہجری کتاب جامع التعزیرات بزبان عربی تالیف کردہ باز بہ ترجمہ آن بزبان فارسی پرداختہ نامش جواہر زواہر نہاد ۔ مولوی سراج احمد سہارنپوری شارح ترمذی ۔ مولوی سراج احمد سہسوانی ۔ قاضی سدید الدین معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولوی سدید الدین دہلوی ۔ مولوی سعادت علی سہارنپوری ۔ مولوی سعادت علی بہاری ۔ ملا سعد اللہ لاہوری باوجود فضیلت موفورہ روش ملامتیہ داشت ۔ ملا سعد سندی در فضیلت اتم و در کمالات مرجع امم بود ۔ ملک سعد الدین منطقی در عہد علاء الدین خلجی صاحب طبل و نقارہ بود ۔ ملا سلطان از مشاہیر مدرسین عہد اکبر شاہ بادشاہ بود ۔ شیخ سلیمان بلگرامی از علماے عہد اکبر بادشاہ صاحب استعداد بود ۔ میران سید اخی قنوجی عالم مستعد معاصر بہلول لودی ۔ سید محمد بن سعید خان دہلوی دانشمند مستعد معاصر بہلول لودی ۔ مولوی سید محمد کالپوی مدرس سیہور محروسہ بھوپال ۔ مولوی سید میان ساکن سورت از اساتذہ مولوی سید عبد الفتاح گلشن آبادی بود ۔ مولوی سیف الدین مدرس مدرسہ رامپور ۔ ملا شاہ محمد شاہ آبادی ماہر ریاضی و نجوم معاصر اکبر شاہ ۔ مولوی شاہ محمد خان رامپوری ۔ شاہ امیر از علمای صوفیہ آگرہ معاصر اکبر شاہ بود ۔ قاضی شایندہ سوستانی از اجلۂ علما و اتقیاے روزگار بود شریعت را با طریقت و طریقت را توامان حقیقت داشتہ خلف ارشدش شیخ میر محمد المشہور بہ میان میر لاہوریست کہ بسال ہزار و چہل و پنج ہجری رحلت فرمود ۔ مولانا شرف الدین دلوالجی معاصر غیاث الدین بلبن ۔ قاضی شرف الدین سرباہی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا شہاب الدین خلیل در عہد علاء الدین خلجی بود در تذکیر طریقۂ خوف و خشیہ را مراعات کردی و نظم خواندی و بیشتر تفسیر قرآن مجید بیان فرمودی و قصص و حکایات سلوک و مآثر علمای آخرت گفتی و در تذکرا و جمعیت بسیار شدی و سامعان را رقتی تمام بودی مولانا شہاب الدین ملتانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولوی شہاب الدین احمد ساکن نسہ

ضلع پٹنہ ۔ خواجہ شمس الدین خوارزمی اوستاد مولانا نظام الدین اولیا قدس سرہ معاصر غیاث الدین
بلبن ۔ مولوی شمس الدین بدایونی بن مولوے محمد علی عثمانی بدایونی محشی شرح وقایہ ۔ قاضی
شمس الدین مراجی عالم متبحر معاصر غیاث الدین بلبن ۔ مولانا شمس الدین نحم معاصر علاء الدین
خلجی ۔ قاضی شمس الدین گازرونی معاصر علاء الدین خلجی ۔ شیخ شمس الدین جونپوری برادر خرد
شیخ محمد ماہ جونپوری در عہد عالمگیر بدرس علوم و سلوک در جونپور اشتغال داشت ۔ مولانا
شمس الدین باخرزی معاصر سلطان فیروزشاہ ۔ شمس خان لاہوری ملای صاحب استعداد
معاصر اکبرشاہ ۔ مولوی شمس الاسلام بدایونی عالم مستعد بود ۔ ملا شیری لاہوری ابن قاسم
عبدالحی ساکن قصبہ کوکوال من اعمال نجاب فاضل مستعد بود ۔ ملا صالح سہرندی در عہد
سلطان بہلول لودی بود ۔ خواجہ صادق کشمیری معاصر جہانگیر بادشاہ ۔ مولانا صدر جہان از
اجلہ علماے گجرات است بورع و تقوی متصف ہموارہ بطلبہ علوم درس میداد ۔ مولانا شیخ احمد
بن شیخ برہان از تلامذہ ویست و بحضرت سید محمد المشہور بشاہ عالم گجراتی انکاری داشت
کہ آخرش مبدل باعتقاد گشت ۔ صدر جہان قنوجی از سادات رفیع الشان با مر فتوے
در عہد عالمگیر ممتاز بود ۔ مولانا صدر الدین گندھک معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا صدر الدین
تاری معاصر علاء الدین خلجی ۔ قاضی صدر الدین عارف در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود ۔ شیخ صدر الدین
ٹھٹوی اجل علما و افضل اتقیا معاصر نظام الدین شاہ سند بود جامعیت علوم بدان غایت داشت کہ ہزار
شاگرد را بمرتبۂ کمال علمی رسانیدا و لاَ بورود سید محمد جونپوری مدعی مہدویت بہ ٹھٹہ منکر پیش آمدہ آخر
بدیدن سید محمد داخل زمرۂ مریدان راسخ گردیدہ ۔ سید صدر الدین قنوجی از اعاظم علمای بلدۂ قنوج
بعہد سلطان سکندر لودی در سال ششصد و چہل ہجری بودہ مدام ملازم رکاب سلطان می بود
قاضی صدر الدین لاہوری در علوم عقلیہ و نقلیہ مہارت کامل داشت ۔ سید صفای بھکری
صاحب علم و عمل سر آمد فضلای اجل و شیخ الاسلام بھکر بود در سال نہصد و نود و یک ہجرے
درگذشت ۔ بھکر شہریست از مضافات سند ۔ مولانا صلاح الدین ستری معاصر علاء الدین
خلجی از مدرسین نامور بود ۔ قاضی صوفی در عہد اکبرشاہ قاضی لاہور بود ۔ مولانا ضیاء الدین بیانہ
در عہد علاء الدین خلجی صدر جہان بود ۔ قاضی ضیاء الدین المخاطب بقاضی خان معاصر

قطب الدین مبارک شاہ بود ۔ خواجہ ضیاء الدین واعظ مصنف مناقب ابرار وغیرہ ۔ قاضی
ظہیر الدین معاصر سلطان غیاث الدین بلبن ۔ مولانا ظہیر الدین لنگ ۔ ذ مولانا ظہیر الدین
بھکری معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ ملا عالم بھکری عالم علوم ظاہر و باطن بود ۔ قاضی عباس
برہانپوری ولد قاضی نصیر الدین دانشمند متبحر بود شاہجہان بادشاہ بفرمان اعزازش طلبید و
بعنایات شاہی مباہی شدہ بوطن مراجعت نمودہ درگذشت ۔ شیخ عبداللہ متقی ابن مولانا سعداللہ
ساکن دربیلہ ممالک سند در علم تفسیر و حدیث بی‌نظیر وقت بود در سال نہصد و چہل و ہفت ہجری
بگجرات رفتہ از انجا برفاقت قاضی عبداللہ ساکن دربیلہ بحرمین شریفین رفتہ اوقات عزیز بآخر
رسانیدہ درہمہ علوم تصانیف در مسائل خوب دارد ۔ خواجہ عبداللہ غازی کشمیری ۔ ملا عبداللہ
ملا رفی کشمیری در عہد شاہجہان از علمای نامور بودند ۔ بابا عبداللہ بن مسعود کشمیری معاصر
جہانگیر بادشاہ بود ۔ مولوی عبداللہ مصنف تحفۃ الہند ۔ قاضی عبداللہ سندی ولد قاضی ابراہیم
ساکن دربیلہ فضائل از خدمت مخدوم عبدالعزیز ابہری آموختہ تقوی کامل و ورع شامل داشت
بعد فتح شاہ بیگ اندربیلہ با افغیان لنگل نمودہ در سن نہصد و سی و چہار ہجری بگجرات دکن آمدہ
و از انجا بمدینہ طیبہ رفت و سکونت مدام اختیار فرمودہ درگذشت ۔ ملا عبداللہ سیالکوٹی بن ملا
عبدالحکیم بگرد آوری علوم از بدیہہ فائق برآمدہ ۔ مولوی عبداللہ ساکن موضع بہکرا سواد بنوں ممالک
پنجاب مصنف رسالہ کشف الحال عن التعزیہ بالمال ۔ مولوی عبداللہ مجتبی ۔ مولوی عبداللہ
دہلوی ۔ مولوی عبداللہ رامپوری ۔ مولوی عبداللہ سہارنپوری ۔ مولوی عبداللہ محمد آبادی
مصنف عرفان العرفان ۔ مولوی عبیداللہ رامپوری ۔ مولوی عبیداللہ مدرس جامع مسجد بمبئی
مولوی عبدالباری مصنف اعلام الاخبار وغیرہ ۔ مولوی عبدالباری ساکن کلکتہ ۔ مولوی
عبدالباری ساکن بردوان ۔ ملا عبدالباقی بنگالی شاگرد ملا محمود جونپوری کہ ہمین مجتش دانشمند
برآمد بعد رحلتش در جونپور ماند در اکثر علوم خصوصاً در معقولات یگانہ بود و از علمای آنجا گوی
سبقت می‌ربود بدرگاہ عالمگیر رسیدہ موضعی بجمع نہصد روپیہ سیورغال یافتہ مراجعت نمود و
در آنجا بدرس طلبہ علوم عمر عزیزش بسر فرمود ۔ ملا عبدالجلیل در عہد اکبر شاہ مفتی لاہور بود ۔ مخدوم
عبدالجلیل ٹھٹوی در فضیلت اشہر ایام اصلش از بندر لاہری است در عہد شاہجہان بود

پسرانش ابوالفتح محمد شریف و محمد شفیع ہر یک در فضیلت و قابلیت نامور بودند۔ مولوی عبد الحق
کانپوری شمس العلماء۔ مولوی عبد الحق پنجابی۔ مولوی عبد الحق سہارنپوری۔ ملا عبد الحکیم بن ملا عبد الکریم
کشمیری در عہد عالمگیری بود۔ مولوی عبد الحکیم واعظ مصنف عشرہ کاملہ وغیرہ۔ مولوی عبد الحلیم
سہارنپوری۔ مولوی عبد الحمید رامپوری۔ شیخ عبد الحی ولد شیخ جمال کنبوہ دہلوی معاصر سلطان
سلیم بود۔ میر عبد الحی خراسانی در عہد اکبر شاہ صدر الافاضل بود۔ مولوی عبد الخالق دیوبندی
ملا عبد الرحمن ساکن سیکری معاصر بہلول لودی۔ مولانا عبد الرحمن محشوی در علوم عقلیہ و نقلیہ
بی نظیر بود و بافادۂ دینی می پرداخت معاصر مرزا عیسی و مرزا باقی۔ ملا عبد الرحمن بوہرہ احمد آبادی
و ملا عبد الرحمن لاہوری معاصر اکبر شاہ بودند۔ قاضی عبد الرحمن سندی از اجل علماء و افضل فضلا
از عہد شاہجہان تا عہد عالمگیر متولی نذر حرمین شریفین بودہ جاگیر مشروط الخدمت داشت
بمدینہ طیبہ رحلت فرمودہ در مقبر محمد حیات سندی مدفون گردیدہ۔ مولوی عبد الرحمن ساکن پھلواری
مولانا قاری عبد الرحمن پانی پتی۔ ملا عبد الرحیم کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبد الرحیم رامپوری
مولوی عبد الرحیم جونپوری۔ ملا عبد الرزاق پاندی کشمیری و ملا عبد الرزاق محشی تجرید
و مصنف رد محاکمات در عہد شاہجہان از علمای نامدار کشمیر بودند۔ ملا عبد الرزاق کشمیری شاگرد
خواجہ حیدر چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبد الرسول سہارنپوری مصنف متن متین در نحو۔
ملا عبد الرشید نندگر کشمیری شاگرد محمد افضل چرخی در عہد عالمگیر بود۔ مخدوم عبد الرشید ساکن
بالہ کنڈی مضافات سند از اجل علماء و اکمل اتقیا بود مجمع کلان از و باستفادہ کمال علمی و عملی رشید روزگار
شدند۔ مولوی عبد السبحان پشاوری۔ ملا عبد السلام ساکن دیوہ شارح تہذیب المنطق شاگرد ملا عبد السلام لاہوری بود۔ مولوی عبد السلام آروی۔ مولوی عبد السلام پانی پتی۔
ملا عبد الشکور لاہوری در عہد اکبر شاہ قاضی جونپور بود۔ مولوی عبد الشکور فیض آبادی۔ مولوی
عبد الصمد پشاوری۔ مولوی عبد الصمد سہسوانی۔ مخدوم عبد العزیز کاہانی ساکن کاہان مضاف
سوستان ملک سند محدث ماہر عزیز مصر تجرد و تدقیق و برگزیدہ کشور تحقیق با دو پسر والا گہر سر بسر
علم و ہنر اعنی مولانا اثیر الدین و مولانا یار محمد بزبان جام فیروز بہ سبب خروج شاہ اسمعیل ماضی
از ہرات بموضع کاہان قدوم آوردہ آن سرزمین را بنشر علوم منور ساختہ ہمدران جا رحل اقامت

اندا ختند و ہمانجا چشم از مطالعہ نسخہ حیات پوشیدند تصانیف عربیہ چون شرح مشکوٰۃ و حواشے
اکثر کتب متداولہ از انہا یادگار اند۔ مولوی عبدالعزیز دریابادی۔ مولوی عبدالعزیز لکھنوی مؤلف
پیغام محمدی وغیرہ۔ حافظ عبدالعلی رام پوری بن ملا محمد عمران بن ملا محمد غفران در سال دوانده
صد و نود و ہفت ہجری وفات یافتہ۔ مولوی عبدالعلی بن مولوی فضل الرحمن رامپوری
مولوی عبدالعلی ساکن ڈومری ضلع پٹنہ۔ مولوی عبدالعلی ساکن چالیس۔ سید عبدالفتاح
گجراتی معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر۔ ملا عبدالقادر اخوند معاصر نصیر الدین محمد
ہمایون شاہ۔ مولوی عبدالقادر سندیلی از اولاد امجاد مولوی حمد اللہ شارح سلم نوزدہم ذیحجہ سال
دوازدہ صد و ہفتاد و دو ہجری رحلت کرد۔ مولوی عبدالقادر رامپوری۔ مولوی عبدالقادر
باعسکظہ ساکن بمبئی۔ مولوی عبدالقادر ساکن تھانہ ضلع بمبئی۔ مولوی عبدالقادر ساکن
ہوگلی عالم با عمل صاحب تصانیف دہم ذیقعدہ سال سیزدہ صد و ہفت ہجری عبدالطاہر را
عقب خود گذاشتہ رحلت کرد۔ مولوی عبدالقدوس بنگلوری۔ میر عبدالقدوس ٹھٹوی ابن
سید عابد دانشمند کامل نحریر دقت صاحب شان و مستثنی در ابتلائے جنس بر آمدہ
در ہزار و صد و چہل و شش ہجری وفات یافتہ آیۂ کریمہ مکرمون فی جنات النعیم مطابق واقع است
ملا عبدالقوی احمد آبادی برہانپوری عالمگیر وی را مخاطب باعتماد خان کرد و اکثری را بلفظ اخوند خواندے
مولانا عبدالکریم شروانی معاصر غیاث الدین تغلق۔ سید عبدالکریم قنوجی ابن سید محمد قنوجی
در عہد عالمگیر مشغول بدرس متداولات بود۔ قاضی عبدالکریم کشمیری شاگرد ملا ابوالفتح در عہد
عالمگیر بود۔ مولوی عبدالکریم ساکن ٹونک ناظم رسالہ سبیل الرسول فی الناسخ والمنسوخ۔ مولوی
عبدالکریم رامپوری۔ ملا عبداللطیف ساکن دربہیلہ ممالک سندھ عالم بلیغ بود حاشیہ بر شرح ملائی جامی
دارد در بحث الکلام والتضمن کلمتین حقیقۃ او حکما ای یکون کل واحدۃ منہما فی ضمنہ فالمتضمن اسم فاعل
ہو المجموع والمتضمن اسم مفعول کل واحد من الکلمتین فلا یلزم اتحادہما دین دو بیت درج کردہ
تمام زید ہیئت مجموعیش بنا اسم فاعل را التضمن می شمرد در بخواہی اسم مفعولی از وہ ہیئت افرادیش
را کن نظر۔ شیخ عبداللطیف برہانپوری معاصر محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر بود۔ مولوی
عبداللطیف دیلوری۔ مولوی عبداللطیف فقیہ رامپوری۔ مولوی عبدالمجید برہانپوری۔

ملا عبدالغنی کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی عبدالوہاب ساکن سوات بنیر۔ قاضی عبدالوہاب
بکنی ساکن قصبہ مونگی کہ در علم فقہ و اصول مہارت کامل داشتہ در عہد عالمگیر قاضی عسکر بود۔ ملا
عثمان گجراتی از علمای قرأت و ملا عثمان سامانہ و ملا عثمان بنگالی سنبھلی از علمای نامور عہد اکبر شاہ
بودند۔ خواجہ عزیز الدین صوفی مؤلف تحفۃ الابرار فی کرامۃ الاخیار معاصر غیاث الدین تغلق بود۔
عزیز الدین خالد خانی مؤلف دلائل فیروزی در علم نجوم معاصر سلطان فیروز بود۔ ملا عصام الدین
معاصر نصیر الدین محمد ہمایون شاہ۔ علاؤ الدین تاجر و علاؤ الدین کرک و علاؤ الدین صدر الشریعۃ و
علاؤ الدین مقری علمای نامدار در عہد علاؤ الدین خلجی بودند۔ مولانا علاؤ الدین اصولی بدایونی
سید علاؤ الدین اودھی۔ امیر علاء الملک مرعشی در عہد شاہزادہ شجاع بود کتاب مہذب در منطق
وانوار الہدی در الٰہیات و صراط الوسیط و رسالہ اثبات واجب از تصانیف وے یادگار اند۔
مولانا علم الدین نبیرۂ شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی در عہد علاء الدین خلجی بود۔ مولوی علی اعظم
ساکن پھلواری۔ مولوی علی اکبر آکبرآبادی مصنف فصول اکبری و اصول اکبری۔ ملا علی الماس
کشمیری شاگرد ملا جوہر ناتھ در عہد شاہجہان بود۔ علی بن احمد غوری ساکن کرآگہ متصل ملک پورات
از مریدان شیخ رکن الدین قدس سرہٗ بود از تصانیف اوست کنز العباد فی شرح الاوراد مصنفۂ
بہاء الدین قدس سرہٗ۔ خواجہ علی پنو کشمیری شاگرد ملا شمس پال در عہد جہانگیر شاہ بود۔ ملا علی ایستک
کشمیری معقولی میانہ قد بود جہانگیر شاہ او را ایستک میگفت بہمان شہرت یافت چنانچہ سال فوتش
ہم در مصرعہ وای پست و بلند ہمت کو۔ یافتہ اند۔ مولوی علی حبیب سجادہ نشین پھلواری۔
مولانا علی شاہ جاندار از اکابر علمای وقت و مرید شیخ نظام الدین اولیا قدس سرہٗ بود کتاب
خلاصۃ اللطائف در تصوف از تصانیف اوست۔ ملا علی قاری ٹھٹوی در فضیلت افضل و
در قرأت اکمل بعہد مرزا جانی بود۔ ملا علی گرد ملای مستند معاصر اکبر شاہ بود۔ ملا عماد الدین معاصر
شمس الدین التمش بود۔ مولانا عماد دانشمند متبحر در زمان سلطان محمد تغلق شاہ دہلی مردی
بزرگ و راست گو و حق شناس بود میگویند کہ محمد تغلق در ایام غرور سلطنت خود گفتہ بود کہ فیض خدا
منقطع نیست چرا باید کہ فیض نبوت منقطع شود اگر کسی حالا دعوی پیغمبری کند و معجزہ نماید تصدیق میکنیم
یا نہ مولانا عماد بر فور گفت کہ گہ بخورد چہ میگوئی محمد تغلق حکم کرد کہ او را ذبح کنند و زبانش برآرند رحمۃ اللہ علیہ

مولانا عماد الدین حسام در عہد علاء الدین خلجی تا بست سال تذکیر گفته و تذکیرا و معتبران و دانشمندان
و کاملان و فاضلان و شاعران حاضر می شدند ۔ مولانا عماد الدین محمد طارمی طارم در حوالی شیراز است
از انجا بگجرات آمده بخدمت ملک قطب الدین که خلیفه خاص حضرت سید محمد المشهور بشاه عالم بودند
مرید گشت چنانچه در علوم ظاهر بی نظیر آفاق بود و علم باطن هم طاق گردید بارشاد و هدایت خلق
مشغول شد میان وجیه الدین گجراتی از ارشد تلامذه وی اند ۔ سید عنایت الله مجددی بالاپوری
عامل کامل و فاضل لاثانی مشهور و معروف وقت خود بود در سال یازده صد و هفده هجری
رحلت فرموده ۔ مولوی عنایت احمد ساکن پٹنه ۔ مولوی عنایت الله ساکن بدوان ۔ مولوی
عنایت حسین ساکن مونگیر ۔ قاضی غضنفر سمرقندی در عهد جلال الدین محمد اکبر شاه بهندوستان
قدوم آورده منصب اقضی القضاة ولایت گجرات یافته انصرام مهمات خود بدیانت میکرد در
علوم متعارفه یگانه بود ۔ سید غضنفر ابن سید جعفر نهروالی منسوب بنهرواله گجرات ۔ مولوی غلام
اکبر خان مصنف هدایة المنکرین وغیره ۔ غلام علی کور از اجلهٔ افاضل عهد اکبر شاه بود ۔ مولوی
غلام حسین بنگالی ۔ مولوی غلام سبحان قاضی القضاة کلکته ۔ مولوی غلام نبی شاهجهانپوری
محشی میر زاهد رساله ۔ مولوی غلام علی ساکن مهری احاطه بمبئی ۔ مولوی غلام احمد نصیر آبادی ۔ مولوی
غلام محمد هوشیارپوری ۔ ملا غوثی گجراتی ۔ مولانا غیاث بهروچی ۔ سید فاضل معاصر اکبر شاه بادشاه
بود ۔ حکیم فتح الله گیلانی از اطبای عهد جلال الدین محمد اکبر شاه بادشاه بود کتب طبیه تحقیقات تمام
خوانده و در هیئت نیز ماهر بود و شرح قانون شیخ الرئیس بفارسی نوشته ۔ قاضی فتح علی قنوجی شاگرد
مولوی علی اصغر قنوجی در هر علوم متداوله مناسبتی داشت حاشیه شرح تهذیب جلالی و شرح مقامات حریری
از تالیف اوست ۔ مولوی فتح علی بردوانی ۔ مولوی فتح علی جونپوری عالم مستعد
عم مولوی معشوق علی جونپوری طبع موزون داشت خصوصاً در بدیهه گوئی تاریخ شهرهٔ آفاق بود ۔
قاضی فخر الدین در عهد جلال الدین خلجی علامه عصر بود ۔ مولانا فخر الدین هانسوی و مولانا فخر الدین
نقاقل معاصر علاء الدین خلجی بودند ۔ مولوی فخر الدین لکهنوی ۔ مولوی فخر الدین علی خان
شافعی المذهب قاضی چیناپٹن ۔ مولوی فدا حسین ساکن ضلع پٹنه ۔ فرید بنگالی دانشمند متبحر
و محدث معاصر جلال الدین محمد اکبر شاه بود ۔ ملا افضلی ملتانی از اکابر علماے عصر خود بود ۔ مخدوم

فضل الله ٹھٹوی نحریر وقت جامع فضائل قدسیه حاوی معارف انسیه محلی حلیه ورع وتقوی همواره بدرس علوم اشتغال داشت معاصر مرزا عیسی ومرزا باقی ۔ مولوی فضل الله لکھنوی ۔ مولوی سید فضیلت حسین ساکن ضلع پٹنه ۔ مولوی فضل الله بنگلوری ۔ مولوی فصیح الدین از علمای کاملین بلدهٔ قنوج بود عمر شریفش بدرس وعبادت بسر برد ۔ مولوی فیض الحسن لاهوری که بتدریس علم ادب یگانهٔ روزگار بود بتاریخ دوازدهم جمادی الاول سال یکهزار وسه صد وچهار هجری ازینجهان رحلت فرمود ۔ مولوی فیض الله پنجابی ۔ مولوی فیض الحسن سهارنپوری مصنف تحفهٔ صدیقه در شرح حدیث ام زرع ۔ میان قادن پسر شیخ جونو دانشمند معتبر در عهد بهلول لودی بود ۔ سید قادری بلگرامی ابن حافظ ضیاء الدین بلگرامی حاج الحرمین الشریفین فاضل وحافظ وقاری قرآن بوده در وطن گوشه گرفته بعبادت معبود حقیقی اشتغال داشت بسال هزار ویکصد وچهل وچهار هجری درگذشت ۔ قاسم ترمذی کشمیری در عهد عالمگیر از علمای نامدار وقت ملا قاسم واحد العین قندهاری در عهد جلال الدین محمد اکبر بادشاه از عمده ترین مدرسین علوم عقلیه ونقلیه بود ۔ مولوی قاسم علی سندیلی ابن مولوی حمد الله سندیلی شاگرد پدر خود مردی فاضل وکامل کثیر الدرس بود وبزیارت بیت الحرام مشرف گشته ۔ مولوی قدرت الله برہانپوری ۔ مولانا قطب الدین ناقله معاصر غیاث الدین بلبن ۔ ملک قطب الدین سهرندی در عهد بهلول لودی بود ۔ شیخ قطب برهانپوری فاضل متورع حافظ جید تیرانداز مقری بود اشعار عرب بسیار بخاطر داشته وخوب می خواند وباوجود وفور فضائل غربت ومسکنت مفرط داشته بماه رمضان به پیش امامی عالمگیر بادشاه معزز می بود ونیز بتعلیم شاهزاده معظم مفتخر بود در پنجم سال جلوس عالمگیر بدار الخلافه شاهجهان آباد برحمت حق پیوست ۔ مولوی سید کاظم علی دریابادی بن سید قاسم علی چهاردهم ربیع الاول سال سیزده صد وپنج هجری رحلت کرد ۔ ملا کبیر الدین مورخ در عهد علاء الدین خلجی بود ۔ مولوی کبیر خان قاضی محمد پور احاطهٔ بمبئی ۔ شیخ کبیر ناگوری از اولاد شیخ فرید بن عبد العزیز بن شیخ حمید الدین صوفی ناگوری است بزرگ صاحب مقامات جامع علم ظاهر وباطن کتاب ذهن که حاشیه ضو شرح مصباح است از تصانیف ویست بجهت تفرقه که در ناگور از دست کفار آن دیار واقع شده بود بجانب گجرات رفت وهمانجا توطن پذیرفت رحمة الله علیه ۔ شیخ کبیر والد ملا منور در صغر سن

بکمال رسیده واز پیران درگذرانیده اکثری کتب متداوله در ملازمت پدر وخسر بزرگوار خویش که سعد اللہ
بنی اسرائیل بود تحصیل نموده طریق صحبت واختلاط را نیکو ورزیده بحکم جلال الدین محمد اکبر شاه
بهمراهی پدر در پرگنه بجواره ودامن کوه شمالی رفته بضبط وربط آن نواحی مشغول بود ۔ مولانا کریم الدین
در عهد علاء الدین خلجی تذکیر گفتی ودران تحمید ونعت نظم جدید مناسب آوردی چونکه آواز خوش نداشت
سخنهای او در عوام نیفتادی وجمعیت کثیر هم نبودی ۔ مولانا کریم الدین ٹھٹوی جامع فضائل وکمالات
قامع رذایل معضلات بزهد وتقوی نامور معاصر ملا عبدالرحمن ٹھٹوی بود ۔ مولانا کریم الدین جوهری
در عهد علاء الدین خلجی بود ۔ ملا کمال رامپوری بس نامور زیست ۔ مولانا کمال الدین کولی در عهد
علاء الدین خلجی بود ۔ مولانا کمال الدین اودهی وکمال الدین سامانه در عهد فیروز شاه از علمای نامور
بودند ۔ قاضی گهاسی اله آبادی شاگرد وخلیفه شیخ محب الله اله آبادی ۔ شاه گدای کشمیری در عهد
جهانگیر شاه از علمای نامور بود ۔ مولوی گلزار علی پهلواری را بس موزون است ۔ مولوی لطف حق
ساکن تهاپور گجرات ۔ مولوی لطف علی ساکن ضلع پٹنه ۔ مولانا لطیف مقری از علمای قرات
در عصر علاء الدین خلجی بود ۔ مولانا میران ماریکله معاصر علاء الدین خلجی ۔ مبارز خان سلطانپوری
معاصر ملا نظام الدین سهالوی رساله مبارزیه در علم کلام از مؤلفات اوقنی است بس متین ۔
ملا مجنون کشمیری معاصر شاهجهان بود ۔ شیخ محمد اشرف شطاری لاهوری بصلاح وفضیلت نامور
معاصر عالمگیر بود ۔ مولوی محمد ادریس سلهٹی محشی جمع الجوامع سیوطی ۔ مولوی محمد اسرائیل سلهٹی محشی تفسیر
بیضاوی وصدرا ۔ مولوی محمد علی ساکن تهانه مؤلف کشاف اصطلاحات الفنون ۔
قاضی محمد افضل بهکری ۔ ملا محمد افضل کشمیری معاصر جهانگیر شاه بود ۔ ملا محمد اکرم لاهوری متداولات
را بارها درس گفته بحلم وبردباری وصلاح وپرهیزگاری موصوف معلم شاهزاده کام بخش بود ۔
قاضی محمد احمد آبادی مرید حضرت قطب العالم احمد آبادی قدس سره بود ویرا سه پسر اند یکی قاضی حمید
که بقاضی چاپلنده شهرت دارد پدر قاضی محمود دریای دوم قاضی العالم شاه حماد سوم قاضی حامد
هر سه برادران مرید وخلیفه حضرت شاه عالم احمد آبادی قدس سره بودند ۔ قاضی العالم شاه حماد
دوازده سال در طلب علم پیش مولانا میانجی گجراتی صرف کردند ودوازده سال بجهاد وکفره در لباس
سپاهیان بسر بردند ودوازده سال ترک همه کرده بخدا مشغول شدند انبه وشور اکل حلال وصدق

مقال لازم حال خیر مآل شان بود تا اینکه تقوی شان در مرکب شان بحدی اثر کرده بود هرگز کاه و دانه حرام نمی خورد و بشب خواب کمتر میکردند از بس که مظهر جلال بودند کسی را مجال نبود که به منظر شان بیاید اغلب اوقات در پرده جا داشتند خادم طومار حاجات ارباب احتیاج از پس پرده میخواند ایشان در جواب بعضی میفرمودند که میدهم و برای بعضی نمیدهم فرمودند لهذا علمای وقت فتوی بر قتلش دادند

حاجی محمد افضل سیالکوٹی ۔ خواجه محمد امین ولی اللهی ۔ ملا محمد امین کشمیری معاصر عالمگیر بود ۔ ملا محمد باقر کشمیری معاصر شاهجهان بود ۔ شیخ محمد بهروچی ۔ ملا خواجه محمد تو بیگر وکشمیری معاصر عالمگیر بود ۔ مولوی محمد جیلانی رامپوری مصنف جنگنامه ۔ قاضی محمد حسین جونپوری از علم و فضل نصیبی وافر داشت در عهد شاه جهان قاضی جونپور بود و در اوائل عهد عالمگیر بقضای اله آباد ممتاز شده در سن هفتم جلوس عالمگیر بحضور آمده باضافه منصب و احتساب لشکر سرفراز گردید و در تالیف فتاوی عالمگیری بسی سعی نموده ۔ مولوی محمد حسین مصنف اشاعة السنه وغیره ۔ مولوی محمد حسین مصنف تیغ نقیر و حربه فقیر وغیره ۔ مولوی محمد حسن امروهوی مولف تفسیر معاملات الاسرار فی مکاشفات الاخبار معروف بتفسیر حضرت شاهی ۔ مولوی محمد حسن اسرائیلی سنبھلی ۔ ملا محمد داغی ٹھٹوی در عهد شاهزادگی پیش امام شاهجهان بادشاه بود ۔ شیخ محمد سعید سهرندی ابن حضرت شیخ احمد مجدد الف ثانی خلیفه پدر خود بود فاضل متشرع و عالم متورع پیوسته بارشاد طالبان خدا و درس علوم اشتغال داشته حاشیه بر حاشیه خیالی نوشته بصحبت عالمگیر رسیده رعایت کلی یافته مولوی محمد شاه مصنف مدار الحق ۔ ملا محمد صادق ٹھٹوی ۔ ملا محمد صالح معاصر جهانگیر شاه بود ۔ ملا محمد صلاح گجراتی ۔ مولوی محمد صدیق اصولی پشاوری ۔ مولانا محمد صدیقی ملتانی گجراتی ۔ مولوی محمد عادل از ابتدا تا انتها کتب درسیه بخدمت مولانا محمد سلامت الله گذرانیده الحال جانشین مولانا موصوف بکانپور نشسته و بهدایت و ارشاد خلائق صارف الاوقات اند سلمه الله تعالی ۔ شاه محمد عاشق پهلتی ۔ بابا محمد عثمان کشمیری ابن شیخ محمد فاروق از تلامذهٔ ملا سعد الدین صادق وغیره علمای کشمیر بود و نیز بخدمت مولانا شاه ولی الله دهلوی رسیده اجازت حدیث و فقه یافته مولوی محمد عمر دهلوی ابن مولوی کریم الله دهلوی دوازده صد و شصت و هشت هجری متولد شده در پیشگی والد ماجد خود تربیت و تعلیم علوم رسمی یافته بدرس و تدریس اشتغال دارد

سلمہ اللہ تعالیٰ ۔ مولوی محمد علی ابن مفتی یار محمد دکنی مؤلف کواکب العرفان فی تحقیق السبحان ۔ مولوی محمد علی نصیرآبادی مؤلف جلاء العیون لنظم سرور المحزون ۔ مولوی محمد فصیح غازیپوری واعظ فصیح قامع رسم قبیح ۔ ملا محمد قاسم استرآبادی بلقب ہندوشاہ شہرت داشت گلزار ابراہیمی مشہور بتاریخ فرشتہ از تالیف ولیست ۔ ملا محمد لاہوری از اکابر علمای لاہور ست ۔ مرزا محمد صادق مؤلف صبح صادق نسبت تلمذ باو دارد در عہد شاہجہان قضای بنگالہ داشت ۔ شیخ محمد لاہوری ابن عبد الملک از فضلای نامور پیش علمای حجاز تفسیر و حدیث و فقہ آموختہ بوطن مراجعت نمود و بتدریس روزگار گذرانید ۔ محمد لبیب کشمیری معاصر جہانگیر شاہ ۔ شیخ محمد راہ جونپوری بعلم صوری و معنوی آراستہ بود ۔ مولوی محمد مصطفےٰ پنجابی ۔ مولوی محمد موسیٰ ابن مولانا رفیع الدین دہلوی ۔ شیخ محمد واعظ لاہوری از مشاہیر واعظین لاہور بود ۔ مولوی محمد وجیہ ساکن پھلواری ۔ شیخ محمد یحییٰ سہرندی ابن حضرت شیخ احمد مجدد الف ثانی قدس سرہ بصلاح و تقویٰ موصوف اکثر اوقات خود بدرس علوم متداولہ صرف میکرد و مشمول عواطف عالمگیر بادشاہ بود ۔ ملا محمد یزدی قاضی القضاۃ جونپور بجرم افتاے خروج بر اکبر شاہ بادشاہ از عروج منصب خود بغرقاب فنا رسیدہ ۔ مولوی محمد یعقوب دہلوی ابن کریم اللہ دہلوی برادر کلان مولوی محمد عمر پیش پدر خود اکتساب علوم کردہ بافادۂ طلبہ اشتغال دارد سلمہ اللہ تعالیٰ ۔ ملا محمود ثانی جونپوری تلمیذ دانشمند خان در اواخر عہد شاہجہان درگذشت ۔ شیخ محمود بھکری از اجلہ علماے روزگار بود ۔ قاضی محمود علامہ عباسی ٹھٹوی معاصر مرزا عیسیٰ و مرزا جانی حکام سند در حقیقت و کمال از نوادر و در جامعیت علوم بغرائب اظہر صاحب تصانیف کثیرہ بود منجملہ آن تذکرۃ الاولیا و حواشی متین بر کتب متداولہ است ۔ قاضی محمود دریای ولد قاضی جا ئلندہ بزرگی و خوارق ایشان عالم را فرو گرفت و خدمت عالم آب ہم بایشان تعلق داشت اکثر در تباہی کشتیہا کہ یاد ایشان می نمودند بساحل مراد مے رسید ازین سبب دریای لقب خاص مقرر گشت چون بہ شصت و ہفت سال رسید بتاریخ سیزدہم شہر ربیع الثانی سال نہصد و چہل و یک جان بحق تسلیم نمود و مرقدش در بہیرپور مضافات گجرات واقع ست ۔ قاضی محی الدین کاشانی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مخدوم جہان سندی در عہد اکبر شاہ از علمای نامور بود ۔ سید عربی بلگرامی عالم عارف بود خلائق از و منتفع

می شد نہ ہزار و یکصد و ہفتاد ہجری وفات یافت ۔ سید مرتضی سوستانی در فضیلت اتم شاگرد حسان الہند سید غلام علی آزاد بلگرامی بود ۔ مولوی مرتضی حسن ساکن پھلواری ۔ ملا مظہر ساکن کڑا معاصر فیروز شاہ ۔ قاضی عماد الدین در عصر غیاث الدین تغلق بعہدۂ قضاے دہلی سربلند بود ۔ قاضی معروف بھکری معروف و مشہور زمان قاضی شہر بھکر بود و بوفور علم و فضیلت و صلاح و تقوی و لطف طبع و طیب مزاج اتصاف داشت بسمع جام سمجر مرزبان سندھ رسانیدند کہ قاضی از مدعی و مدعا علیہ اخذ اجر میکند جام او را طلبیدہ پرسید قاضی گفت بلی اکثر بجا میگذرد کہ از گواہان ہم چیزے گرفتہ شود اما پیش از انفصال دعوی بخانہ خود میرود جام ازین حرف بغایت منبسط شد چون جام را خوش یافت گفت تمام روز بانفصال دعاوی می پردازم و لوازم کثیر من بفاقہ میگذرد انتہا این حال کی بود باشد جام برای او ادراری لائق مقرر نمود ۔ مولانا معز الدین اندپتی معاصر علاء الدین خلجی ۔ مولانا معین الدین لونی معاصر علاء الدین خلجی ۔ قاضی مغیث الدین بیانہ ۔ سید مغیث الدین ساکن کیتھل در عہد علاء الدین خلجی بودند ۔ مولوی مقبول احمد گوپاموی مؤلف رسالہ تنبیہ الانسان در بیان حلت و حرمت حیوان ۔ ملا مقیم در عہد اکبر شاہ مدرس دہلی بود ۔ سید منتخب الدین ساکن کیتھل برادر سید مغیث الدین معاصر علاء الدین ۔ شیخ منصور لاہوری از شاگردان شیخ اسحاق کاکو است و بیشتر تحصیل علوم در ملازمت ملا سعد اللہ نمودہ و مصاہرت باو داشت دانشمند متبحر بود و در ہمہ علوم عقلی کہ در ہندوستان متعارف اند استحضاری تام مرجعیت انام داشت از عہد اکبر شاہ چندگاہ قاضی القضاۃ ملک مالوہ بود بعدہ بخدمت ضبط و ربط پرگنہ بجور و حدود دامن کوہ مامور شد ۔ ملا منور تلمیذ شیخ اسحاق کاکو در عہد اکبر شاہ بود ۔ مولانا منہاج الدین جرجانی در عہد غیاث الدین بلبن بود ۔ مولانا منہاج الدین تلبنی معاصر علاء الدین خلجی ۔ ملا موسی احمد آبادی در عصر اکبر شاہ بود ۔ ملا مومن چیل کشمیری معاصر عالمگیر بود ۔ ملک موید جاجرمی در عصر جلال الدین خلجی بود ۔ شاہ مہدی عطا ابن شاہ حسین عطا ابن شاہ بناہ عطا سلونی کرہی اشرف اذعنی از اولاد امجاد شیخ اڈھن جونپوری قدس سرہ بسال دوازدہ صد و شصت و شش ہجری ولادت یافتہ علوم باطن از جد و پدر خود آموختہ خرقۂ چشتیہ در برکشید و در علوم ظاہر شاگرد مولوی نور احمد پنجابی بغایت علم دوست و شاغل تدریس طلبہ رونق بخش سجادہ سلون اند سلمہ اللہ تعالی ۔ ملا میر شاہ

حرف النون

کشمیری معاصر عالمگیر بود۔ ملا ناصر در عہد اکبر شاہ قاضی آگرہ بود۔ مولوی ناصر علی غیاثپوری مؤلف مناصر الحسنات و عناصر البرکات وغیرہ۔ ملا نازک کشمیری در عہد عالمگیر بود۔ مولوی نجف حسین سندیلی نوزدہم محرم سال دوازدہ صد و پنجاہ و پنج ہجری بمقام اجمیر رحلت کرد۔ مولانا نجم الدین دمشقی شاگرد مولانا فخرالدین رازی معاصر غیاث الدین بلبن۔ مولانا نجم الدین انتشار معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا نجیب الدین شادی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولوی نذیر حسین محدث مصنف معیار الحق وغیرہ۔ ملا نسیم منطقی رام پوری۔ مولانا نصیر الدین غنی و مولانا نصیر الدین ساکن کڑا و مولانا نصیر الدین صابونی در عہد علاء الدین خلجی علمای نامور بودند۔ سید نظام الدین مخصوص در فقہ ادق انام و در علوم اعلم کرام برآمدہ بجذبۂ طبع گرائیدہ سوی شاہجہان آباد شتافت و در تالیف فتاوے عالمگیری بسی مشکلات حل کردہ۔ ٹھٹہ شہریست از توابع سند۔ مولانا نظام الدین کلاہی معاصر علاء الدین خلجی۔ مولانا نظام الدین علی معاصر بابر بادشاہ۔ ملا نظام الدین ہروی مصنف طبقات اکبری۔ شیخ نظام تھانیسری ابن شیخ عبدالشکور باوجودیکہ تتبع متداولات نمودہ و از کتب صوفیہ مطالعہ نکردہ بود نسخہ در تصوف تصنیف فرمودہ کہ جملہ پسند عارفان است و نیز تفسیری املا کردہ کہ معنی آن ہمہ در قالب تصوف ریختہ۔ قاضی نعمت اللہ عباسی ٹھٹوی نسبش بآل عباس رضی اللہ عنہ منتہی می شود وی از احفاد واماندگان عہد گماشتگان خلفاے عباسیہ در عہد جام صلاح الدین بن جام تماجی بادشاہ سندا قدم علما و اکرم اتقیا بود۔ مولوی نعیم الدین ابن مولوی نصیح الدین قنوجی تلمیذ مولوی عبدالباسط قنوجی شرح تصدیقات سلم العلوم و حاشیۂ صدرا از تصانیف اوست۔ شیخ نورالدین کنبوہ لاہوری ملا مستعد در عہد اکبر شاہ بود۔ مولوی نور کریم دریابادی۔

حرف الواو

ملا نور محمد بہکری۔ مولوی واجد علی مؤلف رسالہ معروف العرفان۔ مولانا وجیہ الدین ملہو و مولانا وجیہ الدین پائلی و مولانا وجیہ الدین رازی علمای عہد جلال الدین خلجی اند۔ مولوی وحید الحق بہاری بست و چہارم صفر سال ہزار و دو صد ہجری وفات یافتہ کتاب زاد الآخرت او شرح کلمہ طیبہ ذکر الصلاۃ و قرۃ العاشقین فی حلیۃ سید المرسلین و رسالہ تحقیق الایمان از دیادگار اند رحمۃ اللہ علیہ مولوی وحید الزمان بن مولوی مسیح الزمان لکھنوی مؤلف نور الہدایہ ترجمہ شرح وقایہ۔ مولوی وکیل احمد مؤلف رسالہ حد العرفان۔ قاضی ولی اللہ خان ساکن برودہ۔

حرف الہاء

ملا ہاشم کنبوہ معاصر

حرف الیاء

جلال الدین محمد اکبرشاہ ۔ میر ہاشم منور آبادی شاگرد ملا حید کشمیری معاصر عالمگیر ۔ مولوی سید یاد علی مشہدی کرّوی فقیہ وقت بود ۔ مولوی سید یار علی مصنف ہادی المضلین ۔ مفتی یار محمد ملیباری دکنی محشی شرح تہذیب یزدی ۔ ملا یار محمد بھکری مشہور بملا یاری ۔ شیخ یاسین قنوجی از اعیان فضلای بلدہ قنوج کامل مکمل بود خلق کثیر بفیضان تلمذ او باتہای فضائل ۔ سید ندا از جملہ سید مربی بلگرامی و ملا نیفی امروہی از مشاہیر فضلا ہستند ۔ مولوی یعقوب علیخان رامپوری ۔ ملا یوسف کادو کشمیری و ملا یوسف چک کشمیری در عہد شاہجہان نامی بودند ۔ مولوی یوسف علی سندیلی الاصل گوپاموی مولنا لکھنوی و ملنا شارح نظم الفرائض ۔

بعد ختم کتاب مجبی محمد ابراہیم خان رسالہ دار سنٹرل انڈیا ہارس کہ مرد متدین محب الاسلام والمسلمین اند ترجمہ مولوی شاہ محمد رمضان شہید بغرض اندراج کتاب بمن بہ بیحدان دادند چونکہ صاحب ترجمہ بس نامور و عالم با عمل بود و بحالت اشاعت دین متین شرف شہادت یافتہ ذکرش درین کتاب خالی از زمین و برکت نخواہد بود وہو ہذا

مولوی شاہ محمد رمضان مہمی

از شیوخ قصبہ مہیم عالم عامل واعظ کامل فخر سرزمین ہریانہ بخصایل حمیدہ و شمایل جیدہ شہرت عام کالبدر التام دارد کافۂ راجپوتان مسلم کہ بنام رانگر در ملک ہریانہ مشہور اند از فیوضات و برکات آیاتش براہ راست قدم اتباع شریعت نہادہ مشارٌ الیہ متبعان سنت و جماعت ہستند تذکیرش عجیب اثری داشت کہ سامعین بہزار جان مطیع و منقاد می شدند و عبدہٗ اصنام تار زنار را بچو بار دوش افگندہ حلقہ بگوش باسلام میگردیدند با بجملہ وی رحمۃ اللہ تعالی بعد زیارت حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً و تعظیماً براہ بندر بمبئی مراجعت وطن فرمودہ بہر مقامی کہ میرسید حسب عادت خود لب وعظ و تذکیر می کشود و ہدایت اتباع شریعت باہاے آن مقام می نمود تا انیکہ بمقام مندسور رونق افروز شدہ بہ مسجد آن بلدہ محفل وعظ گرم کرد قوم بوہرہ کہ خلاف مذہب اہل سنت اند عین گرمی تذکیر بسر کردن بنادیق بر وحملہ آوردہ تا بضربت بندقہ آن فرقہ ضالہ بمرتبہ شہادت فائز گشت این واقعہ در سال یکہزار و دوازدہ صد و چہل ہجری بلفظ پیوستہ رفقای آن مبرور نعش مغفور را بعد راتن جابزمین سپردند بعد از شش ماہ برادر عینی وے تابوتش بقصبہ مہیم آوردہ مدفون نمود شاعرے تاریخ شہادتش چنین یافتہ

قطعہ تاریخ

جناب شاہ رمضان قطب آفاق سراپا معرفت عرفان مآبے

ظہور از بہر تاریخ شہادت خرد گفتہ خسوف آفتابے ۱۲۴۷

دیگرے گفتہ

درخلد چو رفت شاہ رمضان وے شیخ شہید گفت رضوان ۱۲۴۷

تصانیفہ المفیدہ آخر گت۔ بلبل باغ۔ عقاید عظیم۔ رنگیلے۔ **مندسور** بمیم مفتوح و نون ساکن و دال مہملہ موقوف و سین مفتوح واو مجہول و رای مہملہ شہریست بسرزمین **مالوا** **مہیم** بمیم مفتوح و ہای ہوز مکسورہ بعدش یای تحتانی مجہولہ و میم موقوف قصبہ ایست بر زبوم ہریانہ متعلقہ ضلع رہتک

مولوی امام الدین کالوڈی

ولد مراد خان عالم با عمل بورع و تقوی موصوف بود جم غفیر از خلائق بہدایت و ارشادش براستی پیوستند وی رحمۃ اللہ علیہ بسال دوازدہ صد و سی و ہفت ہجری ولادت یافتہ در سال سیزدہ صد ہجری چہار عقب گذاشتہ رحلت فرمود از ان جملہ حافظ غریب اللہ را دیدہ ام بدیانت و تقوی مصداق الولد سر لابیہ است **کالوڈ** قصبہ ایست محروسہ ریاست پٹیالہ کہ فی الحال بعلم مہندر گڈھ شہرت دارد

اعجوبۃ الزمان

مولوی ببر دہلوی و مولوی دہومن سہارنپوری

ہر دو حرف نشناس لیک دانش ملازم صحبت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی قدس سرہ بودند قوت حافظہ چندان داشتند کہ انچہ از مولانا می شنیدند بلفظہ یاد میگرفتند بکرات و مرات وعظ قرآن مجید از زبان مولانا موصوف از ذکر شنیدہ بودند ہرگاہ کسی میگفت چیزے بفرمایند میگفتند آیتی از قرآن بخوان اگر قاری غلط خواندی انابۂ غلط نمودہ ترجمہ و تفسیر آن مالہ و ما علیہ مشرح و مفصل بیان میکردند مفتی محمد اسد اللہ الہ آبادی مرحوم میفرمودند باری بدہلی فتم و دران زمان مولوی ببر زندہ بود بشنیدن آوازہ اوصافش مشتاق لقاے او شدم و نماز جمعہ بمسجد شاہجہانی گذاردم بعد نماز مجلس تذکیر منعقد گشت بعض مردم گفتند ہمین مولوی ببر اند کہ وعظ میگویند بتوجہ تمام بیان شان اصغا کردم از انچہ شنیدہ بودم زائد یافتم

بعد فراغ از وعظ با مولوی بہر سلام گفت مصافحہ کردم و آیۂ کریمہ وزینا السماء الدنیا بزینة الکواکب خواندہ
پرسیدم ما سوائے سبعہ سیارہ جملہ کواکب بر فلک الافلاک ثبت اند کہ ثبوت آن از احادیث نبویہ میشود
پس تزئین سماء دنیا بکواکب چہ معنی دارد مولوی بجوابم گفت شنیدہ باشید مردمان مے گویند
کہ فلان مکان از شیشہ آلات وغیرہ چہ خوش آراستہ ہست حال آنکہ شیشہ آلات بسقف و حیطان
آن مکان چسپان و آویزان می باشند و از آن در حقیقت تزئین مکان مقصود ہست ہمچنین کواکب گو
بفلک الافلاک منوط و مربوط اند لاکن در حقیقت از آن کواکب سماء دنیا را زینت و روشنی حاصل است
بدین وجہ وزینا السماء الدنیا فرمودہ اند ع صحبت صالح ترا صالح کند

خاتمة الطبع از جانب کارپردازان مطبع

بعد حمد و نعت بر سالکان مسالک تحقیق و رہروان منازل تدقیق مخفی و محتجب مباد کہ از بدو آفرینش عالم تا این دم وقتی از اوقات زمانہ از وجود باجود انبیاء مرسلین و اوصیاء کاملین و علمای شرع متین و حامیان دین مبین خالی نماندہ تا گمرہان بوادی ضلالت از بدرقہ ہدایت و ارشاد آنہا بمنزل مقصود رسند و تشنگان سراب غوایت از سرچشمۂ مواعظ شان زلال چشند ہمچنین ہر یکی از خلاف جانشین اسلاف شدہ در اکناف و اطراف عالم بہدایت خلق مشغول ماندند و نیز ابدال و اقطاب اطیاب ہمبرین منوال از جانب حق مامور شدند چون زمانۂ رسالت بعد حضرت خاتم النبیین سید المرسلین صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم سپری شد خلفاء راشدین و ائمہ طاہرین رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین در ترویج دین و ہدایت کافۂ مسلمین سعیہاے وافرہ و جہدہای متکاثرہ فرمودند و چنانکہ باید در تلقین احکام و تعلیم انام دقیقۂ از دقائق فروگذاشت نمودند بعد از آن جوق جوق علمای اعلام و کملاے تمام بہ نیابت آنہا برخاستند و ہمگی ہمت والا نہمت خود ہا بارجمین کار خیر برگماشتند تا اینکہ خلاق عالم نظر بحمایت دین خویش در تکثیر خلقت ایشان چنان برکتی عطا فرمود کہ در ہمہ بقعۂ زمین نجم افاضات ایشان طلوع نمود چنانچہ اکثر کتب از حالات سنیہ و مقامات علیہ این خیل ربانی مملو و مشحون ہست و ہم بحیز طبع درآمدہ در ہر دیار و امصار اشاعت پذیر لیکن عجب اتفاق کہ ہم این قسم کتب را دیدیم مگر از کوائف و سوانح عمری مشائخ و علماے ہندوستان سوا یا قیم آری اگر درین کار سترگ کسی ہمت نمی گماشت و در تدوین اسامی و حالات این اصحاب اخیار ہمبرین طریق تہاون و تکاسل راہ می یافت چہ عجب کہ از صفحۂ روزگار نام نامی این حضرات بمرور دہور حک میشد از آنجا کہ از مبدء فیاض

حصهٔ هر یکے جداگانه بهم میرسد انعام این امر اهم خالق اکرم از فضل اتم موقوف بر ذات بابرکات عالم
عدیم النظیر فاضل خبیر محسود اقران و امثال محقق باکمال ماهر رموز خفی و جلی جناب مولانا حضرت مولوی
رحمان علی صاحب عم فیضه ممبر کونسل مقام ریوان داشته بود که این دعا بظهور رسید و شاهد مدعا بر منصهٔ
شهود جلوه گر گردید که حضرت مصنف ممدوح کتابی نایاب و مخزنی کمیاب متضمن حالات و اسامی
علمای هندوستان تالیف و تصنیف فرمودند و نامش اسم بامسمی **تذکرهٔ علمای هند** گذاشتند
حضرات شائقین را مژده باد که درین ایام برکت انجام بنهایت اهتمام صحیفهٔ مسبوق الذکر حسب
تحریک حضرت مصنف در مطبع نامی و گرامی مشهور نزدیک و دور منشی نولکشور واقع لکهنو
بحسن انتظام بابو منوهر لال بهارگو بماه نومبر ۱۹۱۴ع مطابق ماه ذی الحجه ۱۳۳۲ه بار دوم
نقش انطباع پذیرفت ایزد منان مقبول عالم و عالمیان کناد بحرمة النون و الصاد فقط
